

Ajschylos (525-456 r. p.n.e.)

Grecki dramaturg .Syn zamożnej rodziny w VI wieku p.n.e. z Attyki, Ajschylos był tragikiem w czasach, gdy teatr grecki wciąż rozwijał się od swoich początków jako forma wyszukanego tańca. W przeciwieństwie do pierwszych dramatów, wystawianych na cześć Dionizosa i pod wpływem obfitych ilości wina, twórczość Ajschylosa kładła nacisk na prawo naturalne i karę z rąk bogów, badając rolę jego bohaterów w większym świecie. Jego udział jako żołnierza w bitwie maratońskiej w 490 r. p.n.e., kiedy najeźdźcy Persowie zostali skutecznie odparci przez znacznie przewyższające liczebnie siły greckie, prawdopodobnie wpłynęły na jego podejście. „Persowie” opowiadali historię bitwy i po raz pierwszy wystawiono ją 18 lat później. Z 70-kilku sztuk Ajschylosa przetrwało tylko siedem. Są to najwcześniejsze znane tragedie greckie, gdyż jest on jednym z zaledwie trzech tragików (z Eurypidesem i Sofoklesem), których dzieła przetrwały do czasów nowożytnych. „Siedmiu przeciwko Tebom” to kolejna narracja bitewna, dotycząca „Siedmiu” mitycznych bohaterów przeciwko Tebom po śmierci synów Edypa. Supliants to prostsza opowieść o ucieczce córek Danausa przed przymusowym małżeństwem, a Oresteia to trylogia dramatów o domu Atreusa, poczynając od powrotu Agamemnona z wojny trojańskiej. Oresteia cieszyła się niesłabnącą popularnością we współczesnym świecie: XX-wieczny dramaturg Eugene O’Neill oparł na niej Mourning Becomes Electra, zastępując wojnę domową wojną trojańską w historii trylogii O’Neilla. Kompozytorzy Richard Strauss i Siergiej Taniejw oparli opery na Orestei, a wielu innych pisarzy i artystów odkryło przekonującą ideę Furii, które w trylogii Ajschylosa sprowadzają gniew bogów na Orestesa za zabicie jego matki. W pewnym sensie Oresteia to nie tylko najwcześniejsza zachowana trylogia sztuk greckich. Jest to również jedna z najwcześniejszych opowieści grozy, w której Furie śledzą Orestesa, podążając za zapachem krwi jego matki Klitajmestry, a sztuka kładzie nacisk na ideę, tak donośną w literaturze grozy i opowieściach o duchach, o nadprzyrodzonej, wymagającej straszliwej sprawiedliwości wobec przestępców . Legenda głosi, że Ajschylos poniósł śmierć w najdziwniejszych okolicznościach, kiedy przechodzący orzeł upuścił mu na głowę żółwia.

Afrykańskie miasta-państwa

Powstanie afrykańskich miast-państw rozpoczęło się w Afryce Północnej od starożytnego Egiptu, a następnie ukształtowania się imperium Kartaginy. Obie te cywilizacje są mocno udokumentowane pisemnymi relacjami, podobnie jak inne północnoafrykańskie królestwa Numidii i Mauretanii. Jednak poza zachowanymi relacjami z drugiej ręki od wczesnych podróżników z Egiptu lub Kartaginy, wiedza o państwach-miastach w pozostałej części Afryki opiera się wyłącznie na dowodach archeologicznych. Kartagina rządziła obszarem wokół swojej stolicy poprzez bezpośrednie rządy, a pozostałymi obszarami przez królów-klientów, takich jak Numidia. Numidyjczycy wspierający Rzymian w bitwie pod Zamą w 202 roku p.n.e. widział klęskę Kartagińczyków, przygotowując scenę do zniszczenia samej Kartaginy w 146 r. p.n.e. Numidia miała krótki okres niepodległości, zanim również znalazła się pod kontrolą Rzymian. Uważa się, że najbardziej znane afrykańskie miasta-państwa poza Afryką Północną powstały we współczesnym Sudanie i Etiopii, z wieloma osadami w pobliżu zbiegu Nilu Błękitnego i Białego, a starożytne megality znaleziono w południowej Etiopii. Stopniowo pojawiły się dwa państwa-miasta, Meroe (900 p.n.e.- 400 n.e.) i Aksum (100 -1000 n.e.), oba przekształcone z potężnych miast w znaczące królestwa kontrolujące duże połacie ziemi, polegając w dużym stopniu na wczesnym wykorzystaniu żelaza. O wykorzystaniu brązu i żelaza w wojnie świadczy też wyraźnie lokalizacja niektórych z tych osad. W Sudanie znaleziono pozostałości wielu starożytnych wiosek i małych miasteczek, co pokazuje, że ochrona przed atakiem była znacznie ważniejsza niż dostęp do żyznych gruntów ornych. Drugim obszarem, który wydawał się być świadkiem powstania miast-państw w starożytności, była subsaharyjska Afryka Zachodnia. Odkrycie dużej liczby przedmiotów i artefaktów w Nok we współczesnej Nigerii, która rozkwitała od 500 p.n.e., dowiodło istnienia bogatego miasta handlowego

na płaskowyżu Jos. Wydaje się prawdopodobne, że w regionie istniałyby inne osady i małe miasta-państwa, a ludzie z tego obszaru zaczęli migrować wzdłuż zachodniego wybrzeża dzisiejszego Gabonu, Konga i Angoli, a także w głąb lądu do Jeziora Wiktorii. Głównym afrykańskim miastem-państwem, które powstało pod koniec tego okresu, było Wielkie Zimbabwe. Jej kamienne budowle, niewątpliwie zastępujące wcześniejsze drewniane, świadczą o tym, jak rozwinęło się społeczeństwo na tym terenie do XI wieku n.e.

Afrykańskie tradycje religijne

Zachowało się niewiele współczesnych materiałów pisanych na temat tradycji religijnych w starożytnej Afryce, z wyjątkiem inskrypcji starożytnych Egipcjan dotyczących ich wierzeń oraz relacji Herodota, kiedy opisywał on religie i folklor Afryki Północnej. Wierzenia egipskie obejmowały bogów i monarchów jako potomków tych bóstw i ich przedstawicieli na ziemi. Wielu egipskich bogów ma różne formy, a niektórzy, jak Horus i Izyda, są dobrze znani, a zmiany pogody, klimatu i dobrobytu w kraju odzwierciedlają względną moc poszczególnych rywalizujących bóstw. Krótko w XVIII dynastii faraon Echnaton (XIV wiek p.n.e.) próbował ustanowić monoteizm z kultem boga słońca Atona. Ten ruch osłabił władzę kapłanów oddanych bogu słońca Amunowi-Ra, który zadał cios. Po ustanowieniu nowej stolicy w Tel el Amarna, faraon zmarł w tajemniczych okolicznościach, a stara religia została przywrócona i kontynuowana aż do przejścia Egiptu przez Ptolemeusza w IV wieku p.n.e. stał się częścią Cesarstwa Rzymskiego. Chociaż koncepcje te powstały w Egipcie, podobne idee, prawie na pewno wywodzące się z Egiptu, można znaleźć w Nubii i gdzie indziej. W Meroë we współczesnym Sudanie istnieją dowody na kult bogów podobny do Egipcjan. Wydaje się również prawdopodobne, że podobne idee kwitły przez wiele stuleci w Kush i Aksum, które to ostatnie we współczesnej Etiopii znalazło się pod wpływem południowej Arabii i wprowadziło stamtąd do Afryki niektóre bóstwa. W Kartaginie wiele wierzeń było zgodnych z wierzeniami Fenicjan. Mówiono również, że bóstwo Moloch zaspokaja tylko ofiary z ludzi, a niektórzy historycy sugerują, że jeden z braci Hannibala został złożony w ofierze Molochowi jako dziecko. Współcześni historycy sugerują, że Rzymianie wyolbrzymiali krwiożerczy charakter kultu kartagińskiego bóstwa Molocha, aby lepiej usprawiedliwić swoją wojnę z Kartaginią i że duża liczba ciał niemowląt znalezionych przez archeologów na cmentarzysku w pobliżu Kartaginy mogła pochodzić raczej z chorób niż masowe ofiary z małych dzieci. Królestwa Numidii i Mauretanii na zachód od Kartaginy były częściowo pod wpływem idei Kartaginy, ale później przyjęły rzymskie praktyki religijne, stając się częścią Cesarstwa Rzymskiego. Wiele można się domyślać na temat praktyk religijnych w Afryce subsaharyjskiej w tym okresie na podstawie posągów znalezionych w miejscach takich jak Nok we współczesnej północnej Nigerii. Ich rzeźbione kamienne posągi bóstw przetrwały, wykazując możliwe podobieństwa do niektórych śródziemnomorskich koncepcji Matki Ziemi. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, że kult przodków był najważniejszym elementem tradycyjnej religii afrykańskiej, jak niewątpliwie było w przypadku wielu innych wczesnych społeczeństw. Uważa się, że figurki ludzkie, takie jak setki wyrzeźbionych ze steatytu ludów z Esie w południowo-zachodniej Nigerii i mosiężne głowy z Ife, reprezentują przodków, wodzów lub innych rzeczywistych ludzi. W Jenné-jeno i kilku innych pobliskich miejscach kości krewnych były czasami chowane w domach lub budynkach grzebalnych. Gdy islam wkroczył na ten obszar, radykalnie zmieniło to przekonania religijne na tym obszarze. Islam doprowadził do budowy wielu meczetów, których cmentarze znajdowały się na ich terenie lub na obrzeżach miast. Czczono groby świętych mężów oraz miejsca pielgrzymek i czci. W niektórych miejscach islam zaadaptował się do niektórych lokalnych zwyczajów, ale w innych obszarach, takich jak Afryka Saharyjska, całkowicie zmienił charakter tradycji religijnej. W niektórych częściach Afryki Zachodniej doszło do starcia między fundamentalnymi koncepcjami islamu a obyczajami plemiennymi, ale w większości obszarów kult przodków został zastąpiony synowskim szacunkiem dla przodków.

Achab i Izebel

(IX wiek p.n.e.) król i królowa Samarii.

Król Achab i królowa Izebel byli najbardziej oczernianą przez późniejszych pisarzy biblijnych parą królewską Izraela, ale to właśnie Achab uczynił Izrael i jego armię jednymi z najsilniejszych na scenie narodów i potęg Bliskiego Wschodu na początku IX wieku p.n.e. Umocnił i upiększył nowo założoną stolicę Izraela, Samarię. Wykopaliska archeologiczne pokazują, że za jego panowania w różnych regionach jego królestwa budowano miasta, aby Izrael mógł stawić opór atakom sąsiednich ludów. Jego reputacja zwróciła uwagę Fenicjan na północy, tak że jeden z ich kapłanów zaferował Achabowi swoją córkę Izebel w zaaranżowanym małżeństwie politycznym. Biblia podaje, że Achab stoczył trzy lub cztery wojny z przerażającymi Aramejczykami i wygrał dwie z nich. Geniusz polityki zagranicznej Achaba wydaje się polegać na zawarciu pokoju z Judą na południu, stanami filistyńskimi na zachodzie i Fenicją na północy. Oszczędzanie zasobów i ograniczanie bitew pozwoliło mu uzyskać ustępstwa od Aramejczyków. Prawdziwe wyzwanie wyszło z tradycyjnego siedliska imperialnych ambicji, Mezopotamii. Tutaj zaciekli Asyryjczycy mobilizowali swoje siły, by odbudować swoje imperium na zachodnim krańcu Żyznego Półksiężycza. Tylko prowizoryczny sojusz wszystkich królestw mógł stanąć na drodze Asyrii. Kroniki asyryjskie mówią o zwycięstwie na polu bitwy pod Karkar (853 r. p.n.e.) w dolinie Orontes w regionie przybrzeżnym dzisiejszej Syrii, ale nie było to wystarczająco decydujące, by zwycięzcy szli dalej w kierunku ich celu. Fenicja nie została nawet dotknięta, a tym bardziej Izrael. Inne drobne straty Izraela w tym czasie są opisane w Moabit Stone: Mały region daleko na południowym wschodzie (dzisiejsza Jordania) odłączył się od hegemonii. Achab wiedział również, jak kierować sprawami wewnętrznymi państwa. Polegał na nowej stolicy Samarii, aby zintegrować nie-izraelskie grupy interesu, głównie zwolenników kultu Baala i Aszery, podczas gdy starsze miasto Jizreel służyło jako rezydencja dla tradycyjnych elementów kultury izraelskiej. Ta równowaga sugeruje, że Achab pozwolił na budowanie obcych świątyń, chociaż wykazywał pewne wahające się przywiązanie do izraelskiego Boga. Według Biblii wyjaśnieniem tego rozdwojenia było wzrastające poddanie się fenickiej żonie Jezebel. Według geologii podanych w Flawiuszu i innych klasycznych źródłach była patriotką Dydony, wygnanej księżniczki z Fenicji i legendarną założycielką Kartaginy. Była gorącą wielbicielek Baala, pracując za kulisami, aby osiągnąć dominację dla swojej religii i dynastii. Próbowła wyeliminować wszystkich tradycyjnych proroków w Izraelu i spiskowała przeciwko słynnemu prorokowi Eliaszowi. Przeżyła męża o 10 lat i zmarła dopiero wtedy, gdy jej osobisty personel zwrócił się przeciwko niej w obliczu zbuntowanego generała. Jej synowie i córka przeszli do władzy: Ochozjasz był królem przez dwa lata po śmierci Achaba; potem jej syn Joram rządził przez osiem lat; jej córka Atalia poślubiła króla Judy, a następnie bezlitośnie zabiła całe potomstwo własnego syna, aby mogła rządzić przez sześć lat po śmierci syna. W biblijnej relacji Eliasz, prorok Izraela, jest nieskażonym światłem, które rzuca mroczne cienie na reputację Achaba i Izebel. Achab jest pragmatykiem, który idzie na kompromis ze swoją wiarą i współistnieje z bałwochwalstwem, podczas gdy Jezebel wciela się w samowolną i bałwochwalczą złošnicę, której dążenie do władzy podważa bosko zrównoważony rząd. W Nowym Testamencie Jezebel staje się typem uwodzicielskiej fałszywej prorokini, która pod płaszczykiem religii daje licencję na niemoralność i bałwochwalstwo.

Akad

Pierwsze znane imperium Mezopotamii, założone w mieście Akad, prosperowało od końca XXIV wieku p.n.e. do początku XXII wieku p.n.e. Sargon z Akadu (2334–2279 p.n.e.) założył swoje imperium w Akadzie; jego dokładna lokalizacja jest nieznaną, ale być może w pobliżu współczesnego Bagdadu. Jego stała armia pozwoliła mu prowadzić kampanię od wschodniej Turcji do zachodniego Iranu. Chociaż nadal nie jest jasne, jak daleko utrzymywał stałą kontrolę, prawdopodobnie wahał się od północnej Syrii do zachodniego Iranu. Jego następcami zostali jego dwaj synowie, Rimusz (2278–70 p.n.e.) i

Manisztusu (2269–55 p.n.e.), którzy odnieśli własny sukces militarny, tłumiąc rebelie i prowadząc kampanie od północnej Syrii po zachodni Iran. Jednak to syn Manisztusu, Naram-Sin (2254–18 p.n.e.), doprowadził imperium na szczyt. Ustanowił i utrzymał kontrolę od wschodniej Turcji do zachodniego Iranu. W przeciwieństwie do swojego dziadka, który został deifikowany po jego śmierci, Naram-Sin twierdził, że jest boski, gdy był jeszcze żywy. Rządy syna Naram-Sina, Shar-kali-sharri (2217-2193 p.n.e.) były w większości pomyślne, ale pod koniec jego panowania imperium akadyjskie kontrolowało tylko małe państwo w północnej Babilonii. Po śmierci Shar-kalisharriego zapanowała anarchia do czasu przywrócenia porządku przez Dudu (2189-2169 p.n.e.) i Szu-Durula (2168-2154 p.n.e.), ale byli to bardziej władcy miasta-państwa niż królowie rozległego imperium. Upadek imperium akadyjskiego można wytłumaczyć wewnętrznymi rewoltami lokalnych gubernatorów, a także zewnętrznymi atakami grup takich jak Gutianie, Elamici, Lullubi, Huryci i Amoryci. Imperium akadyjskie wyznaczyło standard, do którego dążyli mezopotamscy królowie przez następne dwa tysiąclecia. Z tego powodu pojawiło się wiele literatury dotyczącej królów akadyjskich, zwłaszcza Sargona i Naram-Sina. W legendzie Sargona, która odnosi się do jego nieślubnych narodzin, Sargon zostaje umieszczony w trzcinowym koszu w Eufracie, zanim zostanie wyciągnięty przez mężczyznę o imieniu Aqqi i wychowany jako ogrodnik. Od tego skromnego początku Sargon ustanawia się królem pierwszego imperium mezopotamskiego. Król bitwy to kolejna opowieść o tym, jak Sargon udał się do Purushkhandy w środkowej Turcji, aby uratować tamtejszych kupców przed uciskiem. Po pokonaniu króla miasta, Nur-Daggala, miejscowy władca może nadal rządzić tak długo, jak uzna Sargona za króla. Jednak Naram-Sin jest często przedstawiany jako niekompetentny i lekceważący bogów. W Klątwie Akkadu Naram-Sin jest sfrustrowany, ponieważ bogowie nie pozwolą mu odbudować świątyni boga Enlila, więc zamiast tego niszczy ją. Enlil wysyła następnie Gutian, aby zniszczyli imperium akadyjskie. Jak jednak wiemy, po śmierci Naram-Sina imperium akadyjskie nadal miało 25 lat dobrobytu pod rządami Shar-kali-sharri, a Gutianie nie byli jedynym powodem upadku imperium akadyjskiego. W rzeczywistości nie ma dowodów na to, że Gutianie sprawiali problemy Akadyjczykom aż do późnych czasów panowania Shar-kali-sharri. Chociaż ta historia miała ważny cel dydaktyczny, pokazuje, że należy zachować ostrożność przy odtwarzaniu historii imperium akadyjskiego z mitów i legend. W Legendzie Cuthean Naram-Sin wyrusza do walki z grupą, która najechała Imperium Akadyjskie. Naram-Sin szuka wyroczni na temat wyniku bitwy, ale ponieważ jest ona negatywna, ignoruje ją i kpi z całego procesu wróżenia. Podobnie jak w Klątwie Akkadu, brak szacunku Naram-Sina do bogów wpędza go w kłopoty, gdy zostaje trzykrotnie pokonany przez najeźdźców. W końcu szuka innej wyroczni i otrzymuje pozytywną odpowiedź. Naram-Sin nauczył się swojej lekcji: „Bez wróżbiarstwa nie wykonam kary”. Pomimo tych opowieści, są inne, które przedstawiają Naram-Sin w bardziej pozytywnym świetle jako skutecznego króla o wyjątkowych zdolnościach militarnych. Wraz ze scentralizowanym rządem przychodzi standaryzacja. Obejmowało to stopniowe zastępowanie w dokumentach administracyjnych niesemickiego języka sumeryjskiego, akadyjskim, językiem wschodniosemickim. Datowanie według nazw lat, czyli nazywanie każdego roku po określonym wydarzeniu, takim jak „rok, w którym Sargon zniszczył Mari”, stało się systemem używanym w Babilonii do 1500 r. p.n.e. kiedy został zastąpiony datowaniem przez lata panowania. Istniał również znormalizowany system miar i wag. Ze wszystkich regionów imperium pobierano podatki, aby opłacić tę scentralizowaną administrację. Władca akadyjski mianował gubernatorów na terytoriach kontrolowanych przez imperium, ale wiele razy lokalny władca był właśnie potwierdzany w swojej roli. Gubernator musiałby złożyć przysięgę wierności akadyjskiemu cesarzowi i zapłacić daninę, ale czasami, gdy imperium było słabe, lokalni władcy mogli zbuntować się i domagać się własnej suwerenności. Oznaczało to, że władcy akadyjscy nieustannie tłumili bunty. Ale być może najważniejszym precedensem zapoczątkowanym przez Imperium Akadyjskie było wprowadzenie córki Sargona, Enheduanny, jako arcykapłanki boga księżyca Nanny w Ur. Skomponowała dwa hymny poświęcone bogini Inannie, czyniąc ją najstarszą znaną autorką w

Mezopotamii. Zapewniało to bardzo potrzebną legitymację królestwu w południowej Babilonii i było praktykowane przez królów mezopotamskich aż do VI wieku p.n.e.

Alcybiades

(450-404 r. p.n.e.) grecki mąż stanu i generał

Alkibiades był Ateńczykiem, który miał wpływ na wywołanie zamieszek w swoim rodzinnym mieście, które w dużym stopniu przyczyniły się do wyjaśnienia porażki Sparty w wojnie peloponeskiej (431-404 r. p.n.e.). Alcybiades był postacią kontrowersyjną i dzielącą, a jego spuścizna po części nadal jest ubarwiona przez jego wady charakteru nawet przez tysiąclecia po jego śmierci. Tukidydes, Platon i Plutarch opowiadają o przygodach Alcybiadesa w swoich historiach. Alcybiades urodził się w potężnej rodzinie, a jego ojciec dowodził armią ateńską w bitwie, w której zginął. Alkibiades miał wtedy zaledwie około siedmiu lat i został podopiecznym męża stanu Peryklesa. Następnie wkroczył w ateńskie życie publiczne na polu politycznym i wojskowym. Po części dzięki swojemu pochodzeniu szybko osiągnął wysoki urząd i służył z wyróżnieniem. W bitwie pod Delium asystował Sokratesowi, który został ranny i skorzystał z rady starszego mężczyzny. Jednak Alcybiades był zbyt ekstrawagancką osobowością, by przestrzegać zasad moralnych, których Sokrates wymagał od swoich uczniów. Rzeczywiście, związek z Alcybiadesem był później częścią oskarżenia przeciwko Sokratesowi o zepsucie młodzieży. Alcybiades był zajęty ustanawianiem się jako wiodąca osobistość w zgromadzeniu ateńskim, Ekklesia, a jednocześnie stał się znany jako początkujący bywalca towarzystwa. Jego rodzina cieszyła się osobistymi stosunkami z interesami Spartan i spodziewał się, że będzie mógł skorzystać z tych powiązań, by wynegocjować porozumienie pokojowe kończące wojnę peloponeską. Jednak spartańscy przywódcy nie chcieli aprobować tego osobistego podejścia i nalegali na formalne ustalenia. Następnie Alcybiades prowadził antyspartańską politykę, która prawdopodobnie utrwaliła wojnę, prawdopodobnie z poczucia irytacji. Zorganizował sojusz z peloponeskimi miastami-państwami Argos, Elis i Mantinea. Sojusz został pokonany w bitwie pod Mantineią w 418, która doprowadziła do dominacji Spartan w kraju i zmusiła Ligę Peloponeską do poszukiwania nowych frontów w wojnie. To konieczność otwarcia nowego frontu doprowadziła do kampanii syrakuskiej na Sycylii. Alcybiades pozycjonował się jako jeden z przywódców tej kampanii, ale na skraju wyjazdu ekspedycji odkryto, że posągi boga Hermesa zostały okaleczone i, na podstawie raczej poszlak, Alcybiades został oskarżony o pogwałcenie Misteriów Eleuzyjskich. Poptłynął z ekspedycją, ale śledztwa były kontynuowane podczas jego nieobecności. Kiedy ustalono, że powinien wrócić do Aten, aby odpowiedzieć na postawione mu zarzuty, Alkibiades uciekł do Sparty i zapewnił sobie bezpieczeństwo, udzielając Spartanom cennych porad wojskowych. Zmniejszył swoją popularność, rzekomo uwodząc żonę króla Sparty. W końcu Spartanie znudzili się Alcybiadesem, a on starał się zrobić dla siebie nową karierę, zabiegając o Persów, którzy widzieli zamieszanie na greckim lądzie jako możliwą okazję do poszerzenia swoich wpływów. Przez kilka lat Alcybiades zmieniał strony z Persji, na Ateny, na neutralność, w zależności od wiatrów politycznych. Błyskotliwość ekspresji i savoir-faire łączyły się z całkowitym brakiem skrupułów, gdy szukał dla siebie najlepszej przewagi. W końcu zwycięstwa spartańskiej marynarki zapewniły decydującą przewagę i wykorzystaną okazję aby go zabić. Tak zakończyło się życie jednej z najbardziej żywych osobistości starożytnych Aten, która z pewnością mogłaby osiągnąć prawdziwą wielkość, gdyby mógł poświęcić swoje dary z pewnym poczuciem osobistej integralności.

Aleksander Wielki

(356-323 r. p.n.e.) władca macedoński

Aleksander Wielki urodził się w Pelli latem 356 r. p.n.e. Jego ojcem był Filip Macedoński, a matką Olimpias. Filip II wstąpił na tron w 359 r. p.n.e. w wieku 24 lat. Za Filipa II Macedonia rozkwitła i wyłoniła się jako silne mocarstwo. Filip zreorganizował swoją armię w falangę piechoty, używając nowej broni

znanej jako sarissa, która była bardzo długą (18 stóp) włócznią. Była to niszczycielska siła przeciwko wszystkim innym armiom używającym włóczni standardowej wielkości tamtych czasów. Narodziny i wczesne dzieciństwo Aleksandra są niejasne, o czym opowiada jedynie Plutarch, który napisał Życie Aleksandra około 100 roku n.e., wiele wieków później. W młodości Aleksander miał wykształcenie klasyczne, a jednym z jego nauczycieli był Arystoteles. Jeden z jego nauczycieli, Lizymach, promował utożsamianie Aleksandra z greckim bohaterem Achillesem. Później Filip II wziął kolejną żonę, Kleopatę, która urodziła mu syna o imieniu Caranus i córkę. To stworzyło drugiego następcę tronu. Olympias była kobietą o silnej woli, która zazdrośnie strzegła prawa syna do dziedziczenia. Dała Filipowi jego najstarszego syna, jednak nie była już przychylna Filipowi. W wieku 18 lat Aleksander i jego ojciec poprowadzili kawalerię przeciwko armiom Aten i Teb, które walczyły na ostatniej linii obrony greckiej przed podbojem Filipa. Filip zastawił pułapkę swoim manewrem i w decydującym momencie Aleksander wraz ze swoją kawalerią zastawił pułapkę. To zwycięstwo w bitwie pod Cheroneą w sierpniu 338 roku zakończyło podbój Grecji przez Filipa. W 336 Filip został zamordowany przez ochroniarza Pauzania. Po śmierci ojca Aleksander i jego matka Olympias pozbyli się wszystkich jego rywali politycznych, którzy walczyli o tron. Druga żona i dzieci Filipa zostały zabite.

ALEKSANDER KRÓL

Aleksander został królem w 336 roku. Był absolutnym władcą Macedonii i królem miast-państw Aten, Sparty i Teb. Jako nowy król musiał udowodnić, że jest tak potężnym władcą, jak jego ojciec Filip II. Rewolty przeciwko jego rządowi po raz pierwszy miały miejsce w Tracji. Wiosną 335 roku Aleksander i jego armia pokonali Traków i wkroczyli do królestwa plemiennego po drugiej stronie Dunaju. Aleksander stanął przed wyzwaniem udobruchania niedawno podbitych greckich państw-miast. Podczas gdy Aleksander przebywał w królestwie plemiennym, greckie miasta zbuntowały się przeciwko macedońskim rządowi. Ateński mówca Demostenes rozpuścił pogłoskę, że Aleksander został śmiertelnie ranny w ataku. Wiadomość o śmierci Aleksandra wywołała bunt w innych państwach greckich, takich jak Teby. Tebańczycy zaatakowali macedoński garnizon ich miasta i wypędzili macedońskiego generała Parmenio. Ich zwycięstwo było zasługą greckiego najemnika imieniem Memnon z Rodos. Memnon pokonał Parmenio w Magnezji i zepchnął go z powrotem do północno-zachodniej Azji Mniejszej. Aleksander powrócił do Teb po swoich zwycięstwach i spotkał się z silnym sprzeciwem Tebańczyków, ale Aleksander szybko ich pokonał.

KAMPANIA PRZECIWKO PERSJI

Aleksander rozpoczął kampanię przeciwko Persji wiosną 334 r. Persowie zaatakowali Ateny w 480 r., paląc świątynię Akropolu i zniewalając Greków Jońskich. Aleksander, Macedończyk, zyskał wielką przychylność Greków, jednocząc ich przeciwko Persji. Wyruszył z armią 30 000 piechoty, 5 000 kawalerii i flotą 120 okrętów wojennych. Główną siłą była falanga piechoty, składająca się z 9000 ludzi uzbrojonych w sarisę. Armia perska liczyła około 200 000 ludzi, w tym najemników greckich. Memnon, grecki generał najemników, dowodził siłami perskimi. Aleksander od najmłodszych lat miał doskonałą znajomość perskiej strategii wojennej. Wiosną 334 przekroczył Hellespont (Dardanele) na terytorium perskie. Armia perska stacjonowała pod górą na stromym, śliskim, skalistym terenie na wschodnim brzegu rzeki Granik. Tutaj po raz pierwszy spotkali armię Aleksandra w maju 334 roku. Aleksander został zaatakowany ze wszystkich stron, ale udało mu się uciec, choć został ranny. Persowie opuścili bitwę, myśląc, że osiągnęli zwycięstwo, i pozostawili do walki tylko swoich greckich najemników, co spowodowało bardzo wysoki wskaźnik strat po stronie perskiej. Armie Aleksandra posuwały się na południe wzdłuż wybrzeża jońskiego. Niektóre miasta poddały się wprost. Greckie miasta, takie jak Efez, powitały go jako wyzwoliciela z rąk Persów. Siły Memnona nadal stanowiły zagrożenie dla Aleksandra. Stacjonowali na morzu, a ponieważ Aleksander nie chciał przyłączyć się do bitwy morskiej, nie byli w stanie powstrzymać jego postępów na lądzie. W mieście Halikarnas Aleksander i Memnon

ponownie spotkali się w walce. Aleksander zajął miasto, spalił je i ustanowił swoją sojuszniczką Adę jako królową. Perskie miasta Termessus, Aspendus, Perge, Selge i Sagalassus zostały później zdobyte bez większych trudności. Ta łatwość podboju trwała, dopóki nie dotarł do Celaenae, gdzie nakazał swojemu generałowi Antygonowi udobruchać region.

„BOSKI” WŁADCA AZJI

Podczas jego kampanii wojskowej ludzie uważali Aleksandra za boskiego. Według legendy nawet ocean wydawał się służyć w stosunku do niego i jego armii. Istniała legenda związana z ogromnym węzłem liny, mówiąca, że ten, kto rozwiąże węzeł, będzie rządził światem. Wielu próbowało, podczas gdy Aleksander po prostu przeciął węzeł mieczem. Słyszając to, król Gordius z Gordium poddał swoje ziemie. Historia o spełnieniu się tego boskiego proroctwa szybko się rozeszła. Śmierć Memnona była również uważana za dowód boskiej jakości Aleksandra. Przyspieszyło to przemarsz Aleksandra przez perskie terytoria wschodniej części Morza Śródziemnego, które od dawna były podbitymi państwami greckimi. Bitwa pod Issus w zatoce Iskanderun była decydującą bitwą stoczoną w listopadzie 333 roku. Siłami perskimi dowodził sam perski król Dariusz. Dariusz miał potężną siłę, znacznie większą niż armia Aleksandra. Dariusz był genialny, zbliżając się do armii Aleksandra od tyłu i odcinając dostawy dla armii. Bitwa toczyła się na wąskiej równinie, która nie była wystarczająco duża dla ogromnych armii; toczyła się po drugiej stronie stromej rzeki Pinarus. To zmniejszyło przewagę Persów, a Aleksander wyszedł zwycięsko, gdy król Dariusz III uciekł. Bitwa pod Issus była punktem zwrotnym. Aleksander przeniósł się z wyzwolonych przez siebie greckich państw na ziemie zamieszkane przez samych Persów. Podbił Byblos i Sydon bez sprzeciwu. W Tyrze spotkał się z prawdziwym sprzeciwem. Miejska forteca znajdowała się na wyspie na morzu, a jego perspektywy pogarszał brak floty. Na pomoc przyszły mu wyzwolone wojska, które zdezerterowały z floty perskiej. Armia i lud Tyru zostali pokonani - większość została torturowana i zabita, niektórzy zostali sprzedani w niewolę. Inne nadmorskie miasta wtedy chętnie się poddały. W 331 Aleksander pomaszerował do Egiptu. Egipcjanie powitali go, gdy uwalniał ich spod perskiej kontroli, a w jego imieniu założono miasto Aleksandria. Aleksander odbył podróż przez pustynię do świątyni Zeusa Ammona, gdzie wyrocznia powiedziała mu o jego przyszłości i o tym, że będzie rządził światem. Z Egiptu Aleksander korespondował z Dariuszem, królem perskim. Dariusz chciał rozejmu, ale Aleksander chciał całego Imperium Perskiego. W tym samym roku wkroczył do Persji, by ścigać Dariusza. Podbił ziemie wokół Tygrysu i Eufratu. Aleksander spotkał Dariusza pod Gaugamelą i pokonał armię perską. Babilon i Suza upadły, a on zebrał ich bogactwa. Po zdobyciu perskiej stolicy Persepolis odpoczywał tam przez kilka miesięcy, a następnie kontynuował pogoń za Dariuszem. Jednak jego ludzie już zabili Dariusza. Aleksander zaczął przyjmować perskie stroje i zwyczaje, aby połączyć kulturę grecką i perską w nowe, większe imperium. Ożenił się z Roxane, tworząc królową, która nie była Greczynką, co zniechęciło część jego greckich zwolenników. Mimo to zebrał wystarczające wsparcie militarne, aby w 327 roku najechać Indie. Po wielu podbojach spotkał potężnego władcę Indii, Porusa, który stoczył wielką bitwę w pobliżu rzeki Hydaspes. Po tym jego ludzie byli niechętni dalszemu posuwaniu się w głąb Indii. Aleksander został poważnie ranny z raną w klatce piersiowej, a jego armie wycofały się z Indii. Aleksander zmarł 10 czerwca 323 r. p.n.e. w wieku 33 lat. Proponowano różne scenariusze jego śmierci, m.in. zatrucie, chorobę po przyjęciu alkoholowym lub nawrót malarii, którą nabawił się wcześniej. Pogłoski o jego chorobie krążyły wśród żołnierzy, wywołując w nich coraz większy niepokój. 9 czerwca generałowie postanowili po raz ostatni pozwolić żołnierzom zobaczyć swojego króla żywego, a goście byli wpuszczani do jego obecności pojedynczo. Ponieważ król był zbyt chory, by mówić, tylko machnął ręką. Następnego dnia Aleksander nie żył.

Aleksandria

Aleksandria, znana również pod arabską nazwą al-Iskandariyya, została nazwana na cześć Aleksandra Wielkiego. Aleksandria została zbudowana na wybrzeżu Morza Śródziemnego w Egipcie, na północno-

zachodnim krańcu delty Nilu. Miasto leży na wąskim pasie lądu między morzem a jeziorem Mariut (po grecku Mareotis). Aleksander Wielki założył miasto w 331 p.n.e. Nakazał greckiemu architektowi, Dinokratowi z Rodos, zbudować miasto na miejscu starej wioski Rakhitis, zamieszkaanej przez rybaków i piratów. Aleksander opuścił miasto pod opieką swojego generała Ptolemeusza (znanego również jako Ptolemeusz I). Miasto stało się później miejscem ostatniego spoczynku Aleksandra. Po wybudowaniu Aleksandria przekształciła się w ważny ośrodek gospodarczy w regionie. Zaczęło się od przejęcia handlu miasta Tyru, którego znaczenie gospodarcze spadło po ataku Aleksandra. Wkrótce Aleksandria prześcignęła również Kartaginę, starożytne miasto będące centrum cywilizacji na Morzu Śródziemnym. Chociaż miasto zyskało wielkie znaczenie pod rządami władców ptolemejskich w okresie hellenistycznym, wkrótce zostało prześcignięte przez miasto Rzym. W szczytowym okresie Aleksandria była handlowym centrum Morza Śródziemnego. Statki z Europy, ziem arabskich i Indii prowadziły aktywny handel w Aleksandrii, co przyczyniło się do jej prosperity jako wiodącego portu w basenie Morza Śródziemnego. Mieszkańcy Aleksandrii składali się głównie z Żydów, Greków i Egipcjan. Egipcjanie stanowili większość siły roboczej. Aleksandria była nie tylko bastionem cywilizacji hellenistycznej; zajmowała również bardzo ważne miejsce w żydowskiej historii. Tam po raz pierwszy powstało greckie tłumaczenie Starego Testamentu na hebrajski. Tłumaczenie Biblii hebrajskiej, znanej jako Septuaginta, trwało od 80 do 130 lat. Tak więc Aleksandria była głównym ośrodkiem intelektualnym na Morzu Śródziemnym. Miasto szczyciło się dwiema wielkimi bibliotekami z ogromnymi zbiorami, jedną w świątyni Zeusa, a drugą w muzeum. Już w III wieku p.n.e. w bibliotekach znajdowało się od 500 000 do 700 000 papirusów (zwojów). W pobliżu bibliotek zbudowano uniwersytet, który przyciągał do Aleksandrii znanych uczonych. Jednym z nich był wielki grecki matematyk Euklides, mistrz geometrii i autor słynnej pracy Elementy. Po samobójstwie królowej Egiptu Kleopatry w 32 roku p.n.e. Aleksandria znalazła się pod panowaniem Oktawiana, zwanego później Augustem, pierwszego cesarza rzymskiego. August zainstalował prefekta w Aleksandrii, który rządził miastem w jego imieniu. Za czasów Rzymian w mieście nadal kwitł handel, zwłaszcza produktami zbożowymi. Miasto podupadło pod rządami Rzymian. Powstanie żydowskie w 116 n.e. osłabiły miasto. Spowodowało to zdziesiątkowanie zamieszkującej tam ludności żydowskiej. Niemal sto lat później, w roku 215 n.e., z niejasnych powodów cesarz rzymski Karakalla zarządził zmasakrowanie wszystkich męskich mieszkańców, być może za karę. To jeszcze bardziej podważyło znaczenie miasta w regionie i pogorszyło powstanie innych ważnych ośrodków kulturalnych, gospodarczych i intelektualnych, takich jak założony w 330 r. Konstantynopol. cesarza rzymskiego Konstantyna Wielkiego. Zarówno w 638, jak i 646 n.e. Muzułmańscy Arabowie najechali miasto. W tym czasie Kair stał się kolejnym rywalizującym miastem. Aleksandria wkrótce osłabła i została wskrzeszona dopiero w XIX wieku.

Literatura aleksandryjska

Literatura aleksandryjska była bardzo bogata ze względu na swoje wielokulturowe dziedzictwo, ponieważ imperium Aleksandra Wielkiego obejmowało Europę, Azję i Afrykę. Podboje Aleksandra otworzyły szlaki handlowe i podróżnicze przez jego imperium, a Aleksandria rozwinęła się jako centrum handlu między Bliskim Wschodem, Europą i Indiami. Miasto było również znane jako centrum nauki. Greka była lingua franca w Egipcie dla zamieszkujących tam ludzi różnego pochodzenia. Ze względu na wybitną społeczność intelektualistów żyjących w granicach Aleksandrii, literatura aleksandryjska jest wysokiej jakości. Wspaniałe biblioteki przyciągały także uczonych o różnym pochodzeniu, aby jeszcze bardziej wzbogacić życie intelektualne w tętniącym życiem mieście. W 283 p.n.e. synodos, złożony z 30 do 50 uczonych, założył bibliotekę z kilkoma skrzydłami, półkami, zadaszonymi chodnikami, salami wykładowymi, a nawet ogrodem botanicznym. Biblioteka została zbudowana pod kierunkiem uczonego bibliotekarza, który pełnił funkcję królewskiego gubernatora mianowanego przez króla. Do III wieku p.n.e. biblioteka miała imponującą kolekcję 400 000 mieszanych zwojów i 90 000 pojedynczych zwojów. Wcześniejsze zwoje, na których pisali uczeni, były wykonane z papirusu, produktu przez

pewien czas zmonopolizowanego przez Aleksandrię. Późniejsi uczeni przetrzucili się na pergamin, gdy król, chcąc stłumić rywalizujące ze sobą biblioteki gdzie indziej, przestał eksportować papirus. Te zwoje, stanowiące księgi, były przechowywane w lnianych lub skórzanych kurtkach. W bibliotece było wielu tłumaczy, zwanych charakitai, czyli „skryptami”. Tłumacze pełnili istotną rolę w przekazywaniu mądrości zawartej w rękopisach napisanych w innych językach w Grecji, Babilonie, Indiach i innych miejscach. Rękopisy te były skrupulatnie kopiowane i przechowywane w bibliotekach Aleksandrii, ponieważ królowie chcieli zgromadzić całą wiedzę dostępną w świecie starożytności. To znacznie przyczyniło się do pozycji Aleksandrii jako centrum wiedzy w starożytnej cywilizacji. Do wybitnych uczonych z Aleksandrii należał Euklides (325-265 p.n.e.), słynny matematyk, który około 300 p.n.e. skomponował swoje wpływowe arcydzieło Elementy w tym mieście. Euklides dostarczył użytecznych definicji terminów matematycznych w Elementach. Apoloniusz z Pergii napisał również przełomową pracę z matematyki znaną jako Conics. W tej pracy Apoloniusz omówił nowe podejście do definiowania pojęć geometrycznych. Inny Apoloniusz, Apoloniusz z Rodos, matematyk i astronom, napisał swoją epopeję Argonautica ok. 270 r. p.n.e. Epos został nazwany pierwszym prawdziwym romansem i uważany za przyjemną lekturę, ponieważ został napisany dla przyjemności, a nie w wyraźnym celu dydaktycznym. Proza aleksandryjska była często krytykowana za to, że jest pedantyczna, ozdobna i pompatyczna; choć niektórzy uważali literaturę aleksandryjską za erudycyjną i wypolerowaną. Mówi się, że powieść jest wynalazkiem pisarzy aleksandryjskich. Archimedes z Syrakuz (287–212 p.n.e.), słynny hellenistyczny matematyk, obserwował unoszenie się i opadanie Nilu, wynalazł śrubę i zainicjował hydrostatykę. Podstawy rachunku różniczkowego rozpoczęły się w Aleksandrii, gdzie Archimedes zaczął badać wzór do obliczania powierzchni i objętości. Innym genialnym uczonym Aleksandrii był bibliotekarz Eratostenes, który był geografem i matematykiem. Eratostenes poprawnie obliczył czas trwania roku, postulował, że Ziemia jest okrągła i teoretyzując, że wszystkie oceany są połączone. Był też Klaudiusz Ptolemeusz, którego wielkim dziełem była Syntaksa Matematyczna (System), zwykle znana pod arabską nazwą Almagest. Jest to ważne dzieło trygonometrii i astronomii. Od połowy I wieku n.e. chrześcijańska wrogość zdołała odepchnąć uczonych z Aleksandrii. W rezultacie miasto podupadło jako miasto nauki na Morzu Śródziemnym. Biblioteka w Aleksandrii została zniszczona w okresie niepokoїв społecznych w III wieku n.e. W IV wieku zniszczono nie tylko pogańskie świątynie, ale z rozkazu Teofila, biskupa Aleksandrii, zamknięto również biblioteki, co jeszcze bardziej podważyło funkcję Aleksandrii jako bastionu literatury.

Ambroży

(ok. 340–397 n.e.) biskup i teolog Ambroży, biskup Mediolanu, urodził się w Trewirze w szlacheckiej rodzinie Aurelianów. Jego matka przeniosła się z rodziną do Rzymu po śmierci ojca. Wykształcony w retoryce i prawie, Ambroży był najpierw zatrudniony w Sirmium, a następnie w ok. 370 n.e. jako gubernator Mediolanu. Po śmierci ariańskiego biskupa Mediolanu w mieście wybuchł gwałtowny spór o to, czy następny biskup będzie katolikiem, czy arianinem. Ambroży interweniował w celu przywrócenia pokoju i był tak podziwiany przez wszystkich, że obie strony przyjęły go jako kandydata na biskupa, chociaż nie był wtedy nawet ochrzczony. W ciągu tygodnia został ochrzczony i wyświęcony na biskupa. Natychmiast rozdał swój majątek biednym i poświęcił się studiowaniu Pisma Świętego i greckich ojców kościoła. Jako biskup słynął z głoszenia kazań, co częściowo przyczyniło się do nawrócenia wielkiego teologa Augustyna z Hippony, którego Ambroży ochrzcił w Wielkanoc 387 roku. Kariera Ambrożego była mocno związana z polityką. Nieustannie bronił pozycji Kościoła katolickiego przed władzą różnych cesarzy rzymskich podczas swojego episkopatu: Gracjana, Maksyma, Justyny (proariańskiej matki Walentyniana II) i Teodozjusza I. Udało mu się utrzymać niezależność Kościoła przeciwko władzy świeckiej w swoich konfliktach z pogaństwem i arianizmem. Jeśli chodzi o to pierwsze, Ambroży walczył z Symmachusem, sędzią Rzymu, o Ołtarz Zwycięstwa w Senacie: cesarz Gracjan usunął ołtarz w 382 r., a po śmierci Gracjana Symmachus zwrócił się do Walentyniana II o jego

odnowienie. Pod wpływem Ambrożego prośba została odrzucona. Arianizm otrzymał cios, gdy Ambroży odmówił oddania kościoła na użytek arian. Jego decyzja została uznana za usankcjonowaną przez niebiosa, gdy – pośród kontrowersji – w kościele odkryto ciała męczenników Gerwazego i Protazego. Ambroży dodatkowo wzmocnił autorytet kościoła przed państwem w dwóch incydentach, w których zajął zdecydowane stanowisko przeciwko cesarzowi Teodozjuszowi I. Jeden incydent dotyczył odbudowy synagogi w Callinicum w 388 r.; drugi dotyczył pochopnego rozkazu cesarza, który doprowadził do masakry tysięcy niewinnych ludzi w Tesalonice latem 390 r. Ambroży odmówił Teodozjuszowi przyjęcia sakramentów, dopóki nie odprawi on publicznej pokuty za to okrucieństwo. Pojednanie miało miejsce w Boże Narodzenie 390 roku. Jednym z powodów wpływu Ambrożego na Teodozjusza było to, że w przeciwieństwie do większości cesarzy chrześcijańskich, którzy opóźniali przyjęcie do kościoła do ich łoża śmierci, został ochrzczony, więc w życiu prywatnym podlegał władzy Kościoła. Znajomość języka greckiego umożliwiła Ambrożemu wprowadzenie wielu wschodnich teologii na Zachód. Jego dzieła obejmują hymny, listy, kazania, traktaty o życiu moralnym oraz komentarze do Pisma Świętego i sakramentów. Był także zdecydowanym zwolennikiem życia monastycznego w północnych Włoszech.

Andy: neolit

Aby narzucić porządek czasowy różnorodności kultur i cywilizacji, które pojawiły się w Andach na tysiąclecia poprzedzające inwazję hiszpańską (początek lat trzydziestych XVI wieku), uczeni podzielili prehistorię andyjską na „horyzonty” i „okresy”, przy czym horyzonty reprezentują epoki stosunkowo szybkich zmian i okresy będące epokami względnego zastoju:

Późny horyzont 1400–1533 n.e.

Późny okres przejściowy 1000–1400 n.e.

Środkowy horyzont 600–1000 n.e.

Wczesny Okres Przejściowy 100 p.n.e. – 600 n.e.

Wczesny horyzont 700–100 p.n.e.

Okres początkowy 1800–700 p.n.e.

Okres preceramiczny 3000-1800 p.n.e.

Okres litu >10 000–3000 p.n.e.

Granice między tymi podziałami czasowymi są płynne i są głównie kwestią naukowej wygody i konwencji. Pod względem przestrzennym region Andów jest generalnie podzielony na wybrzeże i wyżyny, z których te dzielą się na północne, środkowe i południowe, co daje w sumie sześć szerokich stref geograficznych.

ASPERO

Najwcześniejsze dowody na powstawanie złożonych społeczeństw w regionie Andów pochodzą z okresu między 3200 a 2500 p.n.e. wzdłuż wybrzeża Pacyfiku. W sumie ponad 30 rzek spływa kaskadami do Pacyfiku z Kordyliery Zachodniej w Andach, w których wielu dolinach rozwijały się złożone społeczeństwa podczas okresu przedceramicznego. Jedną z najszerzej przebadanych z nich to strefa przybrzeżna to North Chico, szeroka na 30 mil wstęga wybrzeża, na północ od dzisiejszej Limy, obejmująca doliny rzek Huaura, Supe, Pativilca i Fortaleza. Wykopaliska archeologiczne w północnym Chico, które rozpoczęły się w latach czterdziestych XX wieku, ujawniły dowody na istnienie co najmniej 20 dużych osad o monumentalnej architekturze, których początki datowane są na okres między 3200

a 1800 rokiem p.n.e. Najintensywniej badane z tych miejsc to Áspero, u ujścia rzeki Supe i Caral, około 131/2 mil w górę rzeki od Áspero. To jego prace na stanowisku Áspero skłoniły w 1975 r. amerykańskiego archeologa Michaela E. Moseleya do wysunięcia hipotezy tradycyjnie nazywanej „morskimi podstawami cywilizacji andyjskich” (MFAC). Zgodnie z hipotezą MFAC, początkowe tworzenie złożonych społeczeństw w regionie andyjskim miało miejsce wzdłuż wybrzeża i było możliwe dzięki intensywnej eksploatacji zasobów morskich. To z kolei było możliwe w dużej mierze dzięki uprawie bawełny, z której wytwarzano sieci potrzebne do odławiania obfitych w wybrzeże ryb, zwłaszcza sardeli i sardynki. Dowody odkryte w Áspero i innych miejscach w północnym Chico od lat 70. XX wieku silnie potwierdzają hipotezę MFAC, chociaż trwają debaty dotyczące pochodzenia i cech tych społeczeństw. Witryna Áspero przedstawia liczne anomalie. Nie zawiera ceramiki, tylko kilka kolb kukurydzy i około 17 dużych ziemnych kopców, niektóre prawie 16 stóp wysokie. Największa budowla w tym miejscu, piramida o płaskim szczycie, zwana Huaca de los Ídolos, zajmuje około 16 145 stóp kwadratowych, na której, jak przypuszcza się, elita Áspero przeprowadzała rytualne i ceremonialne pokazy. Witryna zawiera również około 30 do 37 akrów przydomowych śmietników (obszary śmieci), wraz z dowodami, że jej mieszkańcy nieustannie odbudowywali kopce i inne konstrukcje. Ta ostatnia cecha jest również widoczna w innych miejscach na wybrzeżu Pacyfiku. W górę rzeki od Áspero, w miejscu Caral, które obejmuje około 150 akrów, badania ujawniły około 25 piramid lub kopców, z których jedna osiągnęła 82 stopy wysokości i obejmowała około 247 570 stóp kwadratowych; dwa duże, zaokrąglone, zatopione place ceremonialne; tablice innych kopców i platform; rozległe kompleksy mieszkalne; i dowody długotrwałego osiadłego trybu życia. Daty radiowęglowe wskazują, że Caral zostało założone przed 2600 r. p.n.e. Ta sama procedura datowania zastosowana do innych miejsc w północnym Chico wskazuje, że większość z nich została założona między 3000 a 1800 rokiem p.n.e. Middens w Caral i innych miejscach w North Chico wskazuje, że zasoby morskie eksploatowane poprzez uprawę bawełny i produkcję sieci były uzupełniane różnymi uprawami, w tym roślinami strączkowymi i kabaczkami, oraz zbieraniem różnorodnych dzikich pokarmów. Oprócz Áspero i Caral, najszerzej zbadane do tej pory z tych miejsc to Piedra Parada, Upaca, Huaricanga i Porvenir oraz w dolinie Casma, stanowiska Sechín Alto, Cerro Sechín i Pampa de las Llamas-Moxeke. Wszystkie należą do tak zwanej tradycji Áspero. Inne główne tradycje preceramicznego wybrzeża Pacyfiku to tradycja Valdivia (na wybrzeżu współczesnego Ekwadoru); tradycja El Paraíso (na południe od miejsc Áspero); oraz tradycja Chinchoros (skupiona w kompleksie Chinchoro w pobliżu współczesnej granicy Peru-Chile). Wykopaliska archeologiczne w tych i innych preceramicznych miejscach przybrzeżnych są kontynuowane, podobnie jak naukowe wysiłki mające na celu zrozumienie cywilizacji, które je stworzyły.

WYŻYNY

Pokrewna arena debaty wśród archeologów andyjskich dotyczy związku między osadami na wybrzeżu Pacyfiku a tworzeniem się złożonych społeczeństw na wyżynach. Większość uczonych zgadza się, że złożone społeczeństwa zaczęły pojawiać się na Wyżynach Centralnych i Południowo-Centralnych wkrótce po rozkwicie złożonych społeczeństw w North Chico i innych dolinach przybrzeżnych. W Central Highlands uczeni badali tak zwaną tradycję religijną Kotosh w miejscu Kotosh. Podobnie jak te w północnym Chico, ta strona obejmuje serię wzniesionych kopców z platformami, zatopionymi placami i szeregiem małych budynków. Miejsca wykazujące podobne cechy w Central Highlands to Huaricoto, La Galgada i Piruru. Na wyżynach południowo-środkowych wyłanianie się złożonych społeczeństw najwyraźniej rozpoczęło się w dorzeczu jeziora Titicaca około 1300 r. p.n.e. Wykopaliska w miejscu Chiripa (w dzisiejszej Boliwii) ujawniły, że do tego czasu pojawiła się zarodkowa osada, która obejmowała szereg małych pokoi zbudowanych z kamienia, z otynkowanymi podłogami i ścianami. Do roku 900 p.n.e. osada Chiripa obejmowała ośrodek ceremonialny otoczony kompleksami mieszkalnymi. Między 1000 a 500 rokiem p.n.e. złożone społeczeństwa pojawiły się w większości

dorzecza jeziora Titicaca. Na północy kultura Qaluyu osiągnęła rozkwit w ciągu pięciu wieków po roku 1000 p.n.e. Miejsce typu Qaluyu, obejmujące 17 akrów, obejmuje duży kopiec ceremonialny, zatopione place i rozległe kompleksy mieszkalne. Inne miejsca Qaluyu w północnym basenie Titicaca to Pucará, Ayaviri i Putina.

DORZECZE TITICACA

Ogólna trajektoria tego okresu charakteryzowała się upadkiem polityki północnego wybrzeża i powstaniem szeregu cywilizacji i grup kulturowych na środkowych i południowych wyżynach oraz na środkowym wybrzeżu. Po roku 1000 p.n.e. Kotlina Titicaca stanowiła jedno szerokie miejsce formowania się złożonego społeczeństwa. Drugie takie miejsce pojawiło się dalej na północ, w Central Highlands i Central Coast, najczęściej kojarzone z państwem i kompleksem kulturowym Chavín, które po raz pierwszy pojawiły się około 800 roku p.n.e. i upadł jakieś sześć wieków później. Na stanowisku typu Chavín, Chavín de Huantar, wykopaliska wskazują na populację co najmniej kilku tysięcy w osadzie obejmującej około 104 akrów. W centrum tego miejsca leżą ruiny dużej i imponującej ceremonialnej świątyni, nazwanej El Castillo, zbudowanej w kształcie litery U charakterystycznej dla stylu architektonicznego North Chico. Dowody wskazują, że Chavín de Huantar było politycznym centrum ekspansywnego państwa, które rozciągało się na większą część Central Highlands i Central Coast. W tym czasie stosunki wymiany w Andach i przyległych regionach przybrzeżnych były już bardzo rozwinięte. Wymiany te opierały się nie tyle na rynkach, ile na zinstytucjonalizowanych wzajemnych wymianach między grupami o rozszerzonym rodowodzie, wywodzącymi się od wspólnego przodka, zwanego ayllu, a także między sieciami politycznymi powstałymi w wyniku wzrostu władzy państwowej i imperialnej. Takie wymiany opierały się na czymś, co antropolog John Murra opisał w latach 70. jako „archipelag pionowy”, koncepcję, która zyskała szeroką akceptację naukowców. Mówiąc najprościej, podstawową ideą jest to, że region Andów składa się z pionowego środowiska i że wymiana towarów i usług miała miejsce między członkami ayllusa, którzy mieszkali w różnych „oazach zasobów” lub „wyspach” w różnych strefach wysokościowych. Z wysokiego płaskowyżu (lub puna, wzniesienia wyższego niż 11 810 stóp) pochodziła wełna, mięso i minerały, takie jak złoto, srebro i miedź; z górnych dolin górskich (między 9840 a 11810 stóp) pochodziły ziemniaki, zboża, w tym kukurydza i komosa ryżowa, oraz inne uprawy; a z nizin (poniżej 6560 stóp) pochodziła kukurydza, bawełna, koka, rośliny strączkowe oraz wiele owoców i warzyw. Naukowy konsensus utrzymuje, że systemy państwowe na dużą skalę, takie jak Chavín, zbudowane na tych sieciach wzajemnej wymiany opartych na rodowodach, aby rozszerzyć swój zasięg na rozległe obszary bez uciekania się do handlu na duże odległości, ponieważ koncepcja „handlu” jest ogólnie zrozumiana. Z tych powodów „rynki” i „handel”, rozumiane w kontekście europejskim, azjatyckim i afrykańskim, odgrywały niewielką lub żadną rolę w tworzeniu i rozwoju złożonych społeczeństw i systemów politycznych na wyżynach andyjskich lub w regionach przybrzeżnych przez cały okres przedpodbojowy. Tak było również w przypadku Inków. Gdy Chavín podupadł około 400 r. p.n.e., w północnym kotlinie Titicaca, w ciągu sześciu wieków między 400 r. p.n.e. do 200 n.e. miejsce i państwo znane jako Pucará, z cechami architektonicznymi podobnymi do opisanych powyżej i stylami ceramicznymi sugerującymi wpływ Chavína. Po przeciwnej stronie jeziora, w południowej części Kotliny Titicaca, mniej więcej w tym samym okresie powstała osada i stan Tiahuanaco — znowu o podobnych cechach architektonicznych. Około 400 roku n.e. Tiahuanaco rozwinęło się w potężny system państwowy. Trwają naukowe debaty na temat tego, czy w omawianym okresie były to prawdziwe ośrodki miejskie, czy też miejsca ceremonialne przeznaczone głównie do obrzędów rytualnych i pielgrzymek.

NAZCA

Innym enigmatycznym kompleksem kulturowym, który pojawił się we wczesnym okresie przejściowym, była Nazca, skupiona w południowej strefie przybrzeżnej wokół zlewni rzek Ica i Nazca.

Style ceramiki z Nazca przeszły co najmniej osiem odrębnych faz, aż do ich upadku około 600 roku n.e. Nazca są szczególnie dobrze znani z ich geoglifów lub wielkoformatowych symboli geometrycznych wrytych na przybrzeżnej pustyni. Dalej na północ Moche byli kolejną ważną grupą kultury przybrzeżnej i stanem, które pojawiły się we wczesnym okresie średniozaawansowanym. Miejsce Moche, w dolinie rzeki Moche, zostało zidentyfikowane jako stolica państwa Moche. Archeolodzy uważają Moche za prawdziwe miasto; być może pierwsza w Ameryce Południowej. Największa konstrukcja w miejscu typu Moche, piramida nazwana Huaca del Sol, ma wymiary 525 na 1115 stóp u podstawy i ma około 131 stóp wysokości, co czyni ją jedną z największych monumentalnych konstrukcji na półkuli zachodniej przed podbojem. Wszystkie te wydarzenia położyły podwaliny pod późniejsze pojawienie się dwóch innych głównych systemów państwowych lub imperiów pod koniec omawianego tutaj okresu: Huari i Tiahuanaco.

Anyang

Anyang to nowoczesne miasto, w którym znajdowała się ostatnia stolica (Yin) dynastii Shang (ok. 1766 – ok. 1122 p.n.e.) Chin. Odkrycie wpisanych tam kości wyroczni na początku XX wieku i naukowe wykopaliska w tym miejscu, które rozpoczęły się w 1928 roku, zakończyły debatę na temat tego, czy dynastia Shang była historyczna. Znajduje się na południe od Żółtej Rzeki w dzisiejszej prowincji Henan. Dynastia Shang, założona przez Tanga (T'anga), kilkakrotnie przenosiła swoją stolicę, aż w 1395 roku p.n.e. osiedliła się w Yin. i pozostał tam do końca w 1122 r. p.n.e. Dlatego ostatnia faza dynastii jest również nazywana dynastią Yin. Po zniszczeniu miasta, kiedy dynastia została obalona przez dynastię Zhou (ok. 1122-256 p.n.e.), miejsce to było znane jako Yinshu, co oznacza „marnotrawstwo Yin”. Odkrycie ruin z epoki Shang w Anyang nastąpiło przypadkowo. W Pekinie (Peking) w 1900 roku pewien antykwariusz zachorował i wśród przepisanych mu składników tradycyjnej medycyny znalazły się fragmenty starych kości noszące ślady nacięć. Aptekarz nazwał je smoczymi kośćmi. Ten uczonego i jego przyjaciel zbadali pochodzenie kości i prześledzili je do Anyang, gdzie rolnicy znaleźli je w swoich wykopaliskach. Zaczęli zbierać kości i rozszyfrowywać napisy na nich, które uznali za najwcześniejsze zachowane przykłady pisanego języka chińskiego. Podczas wykopalisk archeologicznych wokół Anyang znaleziono fundamenty pałaców i innych budynków, ale nie znaleziono murów miejskich. Znaleźli także cmentarz królewski z 11 dużymi grobowcami, prawdopodobnie należącymi do królów, które zostały zrabowane w minionych stuleciach. To potwierdza autentyczność starożytnych tekstów, które identyfikują 12 królów, którzy rządili z Yin, ale ostatni zmarł w swoim płonącym pałacu, więc nie otrzymał królewskiego pochówku. W 1976 roku odkryto nienaruszony grobowiec należący do Fu Hao (Lady Hao), żony króla Wudinga (Wu-ting), potężnego czwartego króla panującego z Yin. Chociaż jej ciało i trumna zostały zniszczone przez czas i wodę, znaleziono ponad 1600 obiektów pochówku, niektóre z inskrypcjami, które zawierały jej imię, na wyszukanych naczyniach rytualnych z brązu. Naczynia z brązu, rzeźby z jadeitu, kości słoniowej i kamienia oraz inne przedmioty pokazują zaawansowaną kulturę materialną późnej epoki Shang. Ponad 20 000 wrytych kości wyroczni (na łopatkach bydła i skorupach żółwi) dostarcza ważnych informacji na temat historii Shang. Królowie często zadawali pytania i szukali odpowiedzi u wysokiego boga Shangdi (Shang-ti) w sprawach takich jak wojna i pokój, rolnictwo, pogoda, polowania, cięższe królowych i znaczenie zjawisk naturalnych. Pytania, odpowiedzi, a czasami wyniki zawierają daty, imiona władców i ich stosunek do poprzednich władców, w tym z epoki przed Anyang. Przechowywano je w archiwach królewskich. Pismo jest już wyrafinowane i musiało rozwijać się przez długi czas, ale nie znaleziono wcześniejszych dowodów pisma. Jest przodkiem współczesnego pisanego języka chińskiego, a rozszyfrowanie znaków i informacji dostarczonych z dowodów archeologicznych umożliwiło historykom zrekonstruowanie historii Shang.

Apokaliptyczny, żydowski i chrześcijański

Naukowe użycie i rozumienie słowa apokaliptyka różniło się znacznie w historii badań nad tymi tematami. Różne słowa związane z apokaliptyką mają swoje własne subtelne konotacje. Specyficzny termin apokaliptyczny i wiele związanych z nim form pochodzi od pierwszego greckiego słowa w Księdze Objawienia, apokalypsis (objawienie). Rzeczownik apokalipsa odnosi się do samego tekstu objawienia. Szczególny światopogląd zawarty w apokalipsie i zawarte w niej założenia dotyczące spraw dotyczących „czasów ostatecznych” określa się mianem „eschatologii apokaliptycznej”. Rzeczownik apokaliptyczność odnosi się szeroko do historycznego i społecznego kontekstu tego światopoglądu. Kiedy uczeni używają słowa apokaliptyczny, zwykle zakładają rozróżnienie między starożytnym światopoglądem a literaturą z nim związaną. Apokaliptyka odnosi się do światopoglądu, który doprowadził do powstania różnorodnej literatury, generalnie pochodzącej z czasów wygnania babilońskiego aż do prześladowań rzymskich. Charakterystyczne elementy tej literatury to objawienie niebiańskich tajemnic uprzywilejowanemu pośrednikowi oraz periodyzacja historii. W tych tekstach eschatologiczna perspektywa tekstu wzmacnia oczekiwanie, że era autora wkrótce dobiegnie końca. Ta apokaliptyczna eschatologia sugeruje, że tło historyczne tych pism to kryzys i skrajne cierpienie. Uczeni zajmujący się starożytną żydowską i chrześcijańską apokaliptyką są świadomi, że żydowska literatura apokaliptyczna przetrwała dzięki zawłaszczeniu i zainteresowaniu nią starożytnych chrześcijan. Dzieje się tak, ponieważ apokaliptyka żydowska i literatura z nią związana były generalnie nieprzychylnie postrzegane przez późniejsze formy judaizmu rabinicznego po zniszczeniu Drugiej Świątyni. Brak rozwiniętych żydowskich ram interpretacyjnych dla tych tekstów stanowi część problemu naukowego w określeniu dokładnego pochodzenia i wpływów tego zjawiska. Wiele historycznych pytań dotyczących kontekstu społecznego i wykorzystania tych żydowskich apokaliptycznych pism w starożytnych społecznościach żydowskich pozostaje niejasnych i w dużej mierze teoretycznych. Pewne jest, że wspólnoty chrześcijańskie były odpowiedzialne za zachowanie i przekazywanie tych pism oraz że przywłaszczyły sobie światopogląd i formy literackie żydowskiego apokaliptyzmu. Uczeni od dawna starali się zidentyfikować źródła żydowskiego apokaliptyzmu, nie osiągając jednak konsensusu. Wielu przypuszczało, że żydowska eschatologia apokaliptyczna wyrosła z wcześniejszych biblijnych form eschatologii proroczej. Inni uczeni sugerowali wpływ Bliskiego Wschodu Mezopotamii na żydowski apokaliptyzm. Chociaż nie ma wyraźnej trajektorii od mezopotamskich tradycji do żydowskiej apokaliptyki i trzeba przyznać, że nie istnieją mezopotamskie apokalipsy, istnieją pewne uderzające podobieństwa między nimi. Niektóre wspólne cechy obejmują nacisk na interpretację tajemniczych znaków i predestynację. Motywy nieziemskich podróży i snów są również widoczne zarówno w tradycjach mezopotamskich, jak i żydowskim apokaliptyce. Inni uczeni zauważyli perski wpływ na żydowski apokaliptyzm. W obu jest obecna walka światła z ciemnością (dobrem ze złem) oraz periodyzacja historii. Identyfikacja związku między apokaliptyką żydowską a innymi tradycjami była złożona, ponieważ niektóre z tych elementów (np. Podczas gdy wczesna apokaliptyka żydowska była zakorzeniona w prorocत्वach biblijnych, późniejsze formy apokaliptyki z okresu greckiego mają więcej wspólnego z literaturą mądrościową.

Gatunek literacki

Uczeni często dokonują rozróżnienia między ogólnym zjawiskiem apokaliptycznym a gatunkiem literackim „apokalipsy”. Grupa uczonych pod przewodnictwem J. J. Collinsa sformułowała w 1979 roku następującą, często cytowaną definicję literackiego gatunku apokalipsy: ludzkiego odbiorcy, odsłaniając rzeczywistość transcendentną, która jest zarówno czasowa, o ile przewiduje eschatologiczne zbawienie, jak i przestrzenna, o ile dotyczy innego, nadprzyrodzonego świata”. Teksty związane z apokaliptyką charakteryzują się zrozumieniem, że ocalenie z wrogiego świata zależy od ujawnienia boskich tajemnic. Jedynym przykładem apokalipsy z Biblii hebrajskiej jest Księga Daniela.

Inne dobrze znane przykłady apokalips obejmują pisma Henocha i Jubileuszów oraz związane z nimi tradycje, 4 Ezdrasza, 2 Barucha, 3 Barucha i Apokalipsę Abrahama. Niektóre teksty z Qumran i Zwoje znad Morza Martwego przedstawiają światopogląd, który można właściwie opisać jako apokaliptyczny, ale nie kwalifikuje się jako przykłady gatunku literackiego (np. Ostatnia księga Nowego Testamentu, znana jako Apokalipsa Jana, jest przykładem chrześcijańskiej apokalipsy. Kanoniczność tej księgi nie była początkowo akceptowana na Wschodzie. Księga ta jest zapisem wizji Jana, gdy przebywał na wygnaniu na wyspie Patmos i posiada proroczy autorytet wśród wspólnot chrześcijańskich na przestrzeni dziejów. Wysoce symboliczny język, domniemanie katastrofalnej bitwy i ujawnienie niebiańskich tajemnic uprzywilejowanemu pośrednikowi czynią ten tekst klasycznym przykładem gatunku. Inne przykłady chrześcijańskiej apokalipsy poza Biblią to Wniebowstąpienie Izajasza i Apokalipsa Pawła.

Apostołowie, dwunastu

Słowo uczeń jest najczęściej używane w greckich kręgach filozoficznych na określenie oddanego naśladowcy mistrza (takiego jak Sokrates). Jezus (Chrystus) z Nazaretu miał wielu takich uczniów, oprócz 12, którzy zostali apostołami kościoła. Na przykład Łukasz 6:13 wskazuje na istnienie większego kręgu uczniów: „A gdy był dzień, przywołał swoich uczniów i wybrał spośród nich 12, których nazwał apostołami”. Wśród uczniów, którzy nie zostali wybrani jako 12 były kobiety. Jest to godne uwagi, ponieważ niewielu mistrzów w czasach Jezusa miało uczennice. Poza tymi uczniami, wielu mężczyzn i kobiet było przyciąganych do Jezusa i podążało za nim swobodnie. Ewangelie nazywają ich „tłumami”. Jezus podzielił się z uczniami myślami, które były ukryte przed tłumami. Na przykład według Marka, kiedy Jezus skończył opowiadać tłumom przypowieści, uczniowie przyszedli do Jezusa, aby poznać ich ukryte znaczenie. Powodem tego prywatnego nauczania było oczekiwanie, że uczniowie otworzą uszy i oczy, aby mogli dostrzec prawdziwe i głębsze znaczenie nauk Jezusa. Jednak tych 12 wybranych poszło za Jezusem jeszcze pełniej niż pozostali uczniowie, zostawiając wszystko, co mieli, łącznie z pracą i rodzinami. Dwunastce pozwolono być świadkami prywatnych szczegółów z życia Jezusa, niedostępnych dla innych uczniów. Na przykład tylko 12 było z Jezusem w noc jego aresztowania. Według Ewangelii synoptycznych i Dziejów Apostolskich imiona 12 to Szymon Piotr; Jakub, syn Zebedeusza; Jan; Andrzej; Filip; Bartłomiej; Mateusz; Tomasz; Jakub, syn Alfeusza; Tadeusz (Juda); Szymon Kananejczyk; i Judasz Iskariota, który zdradził Jezusa. W przeciwieństwie do innych imion Szymon Piotr, Filip i Jakub, syn Alfeusza, konsekwentnie zajmują te same pozycje (odpowiednio pierwszą, piątą i dziewiątą) na liście. Na podstawie tej obserwacji zasugerowano, że 12 było podzielonych na czteroosobowe grupy, a ich przywódcami byli Piotr, Filip i Jakub, syn Alfeusza. Ta intrygująca sugestia nie ma jednak twardych dowodów na poparcie. O ile nam wiadomo, cała dwunastka pochodziła z Galilei. Piotr, Andrzej, Jakub i Jan byli rybakami i być może z wyjątkiem Andrzeja stanowili najgłębszy krąg apostołów Jezusa. Szymon Piotr był niekwestionowanym przywódcą 12. Andrzej był jego bratem i przedstawił go Jezusowi. Według tradycji Andrzej głosił w Grecji, Azji Mniejszej (Turcja) oraz na terenach położonych na północ i północny zachód od Morza Czarnego. Tradycja głosi, że poniósł śmierć męczeńską w Patras. Późna tradycja podaje go za założyciela kościoła w Konstantynopolu, siedziby Kościoła greckiego. Jakub i Jan, synowie Zebedeusza, również byli braćmi. Posiadacze ognistego usposobienia i ambicji, poprosili Jezusa, aby mianował ich, aby zasiedli po Jego lewej i prawej ręce, gdy nadejdzie Jego królestwo. Jakub (znany również jako Jakub Większy dla odróżnienia go od Jakuba, syna Alfeusza) był pierwszym z apostołów, który poniósł śmierć męczeńską za czasów Heroda Agryppy I. Zgodnie z tradycją Jakub głosił kazania w Hiszpanii, zanim spotkał swoją przedwczesną śmierć w Jerozolimie. Jeśli chodzi o Jana, tradycja twierdzi, że był on umiłowanym uczniem, który napisał Ewangelię Jana, trzy Listy Jana, a być może także Księgę Objawienia. Tradycja głosi również, że Jan, który przeżył gotujący się kocioł z olejem i zesłanie na Patmos pod rządami cesarza Domicjana za głoszenie Ewangelii w Azji Mniejszej, zmarł śmiercią naturalną w Efezie w

towarzystwie Maryi, matki Jezusa. Współczesne badania krytyczne odrzucają większość z tych twierdzeń. Filip jest najlepiej zapamiętany w Nowym Testamencie za przedstawienie Nataniela Jezusowi i za to, że poprosił Jezusa, aby pokazał mu Ojca. Według tradycji postęga i męczeństwo Filipa miały miejsce w Azji Mniejszej. Niewiele wiadomo o Bartłomieju w Nowym Testamencie. Zgodnie z tradycją jest to ta sama osoba, co Nataniel w Ew. Jana 1:43–51, człowiek, o którym Jezus powiedział, że jest niewinny. Tradycja głosi, że Bartłomiej głosił kazania między innymi w Armenii i Indiach. Tomasz, znany też jako Didymos (Bliźniak), najlepiej zapamiętany został jako cyniczny wątpiący, który chciał dotknąć blizn na rękach i ciele zmartwychwstałego Jezusa. Tomasz jest wybitną postacią w kulturze i kościele syryjskim i zgodnie z tradycją głosił kazania w Indiach, gdzie poniósł śmierć męczeńską. Przypisuje mu się także Ewangelię Tomasza (podobno gnostycką), którą niektórzy uczeni datują na połowę I wieku n.e. Mateusz był poborcą podatkowym, który według starożytnej tradycji był autorem Ewangelii Mateusza. Wielu uczonych odrzuca tę tradycję, głównie dlatego, że o pozornej zależności literackiej Mateusza od Marka. Nowy Testament praktycznie nie podaje żadnych informacji o Jakubie, synu Alfeusza (znanym też jako Jakub Mniejszy). Jakub i Mateusz byłiby braćmi, gdyby Mateusz był Lewim, który jest również nazywany synem Alfeusza w Ewangelii Marka 2:14. Tradycja czyni wątpliwe twierdzenie, że Jakub Mniejszy był kuzynem Jezusa. Według jednej tradycji głosił kazania w Palestynie i Egipcie, według innej głosił w Persji. Tadeusz (z Marka 3) jest prawdopodobnie tą samą postacią co Judasz, syn Jakuba (z Łukasza 6 i Dzieje Apostolskie 1). Niewiele wiadomo w Nowym Testamencie o tym człowieku. Według tradycji głosił w Armenii, Syrii i Persji. W niektórych rękopisach jego imię pojawia się jako Labbaeus. Szymon Kananejczyk jest również nazywany Szymonem Zelotą. Nie jest jasne, czy był typem bojownika. Według niektórych tradycji jego zapał misyjny zaprowadził go do Afryki Północnej, Armenii, a być może nawet do Wielkiej Brytanii. Judasz Iskariota, skarbnik 12, wydał Jezusa władzom żydowskim, które chciały go zabić. Według Mateusza Judasz powiesił się potem z poczucia winy. Po śmierci Jezusa na miejsce Judasza zastąpił Maciej, człowiek, o którym w Nowym Testamencie nie wiadomo nic poza imieniem. Jednak zgodnie z tradycją ormiańską Maciej ewangelizował Armenię wraz z Andrzejem, Bartłomiejem, Tadeuszem i Szymonem Kananejczykiem. Fakt, że uczniowie Jezusa poczuli się zmuszeni zastąpić Judasza Iskariotę Maciejem, aby uzupełnić liczbę 12, wydaje się wskazywać, że tych 12 uważano za głowy nowo utworzonego Izraela. Szymon Piotr jest również określany jako Kefas u Pawła i Jana. Być może to jego nienaruszone człowieczeństwo, któremu towarzyszyły niewyrafinowane maniery, przyciągnęło go do Jezusa i reszty grupy. Wydaje się, że był rzecznikiem 12. Na przykład w noc przemienienia Jezusa zaoferował, że zbuduje chaty dla Jezusa oraz Eliasza i Mojżesza, którzy przyszli odwiedzić Jezusa. Wydaje się jednak, że przywództwo kościoła ostatecznie przypadło Jakubowi, bratu Jezusa. Według starożytnej tradycji Piotr udał się do Rzymu, który z czasem stał się siedzibą Kościoła łacińskiego, głosił tam kazania i umarł jako męczennik, ukrzyżowany głową w dół.

Arabia, przedislamska

Arabia, która rozciąga się na obszarze 1,25 miliona mil kwadratowych, jest nierównym, suchym i niegościnnym terenem. Składa się głównie z rozległej pustyni, z wyjątkiem Jemenu na południowo-wschodnim krańcu, żyznego regionu z dużą ilością opadów i dobrze przystosowanego do rolnictwa. Południowo-zachodni region Arabii ma również klimat sprzyjający rolnictwu. Pierwsza wzmianka o mieszkańcach Arabii, czyli „Aribi”, pojawia się w IX wieku p.n.e. w piśmie asyryjskim. Mieszkańcy północnej Arabii byli koczownikami posiadającymi wielbłądy. W przedislamskiej Arabii nie było centralnej władzy politycznej ani centralnego ośrodka administracyjnego. Zamiast tego istniały tylko różne plemiona Beduinów. Poszczególni członkowie plemienia byli lojalni wobec swojego plemienia, a nie wobec swoich rodzin. Beduini tworzyli koczownicze plemiona, które przemieszczały się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu zielonych pastwisk dla swoich wielbłądów, owiec i kóz. Na obrzeżach pustyni można znaleźć oazy, które dostarczają wodę do wzrostu niektórych roślin, zwłaszcza

wszechobecnej palmy daktylowej. Ponieważ stale brakowało zielonych pastwisk dla ich bydła, plemiona często walczyły ze sobą o mało żyzną ziemię dostępną w Arabii, co było możliwe dzięki sporadycznym pustynnym źródłom. Ponieważ wojna była częścią codziennego życia, wszyscy mężczyźni w plemionach musieli szkolić się na wojowników. Do VII wieku p.n.e. Arabia została podzielona na około pięć królestw, a mianowicie Ma'in, Saba, Qataban, Hadramaut i Qahtan. Cywilizacje te zostały zbudowane na systemie rolnictwa, zwłaszcza w południowej Arabii, gdzie wilgotny klimat i żyzna gleba nadawały się do uprawy. Z pięciu królestw Saba było najpotężniejsze i najbardziej rozwinięte. Do 300 roku n.e. królowie królestwa Saba skonsolidowali resztę królestw. Mieszkańcy północnej Arabii mówili po arabsku, a na południu po sabaicku, innym języku semickim. Ponieważ Jemen leżał wzdłuż głównego szlaku handlowego, wielu kupców z Oceanu Indyjskiego przechodziło przez niego w południowej Arabii. Dlatego południe dominowało przez ponad tysiąclecie, ponieważ odnosiło większe sukcesy gospodarcze i w znacznym stopniu przyczyniło się do bogactwa całej Arabii. Do VII wieku p.n.e. oazy w Arabii rozwinęły się w miejskie centra handlowe dla lukratywnego handlu karawanami. Baza rolnicza Arabii przyczyniła się do rozwoju gospodarki Arabii, umożliwiając mieszkańcom przejście na zajęcia ekonomiczne związane z towarami luksusowymi obok trwającej gospodarki agrarnej. Sieć handlową w Arabii ułatwiał głównie handel karawanami w Jemenie, gdzie towary z basenu Oceanu Indyjskiego na południu były przewożone do karawan wielbłądów, które następnie podróżowały do Damaszku i Gazy. Arabia handlowała wówczas dochodowymi produktami – złotem, kadzidłem i mirrą, a także innymi towarami luksusowymi. Podobnie ewoluowała rola Beduinów. Zamiast być tylko wojskowymi wojownikami zaangażowanymi w plemienne rywalizacje, byli teraz częścią handlu karawanami, służąc jako strażnicy i przewodnicy, gdy karawany podróżowały po Arabii. Ci Beduini różnili się od innych koczowniczych plemion, ponieważ mieli tendencję do osiedlania się w jednym miejscu. Asyryjczycy, a następnie neobabilończycy i Persowie zakłócili jedność w Arabii. Od III wieku n.e. perscy Sasanidzi i chrześcijańscy Bizantyjczycy walczyli o Arabię. Później, tuż przed powstaniem islamu, powstały dwie chrześcijańskie konfederacje plemienne arabskie, znane jako Ghassanidzi i Lachmidzi. Miasto Petra w północno-zachodniej Arabii znajdowało się pod kontrolą Bizantyjczyków (poprzez Ghassanidów), a następnie Rzymian, podczas gdy północno-wschodnie miasto Hira znalazło się pod wpływem Persów (Lachmidów). Pod rządami dynastii Lachmidów i Ghassanidów rozwinęła się tożsamość arabska, podobnie jak język arabski. Centralnym miejscem kultu dla koczowniczych plemion Beduinów była Ka'ba, sześcienna budowla znaleziona w mieście Mekka, w której znajduje się czarny kamień, uważany za kawałek meteorytu. Ka'ba była miejscem corocznej pielgrzymki w przedislamskiej Arabii. Abraham jako pierwszy położył podwaliny pod Ka'bę. Przez tysiąclecie funkcja Ka'ba drastycznie się zmieniła i tuż przed nadejściem islamu przez Mahometa w świątyni znaleziono bożki. Beduin modlił się do bożków różnych bogów znajdujących się wewnątrz. Chociaż różne koczownicze plemiona Beduinów często tworzyły wojujące frakcje, w świętej przestrzeni Ka'by rywalizacje plemienne często odkładano na bok w imię szacunku dla miejsca kultu. Mekka stała się sanktuarium religijnym i neutralnym terenem, na którym wstrzymano wojny plemienne. W VII wieku n.e. Mekka była nie tylko ważnym miejscem kultu religijnego, ale także znaczącym ośrodkiem handlowym karawan, ponieważ południowa Arabia stała się ośrodkiem handlowym. W mieście gromadzili się kupcy różnego pochodzenia. Tuż przed powstaniem islamu elitarni kupcy z plemienia Kurajszytów prowadzili luźno Mekkę, chociaż nadal trudno było dostrzec wyraźną formę autorytatywnego rządu w Mekce. Mekka, podobnie jak południowa Arabia, była domem dla wielu różnych ludzi różnych wyznań. Różne grupy ludzi osiedliły się w Arabii, zwłaszcza w przybrzeżnych regionach Jemenu, gdzie współistniała bogata różnorodność religii, pochodzących z Indii, Afryki i reszty Bliskiego Wschodu. Wynika to z jego strategicznego położenia na handlowym szlaku handlowym nad Morza Czerwonego i Oceanu Indyjskiego. Byli to Żydzi, chrześcijanie i zoroastrianie, którzy wyemigrowali z okolicznych regionów. Migranci ci znacznie różnili się od rdzennych mieszkańców Arabii tym, że wyznawali religie monoteistyczne, uznając i czcząc tylko jednego Boga. Tak więc

mieszkańcy przedislamskiej Arabii byli zaznajomieni z innymi wyznaniem monoteistycznymi przed nadejściem islamu, jednak późniejsze społeczeństwo muzułmańskie odnosiło się do osób mieszkających w przedislamskiej Arabii jako żyjących w jahiliyya, czyli „ignoracji”.

Aramejczycy

Aramejczycy interesują historyków ze względu na dwa źródła informacji o nich: archeologiczne i biblijne. Częściowym wyzwaniem w zrozumieniu Aramejczyków jest próba połączenia obu zestawów danych. Według pierwszego cytatu ludność starożytnego Izraela i Judy uważa się za etnicznych Aramejczyków, którzy w wyniku doświadczeń w Egipcie stali się odrębną grupą religijną. Według drugiego cytatu Aramejczycy byli ludem, który w XII wieku p.n.e. doświadczył największego ciężaru agresji asyryjskiej. Odkrycie w 1993 r. steli z Tel Dan, kamiennej inskrypcji w języku aramejskim, która wymienia Izrael i Dawida i najwyraźniej została napisana przez Chazaela, króla Aramu i największego aramejskiego wojownika, łączy te dwa wątki w historyczną i religijną debatę.

DOWÓD ARCHEOLOGICZNY

Historyk staje przed dylematem ustalenia, kiedy ten lud pojawił się po raz pierwszy, a kiedy istnieje o nim zapis historyczny. Aramejczycy przypuszczalnie byli ludem posługującym się językiem zachodnio-semickim, który żył w regionie Syrii i Górnej Mezopotamii wzdłuż rzeki Habur i środkowego Eufratu przez większą część drugiego tysiąclecia p.n.e., jeśli nie wcześniej. Ich pierwsze niezaprzeczalne pojawienie się w źródłach pisanych miało miejsce, gdy asyryjski król Tiglat-Pileser I (1114-1076 p.n.e.) twierdził, że wielokrotnie ich pokonał. Bardzo dobrze mogą być powiązani z Amorytami, którzy wcześniej przebywali na tym obszarze, zanim rozprzestrzenili się na starożytny Bliski Wschód, tak jak Aramejczycy zrobiliby to 1000 lat później. Wczesne etapy historii Aramejczyków są znane nie z ich własnych pism, ale z tego, co pisali o nich inni. Kiedy upadło imperium asyryjskie podupadło, ustały asyryjskie odniesienia do Aramejczyków. Przypuszczalnie nadal byli ludem głównie pasterskim, z którym Asyryjczycy spotkali się jako pierwsi, i brakowało im miejskiej struktury politycznej głównych mocarstw regionu. Wykorzystali ten czas, aby osiedlić się w serii małych skupień politycznych we współczesnej Syrii. Pustka w zapisach zmieniła się w 853 p.n.e. kiedy dzięki Asyryjczykom Aramejczycy ponownie pojawiają się w historycznej inskrypcji. Dzieje się tak w kronikach Salmanasara III (858-824 p.n.e.), króla asyryjskiego, który wielokrotnie starał się rozszerzyć swoje imperium na zachód aż po Morze Śródziemne. Jego główną przeszkodą w osiągnięciu tego celu była koalicja narodów, w tym Arabów, Egipcjan, Izraelitów i Aramejczyków. Według inskrypcji asyryjskich koalicją przewodził Hadad-Idr (Hadad-ezer, ok. 880–843 p.n.e.) z Aramu. Król został nazwany na cześć wiodącego bóstwa Aramejczyków, Hadada, boga burzy. To bóstwo jest prawdopodobnie lepiej znane jako Baal, tytuł oznaczający „pana”, niż jego prawdziwe imię. Salmanasar próbował ponownie w 849, 848 i 845 p.n.e. bezskutecznie. W tym momencie koalicja rozpadła się, pozwalając Salmanasarowi skupić się na nowym władcy Aramu, Chazaelu (ok. 843–803 p.n.e.), „synu nikogo” (czyli uzurpatora). Chociaż Chazael był teraz sam, Assyria nie była w stanie zwyciężyć w latach 841, 838 i 837 p.n.e. Salmanasar przestał wtedy próbować. Wycofanie się Assyrii z kraju dało Hazaelowi możliwość rozszerzenia jego władzy. Jego sukces zapewnił szczyt potęgi politycznej Aramejczyków w pozostałych latach IX wieku p.n.e. O pozycji Hazaela na starożytnym Bliskim Wschodzie świadczy asyryjska nazwa „domu Chazaela” dla królestwa aramejskiego w VIII w. p.n.e. oraz późniejsza dyskusja historyka żydowskiego Józefa Flawiusza na temat spuścizny Chazaela w Damaszku w I w. n.e. Ostatecznie Assyria zwyciężyła nad Aramem. Około 803 p.n.e. Adad-nirari III (810-783 p.n.e.) zaatakował Arama i jego nowego króla, Ben-Hadada (ok. 803-775 p.n.e.), syna Chazaela. Osłabienie Aramu pomogło Izraelowi, który odrodził się w pierwszej połowie VIII wieku p.n.e. Życie polityczne Aramejczyków wkrótce się skończyło, gdy Tiglat-Pileser III (745-727 p.n.e.) wchłonął wszystkie państwa aramejskie do imperium asyryjskiego. W wielkiej ironii historii Asyryjczycy potrzebowali bardziej elastycznego i przystępnego języka, za pomocą którego mogliby

rzządzić swoim wielonarodowym imperium. Ich język klinowy był nieodpowiedni do tego zadania. Setki lat wcześniej, być może około 1100 roku p.n.e., Aramejczycy przyjęli 22-literowy alfabet fenicki. Po podboju Aramejczyków przez Asyryjczyków językowi tego ostatniego nadano specjalny status w imperium, a następnie stał się lingua franca królestwa. Jego stosowanie trwało przez wieki, w tym wśród Żydów.

DOWÓD BIBLIJNY

Pisarze żydowskiej Biblii mieli mieszane opinie co do pochodzenia Aramejczyków. W niektórych przekładach biblijnych pojawiają się jako Syryjczycy, co odzwierciedla grecką nazwę ich kraju, która jest używana do dziś. W Księdze Rodzaju 10:22 Aram jest wnukiem Noego i synem Sema. Ta genealogia stawia Aramejczyków w Syrii na równi z Elamitami (we współczesnym Iranie) i Asyryjczykami (we współczesnym Iraku). W przeciwieństwie do Księgi Rodzaju 22:19, Aramejczycy są wnukami brata Abrahama, Nachora, a zatem można ich porównać do Jakuba, wnuka Abrahama. W Księdze Amosa 9:7 Aramejczycy mieli swój własny związek exodusu z Jahwe z Kir (czasami pisanego jako Qir) na zachód od środkowego Eufratu, tak jak Izrael miał z Egiptu za Mojżesza. Tak jak zapisy archeologiczne dotyczące Aramejczyków zawierają informacje dotyczące Izraela, których nie ma w Biblii, tak Biblia zawiera informacje o Aramejczykach w czasach, gdy archeologicznych informacji na ich temat było niewiele. Stypendia biblijne walczyły o zintegrowanie danych archeologicznych i biblijnych w jedną historię. Przykładowe punkty sporne to m.in

1. Czy odniesienia do Aramejczyków w opowieściach o biblijnych patriarchach lepiej pasują do okoliczności X wieku p.n.e. w czasach Dawida i Salomona?
2. Jaki był związek Dawida z Aramejczykami, zwłaszcza jak opisano w 2 Samuela 8 i 10?
3. Jaki był stosunek izraelskiego króla Achaba do Aramejczyków, zwłaszcza jak opisano w 1. Król. 20 i 22?
4. Jakie były stosunki Chazaela z Izraelem za panowania dynastii Jehu, biorąc pod uwagę kontrastujące komentarze izraelskiego proroka Eliasza w 1 Krl 19:15-17 i jego następcy proroka Elizeusza w 2 Krl 8:8-29? Według tekstu biblijnego Elizeusz miał rację, płacząc, gdy mianował Chazaela królem Aramu, biorąc pod uwagę spustoszenie, jakie nowy król miał wyrządzić Izraelowi (zob. 2 Krl 10:32, 12:17-18, 13:3). Te relacje biblijne zgadzają się z relacją asyryjską, że Chazael nie był następcą tronu.
5. Jakie jest rozwiązanie zagadki podwójnego morderstwa izraelskiego króla Jehorama i judzkiego króla Achazjasza: czy mordercą był izraelski uzurpator Jehu (2 Krl 9-10) czy aramejski król Chazael (Tel Dan Stela)?

Według zapisów biblijnych, w ostatnim stuleciu istnienia Aramu, Ramot Gilead w Transjordanii i północnej Galilei wydaje się być ciągłym źródłem niezgody między Izraelem a Damaszkiem. Biblijne relacje z II Księgi Królewskiej opisują przyptywy i odpływy do własności ziemi, przy czym Hazael reprezentuje szczyt podboju Aramejczyków, a Jeroboam II (ok. 782-748 p.n.e.), szczyt sukcesu Izraelitów. W tym czasie Asyria od czasu do czasu zapuszczała się na tę arenę, by zaatakować Aram, pośrednio z korzyścią dla Izraela. Wszystkie te manewry polityczne dobiegły końca, gdy Tiglat-Pileser III zakończył niezależną polityczną egzystencję Aramu w 732 p.n.e. Nieco ponad dekadę później Izrael padł ofiarą Asyryjczyków.

Archaiczna Grecja

Okres archaiczny w historii Grecji (ok. 700-500 p.n.e.) położył podwaliny pod polityczne, ekonomiczne, artystyczne i filozoficzne osiągnięcia okresu klasycznego. Być może jednym z największych darów

starożytnych Greków dla zachodniej cywilizacji był początek demokratycznego rządu i filozofii. Siódmy wiek p.n.e. był świadkiem upadku starego porządku arystokratycznego, który dominował w greckiej polityce, i powstania tyranii. Dla Greków termin tyran odnosił się do kogoś, kto przejął władzę w sposób niekonstytucyjny. Tyranami byli często znakomici ludzie z rodzin arystokratycznych, którzy wypadli z politycznej łaski. Płynęli na fali niezadowolenia i domagali się więcej możliwości zrodzonych przez populację i wzrost gospodarczy, aby poprowadzić szarżę przeciwko starej arystokracji. Aby pomóc umocnić swoją pozycję, często zachęcali do handlu i biznesu oraz sponsorowali ambitne projekty budowlane w całym swoim mieście-państwie. Tyranie nie przetrwały dłużej niż trzecie pokolenie, ponieważ synom i wnukom tyranów zazwyczaj brakowało umiejętności politycznych i podstawy poparcia, jaką cieszyli się ich ojciec i dziadek. Okres archaiczny był kontynuacją greckiej migracji, która rozpoczęła się pod koniec greckiego średniowiecza. Wzrost liczby ludności i wynikający z tego niedobór ziemi w połączeniu ze wzrostem gospodarczym, głównie w handlu, pobudziły ruch w poszukiwaniu nowych ziem, kolonii i punktów handlowych. Ekspansja gospodarcza doprowadziła Greków do rozległych kontaktów z innymi narodami i doprowadziła do rozwoju kolonii greckich w całym basenie Morza Śródziemnego, Jonii, a nawet w regionie Morza Czarnego. Rosnący dobrobyt gospodarczy okresu archaicznego doprowadził do zmian kulturowych jako miast-państw postrzegali projekty budowlane, zwłaszcza świątyń, jako wyraz ich obywatelskiego bogactwa i dumy. W tym okresie Grecy częściej stosowali bardziej wdzięczny styl joński w swoich budynkach użyteczności publicznej. Kolonizacja i handel spowodowały częstsze kontakty Greków z innymi wielkimi cywilizacjami, takimi jak Egipt. Niektórzy uczeni przypisują Egipt i jego rozwój dużych sal kolumnowych jako wpływ na Greków i ich ruch w kierunku architektury monumentalnej. Ruch w kierunku architektury monumentalnej był dalej zachęcany, gdy kamień zastąpił drewno w budynkach publicznych, takich jak świątynie, skarbcze i agora, przekształcając się z miejsca publicznych spotkań w lokalny rynek. Oprócz wykorzystania kolumny jońskiej, na frontonach i belkach z końca VI w. p.n.e. coraz częściej pojawiały się płaskorzeźby ilustrujące sceny mitologiczne. skronie. Siódmy wiek p.n.e. widział powstanie poezji lirycznej, pieśni przy akompaniamencie liry. W przeciwieństwie do poezji epickiej (jak Iliada i Odyseja Homera), poezja liryczna jest osadzona w teraźniejszości i opowiada o zainteresowaniach i pasjach autora. Poezja liryczna dostarcza nam rzadkiego wglądu w trudy jednostki w porównaniu z epickimi sagami obejmującymi całe stany. Poeta Archiloch napisał wiersz, życząc krzywdy mężczyźnie, który odrzucił autora jako nieodpowiedniego dla jego córki. Safona, poetka z wyspy Lesbos, napisała hymn do Afrodyty, prosząc o pomoc w sprawie miłosnej – jej miłości do innej kobiety. Oba wiersze przemawiają bezpośrednio i z pasją do słuchaczy w sprawach bardzo osobistych. W tym okresie Grecy stworzyli praktyczny przedmiot, ceramikę, i przekształcili ją w tak piękne dzieło sztuki, że wywołało to tanie imitacje i popyt na te elementy w całym basenie Morza Śródziemnego. Ceramika grecka w VII wieku p.n.e. była zdominowana przez ceramikę koryncką i przedstawiane przez nią życie zwierząt. Ceramika ateńska i przedstawiane przez nią motywy mityczne zyskały na znaczeniu w VI wieku p.n.e. W tym samym stuleciu nastąpiło również przejście od czarnych postaci grawerowanych na czerwonym tle do rysowania czerwonych postaci na czarnym tle, co pozwoliło na uzyskanie większej liczby szczegółów i ruchu na ich postaciach. Być może największy wkład, jaki archaiczni Grecy wnieśli do zachodniej cywilizacji, dotyczył idei rozwiniętych w okresie klasycznym, które nadal mają na nas wpływ, takich jak poszukiwanie racjonalnego poglądu na wszechświat, „naukowego” wyjaśnienia świata oraz narodziny filozofii przez kosmologów w VI wieku p.n.e. Mileet. Ponadto archaiczni Grecy przekazali ludzkości koncepcję rządu demokratycznego, zgodnie z którym członkowie polis (tzn. mężczyźni) cieszyli się swobodą i wolnością społeczną oraz chętnie podporządkowywali się prawom stanowionym bezpośrednio przez współobywateli.

Arianizm

Arianizm otrzymał swoją nazwę od Ariusza, chrześcijańskiego kapłana z Aleksandrii, który nauczał, że Syn Boży, druga osoba Trójcy Świętej, nie jest Bogiem w takim samym znaczeniu jak Ojciec. Wierzył, że Syn Boży istniał przed czasem, ale że Ojciec go stworzył, a zatem Syn Boży nie jest wieczny jak Ojciec. Ariusz zwykł mówić o Synu Bożym: „Był czas, kiedy go nie było”. Kiedy biskup Aleksander sprzeciwił się Ariuszowi, skierował sprawę do Euzebiusza, biskupa Nikomedii, który miał posłuch u cesarza Konstantyna Wielkiego. Aby położyć kres sporom powstałym na tle nauczania Ariusza, Konstantyn zwołał sobór powszechny, który zebrał się w Nicei w 325 roku n.e. Ariusz i jego zwolennicy zostali potępieni przez 318 biskupów w Nicei, którzy również sporządzili wyznanie wiary określające ortodoksyjny pogląd na Trójcę. Znany jako Credo Nicejskie, stwierdza, że Syn Boży jest „Bogiem z Boga, Światłością ze Światłości, Bogiem Prawdziwym z Boga Prawdziwego, zrodzonym, a nie stworzonym, współistotnym Ojcu. . ”. Termin używany do wyrażenia idei, że Syn Boży jest współistotny, czyli „ma tę samą substancję”, co Ojciec, homoousios, stał się hasłem bojowym strony ortodoksyjnej, wyrażającym jedność natury między Ojcem i Synem bóg Łata następujące po Soborze Nicejskim były burzliwe, w których wiele grup sprzeciwiało się nauczaniu soboru. Powód, dla którego arianizm nadal wywierał wpływ po jego potępieniu, był w dużej mierze zasługą cesarzy tego okresu. Jedni otwarcie sympatyzowali z tą herezją, inni – pragnąc pokoju politycznego i jedności w cesarstwie – próbowali wymusić kompromisy nie do przyjęcia dla walczących o równość Boga z Ojcem. Niektórzy biskupi byli ortodoksyjni w swoim rozumieniu Syna Bożego jako prawdziwego Boga, ale sprzeciwiali się słowu homoousios, ponieważ nie mogli go znaleźć w Piśmie Świętym. Inni obawiali się, że słowo to trąci sabellianizmem — wcześniejszą herezją, która nie czyniła ostatecznego rozróżnienia między Ojcem a Synem Bożym, utrzymując, że osoby boskie są jedynie różnymi sposobami bycia Bogiem. Obrońcą ortodoksyjnego stanowiska był Atanazy, następca Aleksandra w diecezji aleksandryjskiej. Atanazy energicznie sprzeciwiał się wszelkim formom arianizmu, nauczanie, że Syn musi być Bogiem w najpełniejszym znaczeniu, ponieważ ponownie jednoczy nas z Bogiem przez swoją śmierć na krzyżu. Twierdził, że ten, kto nie jest prawdziwym Bogiem, nie może dać nam udziału w boskim życiu. Atanazy pięć razy udał się na wygnanie za niestrudzoną obronę Nicei. Synod, który odbył się pod jego przewodnictwem w Aleksandrii w 362 r., Zjednoczył stronę ortodoksyjną po wyjaśnieniu nieporozumień wynikających z terminologii. Synod ten, wraz z wysiłkami Kapadocjan, teologów, którzy podjęli sztandar ortodoksji po śmierci Atanazego, utorował drogę do Soboru w Konstantynopolu w 381 r., który potwierdził Credo Nicejskie i potępił arianizm.

Arystofanes

(450-388 p.n.e.) grecki dramaturg

Arystofanes był czołowym dramaturgiem starożytnych Aten, a ze względu na ilość i jakość zachowanych jego dzieł jest powszechnie uznawany za czołowego dramatopisarza komiksowego swojego społeczeństwa i wieku. Grecki dramat komiczny przeszedł przez dwie główne fazy, określane jako stara komedia i nowa komedia. Przejście między dwoma etapami obejmowało środkową komedię, która jest w dużej mierze domniemana, chociaż ostatnie dzieło Arystofanesa jest często przypisywane temu etapowi. W Old Comedy wystąpił refren, który komentował akcję wierszem i pieśnią, pantomimą i burlską, a także poczucie sprośności, szeroką satyrę polityczną i farsę. Nowa komedia zrezygnowała z refrenu i przyjęła bardziej poczucie socrealizmu, chociaż jest to nadal względne. Jako przedstawiciel końca jednej fazy, Arystofanes pracował w czasach innowacji i zmian, i jak można było się spodziewać, jego prace spotkały się zarówno z pozytywnymi, jak i negatywnymi komentarzami. Cały kanon dzieł Arystofanesa nie jest znany, ale uważa się, że obejmował około 40 dzieł, z których 11 przetrwało w części lub całości. Jego kariera zbiegła się z wojną peloponeską, co stanowiło tło dla wielu jego najważniejszych dzieł, które przeżyły. Najbardziej fantastyczną sztuką Arystofanesa są Ptaki, która opowiada o przygodach grupy ptaków, które są tak zniechęcone życiem w swoim rodzinnym mieście,

że opuszczają je, by założyć własne, zwane Krainą Chmurnej Kukułki, zawieszono między niebem a ziemią. Ptaki można odczytać jako atak na władców Aten i pomysł, że ludziom byłoby lepiej gdzie indziej. Acharnians to wcześniejsza sztuka, która bardziej bezpośrednio odnosi się do nędzy wojny. W Frogs działania bogów są wyraźnie przeniesione do sfery ludzkości, gdy Dionizos schodzi do piekła, aby odzyskać słynnego tragika i stworzyć dzieło, które może oświecić życie mieszkańców Aten, biorąc pod uwagę obecnie opłakany stan tej sztuki w mieście .

Arystoteles

(384-322 p.n.e.) grecki filozof

Arystoteles jest jedną z największych postaci w historii myśli zachodniej. Pod względem szerokości i głębi jego myśli, wraz z jakością i charakterem jego analizy, jego wkład w różne dziedziny jest prawie niezrównany. Jego obszary badań wahały się od biologii do etyki i od poetyki do kategoryzacji wiedzy. Urodzony w Stagira w północnej Grecji, z ojca lekarza, studiował u Platona przez 20 lat, aż do śmierci Platona, a następnie wyjechał w podróż do Azji Mniejszej, a następnie na wyspę Lesbos. Otrzymał prośbę około 342 p.n.e. od króla Filipa Macedońskiego, aby nadzorował edukację jego syna Aleksandra, który miał wówczas 13 lat. Zgodził się i przygotował się do nauczania Aleksandra wyższości kultury greckiej i sposobu, w jaki homerycki bohater na wzór Achillesa powinien zdominować różnych barbarzyńców na wschodzie. Aleksander udał się na podbój większości znanego świata, chociaż nie zastosował się do instrukcji Arystotelesa, aby oddzielić Greków od barbarzyńców, prowadząc politykę małżeństw mieszanych i adoptując wschodnie instytucje kulturowe. Aleksander okazał się upartym uczniem, a wpływ Arystotelesa był niewielki. Po zakończeniu tej opieki Arystoteles przeszedł na emeryturę najpierw do Stagiry, a następnie do Aten, aby założyć własną akademię. Nadal towarzyszyli mu byli uczniowie Platona, tacy jak Teofrasta. Jego akademia stała się znana jako Liceum. Arystoteles napisał swoje najbardziej rozwinięte dzieła w swoim czasie, ale wiele z tego, co było przekazywane przez wieki, zostało później zredagowane, a wiele z jego prac sprawia wrażenie, jakby zawierało interpolowany materiał i inne notatki. Jego prace zostały przetłumaczone na łacinę i arabski i stały się niezwykle wpływowe w całym zachodnim świecie. Arystoteles opuścił Ateny na wyspę Eubea w 322 p.n.e. i zmarł w tamtym roku.

PRACE NAUKOWE

U podstaw dzieł Arystotelesa leży uważna obserwacja świata i zdumiewająco silna próba zrozumienia i pogodzenia natury obserwowanych zjawisk z tym, czego można by się spodziewać. Jest to prawdopodobnie najłatwiej widoczne w pracach naukowych Arystotelesa, w tym w Meteorologica, O ruchu zwierząt i O śnie i bezsenności. Prace Arystotelesa były głęboko zakorzenione w rzeczywistym świecie, ponieważ ustalenie faktów ma kluczowe znaczenie dla dochodzenia. Jest to nurt pracy Arystotelesa, który został później rozwinięty przez uczonych, takich jak Roger Bacon i wczesnych eksperymentatorów naukowych.

KATEGORIE

Klasyfikacja Arystotelesa wszystkich zjawisk materialnych na kategorie zawarta jest w jego dziele o tym samym tytule. Zgodnie z tą metodą wszystko było częścią substancji i mogło być sklasyfikowane jako takie, podczas gdy niektóre pojedyncze przedmioty byłyby sklasyfikowane jako pojedynczy przedmiot. Te ostatnie są uważane za cechy, a nie za istotne części substancji. Sposób, w jaki Arystoteles zorganizował te kategorie, nie zawsze wydaje się intuicyjnie poprawny, co odzwierciedla różnice w sposobach myślenia i języku. Rozróżniał także formę i materię. Forma to specyficzna konfiguracja materii, która jest podstawą lub substancją wszystkich rzeczy fizycznych. Żelazo to na przykład substancja lub reprezentacja materii, z której można zrobić miecz. Miecz jest potencjalną cechą żelaza,

a dziecko jest potencjalnie w pełni dorosłą osobą. W naturze jakiejś materii leży zatem pojawienie się w określonej formie. Jeśli można powiedzieć, że forma wyłania się z materii, to zrobiłaby to jako bóg. To, czy jedna rzecz jest sobą, czy inną, zależy od czterech przyczyn wszechświata. Przyczyna materialna wyjaśnia, czym jest rzecz i jaka jest jej substancja; ostateczna przyczyna wyjaśnia cel lub przyczynę przedmiotu; przyczyna formalna definiuje ją w określonej postaci fizycznej, a przyczyna sprawcza wyjaśnia, w jaki sposób powstała. Zgodnie z myśleniem Arystotelesa wszystkie przedmioty fizyczne można w pełni wyjaśnić i wyjaśnić, odnosząc się do tych czterech przyczyn. W podobny sposób jego przedstawienie sylogizmu we wszystkich jego możliwych formach oraz zdefiniowanie, które z nich są ważne i do jakiego stopnia, jest próbą ustanowienia systemu, który jest inkluzywny i uniwersalny oraz jest zarówno elegancki, jak i oszczędny w konstrukcji. Sylogizm pochodzi od Arystotelesa jako główny wkład w naukę logiki.

POETYKA

Metody Arystotelesa umożliwiły mu wniesienie wielu wpływowych wkładów w język i dyskurs. Na przykład jego *Sophistic Refutations* analizuje użycie języka w celu zidentyfikowania form argumentacji, które są ważne i odrzucenia fałszywego lub haniebnego dyskursu, którego celem jest wygranie sporu, a nie szukanie prawdy. Arystoteles, podobnie jak wcześniej Sokrates i Platon, był przekonany o primacie poszukiwania prawdy; bez względu na to, jak niewygodne może się to okazać. To stawiało go w sporadycznych konfliktach z sofistami, którzy byli bardziej skłonni uczyć uczniów używania dyskursu filozoficznego do samodoskonalenia. Arystotelesowska analiza a posteriori miała na celu określenie, w jakim stopniu rozumowanie naukowe opiera się na odpowiednio przemyślanych i ocenionych przesłankach, które właściwie wyływają z odpowiednich pierwszych zasad. Zastosował to samo rygorystyczne podejście do badania ateńskiej polis, a także do badania tragedii w Poetyce. Poetyka pozostaje jednym z najbardziej wpływowych dzieł Arystotelesa. Ma na celu zarysowanie różnych kategorii fabuły i łańcucha przyczyn i wydarzeń, które są odpowiednie dla sceny oraz sposobów, w jakie różne elementy teatru powinny oddziaływać na siebie. Jego koncepcja postaci tragicznej jako takiej, której nieuchronny upadek jest spowodowany wadą charakteru, i że anagnoreza, czyli odwrócenie losu, była środkiem fabularnym, za pomocą którego najczęściej to się dzieje, dominowała w produkcji dramatu aż do nowoczesny wiek.

ARYSTOTELIZM

Wielu wybitnych uczonych i myślicieli średniowiecza, zwanych Arystotelesami, przejęło metody Arystotelesa. Od czasów Porfiriusza (260-305 n.e.) arystotelesowska metoda analizy była wykorzystywana jako broń do atakowania chrześcijaństwa. Podniosło to temat, który wielokrotnie powracał w całej Europie Zachodniej, szczególnie na rozwijających się później uniwersytetach. Podczas gdy uczeni arabscy na ogół nie widzieli problemu w wykorzystaniu metody dialektycznej jako narzędzia pomagającego zrozumieć sposoby działania fizycznego wszechświata, ci z krajów chrześcijańskich napotkali sprzeciw, gdy myśl Arystotelesa została sklasyfikowana jako niereligijna lub bluźniercza. Zostało to zdeterminowane panującym środowiskiem politycznym i religijnym i oznaczało, że niektórzy uczeni mogli dość swobodnie korzystać z myśli Arystotelesa, podczas gdy inni byli do tego zmuszani, a ich spostrzeżenia przepadły w historii. Do tych pierwszych należy zwłaszcza Tomasz z Akwinu (1225–1274 n.e.), którego pisma badały kanon Arystotelesa ze znaczną intensywnością i jasnością. Albertus Magnus (1200–80 n.e.), ważny wychowawca Akwinaty, osiągnął wiele w integracji myśli i metod Arystotelesa z głównym nurtem myśli chrześcijańskiej w zakresie odpowiedzialnych dociekań filozoficznych. Wraz z Rogerem Baconem (1220–92 n.e.) arystotelisci poczynili postępy w kierunku nauki eksperymentalnej, która ostatecznie rozkwitła wraz z metodą naukową. W świecie islamu arystotelizm jest prawdopodobnie najbardziej znany w osobie Ibn Siny (980-1037 n.e.), perskiego lekarza i filozofa, którego idee były prawdopodobnie najbliższe ze wszystkich myślicieli muzułmańskich

połączenia wiary islamskiej z filozofią Platona i Arystotelesa. Ibn Sina podzielał Arystotelesowskie oddanie systematycznemu badaniu zjawisk naturalnych, a jego poparcie dla determinizmu logicznego doprowadziło go do konfliktu z władzami religijnymi. Jego przekonania religijne skłaniały się ku mistycyzmowi, być może jako sposób na rozwiązanie trudności nieodłącznie związanych z przepaścią między obserwowalnym a zrozumiałe zjawiska i boskie objawienia. Wschodnia część świata islamu przez kilka stuleci cieszyła się napływem idei z tradycji hellenistycznej, dzięki czemu była w stanie lepiej zintegrować koncepcje w sposób bardziej pokojowy niż na przykład zachodnie państwa islamskie Półwyspu Iberyjskiego. W konsekwencji korzystny wpływ protonaukowej metody Arystotelesa można dostrzec w wielu pracach naukowych średniowiecznego świata islamu. Zapewniło to również drogę, którą idee mogły być przekazywane dalej na wschód.

Arka Przymierza

Politycznym i kultowym symbolem Izraela przed zburzeniem Świątyni była Arka Przymierza. Ten obiekt kultu był stale znajdowany u Izraelitów i ceniony przez nich od czasów Mojżesza aż do czasu inwazji Babilończyków. Była to prostokątna skrzynia wykonana z drewna akacjowego, mierząca 4 stopy długości, 2,5 stopy szerokości i 2,5 stopy wysokości. Arka była ozdobiona i zabezpieczona złoceniem i trzymana na drążkach umieszczonych w pierścieniach w czterech dolnych rogach. Na szczycie Arki znajdowało się wieko (hebr. kipporet, „ubłagalnia” lub „przebłaganie”), a na szczycie pomnika siedziały po obu końcach dwa złote anioły lub cherubiny, których skrzydła zakrywały przestrzeń nad Arką. Pierwsze interpretacje dotyczące Arki były proste: była to po prostu składnica kamiennych tablic z prawami, które Mojżesz otrzymał na górze Synaj. Mieściła się w namiocie i pielgrzymowała wraz z dziećmi Izraela na pustyni. Starożytne ludy zachowywały w ten sposób traktaty lub przymierza. Wkrótce jednak Arka została naładowana głębszymi ukrytymi mocami i celami. Po pierwsze, było to miejsce, w którym boska istota wybrała objawienie i komunikację z Izraelem. Mojżesz chodził tam na spotkania z Bogiem. Tak więc Arka stała się czymś więcej niż tylko naczyniem do zawarcia umowy; Obecność Boga wypełniła Arkę. Paralełą do tego pojęcia jest qubbah, świątynia, którą arabscy nomadzi noszą ze sobą w celu wróżenia i wyznaczania wskazówek, gdy szukają obozowisk i wody. W podobny sposób Arka była nadprzyrodzoną ochroną – zwaną palladem – która gwarantowała, że Izrael nigdy nie przegra w bitwie. W tym sensie wiele miast i narodów Bliskiego Wschodu często miało jakiś znak boskiej opieki. Podobnie Grecy często symbolizowali swoją militarną niezwykłość za pomocą boskich emblematów, takich jak napierśnik Ateny w Atenach czy kamień Artemidy w Efezie. Kiedy za panowania Salomona zbudowano świątynię jerozolimską, arka nabrała bardziej złożonego znaczenia. Musiał uwzględniać królestwo Dawida i Salomona, stolicę Jerozolimę oraz rytuały świątynne i ofiarne. Tak więc Arka stała się tronem lub boskim punktem kontaktowym dla Bożego panowania nad światem. Arka nie mieściła się już w namiocie; miał własną wewnętrzną salę sądową. Anielskie przedstawienie nad skrzynią stało się boskim siedzeniem, a przynajmniej podnóżkiem. Starożytne artystyczne przedstawienia tej koncepcji zostały odkryte w innych kulturach Żywnego Półksiężyca: Ludzcy lub boscy królowie są często przedstawiani jako siedzący na tronie wspieranym przez skrzydlate stworzenia. Arka zniknęła z Jerozolimy po inwazji Babilończyków w VI wieku p.n.e., ale nie zniknęła z późniejszych wyobrażeń ludu. Niektórzy wierzyli, że ukrył ją prorok Jeremiasz lub król Jozjasz, inni, że przybyli aniołowie i zabrali ją do nieba; i do dziś etiopscy chrześcijanie wierzą, że mają go w swoim kraju. To, że Arka mogła wpaść w bezbożne ręce, było uważane za bardziej katastrofalne niż zniszczenie Świątyni. Bez względu na przyczynę Józef Flawiusz powiedział, że nie było go w odbudowanej świątyni Heroda.

Armenia

Położona w punkcie zapalnym między imperiami rzymskim i perskim „Forteca Armenia” rozciągała się przez wschodnią Anatolię do gór Zagros. Armenia była królestwem założonym podczas upadku kontroli Seleucydów. Jej niepodległość zakończyła się wraz z włączeniem do Cesarstwa Rzymskiego w III wieku

n.e. Region ten był zamieszkały po okresie neolitu, a ślady kultury wysokiej widoczne są od wczesnej epoki brązu. Urartu było ważną potęgą regionalną w VIII-VI wieku p.n.e. Indoeuropejczycy przybyli w tym okresie z zachodniej Anatolii i utworzyli nową cywilizację mówiącą po ormiańsku i opartą na lokalnej kulturze. Nawrócenie Armenii na chrześcijaństwo wiąże się z kilkoma etapami lub tradycjami. Najważniejszą z nich była praca Grzegorza Lusaworicza, „Oświeciciela” (zm. 325 n.e.). Ormianie bardzo cenią swoje dziedzictwo jako pierwszy naród, który oficjalnie przeszedł na wiarę chrześcijańską. Chrześcijaństwo syryjskie po raz pierwszy wpłynęło na Armenię: ormiańska wersja legendy o Abgarze czyni Abgara królem Armenii, a ewangelizację Addaja opisuje się jako misję do południowej Armenii. Wpływ literatury i liturgii syryjskiej na Armenię pozostał silny nawet po wpływach greckich, głównie z Kapadocji, i wzrósł w III wieku n.e. Tradycja grecka podaje, że Bartłomiej był apostołem Ormian. Legenda Abgara/Addaja jest wcześniejsza niż legenda Bartłomieja. Tradycje misjonarzy i męczennic Rhipsime i Gaiane należą do najwcześniejszych relacji o nawróceniu Armenii. Tertulian (ok. 200 r. n.e.) wspomina również, że w Armenii byli chrześcijanie. Przekształcenie rodu królewskiego Armenii datuje się oficjalnie na rok 301 n.e., wyprzedzając o pokolenie nawrócenie gruzińskiego króla Gorgasali i etiopskiego Menelika. W tym roku Grzegorz Oświeciciel przekonał króla Tiridatesa III (Trdat Wielki, 252–330) do chrztu. Grzegorz jest identyfikowany jako założyciel chrześcijańskiego narodu ormiańskiego i jako organizator Kościoła ormiańskiego. Grzegorz założył Ejmiatsin, macierzystą katedrę Kościoła ormiańskiego, po objawieniu Jezusa Chrystusa, który zstąpił z nieba w miejscu znaczącej pogańskiej świątyni (Ejmiatsin znaczy „Jednorodzony Zstąpił”). Pierwotny kościół Grzegorza znajdował się w Vagharshapat. Objawienie założenia kościoła w Ejmiatsin zbiegło się ze zmieniającymi się okolicznościami politycznymi. Politycznie Ormianie zawsze byli zdani na łaskę wielkich mocarstw Persji i Rzymu, a w 387 roku cesarz rzymski Teodozjusz I i cesarz perski Szapur zgodzili się na rozbiór Armenii, kończąc tym samym jej niepodległość. Ejmiatsin, jako miejsce objawień dominikanów, siedziba episkopatu Grzegorza, rezydencja katolików ormiańskich i najważniejsze centrum administracyjne Kościoła ormiańskiego, jest dla Ormian miejscem świętym na równi z kościołem Anastasis (Zmartwychwstania Pańskiego) w Jerozolimie czy Bazylice Betlejemskiej, gdzie urodził się Jezus (Chrystus) z Nazaretu. Drugim najważniejszym wydarzeniem okresu kształtowania się historii Armenii było wynalezienie przez Mesroba Masztoca (ok. 400 r.) alfabetu ormiańskiego, co zaowocowało tłumaczeniem Biblii i liturgii na język ormiański oraz szybkim wprowadzeniem dzieł chrześcijańskich i klasycznych, tłumaczonych z greckiego i syryjskiego na ormiański. Podczas sporów chrystologicznych w V i VI wieku Apostolski Kościół Ormiański odrzucił decyzje Soboru Chalcedońskiego (451) i do dziś pozostaje jednym z kościołów niechalcedońskich, które trzymają się ścisłej interpretacji „jednego charakter formuły Logosu Wcielonego”. Z tego powodu Ormianie są często błędnie i polemicznie nazywani „monofizytami”.

Artakserkses

(V – IV wiek p.n.e.) Cesarze perscy

Imperium perskie osiągnęło największą siłę pod panowaniem Dariusza I; za panowania trzech Artakserksesów rozpoczął i zakończył swój upadek, kończący się podbojami Aleksandra Wielkiego w 330 r. p.n.e. Artakserkses I, trzeci syn cesarza Kserksesa I, wstąpił na tron w 465 p.n.e. po zamordowaniu jego ojca i brata Dariusza, pierwszego w kolejce do tronu. Według Józefa Flawiusza w I wieku n.e. Żydowski historyk, przed tronem Artakserksesa miał na imię Cyrus. I wiek p.n.e. Rzymski historyk Plutarch dodaje, że nazywano go „długorękim”, ponieważ jego prawa ręka była dłuższa niż lewa. Wcześniejsi królowie imperium perskiego, a mianowicie Cyrus II, Dariusz I i Kserkses, byli omawiani w obszernych pracach niemal współczesnego greckiego historyka Herodota z Halikarnasu, ale niestety praca Herodota nie obejmowała większej części panowania Artakserksesa, a żadne z panowań późniejszych królów.

ARTAKSERKSES I

Biblia wyraźnie odnosi się do Artakserksesa w Księdze Ezdrasza 4:7, w nawiązaniu do listu napisanego przez wrogów Żydów w Samarii. Zarówno Ezdrasz, jak i Nehemiasz, znaczące postacie w późniejszej historii biblijnego ludu izraelskiego, przybyli do Judy w Palestynie, aby służyć tamtejszym Żydom za panowania Artakserksesa. Jeśli to prawda, to Nehemiasz był podczaszym dla Artakserksesa (Nehemiasza 2:1), co dawało mu bliski dostęp do króla, i to do niego Nehemiasz poprosił o pozwolenie na udanie się do Jerozolimy w celu nadzorowania odbudowy murów miejskich. A. T. Olmstead w *A History of the Persian Empire* stwierdza, że w 458 roku Ezdrasz udał się również do Artakserksesa, aby poprosić o pozwolenie na zabranie grupy żydowskich wygnańców z powrotem do Judei w celu przywrócenia właściwego kultu (Ezd 7:1, 8: 1). Podczas swojego panowania Artakserkses na ogół postępował zgodnie z praktykami administracyjnymi swojego ojca Kserksesa. Jednak coraz bardziej stawało się jasne, że imperium, które osiągnęło swój maksymalny zasięg pod panowaniem Dariusza I, dziadka Artakserksesa, słabnie. Niewątpliwie kluczową przyczyną były wysokie podatki, które odzierały satrapie, regiony cesarstwa ze złota i srebra, wzbogacając skarbce Persji, ale sprzyjając niezadowoleniu poddanych króla. W 460 roku starożytny Egipt zbuntował się, wypędził perskich poborców podatkowych i poprosił Ateny o pomoc. Ateńczycy, którzy szukali walki z Persami, wysłali flotę; a do 459 r. prawie cały Egipt znalazł się w rękach sojuszu rebeliantów. Prawdopodobnie właśnie w tym burzliwym okresie Ezdrasz zwrócił się do Artakserksesa z prośbą o zezwolenie kontyngentowi Żydów na zorganizowanie kultu powracających wygnańców w Judei. Żydzi babilońscy należeli prawdopodobnie do bardziej lojalnych obywateli, a ponieważ polityka perska wspierała zorganizowaną religię, apel Ezdrasza spotkał się z przychylnym przyjęciem. W międzyczasie Artakserkses wysłał pieniądze do greckiego rywala Ateńczyków, Sparty, aby przeciwdziałać ich poparciu dla egipskiego buntu. W rezultacie Ateny zostały pokonane pod Tanagra (457), a gdy Judea się uspokoiła, Artakserkses wysłał swojego generała Megabazysa na czele ogromnej armii przez Lewant do Egiptu, odbierając kraj po półtorarocznym oblężeniu. Wynikająca z tego porażka pozostawiła Ateny poważnie osłabione i zdemoralizowane. W 449 r. Ateny i Persja zawarły traktat Callian w Suzie, w którym strony zgodziły się na utrzymanie status quo w Azji Mniejszej, a mianowicie, że te greckie miasta-państwa, które były pod kontrolą którejkolwiek ze stron w czasie traktatu, pozostały pod władzą tej strony kontrola. Kilka lat później generał Megabyzos zrezygnował z armii i udał się do rządzonej przez siebie satrapii, „Krainy za Rzeką”, czyli dzisiejszego Izraela, Libanu i Syrii – i tam poprowadził bunt. Być może to buntownicza odwaga wywołana działaniami Megabyzosa skłoniła miejscowe władze do zburzenia murów Jerozolimy, aby nie doszło do kolejnego powstania. W 431 roku wybuchły działania wojenne między Atenami a Spartą, rozpoczynając w ten sposób długą wojnę peloponeską. Artakserkses postanowił zająć stanowisko nieingerencji i nie starał się spowolnić biegu wydarzeń, ignorując prośby o wsparcie z obu stron. Artakserkses I zmarł śmiercią naturalną pod koniec 424 r. p.n.e.

ARTAKSERKSES II

Artakserkses II, wnuk Artakserksesa I, wstąpił na tron w marcu 404 p.n.e. po śmierci ojca Dariusza II. Jednak w następnym roku jego młodszy brat Cyrus zaczął knuć jego obalenie. Cyrus zebrał armię, w tym znacznie 10 000 greckich najemników, i pomaszerował na wschód. Ostatecznie bitwa została wydana w 401 r. przeciwko armii jego brata pod Kunaxa w środkowej Mezopotamii, ale pomimo początkowego sukcesu ze strony Cyrusa, jego pochopność doprowadziła do kluczowego błędu, który doprowadził do jego śmierci, a Artakserkses wygrał dzień. Mimo to greckim najemnikom pozwolono maszerować tysiące mil do domu, Artakserkses nie chciał ich stawić. Ten „Marsz Dziesięciu Tysięcy” z serca perskiego terytorium stał się symbolem wewnętrznej słabości ówczesnego imperium perskiego. W 396 roku Sparta rozpoczęła nową wojnę o odzyskanie kontroli nad greckimi miastami Azji Mniejszej. Podczas gdy Spartanie rozgrywając jednego perskiego satrapę przeciwko drugiemu, Artakserkses,

świadomy militarnej słabości imperium, wykorzystał swoje ogromne bogactwo, by kupić sojusz z Atenami, lokalnym rywalem Sparty. Ateńscy pomogli wzmocnionej flocie perskiej, skutecznie przeciwdziałając spartańskiemu zagrożeniu, w wyniku czego w latach 387–386 zawarto pokój, który po raz kolejny zmusił Spartę do rezygnacji z wszelkich roszczeń do zwierzchnictwa nad greckimi miastami w Azji Mniejszej. W 405 roku Egipt zbuntował się i pozostał niezależny od Persji przez większość okresu Artakserksesa królował. W 374 Artakserkses wysłał siły, by odbiły Egipt. Próba nie powiodła się, wzmacniając wrażenie osłabienia władzy centralnej. Wraz z szerzącym się buntem sytuacja zdawała się wymykać spod kontroli i zapowiadać koniec imperium. Jednak rebelianci, sprzymierzeniec Egiptu, faraon Nechtenebef, zmarł niespodziewanie w 360 r., pozostawiając Egipt pogrążony w chaosie i satrapów Azji Mniejszej, którzy sami musieli stawić czoła gniewowi cesarza. Zamiast ryzykować przegraną z władzą centralną, rebelianci zawarli pokój z Artakserksesem i wielu faktycznie wróciło do swoich satrapii.

ARTAKSERKSES III

W 358 p.n.e., po długiej i umiarkowanej pomyślnej kadencji, choć obfitującej w bunty, zmarł Artakserkses II. Jego syn Ochus wstąpił na tron przyjmując imię Artakserkses III. Krwiożercza reputacja Ochusa – być może najgorsza pod tym względem ze wszystkich królów Achemenidów – została spotęgowana przez wymordowanie wszystkich jego krewnych, niezależnie od płci i wieku, wkrótce po jego wstąpieniu na tron. Jednak jego bezwzględna zaciekłość nie powstrzymała buntów przed wstrząśnięciem imperium. Ochus podjął nową próbę odzyskania Egiptu w 351 roku, ale został odparty, co zachęciło do dalszych buntów w zachodnich satrapach. W 339 roku Persja źle zagrała z Atenami, odmawiając ateńskiej pomocy w walce z rosnącą potęgą Filipa Macedońskiego. Persja samotnie walczyła z Filipem, ale nie udało jej się go pokonać, a w 338 roku Filip objął zwierzchnictwo nad całą Grecją. Grecja zjednoczona pod rządami Filipa okazała się odporna na perską potęgę i w ciągu ośmiu lat Persepolis, perska stolica królewska i całe imperium, miało upaść z rąk syna Filipa, Aleksandra Wielkiego. Lekarz Ochusa, na rozkaz potężnego eunucha Bagoasa, zamordował Ochusa, a Bagoas uczynił królem najmłodszego syna Ochusa, Arsesa (338–336 p.n.e.). Ostry próbowały zabić zbyt potężnego Bagoasa i zostały zabite, pozwalając Dariuszowi III zostać królem. Dariusz przetrwał aż do śmierci w 330 r. p.n.e. z rąk Aleksandra.

Ashoka

(269-232 p.n.e.) władca i mąż stanu

Ashoka (Asoka) był trzecim władcą imperium mauretańskiego. Pod jego długimi rządami imperium, które odziedzyczył, osiągnęło apogeum terytorialne i kulturowe. Wkrótce po jego śmierci Imperium Maurejskie rozpadło się i upadło. Został zapamiętany jako wielki władca w historii świata i największy władca Indii. Chandragupta Maurya założył dynastię Mauryan w 326 p.n.e. Zarówno on, jak i jego syn Bindusara byli odnoszącymi sukcesy wojownikami, którzy po raz pierwszy w historii zjednoczyli północne Indie i część współczesnego Afganistanu. Ashoka nie był najstarszym synem Bindusary, a między śmiercią jego ojca a jego sukcesją upłynęła luka czasu, być może z powodu wojny z braćmi. Ashoka kontynuował ekspansję imperium, podbijając południe. Jedną wojnę z Kalingą na południowym wschodzie była szczególnie krwawa i napełniła go wyrzutami sumienia. Jak w rezultacie przeszedł na buddyzm (z hinduizmu wedyjskiego) i wyrzekł się wojny jako narzędzia polityki. Został wegetarianinem, zakazał zabijania niektórych zwierząt i zniechęcał do polowań, zachęcając ludzi do pielgrzymowania. Zbudował też wiele świątyń w miejscach związanych z życiem Buddy. Szanował jednak wszystkie religie i świętych mężów. Syn i córka Ashoki zostali buddyjskimi misjonarzami na Cejlonie (dzisiejsza Sri Lanka); Indyjscy misjonarze na wyspę przywieźli także ludowi zaawansowaną sztukę i technologię Indii. Około 240 p.n.e. zwołał Trzecią Radę Buddyjską w Pataliputrze, swojej stolicy, która uzupełniła kanony

buddyjskie i zajęła się różnicami między zakonami. Wiele wiadomo o osobowości i polityce Ashoki, ponieważ nakazał on wiele swoich edyktów, praw i oświadczeń wyrytych na kamiennych filarach i powierzchniach skalnych w całym imperium i nakazał swoim urzędnikom okresowe odczytywanie ich opinii publicznej jako instrukcji. Większość inskrypcji, które przetrwały, używała pisma Brahmi, prekursora współczesnego hindi, ale niektóre były w innych językach, w zależności od języka lokalnego danej dzielnicy. Przetrwało dziesięć wpisanych filarów. Kapitele każdego filaru zdobiły różne zwierzęta związane z buddyzmem; ten z lwami (ryk lwa, słyszany daleko i szeroko, symbolizował wagę nauki Buddy) jest symbolem współczesnych Indii. Ashoka nazwał lud imperium swoimi dziećmi i powiedział: „Cały czas, czy jem, czy w mieszkaniach kobiet. . . wszędzie, gdzie są delegowani reporterzy, aby mogli informować mnie o sprawach ludzi. . . . Ponieważ dobro ludu uważam za swój główny obowiązek”. Ashoka złagodził prawa wobec przestępców, choć nie zniósł kary śmierci. Napominał także swój lud, aby praktykował cnotę, był uczciwy, słuchał rodziców i był hojny dla sług. Zakazał niektórych rozrywek jako niemoralnych i wyznaczył urzędników moralności, aby wymusić właściwe postępowanie wśród urzędników i ludu, pozwalając im nawet wtrącać się do domów jego krewnych. Niewiele wiadomo o jego ostatnich uszach. Nie jest również jasne, kto go zastąpił; niektóre źródła podają nawet, że został zdetronizowany około 232 roku p.n.e. W każdym razie Imperium Maurejskie wkrótce pogrzyżyło się w chaosie i upadło. Historia honoruje Aśokę jako niezwykłego człowieka i wielkiego króla. Dzisiejsze Indie mają jego lwa i koło prawa Buddy, które zdobiło głowicę jego wpisanego filaru jako symbole narodu.

Asyria

Kraj Asyrii obejmuje północną Mezopotamię, złożoną z miast-państw, które zostały politycznie zjednoczone po połowie drugiego tysiąclecia p.n.e. Asyria wywodzi swoją nazwę od miasta-państwa Aszur (Assur). Miasto to podlegało królowi Agade Manisztusu i królowi Ur III, Amar-Sinowi. W okresie Ur III Ashur pojawia się również jako imię patrona miasta. Uczeni sugerowali, że bóg wziął swoje imię od miasta, a nawet może reprezentować religijną idealizację władzy politycznej miasta.

Okres staroasyryjski

Okres staroasyryjski (ok. 2000-1750 p.n.e.) rozpoczął się wraz z odzyskaniem niepodległości przez miasto Aszur. Inskrypcje na jego królewskich budynkach są pierwszym poświadczonym pismem w języku staroasyryjskim, dialekcie akadyjskim, różniącym się od starobabilońskiego używanego wówczas w południowej Mezopotamii. W tym okresie wprowadzono również limmu, na mocy którego każdego roku nadano imię urzędnika asyryjskiego, wybieranego w drodze losowania. Sekwencja nazw limmu nie jest ciągła przez drugie tysiąclecie p.n.e., ale została całkowicie zachowana dla pierwszego tysiąclecia p.n.e. Zaćmienie Słońca (astronomicznie datowane na 763 rok p.n.e.) zostało datowane przez limmu, dzięki czemu zapewnia ustaloną chronologię dla Asyrii i — dzięki synchronizacji — dużej części starożytnej historii Bliskiego Wschodu. W okresie staroasyryjskim Ashur intensywnie zajmował się handlem na duże odległości, zakładając kolonie kupieckie w Kanesh i innych miastach Anatolii. Ashur importował cynę z Iranu i tekstylia z Babilonii, a następnie eksportował je do Kanesh. Z powodu wstrząsów politycznych Kanesh został ostatecznie zniszczony, a anatolijski handel Asyrii został zakłócony. Co więcej, przed tą katastrofą sam Aszur został włączony do rosnącego imperium Eszunny. Pod koniec XIX wieku p.n.e. amorycki Szamszi-Adad I zaatakował imperium Eszunna i podbił miasta Ekallatum, Aszur i Szechna (przemianowane na Szubat-Enlil). Po klęsce Mari w 1796 p.n.e. Szamszi-Adad mógł się słusznie pochwalić, że „zjednoczył ziemię między Tygrysem a Eufratem” w północnej Mezopotamii. Lista królów asyryjskich została zmanipulowana, aby włączyć Szamszi-Adada do linii rodzimych władców, pomimo jego obcego pochodzenia. W nowym imperium Szamszi-Adad rządził jako „Wielki Król” Szubat-Enlil, delegując swojego starszego syna, Iszmedagana, jako „króla Ekallatum”, a młodszego syna, Jasmah-Adada, jako „króla Mari”. Urzędnicy państwowi byli często wymieniani między trzema sądami. Ta mobilność spowodowała ujednoczenie praktyk administracyjnych w całym

królestwie, a także stworzenie lojalności wobec administracji centralnej zamiast terytoriów tubylczych. Imperium Shamshi-Adada niestety nie przetrwało go długo. Miejscowy władca, Zimri-Lim, odzyskał Mari i króla Hammurabiego z Babilonu, ostatecznie podporządkowując sobie północne miasta, takie jak Aszur i Niniwa. Cztery wieki po Iszme-Daganie określane są jako „wieki ciemne”, kiedy zapisy historyczne są rzadkie. W tym czasie powstało królestwo Mittani. Rozszerzając swoje terytorium w północnej Mezopotamii, miasta-państwa zjednoczone niegdyś pod rządami Szamszi-Adada stały się odrębnymi jednostkami politycznymi. Królestwo środkowoasyryjskie (1363–934 p.n.e.) rozpoczęło się, gdy Aszur-uballit I zrzucił jarzmo Mitanii. Podczas gdy dawni władcy utożsamiali się z miastem Aszur, Aszur-uballit jako pierwszy ubiegał się o tytuł „króla ziemi asyryjskiej”, co oznaczało, że za jego panowania region ten został skonsolidowany jako jedno państwo terytorialne. W korespondencji z faraonem Aszur-uballit twierdził, że jest „Wielkim Królem” na równi z ważnymi władcami Egiptu, Babilonii i Hatti. Mitanni pozostawał w nie do pozazdroczenia sytuacji wojennej na dwóch frontach: Hetyci z północnego zachodu i następcy Aszur-Uballita ze wschodu. Adad-nirari I zaanektował znaczną część Mitanni, rozszerzając zachodnią granicę Asyryjczyków tuż przed Karkemisz. Salmanasar I przekształcił terytorium Mitanii w asyryjską prowincję „Hanigalbat”, zarządzaną przez urzędnika asyryjskiego. Jego panowanie było również świadkiem pierwszych załączków asyryjskiej polityki deportacyjnej: podbite ludy zostały przesiedlone z dala od ich ojczyzny, aby stłumić buntownicze tendencje, a także wykorzystać nowe tereny rolne dla imperium. Tukulti-Ninurta I podbił Babilon i obalił króla Kasytów, Kasztiliasza IV. Powołał na tron babiloński szereg marionetkowych królów, ale lokalna rebelia wkrótce przywróciła kontrolę Kasytom. Ten asyryjski monarcha ustanowił również precedens, zakładając nową stolicę, nazywając ją swoim imieniem („Kar-Tukulti-Ninurta”). Tukulti-Ninurta został ostatecznie zamordowany przez jednego ze swoich synów, a szybkie następstwo kolejnych trzech władców sugeruje brutalną walkę o tron. Stabilność powróciła do Asyrii wraz z wniebowstąpieniem Aszur-resha-ishi I. Mniej więcej w tym czasie zwiększone użycie żelaza do produkcji zbroi i broni wywarło ogromny wpływ na metody prowadzenia wojny przez Asyryjczyków. Jego syn, Tiglatpileser I, odniósł wielkie zwycięstwa w regionie syryjskim, a nawet prowadził kampanię aż do Morza Śródziemnego. Jako pierwszy spisał swoje kampanie wojskowe w porządku chronologicznym, dając początek nowemu gatunkowi „kronik asyryjskich”. Na południu konflikt między Asyrią a Babilonią został tymczasowo wstrzymany przez pojawienie się wspólnego wroga: Aramejczyków. Byli koczowniczym ludem semickim w północnej Syrii, który pustoszył Mezopotamię w czasach głodu. Podczas tej inwazji Asyria utraciła swoje terytorium i mogła zostać zredukowana do okręgów Aszur, Niniwa, Arbela i Kilizi.

Królestwo neoasyryjskie

Królestwo neoasyryjskie (934–609 p.n.e.) rozpoczęło się od Aszur-dana II, który po ponad stuletnim zaniedbaniu wznowił regularne kampanie wojskowe za granicą. On i jego następcy skupili swoje ataki na Aramejczykach, aby odzyskać obszary zajmowane wcześniej przez imperium środkowoasyryjskie. Adad-nirari II ustanowił precedens dla kampanii „pokazu siły”, oficjalnej procesji ukazującej potęgę militarną Asyrii, która maszerowała wokół imperium i zbierała daninę od okolicznych królestw. Ten monarcha zainstalował również skuteczną sieć magazynów zaopatrzenia, aby zaopatrywać armię asyryjską w drodze do odległych kampanii. Aszurnasirpal II był uważany za idealnego monarchę asyryjskiego, który osobiście prowadził swoją armię w kampanii każdego roku swojego panowania. Podporządkował Nairu i Urartu na północy, kontrolował regiony Bit-Zamani i Bit-Adini na zachodzie i prowadził kampanię aż do Morza Śródziemnego. Salmanasar III kontynuował tradycję agresji zbrojnej swojego ojca. Od jego panowania do Sennacheryba (840–700 p.n.e.) coroczne kampanie były tak regularne, że służyły jako drugorzędny sposób datowania (tj. „Kronika eponimiczna”). W Karkar nad rzeką Orontes w 853 roku p.n.e. Salmanasar walczył z koalicją kierowaną przez Damaszek, do której należał „[król] Achab, Izraelita”. Pod rządami Aszurnasirpala II i Salmanasara III strategia wojskowa

została udoskonalona i osiągnęła wielką skuteczność: kiedy wrogowie odmówili płacenia regularnej daniny, kilka bezbronnych miast zostało zdobytych, a ich mieszkańców torturowano przez gwałty, okaleczenia, ścięcia, obdzieranie ze skór lub wbijanie na pal. Ta „ideologia terroru” miała na celu zniechęcenie do powstania zbrojnego, aby Asyria nie wyczerpała swoich zasobów. Jednak w ostateczności obce państwo zostałyby zaanektowane jako prowincja asyryjska. Strategia przymusowych wysiedleń została zastosowana ze sporym powodzeniem. Przez następne stulecie Asyria przeżywała upadek z powodu słabości rządu centralnego, a także dominacji militarnej jej północnego sąsiada, Urartu. Jednak Tiglat-Pileser III (biblijny „Pul”) przywrócił monarchii prestiż, ograniczając władzę lokalnych namiestników. Zamiast corocznie pobierać wojska, zbudował stałą armię zawodową. Tiglat-Pileser pokonał Urartian i najechał ich ziemię aż do jeziora Van. Na zachodzie koalicja antyasyryjska została zmiażdżona, a oporny od dawna Damaszek został zaanektowany. Przyjął też nową politykę wobec Babilonii. Monarchowie asyryjscy tradycyjnie powstrzymywali swoje wysiłki zmierzające do kontrolowania Babilonii, ze względu na starożytność Babilonii jako rodowego źródła własnej kultury i religii Asyrii. Jednak w 729 p.n.e. Tiglat-Pileser ustanowił precedens, obalając babilońskiego króla i łącząc Asyrię i Babilonię w podwójną monarchię. Tradycja hebrajska przypisuje Salmanasarowi V upadek Samarii w roku 722 p.n.e., ostatnim roku jego panowania. Jednak dwa lata później Sargon II nadal musiał zmiażdżyć koalicję kierowaną przez Yaubidi z Hamath, który wzniecił bunt w Arpadzie, Damaszku i Samarii. Zwycięstwo zostało przedstawione na płaskorzeźbach w nowo powstałym królewskim mieście Dur-Sharrukin (współczesny Chorsabad). Po długotrwałych zmaganiach, w tym po klęsce Elamitów pod Der (720 p.n.e.), Sargon ostatecznie odebrał tron babiloński Merodach-Baladanowi II. Jednak w 705 p.n.e. ciało Sargona zaginęło w bitwie, co wywołało spekulacje na temat niezadowolenia Boga. Następca Sargona, Sennacherib, ostatecznie zdecydował się przenieść stolicę do Niniwy. Podczas jego 701 p.n.e. kampanii w Palestynie, Sennacherib został pierwszym monarchą asyryjskim, który zaatakował Judę. Próbował też różnych metod kontrolowania Babilonii. Kiedy bezpośrednio rządy zawiodły, Sennacherib mianował pro-asyryjskiego tubylca marionetkowym królem. Następnie przekazał kontrolę nad Babilonią swojemu synowi, który później został porwany przez Elamitów. Wreszcie w 689 p.n.e. zrównał Babilon z ziemią. Sennacherib został zamordowany przez dwóch swoich synów, zbrodnię później pomszczoną przez innego syna, Asarhaddona. Ten ostatni odniósł sukces w swoich staraniach o pojednanie z Babilonem. Asarhaddon mógł jednak przekroczyć granice Asyrii, kiedy w 671 r. p.n.e. najechał Egipt i podbił Memfis. Po swojej śmierci Asarhaddon podzielił imperium między dwóch synów: Asurbanipala w Asyrii i Szamaszsumaukina w Babilonii. Egipt okazał się trudny do utrzymania, a Asurbanipal ostatecznie stracił go na rzecz Psammetichusa I. Ponadto wybuchła wojna domowa między Asyrią a Babilonią. Asyryjczycy podbili Babilon do 648 r. p.n.e. i najechał Elam, który był sojusznikiem Babilonu. Wojna domowa, choć zakończyła się sukcesem, odbiła się na siłach asyryjskich. Ponadto okaleczony Elam nie był już buforem między Asyrią a rozszerzającym się państwem Mediów. W 614 p.n.e. Medowie podbili miasto Aszur. Dwa lata później, w koalicji z Babilończykami i Scytami, obalili Niniwę. Pokonane wojska asyryjskie uciekły do Charanu, ale sprzymierzone armie ścigały je tam i skutecznie zakończyły królestwo neoasyryjskie w 609 p.n.e.

Atanazy

(ok. 300-373 n.e.) teolog i biskup

Prawdopodobnie pierwszy diakon (311-328 n.e.) wyświęcony przez biskupa Aleksandra i osobisty sekretarz Aleksandra na Soborze Nicejskim (325 n.e.), Atanazy został wybrany biskupem w 328 r. n.e. Jego kadencja była naznaczona konfliktem z Kościołem Melecjańskim w Egipcie oraz z proariańskimi biskupami w obrębie jego jurysdykcji i poza nią. Aleksander nie narzucił kanonów nicejskich w stosunku do biskupów melecyjskich w Egipcie, a Atanazy spotkał się z silnym oporem, gdy nalegał na decyzje

Soboru Nicejskiego. Melecjanie sprzymierzyli się z arianizmem, którego siłę na Wschodzie wspierał pro-ariański Konstantyn Wielki. Atanazy został odwołany ze swojej stolicy przez synod biskupów w Tyrze w 335 r., a cesarz Konstantyn zesłał go do Trewiru. Po śmierci Konstantyna (22 lipca 337) proortodoksyjny cesarz Konstantyn II przywrócił Atanazego na urząd. Głównymi przeciwnikami Atanazego byli teraz arianie, po części z powodu poparcia, jakim cieszyli się wśród konserwatywnych antynikejskich biskupów Wschodu, a także na dworze cesarskim niektórych cesarzy. Istotnie, okresy wygnania Atanazego odpowiadają pro-ariańskim cesarzom lub cesarzom Wschodu, prowadzącym swoją politykę religijną. Atanazy został ponownie wygnany w 339 roku z powodu niechęci biskupów wschodnich, na czele z Euzebiuszem z Nikomedii, do odrzucenia przez Konstantyna II decyzji Synodu w Tyrze oraz z powodu poparcia tych biskupów przez cesarza wschodniego Konstancjusza II. Po oficjalnym uznaniu przez papieża Rzymu Juliusza I i Soborze Sardyckim (343), zwołanym przez Konstansa, cesarza Zachodu, sam Konstans wywarł presję na Konstancjusza II, a Atanazy został przywrócony w 346 r. Konstancjusz II został jedynym cesarzem po zabójstwie Konstansa w 350 r., a Konstancjusz mógł swobodnie egzekwować swoją pro-ariańską politykę. Synody i listy potępiające Niceę i jej najsilniejszego zwolennika skłoniły Atanazego do ucieczki przed aresztowaniem. Od 356 do 361 ukrywał się wśród mnichów egipskich, chociaż nadal kontrolował pro-nicejskie duchowieństwo za pośrednictwem siatki wywiadowczej. Cesarz Julian Apostata odwołał go w 361 r., a ze względu na jego popularność i sukcesy w zjednoczeniu stronnictw pro-nicejskich w Egipcie został zmuszony do opuszczenia Aleksandrii w 363 r., aż do śmierci Juliana w tym samym roku, która pozwoliła na jego powrót. Pro-ariański cesarz Walens (364–378) wygnał Atanazego w 365 r., ale w 366 r. szukał jego poparcia przeciwko Gotom, którzy przeczesywali Afrykę Północną, i został przywrócony 1 lutego. Pozostał biskupem aż do śmierci w 373 r. Teologię Atanazego należy zrekonstruować z jego utworów, które zostały skomponowane na specjalne okazje, takie jak kazania lub specyficzne problemy, takie jak komentarze, apologia lub traktaty polemiczne, szczególnie przeciwko arianom. Atanazy opisał cechy Boga w kategoriach apofatycznych (takich jak niepojęte i niestworzone) i odrzucił antropomorfizm, który odzwierciedlał tradycję aleksandryjską i jej dług wobec filozofii platońskiej. Bóg jest źródłem wszelkiego stworzenia dzięki swojej woli. Bóg stworzył świat i rządzi nim przez swój Logos, z którym jest zjednoczony od zarania dziejów. Logos zjednoczył się z ludzkością poprzez wcielenie w indywidualne ciało. To wcielenie było prawdziwe, ale Chrystus nie posiadał ludzkich słabości (takich jak strach i namiętność). Wcielenie było zjednoczeniem Logosu z ludzkim ciałem; Logos nie przyjął ludzkiej duszy. Atanazy próbował rozwiązać problem duszy ludzkiej we wcielonym Logosie poprzez włączenie tej ludzkiej duszy i ludzkich „psychicznych” cech do swojej definicji ludzkiego ciała.

Augustyna z Hippony

(354-430 n.e.) biskup i teolog

Urodzony w 354 n.e. z pogańskiego ojca i chrześcijańskiej matki, (św.) Moniki, w Tagaście w Afryce Północnej, Augustyn otrzymał klasyczne wykształcenie w zakresie retoryki na drodze do kariery prawniczej. Podczas studiów w Kartaginie w dziewiętnastym roku życia przeczytał Hortensjusza Cicerona i natychmiast nawrócił się na poszukiwanie mądrości i prawdy dla niej samej. W tym wczesnym okresie w Kartaginie zaangażował się także w idee mani i manicheizmu, które nauczały, że dobro i zło są przede wszystkim rzeczywistościami ontologicznymi, odpowiedzialnymi za nierówny, pełen napięć kosmos, w którym żyjemy. Jednak niezdolność ich przywódców do rozwiązania problemów Augustyna ostatecznie doprowadziła młodego nauczyciela do zdystansowania się od grupy. Pozostawiając w 383 r. niesfornych uczniów Kartaginy, Augustyn próbował nauczać w Rzymie, by w następnym roku porzucić stolicę na rzecz stanowiska dworskiego w Mediolanie. Ten krok doprowadził go do kontaktu z biskupem Mediolanu, Ambrożym, którego przepowiadanie przyczyniło się – wraz z pismami filozofów neoplatonizmu – do przekonania Augustyna o prawdzie chrześcijaństwa.

Nie mógł jednak zobowiązać się do moralnych obowiązków związanych z chrztem, ponieważ nie był w stanie prowadzić życia wstrzemięźliwego. Jego walka o czystość jest poruszająco opisana w jego autobiograficznym dziele Wyznania: Słyszac o heroicznosci cnót niektórych współczesnych, którzy porzucili wszystko, aby zostać mnichami, Augustyn poczuł to samo wysokie wezwanie do całkowitego poddania się Bogu, ale powstrzymało go przywiązanie do ciała. Jednak w chwili potężnej łaski, która przysłała po przeczytaniu Listu do Rzymian 13:12-14, był w stanie odrzucić swoje grzeszne życie i wybrać wieczne życie w czystości jako sługa Boży. Decyzja ta skłoniła go najpierw do przyjęcia chrztu z rąk Ambrożego (Wielkanoc 387 n.e.), a następnie do powrotu do Afryki Północnej, by założyć klasztor w rodzinnym mieście Tagaście. W 391 został wyświęcony na kapłana dla miasta Hippona, a następnie konsekrowany na biskupa w 395. W ciągu 35 lat jako biskup Augustyn napisał liczne kazania, listy i traktaty, które świadczą o jego przenikliwym zrozumieniu doktryn wiary katolickiej, jego jasne wyartykułowanie trudnych problemów, jego charytatywna obrona prawdy przed przeciwnikami i heretykami oraz jego święte życie. Teologia Augustyna została w dużej mierze ukształtowana przez trzy herezje, z którymi walczył podczas swojego biskupstwa: manicheizm, donatyzm i pelagianizm. Jako były manichejczyk zamierzał rzucić wyzwanie ich dualistycznemu pojęciu boga: argumentował, że jest tylko jeden Bóg, który jest dobry i stworzył dobry świat. Zło nie jest bytem przeciwstawnym Bogu, ale pozbawieniem dobra, a zatem nie istnieje samo przez się. Zło fizyczne to fizyczna niedoskonałość, której przyczyny należy szukać w świecie materialnym. Zło moralne jest wynikiem złego użycia wolnej woli. Walcząc z donatyzmem, Augustyn rozprawił się z zakorzenionym podziałem kościoła, który utrzymywał, że duchowni kościoła sami muszą być święci, aby ważnie sprawować sakramenty, przez które świętość była przekazywana kongregacji. Obalając donatystów, Augustyn położył podwaliny pod teologię sakramentów na nadchodzące wieki. Podkreślał, że Kościół na ziemi składa się ze świętych i grzeszników, którzy walczą pośród pokus i prób, aby żyć doskonalszym życiem. Świętość kościoła nie pochodzi od świętości jego członków, ale od Chrystusa, który jest głową kościoła. Chrystus udziela swojej świętości Kościołowi poprzez sakramenty, których sprawują biskupi i kapłani jako szafarze Chrystusa. W sakramentach Chrystus jest głównym pośrednikiem, a szafarzami są Jego ręce i nogi na ziemi, przynoszące członkom łaski Głowy. Ostatnia bitwa Augustyna była w obronie łaski. Pelagiusz, brytyjski mnich, uważał, że zdecydowana większość ludzi jest duchowo leniwa. Tym, czego potrzebowali, było wywarcie większej siły woli, aby przezwyciężyć swoje wady i złe nawyki oraz czynić dobre uczynki. Pelagiusz zaprzeczył, jakoby człowiek odziedziczył grzech pierworodny swojego przodka Adama, prawną winę tkwiącą w grzechu lub jego skutki dla duszy, czyli osłabienie woli ze skłonnością do grzechu. Uważał, że natura ludzka, ze swej istoty dobra, jest zdolna sama z siebie do dobrych i świętych czynów. W jego myśli łaska jest udzielana przez Boga jedynie jako pomoc w oświeceniu umysłu w rozróżnianiu dobra i zła. Dla Augustyna, który nawrócił się dzięki ogromnej łasce Bożej, przypisanie dobroci ludzkiej woli było równoznaczne z bluźnierstwem. Bóg i tylko Bóg był święty. Jeśli ludzkość mogła w ogóle dokonać jakiegokolwiek dobra, to dlatego, że łaska Boża – zdobyta dzięki zasługom Jezusa (Chrystusa) z Nazaretu – została dana darmowo, aby pomóc woli w wyborze dobra. Łaska wzmacnia wolę, przyciągając ją poprzez wrodzoną miłość do tego, co naprawdę dobre. W ten sposób Chrystusowe odkupienie nie tylko odpuszcza grzechy z przeszłości, ale nieustannie ozdabia życie wierzącego we wszystkich jego moralnych wyborach. W środku tej długiej kontrowersji (ok. 415–430) Augustyn rozwinął także teologię upadku Adama, grzechu pierworodnego i predestynacji. Augustyn jest prawdopodobnie najbardziej znany ze swoich Wyznań, swojej autobiografii aż do czasu powrotu do Afryki Północnej, oraz z Miasta Bożego, podjętego jako odpowiedź zarówno dla pogan, jak i chrześcijan po splądrowaniu Rzymu w 410 r., byłego ponieważ błędnie przypisywali to boskiej zemście, a ci drudzy dlatego, że ich wiara została wstrząśnięta przerażającym wydarzeniem.

Aureliusz, Marek

(121-180 n.e.) cesarz rzymski

Marek Aureliusz był jedynym rzymskim królem-filozofem, autorem Medytacji i ostatnim z „dobrych” cesarzy. Za jego panowania Pax Romana rozpoczął powolny upadek. Marek Aureliusz Antoninus August urodził się 26 kwietnia 121 roku n.e. Jego ojciec, pretor Marek Anniusz Werus, zmarł, gdy Aureliusz miał zaledwie trzy miesiące, a jego matka, Lucilla, odziedziczyła wielki rodzinny majątek. Cesarz Hadrian czuł wielką empatię do Aureliusza, a Hadrian został jego mentorem. Uczynił Aureliusza kapłanem zakonu salianów w 128 r. W wieku 12 lat Aureliusz zaczął praktykować stoicyzm i stał się niezwykle ascetyczny, prawie nie spał i nie jadł. Hadrian kontrolował jego edukację, a nauczycielem był najbystrzejszy obywatel Rzymu, Aureliusz. Studiował retorykę i literaturę u M. Corneliusa Fronto, który nauczył go łaciny i pozostał mentorem do końca życia. W 136 Aureliusz spotkał Apoloniusza Stoika. Hadrian adoptował Aureliusza w 138 r., a tytuł cezara otrzymał w 139 r. Zdając sobie sprawę, że zbliża się jego śmierć, Hadrian zaaranżował adopcję Aureliusza przez przyszłego cesarza Antoninusa Piusa (86–161 n.e.) wraz z Lucjuszem Werusem (130–169 n.e.), który został przybrany bratem Aureliusza, czyniąc ich współdziedzicami sukcesji. Aureliusz został zaręczony w 135 roku z Annią Galerią Faustyną, młodszą córką Antoninusa Piusa i Anni Galerii Faustyny Starszej. Pobrali się w 141 roku i mieli 14 dzieci w ciągu 28 lat małżeństwa. Tylko pięcioro ich dzieci, jeden syn, słaby i niestabilny Kommodus (161–192) oraz cztery córki dożyły dorosłości. W 147 roku Aureliusz uzyskał władzę tribunicia potestas i podzielił się tą władzą z Piusem. Aureliusz został przyjęty do senatu i sprawował urząd konsula w latach 140, 145 i 161 n.e., co jest rzadkim zaszczytem dla osoby prywatnej. Marek Aureliusz i Lucjusz Werus zostali współcesarzami 7 marca 161 r. Jako współcesarze Werus prowadził bitwy na wschodzie, podczas gdy Aureliusz koncentrował się na walce z ciągle rosnącym zagrożeniem ze strony plemion germańskich na północy. Aureliusz spędził większość swojego panowania walcząc z inwazją potężnych plemion germańskich, które sprzeciwiały się rzymskim rządóm. Aureliusz walczył z Markomanami i Kwadami, którzy osiedlili się w północnych Włoszech, oraz z Parteńczykami, którzy przenieśli się na wschód od Cesarstwa Rzymskiego. Marek Aureliusz wprowadził pozytywne reformy w różnych elementach społeczeństwa rzymskiego, w tym zmiany w rzymskim prawie cywilnym. Za radą czcigodnego prawnika Quintusa Ceridiusa Scaevoli zniósł nieludzkie prawa karne i surowe wyroki. W prawie rodzinnym złagodził absolutny patriarchy, jaki ojcowie sprawowali nad swoimi dziećmi. Aureliusz przyznał kobietom równe prawa majątkowe i prawo do otrzymywania majątku w imieniu dzieci. Stworzył odpowiednik współczesnych spółek powierniczych umożliwiających dystrybucję spadków rodzicielskich/rodzinnych w wieku pełnoletności. Zdając sobie sprawę z wartości dzieci w społeczeństwie rzymskim, Aureliusz ufundował sierocińce i szpitale. W wojsku dopuszczał awans tylko na podstawie zasług. Podczas licznych kryzysów gospodarczych swego panowania Aureliusz odmawiał podnoszenia podatków i wielokrotnie wykorzystywał własne bogactwo, aby pokryć stres finansowy spowodowany ciągłymi działaniami wojennymi. Kilkakrotnie zbezpieścił też srebrną monetę. Powracające legiony służące pod dowództwem Werusa (zmarłego w 169 r.) sprowadziły do Rzymu zarazę ze wschodu. Nadmierne i powtarzające się powodzie niszczyły spichlerze, doprowadzając do głodu. Awidiusz Kasjusz (130-175), wierząc, że Aureliusz nie żyje, bezskutecznie próbował przejąć tron w 175 roku. Miał niewielkie poparcie, gdy ludzie zdali sobie sprawę, że Aureliusz wciąż żyje. Zamordowali go jego własni ludzie. Zdając sobie sprawę z tragizmu błędu Kasjusza, Aureliusz nie pozwoliłby, aby rodzinie Kasjusza stała się jakakolwiek krzywda. Oddziały, którymi dowodził Kasjusz, ponownie sprowadziły zarazę ze wschodu. Podczas swoich kampanii Aureliusz napisał 12 ksiąg Medytacji w języku greckim, szczegółowo opisując swoje refleksje na temat życia. Jego żona Faustyna zmarła w 175 roku w wieku 45 lat. W wieku 17 lat pozwolił pobbążającemu sobie Kommodusowi na pełny udział w swoim rządzie. Aureliusz zmarł 17 marca 180 roku n.e. w Vindobona, w dzisiejszym Wiedniu, w wieku 58 lat.

Abelarda, Piotra i Heloizy

Peter Abelard (1079–1142) był opatem klasztoru Saint-Gildas w prowincji Bretania we Francji. Urodził się w Nantes, w wieku 15 lat przeprowadził się do Paryża i studiował na uniwersytecie paryskim. Stał się płodnym pisarzem, piszącym eseje filozoficzne, listy, autobiografię, hymny i poezję. Najbardziej znany jest ze swojej pracy intelektualnej w obszarze nominalizmu, antytezy realizmu i podstaw współczesnego empiryzmu. Jego książka *Sic et Non* postawiła czytelnikom szereg pytań teologicznych i filozoficznych. W Etyce rozpoczął dwa dzieła: „Dialog filozofa, Żyda i chrześcijanina” oraz „Poznaj siebie”. Żadna praca nie została ukończona. Jego buntownicza natura często rozgniewała ludzi, zwłaszcza tych na stanowiskach kierowniczych. Często jego samodzielne myślenie rodziło konflikty, zwłaszcza gdy wykazywał się opanowaniem przedmiotu prowadzonego przez mentora. Pewnego razu rzucił wyzwanie swojemu byłemu nauczycielowi, Wilhelmowi z Champeaux, w sprawie realizmu i logicznie udowodnił, że nominalizm, znany również jako konceptualizm, wyjaśnia, czego realizm nie może udowodnić. W czasach, gdy oświata nie była jeszcze publiczna, profesorowie nie mieli stałego miejsca, w którym mogliby uczyć. Publikowali ogłoszenie, w którym ogłaszali, gdzie i kiedy będą uczyć określonego przedmiotu, i czekali na przybycie uczniów. W ten sposób zdobyli następców. Abelard w wieku 25 lat był całkiem genialny i mimo ograniczonego doświadczenia w nauczaniu założył własną szkołę. Założył swoją szkołę nieprzyjemnie blisko swoich byłych nauczycieli, wywołując ich gniew. Prowadził życie pełne skrajności, zyskując podziw, szacunek i podziw tych, którzy uczyli się pod jego okiem, ale często spotykając się z gniewem tych, którym się przeciwstawił. Przy każdej okazji oskarżano go o herezję, a w pewnym momencie został zmuszony do opuszczenia klasztoru, ponieważ tak bardzo irytował swoich współzakonników. Dwukrotnie został ekskomunikowany z Kościoła. Heloiza (1101–1164) była niezwykle inteligentną, piękną i uroczą siostrzenicą Fulberta, wybitnego kanonika Notre-Dame. Fulbert był nią zafascynowany i żądał, aby miała jak najlepsze wykształcenie, co zaprowadziło ją do Paryża w pobliżu klasztoru. Abelard usłyszał o Heloizie i poprosił, aby pozwolono mu uczyć ją w jej domu. Otrzymał pozwolenie i wprowadził się. Tam znalazł gorliwego ucznia, młodszego o 22 lata, i wkrótce nawiązali kontakt zarówno fizyczny, jak i naukowy. Kiedy Heloiza zaszła w ciążę, cieszyli się dzieckiem (któremu później nadali imię Astrolabe) i planowali ślub. Heloiza była niezwykle niezależna i nie dawała się zmuszać do małżeństwa, w którym nie miała żadnych praw. Jednak w zebranych listach wspomina, że nie chciała przynosić wstydu Abelardowi, będąc dla niego ciężarem. Chcąc ukryć ich związek i rychły poród Heloizy, Abelard zabrał ją do domu swojej siostry, gdzie przebywała aż do porodu syna. Pobrali się potajemnie w Paryżu, w obecności tylko wuja Heloizy i kilku ich przyjaciół. Zaraz po ślubie Heloiza schroniła się w klasztorze w Argenteuil, aby rozwiać wszelkie plotki na temat jej związku z Abelardem. Nieświadomy, że zarówno Heloiza, jak i Abelard zaplanowali ten tymczasowy środek, Fulbert pomyślał, że Abelard porzucił Heloizę i zmusił ją do zapisania się do klasztoru. Planował zaatakować go, powstrzymać i odciąć Abelardowi genitalia. W ramach serii manewrów zaaranżował zapłacenie jednej osobie za dodanie proszku nasennego do wieczornego posiłku Abelarda oraz jego służącemu za pozostawienie otwartej bramy. Fulbert wysłał wiadomość, że poszukuje żydowskiego lekarza, który dokonałby tego okropnego okaleczenia. Gdy zebrał swoich krewnych i współpracowników, odszukali Abelarda i dokonali tego okropnego czynu. Po chirurgicznej zmianie Abelard złożył śluby, aby zostać mnichem w klasztorze Saint-Denis i namówił Heloise, aby złożyła śluby zostania zakonnicej w klasztorze w Argenteuil. Chociaż ich fizyczny związek nie mógł być kontynuowany, pozostawali w kontakcie przez całe życie. Jak na ironię, Abelard, który wcześniej uważał się za żarłocznego wilka, któremu powierzono delikatne jagnię, napisał, że zmiana była raczej wydarzeniem pozytywnym niż szkodliwym. Napisał: „...łaska Boża raczej mnie oczyściła, niż pozbawiła...” i że obrzeżała go zarówno na umyśle, jak i na ciele, aby uczynić go bardziej odpowiednim do zbliżania się do świętego ołtarza i aby „żadna zaraza cielesnych nieczystości nie mogła mnie już stamtąd wezwać.” Abelard i Heloiza wskrzeszali się w różnych gatunkach artystycznych, odkąd po raz pierwszy opowiedziano o ich losie w XII wieku. Chociaż nigdy nie została ukończona, w 1606 roku William Shakespeare napisał sztukę *Abélard i Elois, a Tragedie*. Josephine Bonaparte, usłyszawszy tragiczną

historię, zorganizowała wspólny pochówek na cmentarzu Père LaChaise w Paryżu. Ich skromny grób znajdziesz na mapie przy wejściu na cmentarz. W 1819 roku Jean Vignaud (1775–1826) namalował obraz Abélarda i Heloïse zaskoczeni przez opata Fulberta (*Les Amours d'Héloïse et d'Abailard*), który obecnie znajduje się w Muzeum Sztuki Joslyn w Omaha w Nebrasce. Stopień, w jakim artyści wybrali Abelarda i Heloizę do tworzenia oper, sztuk teatralnych i filmów, świadczy o uniwersalności i przejmującym ich historii.

Aisza (zm. 678) żona proroka Mahometa.

Aisha bint Abu Bakr była córką Abu Bakra, jednego z pierwszych konwertytów na islam i bliskiej przyjaciółki proroka Mahometa. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem rodzina zaaranżowała zaręczyny Aiszy z prorokiem Mahometem, gdy ta miała zaledwie dziewięć lat. Ponieważ Aisza odegrała ważną rolę w osobistych sporach, które rozwinęły się na temat przywództwa raczkującej społeczności muzułmańskiej po śmierci Proroka, relacje na temat jej życia różnią się znacznie w przypadku większości ortodoksyjnych muzułmanów sunnickich i szyickich muzułmanów. Z relacji sunnickich wynika, że małżeństwo zostało skonsumowane dopiero, gdy Aisza była starsza, podczas gdy bardziej negatywne narracje szyickie przyjmują tradycję, że miała zaledwie dziewięć lat. Jednak przekazy historyczne jednomyślnie opisują związek jako bliski i kochający. Uważano, że Aisza była ulubioną żoną Proroka. Aisza odegrała aktywną rolę w życiu politycznym, a nawet militarnym społeczności islamskiej w Medynie. Była postrzegana jako rywalka Alego, zięcia Proroka poprzez małżeństwo z jego córką Fatimą. Zwolennicy Alego, czyli szyici, postrzegali Alego i jego potomków jako prawowitych spadkobierców przywództwa społeczeństwa islamskiego. Z drugiej strony sunnici, stanowiący przeważającą większość muzułmanów na całym świecie, wierzyli, że każdy pobożny wierzący może przejąć przywództwo nad społecznością. Jeszcze za życia Proroka Ali oskarżył Aiszę o cudzołóstwo po tym, jak opuściła obozowisko Beduinów w poszukiwaniu zagubionego naszyjnika, a kiedy wróciła, nie znalazła grupy. Została uratowana i zawrócona do obozu przez mężczyznę imieniem Safwan. Rywale Aiszy, w tym Ali, skorzystali z okazji i nakłonili Proroka, aby się z nią rozwiódł. Prorok stanął po stronie Aiszy i następnie otrzymał objawienie, że cudzołóstwo musi zostać udowodnione przez naocznych świadków. Według „Życia Mahometa” (Sirat Rasul Allah) Ibn Ishaq, najstarszej istniejącej biografii, Prorok zmarł w ramionach Aiszy w roku 632 n.e. Ojciec Aiszy, Abu Bakr, został następnie wybrany na pierwszego kalifa, czyli przywódcę społeczności. Chociaż zwolennicy Alego uważali, że powinien on być prawowitym następcą tronu, niechętnie zgodzili się z większością. Kiedy wierzono, że zwolennicy Alego byli zamieszani w zabójstwo trzeciego kalifa, Osmana, w roku 656 n.e. i ogłosił Alego czwartym kalifem, Aisza, dosiadając wielbłąda, poprowadziła siły zbrojne w zacieklej bitwie przeciwko niemu. Aisza przegrała bitwę na wielbłądzie i została zmuszona do wycofania się do Medyny, gdzie zmarła w 678 r. n.e.

Alkuin

(ok. 735–804) uczony

Alkuin z Yorku był pedagogiem, poetą, teologiem, reformatorem liturgii oraz ważnym doradcą i przyjacielem Karola Wielkiego (ok. 742–814 n.e.). Był głównym twórcą renesansu karolińskiego, żyjącego w IX wieku n.e. odrodzenie intelektualne w domenach Karola Wielkiego, które ukształtowało późniejszą historię edukacji, religii i polityki w średniowieczu. Alkuin urodził się w Northumbrii w Anglii około 735 roku n.e. i kształcił się w szkole katedralnej w Yorku pod kierunkiem jej mistrza Aelberta. W 778 r. n.e. Alkuin został bibliotekarzem i mistrzem szkoły katedralnej w Yorku, gdzie jego talent nauczycielski wkrótce przyciągnął uczniów z innych krajów. Trzy lata później, będąc w Parmie (Włochy), Alkuin spotkał Karola Wielkiego, który zaprosił go na swój dwór. Oprócz dwóch podróży do rodzinnej Anglii (w latach 786 i 790–793 n.e.) Alkuin mieszkał i pracował na dworze frankońskim od 782 r. n.e. aż

do przejścia na emeryturę w 796 r. n.e. do opactwa św. Marcina w Tours, gdzie był opatem aż do śmierci w 804 roku n.e. Choć Alkuin nigdy nie wyszedł poza urząd diakona, pod koniec lat osiemdziesiątych XVII wieku n.e. jego zdolności nauczycielskie i wpływ na królewskie teksty administracyjne wyróżniały go wśród duchownych i uczonych dworu karolińskiego. Jeden z najbardziej znaczących (i oryginalnych) wkładów Alkuina w średniowieczną edukację polega na jego opanowaniu siedmiu sztuk wyzwolonych i tworzeniu podręczników dotyczących gramatyki, retoryki i dialektyki (tradycyjnych sztuk trivium). Dorobek literacki Alkuina obejmuje także komentarze do ksiąg biblijnych, ważne dzieło o Trójcy Świętej oraz trzy traktaty przeciwko adopcjonizmowi współczesnych mu Feliksa z Urgel i Elipandusa z Toledo. Adopcjonizm był heretyckim przekonaniem, że Chrystus nie był wiecznym Synem Bożym z natury, ale raczej jedynie poprzez adopcję. Alcuin skomponował także szereg wierszy i „żywołów” świętych. Alcuin przyczynił się bezpośrednio do renesansu karolińskiego jako reformator liturgii i redaktor świętych tekstów. Różne reformy, które Alcuin wprowadził do ksiąg liturgicznych (księgi używane podczas formalnych nabożeństw) w Cesarstwie Franków, osiągnęły punkt kulminacyjny w wydaniu lekcjonarza (książki zawierającej fragmenty Pisma Świętego przeznaczonego do czytania przez cały rok), a zwłaszcza w jego rewizji tak zwanego Sakramentarza Gregoriańskiego (księga tradycyjnie przypisana papieżowi Grzegorzowi I, używana przez celebransa podczas Mszy św. w Kościele zachodnim aż do XIII wieku n.e., zawierająca standardowe modlitwy do stosowania przez cały rok). Oprócz rewizji tekstów liturgicznych Alcuin zredagował Wulgatę Hieronima w odpowiedzi na prośbę Karola Wielkiego o ujednoczony łaciński tekst Biblii. Jego wydanie Wulgaty zostało zaprezentowane Karolowi Wielkiemu w Boże Narodzenie 800 roku n.e., czyli w tym samym dniu, w którym król Franków został cesarzem. Jako opat kościoła św. Marcina Alcuin nadzorował powstanie kilku pandektów, czyli kompletnych wydań Biblii. Preferowanie przez Alkuina Wulgaty prawdopodobnie przyczyniło się do jej ostatecznego przyjęcia jako autorytatywnego tekstu Pisma Świętego na średniowiecznym Zachodzie. Alcuin zmarł w Tours 19 maja 804 roku n.e., a jego święto nadal obchodzone jest 19 maja.

Alfred Wielki

(849–899) król Anglii

Alfred Wielki był piątym synem króla Ethelwulfa (839–55) z zachodnich Sasów (Wessex) i Osburgi, córki potężnego saksońskiego hrabiego Oslaca. Kiedy Alfred został królem Wessex w 871 roku, jego małym królestwem było ostatnie niezależne królestwo saksońskie w Anglii. Ogromne siły Wikingów z Danii, znane jako „Wielka Armia”, wylądowały w Anglii Wschodniej w 865 roku i szybko podbiły saksońskie królestwa Northumbrii, Anglii Wschodniej i ostatecznie Mercji. Za panowania swojego starszego brata Ethelreda (866–871) Alfred pomógł odeprzeć początkową inwazję Wielkiej Armii na Wessex, ale kiedy jego starszy brat zmarł, a Alfred odziedziczył tron, był zmuszony uzyskać pokój, kupując Wikingów. W 878 r. powróciła Wielka Armia, dowodzona przez duńskiego wodza Guthruma. Los Alfreda został w tym momencie znacznie powiększony przez fakt, że prawie połowa Wikingów z Wielkiej Armii osiedliła się w Northumbrii, aby uprawiać ziemię i dlatego nie wzięła udziału w tym nowym ataku. Mimo to Alfredowi i jego ludziom trudno było przeżyć. Wypędzony ze swojej królewskiej twierdzy w Chippenham w Wiltshire na początku 878 roku, wycofał się na bagna wokół Somerset, gdzie udało mu się przegrupować swoje siły. W maju tego roku zadał Wikingom solidną porażkę w bitwie pod Edington, po czym szybko odniósł kolejne zwycięstwo, zmuszając Guthruma i jego ludzi do poddania swojej twierdzy w Chippenham. Na mocy traktatu z Wedmore (878), który położył kres działaniom wojennym, Duńczycy wycofali się na północ od Tamizy do Wschodniej Mercji i Wschodniej Anglii; wraz z Northumbrią ziemie te stanowiłyby niezależne terytoria Wikingów w Anglii zwane Danelaw. Co istotne, dzięki tej osadzie Alfred uzyskał kontrolę nad Zachodnią Mercją i Kentem, ziemiami Saksonii, których wcześniej nie kontrolował. Oprócz uznania stałego rozgraniczenia między królestwem Alfreda a

ziemiami Wikingów, Guthrum zgodził się także na przejście na chrześcijaństwo i wkrótce potem został ochrzczony. Znaczenia tego nie da się przecenić, gdyż umożliwiło to ostateczną asymilację Duńczyków do saksońskiego, chrześcijańskiego społeczeństwa. Po udaremieniu ostatniej inwazji Wikingów Alfred podjął kroki, aby zapewnić przyszłe bezpieczeństwo swojemu ludowi. W całym swoim królestwie stworzył szereg ufortyfikowanych rynków zwanych burh, które oprócz wspomagania gospodarki królestwa, zapewniały silne punkty obrony przed najazdami Wikingów. Zostały one strategicznie rozmieszczone, tak aby żadne burh nie było dalej niż jeden dzień marszu (około 20 mil) od drugiego. Alfred zreorganizował także swoją armię w taki sposób, że w dowolnym momencie tylko część fyrdu, czyli poboru, była na polu lub broniła burhów, podczas gdy mężczyźni w drugiej połowie pozostawali w domu, zajmując się gospodarstwami własnymi i nieobecnych krewnych oraz żywym inwentarzem. Umożliwiło to Alfredowi wydłużenie czasu służby, do którego można było wykorzystać każdą połowę fyrdu, ponieważ usuwało problemy z zaopatrzeniem, a także uwalniało mężczyzn od martwienia się o swoje rodziny i gospodarstwa w domu. Środki te okazały się niezwykle skuteczne, nie tylko pozwoliły Alfredowi skutecznie obronić Wessex, ale nawet umożliwiły mu rozpoczęcie ofensywy przeciwko Wikingom, tak że do 879 r. znaczna część Mercji została oczyszczona z Wikingów, a w latach 885–886 zdobył Londyn. Po tym, jak Duńczycy rozpoczęli masową inwazję morską na Anglię w 892 r., „Anglo-Saxon Chronicle” podaje, że Alfred stworzył także nową flotę złożoną z dużych, szybkich statków, aby zapobiec powodzeniu kolejnych inwazji zamorskich. Po rozprawieniu się z Wikingami, w drugiej połowie swego panowania Alfred podjął kroki mające na celu poprawę administracji swojego królestwa, a także podniesienie poziomu nauki i kultury wśród swojego ludu. Czyniąc to, dał się poznać jako kompetentny administrator, posiadający docieklivy i zdolny umysł. Ustanowił anglosaski kodeks prawny, łącząc prawa i praktyki Wessex, Mercji i Kentu, i trzymał mocno w ryzach sprawiedliwość na swoich ziemiach. Podobnie jak inni ludzie jego czasów, król darzył głębokim szacunkiem mądrość i wiedzę zdobytą w przeszłości, toteż ciężko pracował, aby udostępnić swoim współczesnym różnorodne dzieła dla ich podbudowania religijnego, moralnego i kulturalnego. Odegrał aktywną rolę w poprawie duchowych i duszpasterskich przymiotów biskupów i duchownych w całym swoim królestwie, osobiście tłumacząc z łaciny na język anglosaski dzieło papieża Grzegorza Wielkiego z końca VI wieku zatytułowane Opieka duszpasterska. Podobne zainteresowanie zagadnieniami filozoficznymi i moralnymi wykazał on, przekładając na swój język ojczysty traktat Boecjusza „Pocieszenie w filozofii” z początku VI wieku, dodając jednocześnie w całym tłumaczeniu liczne osobiste uwagi. Alfred dalej zaangażował się w swoją pasję do etyki, historii i teologii, tłumacząc z łaciny na język anglosaski dzieło hiszpańskiego prałata Paulusa Orosiusa z V wieku, znane jako Historia powszechna. To ostatnie dzieło miało na celu wyjaśnienie całej historii jako urzeczywistnienia boskiego planu. Aby wzbudzić poczucie dumy i świadomość historii anglosaskiej, Alfred przetłumaczył (dość luźno) dzieło Czcigodnego Bedy z VIII wieku „Ecclesiastical History of the English People”. W tym samym celu nakazał sporządzenie Kroniki anglosaskiej, która była kontynuowana od jego panowania do połowy XII wieku. Około 888 roku biskup Asser z Sherborne napisał Życie króla Alfreda, w którym wychwala króla jako energicznego i odważnego wojownika, sprawiedliwego władcę, a także literata i intelektu. Polityczne, militarne i kulturalne osiągnięcia króla Alfreda Wielkiego są znaczące, zwłaszcza jeśli spojrzeć na nie w szerszym kontekście historii Europy końca IX wieku. Ponieważ znaczna część dynastii Karolingów pogrążyła się w chaosie feudalizmu z powodu najazdów Wikingów, muzułmanów i Madziarów oraz konfliktów wewnętrznych między spadkobiercami Karola Wielkiego, zwycięstwa Alfreda nad Wikingami i jego późniejsza ekspansja na Mercję i Kent, rozpoczęły proces, który miał doprowadzić to do zjednoczenia przez jego następców całej Anglii pod dynastią Wessex i fuzji kultury anglosaskiej i wikingów. Dlatego przypisuje się mu ustanowienie monarchii angielskiej i jako jedynego spośród wszystkich angielskich władców nosi tytuł „Wielkiego”.

Ali ibn Abu Talib

(ok. 598–661) założyciel szyizmu

Ali ibn Abu Talib był drugim nawróconym na islam. Ali, syn wuja Mahometa, Abu Taliba, poślubił swoją kuzynkę Fatimę, córkę proroka Mahometa i Khadiji. Ali i Fatima mieli dwóch synów, Hasana i Husajna, którzy odegrali kluczową rolę w historii społeczeństwa islamskiego. Ali walczył także odważnie w bitwach pomiędzy małą społecznością muzułmańską stacjonującą w Medynie a siłami mekkańskimi przed triumfalnym powrotem Proroka do Mekki. Ze względu na jego rodzinne powiązania z Mahometem wielu zwolenników Alego uważało, że powinien on zostać następcą Mahometa. Chociaż Prorok nie wyznaczył następcy, niektórzy sojusznicy Alego twierdzili, że Mahomet potajemnie wybrał Alego, aby rządził społecznością islamską po jego śmierci. Jednak po krótkiej debacie większość muzułmańska wybrała Abu Bakra na nowego przywódcę, czyli kalifa. Wielu członków potężnego klanu Umajjadów sprzeciwiało się Alemu, a on także wdał się w feud z Aiszą, ulubioną żoną Proroka. Tak więc, gdy wybrano kolejnych dwóch kalifów, Ali ponownie został pominięty jako przywódca społeczności islamskiej. W 656 roku zbuntowani żołnierze lojalni wobec Alego zamordowali trzeciego kalifa, Uthmana, członka rodziny Umajjadów, i ogłosili Alego czwartym kalifem. Jednak Muaw'iyah, potężny gubernator Syrii Umajjadów, publicznie skrytykował Alego za to, że nie ściga zabójców Uthmana. Aisha stanęła po stronie Umajjadów i zebrała siły przeciwko Alemu. Ale została pokonana w bitwie na wielbłądzie i zmuszona do powrotu do domu. Czując się zagrożony w Mekce – bastionie Umajjadów – Ali i jego sojusznicy przenieśli się do Kufy na terenie dzisiejszego Iraku. Zwolennicy Alego byli znani jako Shi'i, czyli partia Alego. Rozłam ten miał stać się poważnym i trwałym rozłamem w społeczności muzułmańskiej. W przeciwieństwie do schizmy między katolikami i protestantami w chrześcijaństwie, podział między muzułmanami nie dotyczył spraw teologicznych, ale tego, kto powinien rządzić wspólnotą. Większość, ortodoksyjni sunnici, wierzyła, że każdy pobożny i prawy muzułmanin może rządzić. Szyici argumentowali, że linia przywództwa powinna przebiegać przez Fatimę, Alego i ich potomstwo jako najbliższych krewnych Proroka. Syryjczycy nigdy nie zaakceptowali przywództwa Alego i obie strony starły się podczas przedłużającej się bitwy pod Siffin, niedaleko rzeki Eufrat, w 657 r. Kiedy żadna ze stron ostatecznie nie zwyciężyła, słynny muzułmański dowódca wojskowy Amr ibn al-'As wynegocjował kompromis, w wyniku którego Mu'awiya i Ali jako rywalizujący pretendenci do kalifatu. Kharijici (niewielka grupa radykałów, którzy odrzucili życie w mieście i wierzyli, że Bóg powinien wybrać na przywódcę najbardziej pobożnego muzułmanina) byli oburzeni dyplomacją Amra, elitarnością i bogactwem Mu'awiya oraz niezdecydowaniem Alego. Według tradycji obmyślili spisek mający na celu zabicie całej trójki podczas piątkowych modlitw. Ataki na Amra i Mu'awię nie powiodły się, ale Kharijicie udało się zadźgać Alego na śmierć w meczecie w Kufie w 661 r. Grobowiec Alego w Nadżafie, na południe od dzisiejszego Bagdadu, pozostaje głównym miejscem pielgrzymek szyitów po dzień dzisiejszy. Po śmierci Alego jego najstarszy syn, Hasan, zgodził się zrzec swoich roszczeń do kalifatu i spokojnie wycofał się do Medyny, pozostawiając Mu'awię jako uznanego kalifa. Potomkowie Alego, a także inni potomkowie Mahometa są znani jako sayyids, lordowie lub szeryf, szlachta; tytuły szacunku używane zarówno przez muzułmanów sunnickich, jak i szyickich. W różnych sektach szyickich Ali jest czczony jako pierwszy imam i pierwszy kalif prowadzony sprawiedliwie.

Andy: cywilizacje przedinkaskie

Opierając się na rozwoju gospodarczym, politycznym, kulturowym i ideologiczno-religijnym, który ukształtował prehistorię Andów od okresu litu do środkowo-wczesnego okresu przejściowego, osiem wieków między 600 a 1400 rokiem n.e. był świadkiem ciągłej ekspansji i kurczenia się królestw, państw i imperiów na dużych połaciach wyżyn andyjskich i przyległych nizinach przybrzeżnych. Trzy najważniejsze państwa imperialne to Huari, Tiahuanaco i później Chimor. Imperia te z kolei położyły podwaliny pod wybuchową ekspansję Imperium Inków w XV wieku. Kultura i ustrój Tiahuanaco, którego stolica o tej samej nazwie znajdowała się około 15 kilometrów na południowy wschód od

jeziora Titicaca, wywodzi się ze skromnych początków około 400 roku p.n.e., wraz z utworzeniem skupisk budynków mieszkalnych wzdłuż małej rzeki wpadającej do gigantycznego jeziora. Przez następne osiem stuleci rodzące się państwo Tiahuanaco rywalizowało z licznymi sąsiednimi osadami o kontrolę nad bogatymi i wysoko cenionymi ziemiami w dorzeczu jeziora Titicaca, aż do połowy lat 300. n.e., kiedy to zdominowało cały dorzecze i jego zaplecze. Jezioro Titicaca i otaczający go basen stanowią osobliwość w przeważnie pionowym środowisku górskim Andów. Jezioro Titicaca, największe jezioro słodkowodne w Ameryce Południowej (zajmujące około 3200 mil kwadratowych i rozciągające się na długości około 200 km w najdłuższym miejscu) i najwyżej położone jezioro na świecie, po którym można żeglować komercyjnie (na wysokości 3500 metrów), charakteryzuje się tendencją do umiarkowanych ekstremalnych temperatur w całym regionie dorzecza, zapewniając jednocześnie wystarczającą ilość słodkiej wody i wielu innych zasobów materialnych, zwłaszcza trzciny, ryb, ptaków i zwierzyny łownej. Sam basen zajmował powierzchnię około 22 000 mil kwadratowych, z czego znaczna część była stosunkowo płaska i nadawała się do uprawy, gdy została zmodyfikowana przez wzniesione pola. Wszystkie te cechy sprawiły, że strefa ta była niezwykle produktywna i bardzo pożądana - podobnie jak Basen Meksykański - co pozwoliło jej utrzymywać jedną z najwyższych gęstości zaludnienia we wszystkich prekolumbijskich Amerykach. Archeolodzy dzielą rozwój Tiahuanaco na pięć odrębnych faz trwających około 1400 lat, aż do upadku państwa około 1000 roku n.e. Fazy I i II przyniosły stopniową ekspansję osady na południowych obrzeżach jeziora. Faza III (ok. 100–375 n.e.) obejmowała szeroko zakrojoną budowę stolicy. W fazie IV (ok. 375–600 lub 700) Tiahuanaco wyłoniło się jako prawdziwe imperium, dominując w całym dorzeczu Titicaca i rozszerzając swój imperialny i administracyjny zasięg na smagane wiatrem puna (wysokie równiny) na duże części otaczającego altiplano i na południe aż do dalekiego północnego Chile. Faza V (ok. 600/700–1000) to okres stopniowego upadku, aż do opuszczenia samej stolicy około roku 1000. Podstawy gospodarcze imperium miały charakter rolno-pasterski, łączący intensywne i ekstensywne rolnictwo z pasterstwem góralskim. Dominantą stolicy, budowlą zwaną Akapaną, była ogromna kamienna platforma o boku około 200 metrów i wysokości około 15 metrów. Na płaskim szczycie Akapany, będącym najwyraźniej rytualnym i ceremonialnym centrum miasta i imperium, znajdował się zagłębiony dziedziniec z wyszukаныmi tarasami i murami oporowymi w stylu przypominającym Chiripę i inne miejsca w Titicaca. Pobliska budowla, zwana Kalasasaya, w widocznym miejscu przedstawiała słynną Bramę Słońca, wyrzeźbioną z jednego bloku kamienia i przedstawiającą tak zwanego Boga Bramę, którego niektórzy uczeni interpretują jako bóstwo słoneczne. Mnóstwo innych budynków, ścian, kompleksów, ogrodzeń i platform zdobiło rozległe centrum miejskie, które liczyło około 20 000 do 30 000 mieszkańców. Podobnie jak inne miasta andyjskie, Tiahuanaco nie miało rynków, a towary i usługi wymieniane były poprzez skomplikowaną sieć sieci pokrewieństwa i redystrybucję administrowaną przez państwo. Imperium Huari zajmowało znacznie większe terytorium niż Tiahuanaco ze stolicą Huari na szczycie Cerro Baul, około 25 kilometrów na północ od dzisiejszego miasta Ayacucho w Central Highlands. Państwo Huari wyłoniło się na początku środkowego horyzontu (ok. 600 n.e.). W szczytowym okresie, około 750 roku n.e., imperium rozciągało się na ponad 1500 km wzdłuż wyżyn i przyległych równin przybrzeżnych, dotykając najbardziej wysuniętego na północ skraj Imperium Tiahuanaco na południu i rozciągając się do pustyni Sechura na północy. Stolica, gęsto wypełniona murami i ogrodzeniami, zajmowała powierzchnię około czterech kilometrów kwadratowych i szacuje się, że zamieszkiwało od 20 000 do 30 000 ludzi. Elita Huari rządziła swoim rozległym imperium poprzez szereg kolonii lub węzłów administracyjnych, które sprawowały dominację polityczną w strefach kontrolowanych przez Huari. Imperium Huari jest prawdopodobnie najbardziej znane ze swoich szeroko zakrojonych projektów tarasów rolniczych i nawadniania, które obejmowały duże części wyżyn. Wymagające ogromnych nakładów pracy tarasy, kanały i powiązane projekty rekultywacji Huari przekształcili miliony hektarów stromych, suchych zboczy w ziemię nadającą się do uprawy. Uczeni stawiają hipotezę, że rozległe tarasy ,prace irygacyjne podjęte przez państwo Huari pomagają wyjaśnić

przetrawanie imperium podczas okresowych susz i powodzi wywołanych przez El Niño, które są stałym elementem środowiska górskiego i przybrzeżnego i które okazały się katastrofalne dla państwa Moche w tym samym okresie. Aby pozyskać ogromną ilość siły roboczej niezbędnej do budowy takich tarasów, prac irygacyjnych i innej infrastruktury, zarówno imperia Huari, jak i Tiahuanaco zmusiły poddane społeczności do wpłacania znacznych ilości siły roboczej na rzecz państwa — był to rodzaj podatku od pracy wymaganego od wszystkich ludów poddanych. Rzeczywiście, polityka andyjska opierała się na wyraźnych nierównościach społecznych i podziale społeczeństwa na dwie szerokie klasy: elity i zwykłych ludzi. Obiekty publiczne, takie jak tarasy, kanały, drogi i monumentalna architektura miejska, zostały zbudowane przez plebs z Ayllus i społeczności zmuszone do poświęcania określonej ilości czasu rocznie na takie przedsięwzięcia. Państwo i jego agenci odwzajemniali się, zapewniając bezpieczeństwo militarne, bezpieczeństwo żywnościowe i inne korzyści, przy czym wzajemność zakorzeniona jest w gruncie rzeczy w zasadniczo nierównych stosunkach między dominującymi i zdominowanymi społeczno-politycznie. Wraz z upadkiem imperiów Tiahuanaco i Huari pod koniec środkowego horyzontu Andy weszły w okres politycznej decentralizacji i ponownego umocnienia autonomii lokalnej i regionalnej. Istotny wyjątek miał miejsce na północnym wybrzeżu i przyległych do niego wyżynach, gdzie około 900 roku n.e. wyłoniło się potężne Imperium Chimorów. Ze stolicą w Chan Chan w pobliżu ujścia rzeki Moche, w szczytowym okresie późnego okresu przejściowego, Imperium Chimor rozciągało się na prawie 1000 kilometrów od Zatoki Guayaquil we współczesnym Ekwadorze do doliny rzeki Chillón na środkowym wybrzeżu. Podobnie jak Imperium Inków, które wyparło je w połowie XIV wieku, władcy Chimoru wykorzystali kombinację podbojów i budowania sojuszy, aby podporządkować sobie duże obszary wybrzeża i wyżyn. Stolica Chan Chan była ogromnym kompleksem miejskim, mieszczącym ponad 35 000 ludzi i zajmującym co najmniej 20 kilometrów kwadratowych, podczas gdy jej centrum obywatelskie zajmowało co najmniej sześć kilometrów kwadratowych i było domem dla około 6000 władców i szlachty. Podczas Późnego Horyzontu młode i potężne Imperium Inków zniknęło ze swojej górskiej stolicy w Cuzco, aby podporządkować sobie Chimor oraz resztę górzystego i przybrzeżnego Peru.

ALFRED WIELKI

Alfred Wielki (871–899) doszedł do władzy tuż po rozpoczęciu najazdu duńskiego. Był utalentowanym królem, wojownikiem, zdolnym administratorem, mecenasem sztuki i dobrym przywódcą politycznym, ale była to desperacka decyzja, moment w historii Anglosasów. Duńczycy kontrolowali najbardziej żyzne części północnej i wschodniej Anglii. Południe wytrzymało, ale wydawało się tylko kwestią czasu, kiedy i ono upadnie. Aby zyskać na czasie podczas gromadzenia swojej armii, Alfred zawarł rozejm z Duńczykami w 872 r. Następnie zreformował swoją armię, ufortyfikował miasta i zbudował flotę, aby stawić czoła zagrożeniu ze strony Wikingów. Aby kontrolować swoje królestwo Alfred, polegał na swoim dworze królewskim, składającym się z biskupów, hrabiów, wójtów królewskich i kilku ważnych thanów. Rady zwane Witenagemotami lub Witanami omawiały takie kwestie, jak gromadzenie sił zbrojnych, budowanie fortec i finanse. Król podejmował decyzje, ale liczył na porady, wsparcie i pomoc w podejmowaniu decyzji przez Witana. Szczególnie ważną rolę odgrywali ealdormeni, szlachcice o wielkim statusie, którzy zarządzali w imieniu króla hrabstwami lub dystryktami Wessex. W 876 r. duński przywódca Guthrum ponowił atak na Wessex, a zimą 878 r. Alfred wycofał się na wyspę Athelney. Wiosną skierował walkę z powrotem do Duńczyków, pokonując Guthruma i zmuszając go do obiecania zaprzestania ataków na Wessex i przejścia na chrześcijaństwo. Następnie Alfred wielokrotnie odpierał duńskie ataki i stopniowo odzyskiwał utracone terytorium. Około 886 roku Alfred i Guthrum utworzyli granicę biegnącą na północny zachód, wzdłuż starej rzymskiej drogi znanej jako Watling Street, z Londynu do Chester, która stała się granicą anglosasko-duńską. Wpływy kulturowe strony duńskiej, Danelaw, wpływały na Anglię przez wieki. Granica uwolniła także dużą część Mercji spod kontroli Danii, a Alfred zainstalował nowego ealdormana, aby kontrolował ten obszar i poślubił mu swoją córkę,

jednocząc królestwa i przygotowując podwaliny pod zjednoczoną Anglię. Starcia z Duńczykami trwały nadal, jednak najpoważniejszy kryzys minął wraz ze śmiercią Alfreda w 899 r. Za jego spadkobierców opór wobec Wikingów i sił pogańskich zaczęto wiązać z królewskim rodem Wessex. Od 899 do 1016 roku tron sprawowali potomkowie Alfreda. Kontynuowali rozwój instytucji królewskich i poszerzali swoją bazę władzy. Pod koniec X wieku nowe ataki Wikingów w połączeniu z wewnętrznymi podziałami wśród szlachty doprowadziły do obalenia Ethelreda „Niegotowego” (978–1016). Witan ustanowił Duńczyka królem Anglii. Kanut (1016–1035) z powodzeniem zarządzał Danią, Norwegią i anglosaską Anglią i stał się potężną postacią polityczną w Europie. Podczas gdy Kanut rządził ze skandynawskim akcentem, tworząc szlachtę zwaną „hrabiami”, większość anglosaskich instytucji rządzących funkcjonowała bez zmian. Zjednoczył szlachtę anglosaską i duńską i zdobył lojalność Witana. Kiedy Kanut umarł, jego synowie rządili krótko, ale każdy z nich zmarł bezpotomnie, a Witan wybrał na króla Edwarda, syna Ethelreda. Edward Wyznawca (1042–1066) był bardziej Normanem niż Anglosasem, ponieważ w wieku od 12 do 36 lat mieszkał w Normandii. Zainstalował normańską szlachtę jako doradców, co było posunięciem głęboko oburzonym przez szlachtę anglosaską. Hrabioie wszystko zawdzięczali Kanutowi i byli wobec niego bardzo lojalni, ale Edwardowi nic nie byli winni. Oburzeni wpływami Normana na dworze, wkrótce zaczęli działać samodzielnie. Teść Edwarda, Godwin, hrabia Wessex, i jego syn Harold przewodzili opozycji. Ich ziemie uczyniły ich potężniejszymi od króla, a gdy ich potęga rosła, Edward stał się figurantem. Kiedy Edward zmarł bezdzietnie w 1066 r., Witan wybrał Harolda na króla, ale musiał stawić czoła wyzwaniom ze strony Norwegii i Normandii. Wilhelm z Normandii okazał się dla Harolda zbyt wielkim wyzwaniem w bitwie pod Hastings, kończącej królestwo anglosaskie. W przededniu podboju Normanów anglosaska Anglia była zamożna i dobrze rządzona według standardów z XI wieku. Miał dobrze prosperujący kościół, skuteczną armię i zdrową, rozwijającą się gospodarkę. Podział angielsko-duński spowodował zróżnicowanie tradycji prawnych i społecznych, ale jak na swoje czasy cechował się dużą jednością. Królestwa kontynentalne rzadko zaznały jedności i doświadczały niemal ciągłych wojen wewnętrznych. Dla porównania, anglosaska Anglia ewoluowała szybko od czasów heptarchii, poprzez powstanie Wessex i jednoczący atak Duńczyków, aby stać się stabilnym królestwem w 1066 r., które było tak atrakcyjne dla tych, którzy rościli sobie do niego prawa po śmierci Edwarda Wyznawcy

Anzelm

(ok. 1033–1109) filozof i teolog

Anzelm był teologiem filozoficznym i arcybiskupem Canterbury, często nazywanym ojcem scholastyki. Scholastyka to system edukacji, który charakteryzował szkoły i uniwersytety w okresie późnego średniowiecza (XII – XIV w.), a którego głównym celem było pogodzenie i uporządkowanie licznych i rozbieżnych elementów stale rosnącego zasobu wiedzy z dialektyką (logiką lub rozumem) . Anzelm jest najbardziej znany z tego, że wniósł kilka znaczących wkładów do wczesnej teologii scholastycznej, a mianowicie ze swojej charakterystycznej metody „poszukiwania zrozumienia przez wiarę”, swojego ontologicznego argumentu na rzecz istnienia Boga i klasycznego sformułowania teorii odkupienia. Anzelm urodził się w zamożnej rodzinie w Aocście w północnych Włoszech. Po śmierci matki w 1056 opuścił dom rodzinny, przedostał się przez Alpy do Francji, a w 1059 wstąpił do szkoły opactwa benedyktynów w Bec w Normandii, gdzie uczył go Lanfranc. W 1063 r. Anzelm zastąpił Lanfranca na stanowisku przeora, a w 1078 r. został konsekrowany na opata. Pod koniec swego przeoratu Anzelm stworzył dwa znaczące dzieła: Monologion (Monolog o powodach wiary; 1076) i Proslogion (Przemówienie [do Boga], ok. pierwszy zatytułowany „Wiara szukająca zrozumienia”; 1077–1078). Chociaż oba dzieła mają charakter intensywnie kontemplacyjny, Anzelm proponuje filozoficzne lub racjonalne dowody na istnienie Boga. W obu dziełach zaczyna od pierwszego artykułu wiary chrześcijańskiej – mianowicie tego, że Bóg istnieje – a następnie stara się go zrozumieć rozumowo (bez

dalszego uciekania się do autorytetom biblijnym lub tradycyjnym). Podstawowy argument Monologionu, nazwany później „argumentem ontologicznym”, brzmi następująco: Bóg jest tym bytem, ponad który nie można pomyśleć nic większego. Jednak „to, ponad co nie można pomyśleć niczego większego” nie może istnieć jedynie w ludzkiej myśli i rozumieniu. Raczej z definicji „to, ponad co nie można pomyśleć nic większego”, musi także istnieć w rzeczywistości. Zatem Bóg z konieczności istnieje w rzeczywistości. W stuleciach po jego śmierci metoda „wiary poszukującej zrozumienia” (fides quaerens intellectum) Anzelma stała się podstawowym modelem badania boskości i pozostaje klasyczną definicją teologii. Podczas swego opactwa w Bec (1078–1093) Anzelm napisał traktaty O gramatyce, O prawdzie, O wolnej woli i O upadku diabła. Jako arcybiskup Canterbury (1093–1109) Anzelm skomponował kilka dzieł apologetycznych, w tym swój największy traktat teologiczny Dlaczego Bóg stał się człowiekiem (lub dlaczego Bóg-Człowiek; 1097–1098), O poczęciu dziewiczym i grzechu pierworodnym (1099–1100).) i O sakramentach Kościoła (1106–1107). W książce Dlaczego Bóg stał się człowiekiem Anzelm przedstawia „niezbędne powody” Wcielenia. Twierdzi, że Bóg musiał stać się człowiekiem, aby ludzkość mogła zostać zbawiona, ponieważ pierwszy grzech obraził cześć Boga w nieskończoność, choć wina (ludzkość) jest skończona. Nawet gdyby całe swoje życie oddali Bogu, ludzie nie mogliby w ten sposób zapłacić kary za grzech, ponieważ jeszcze przed grzechem byli winni wszystko swemu Stwórcy. Choć człowiek ma obowiązek zadośćuczynić, to jednak tak naprawdę jest w stanie tego dokonać jedynie Bóg (który nie jest stworzeniem i dlatego nic nie jest winien) – stąd Bóg-Człowiek. Traktat Anzelma, który odrzucił szeroko rozpowszechnioną teorię okupu, wniósł najbardziej znaczący wkład do teologii pokuty w średniowieczu. W czasie Wielkiego Postu 1109 r. Anzelm poważnie zachorował i zmarł w środę Wielkiego Tygodnia 21 kwietnia 1109 r. Jego kult ugruntował się w późnym średniowieczu, a jego święto nadal obchodzone jest 21 kwietnia. W 1720 r. papież Klemens XI ogłosił Anzelma doktorem Kościoła.

Akwitanii, Eleonora

(1122–1204) księżna Akwitanii, królowa Francji i Anglii Eleonora z Akwitanii urodziła się w 1122 r. jako córka Wilhelma X, księcia Akwitanii i hrabiego Poitou, oraz Aenor, córki wicehrabiny Châtellerauld. Po śmierci młodszego brata Eleonora została zamożną dziedziczką Akwitanii. Wychowana przez ojca, często towarzyszyła mu w podróżach po jego ziemiach, gdy wymierzał sprawiedliwość i stawiał czoła zbuntowanym wasalom. Na łożu śmierci w kwietniu 1137 roku Wilhelm powierzył ją swojemu feudalnemu panu, monarsze Kapetyngów Ludwikowi VI, aby zaaranżował jej małżeństwo, co uczynił ze swoim 17-letnim synem i następcą tronu, księciem Ludwikiem. Kiedy Ludwik VI zmarł w sierpniu 1137 r., młody książę został królem Francji Ludwikiem VII, a Eleonora jego królową. Oboje byli źle dobrani. Ludwik, jako drugi syn, był pierwotnie przygotowywany do kariery w kościele. Eleonora wychowała się w jednym z najbardziej wyrafinowanych gospodarstw domowych w całej Europie. Jej dziadkowi Wilhelmowi IX przypisuje się stworzenie gatunku literackiego miłości dworskiej i gościł na swoim dworze minstrelów, poetów i trubadurów. Eleonora często udawała się przekonać Ludwika do interwencji w sprawach dotyczących jej własnych interesów, ze szkodą dla korony. Wszystko to mogłoby nie mieć znaczenia, gdyby Eleonora była w stanie zapewnić Ludwikowi męskiego potomka, który odziedziczyłby ziemie obojga jego rodziców. Niestety Eleonora urodziła Louisowi tylko dwie córki, Marie i Alix. Przełom w ich małżeństwie nastąpił podczas drugiej krucjaty, na którą Eleonora i Ludwik zgodzili się podjąć w 1146 r. w odpowiedzi na kazania św. Bernarda z Clairvaux. Ich celem było uratowanie państwa-krzyżowców Edessy, które padło w rękach muzułmanów. Prawdopodobnie oferta Eleonory w postaci tysiąca rycerzy z Akwitanii i Poitou pomogła rozwiązać wątpliwości co do pozwolenia jej i wielu innym szlachciankom na towarzyszenie Ludwikowi i jego wojownikom w ich podróży. W marcu 1148 armia francuska przybyła do Antiochii, na południowy zachód od królestwa Edessy. Tutaj Ludwika i Eleonorę powitał wujek królowej, Rajmund z Poitiers, władca księstwa. Zaczęły krążyć plotki o romansie Eleonory z jej wujkiem. Kiedy Ludwik odrzucił strategicznie rozsądny plan Rajmunda

dotyczący odzyskania Edessy na rzecz marszu na Jerozolimę, Eleonora wybuchła przeciwko królowi i zażądała unieważnienia ich małżeństwa. Chociaż Ludwik wyrwał ją z Antiochii i zmusił do maszerowania na południe, na Jerozolimę, ich małżeństwo się skończyło. Obaj wsiedli na osobne statki i popłynęli do domu w latach 1149–50. W 1152 roku ich małżeństwo zostało unieważnione ze względu na pokrewieństwo, a Eleonora odzyskała kontrolę nad swoimi ziemiami. Później w 1152 roku poślubiła 18-letniego hrabiego Anjou, Henryka Plantageneta, którego rozległe posiadłości ziemskie we Francji obejmowały także księstwo Normandii oraz hrabstwa Maine i Touraine. Ich małżeństwo stworzyło potężną przeciwwagę dla władzy Ludwika VII, króla Francji. Co więcej, w 1154 roku Henryk uzupełnił swoje roszczenia do tronu angielskiego poprzez swoją matkę Matyldę. W grudniu 1154 Eleonora została koronowana na królową Anglii, małżonką Henryka II (1154–1189) z rodu Plantagenetów. W ciągu następnych 13 lat Eleonora urodziła Henrykowi pięciu synów i trzy córki, z których dwóch, Ryszard (1189–1199) i Jan (1199–1216), mieli rządzić Anglią. Początkowo Eleonora odegrała znaczącą rolę w administrowaniu ich połączonymi ziemiami we Francji, podczas gdy Henryk zabezpieczał Anglię, ale w miarę wzrostu jego władzy i autorytetu jego niezależna królowa traciła dla niego znaczenie. Rozczarowana Henrykiem i zaniepokojona jego licznymi sprawami Eleonora opuściła Anglię wraz ze swoimi dwoma synami Ryszardem i Geoffreyem do Poitiers w 1168 r. Tutaj w ciągu następnych kilku lat założyła prężnie rozwijający się dwór, który stał się ośrodkiem kulturalnym trubadurów i poetów śpiewających o dworskiej miłości. Tymczasem Richard i Geoffrey coraz bardziej irytowali się z powodu niechęci ojca do przyznania im prawdziwej władzy na ziemiach, które nominalnie posiadali. Przyłączyli się do swojego starszego brata Henryka, którzy zbuntowali się przeciwko Henrykowi II w 1173 roku, przy wsparciu Eleonory. Henryk stłumił tę rewoltę i za jej udział w niej umieścił Eleonorę w ścisłym areszcie domowym w Anglii na następne 16 lat. Kiedy Henryk zmarł w 1189 r., Eleonora wznowiła swoją aktywną rolę w sprawach politycznych i rodzinnych. W 1189 roku jej ulubiony syn, Ryszard, został królem Anglii, a kiedy w grudniu tego roku wyruszył na trzecią krucjatę, pozostawił Eleonorę jako regentkę w Anglii. Po powrocie z krucjaty w 1192 r. Ryszard wpadł w ręce swego wroga, cesarza niemieckiego Henryka VI (1190–1197), a Eleonora zajęła się zebraniem za niego okupu i negocjowaniem jego uwolnienia. Kiedy Ryszard zmarł w 1199 r., wspierała swojego najmłodszego syna, Jana, jako jego następcę, podejmując misję dyplomatyczną na dworze kastylijskim i niosąc mu pomoc, gdy w 1201 r. wybuchła wojna między nim a królem Francji Filipem II Augustem. Zmarła w marcu 1204 roku w wieku 83 lat i została pochowana obok Ryszarda i Henryka w klasztorze w Fontevrault w Anjou.

Athos, Góra

Chrześcijański monastycyzm rozpoczął się we wschodnim świecie chrześcijańskim, kiedy św. Antoniusz z Egiptu, będący przykładem samotnej formy życia monastycznego, wkroczył na pustynię egipską pod koniec III wieku n.e. Wkrótce potem Pachomiusz z Egiptu i Ojcowie Pustyni rozwinęli życie społeczne. Stąd wczesny monastycyzm rozprzestrzenił się na Palestynę, Syrię i Zachód. Miejsce narodzin monastycyzmu zostało w ogromnym stopniu dotknięte podbojami islamskimi z VII i VIII wieku i straciło swoje szersze znaczenie historyczne. Sercem (chalcedońskiego) monastycyzmu prawosławnego jest góra Athos na północy Grecji, na nierównym półwyspie rozciągającym się 55 mil w głąb Morza Egejskiego. Jest to najbardziej wysunięty na wschód z trzech takich „palców”, które rozciągają się od półwyspu Chalkidike. Nazwa tego cypla pochodzi od jego najwyższego szczytu, prawie 2000-metrowej góry Athos. Prawosławni nazywają ten region „Świątą Górą” ze względu na jego duchowe znaczenie w ciągu ostatniego tysiąclecia. W VIII i IX wieku mnisi udali się na górę Athos, aby znaleźć schronienie podczas kontrowersji wokół ikonoklazmu, kiedy państwo zabroniło kultu ikony. Pod koniec IX wieku n.e. obszar ten stał się już znany ze swojej opinii świętości. W 963 r. n.e. mnich Atanazy z Trebizondy założył tam pierwszy wspólny klasztor, Wielką Ławrę. Kilku cesarzy bizantyjskich wspierało Atanazego, obdarowując klasztor bogactwem, przywilejami i ziemią. Wkrótce poszły w ich ślady inne klasztory. W ciągu niecałych 40 lat istniało prawie 50 klasztorów, a hegoumenos (opat lub ojciec przewodniczący)

Wielkiej Ławry zajmował czołowe stanowisko. Na górze Athos wyrosły wspólne klasztory, a także skety, małe grupy mnichów, którzy żyli oddzielnie od ogólnej społeczności, ale gromadzili się na nabożeństwach i świętach. Góra Athos była także domem dla wielu pustelników. Życie monastyczne w całej swojej różnorodności rozkwitło na Atosie, ale działało się to przy ścisłym oddzieleniu płci, gdyż w roku 1045 n.e. cesarz zakazał wszelkich kobiet, a nawet samic zwierząt. Kobiety były i nadal są wykluczone zarówno jako członkinie, jak i osoby odwiedzające. Patronat kontynuowali cesarze bizantyjscy, a także władcy słowiańscy w Serbii, Bułgarii i Rosji. Góra Athos stała się prawdziwie międzynarodową wspólnotą, w której mieszały się mnisi z całego świata prawosławnego: Włosi, Grecy, Gruzini (klasztor Iveron), Rosjanie (Panteleimon), Serbowie (Chilandar), Bułgarzy (Zographou) i ortodoksyjni Ormianie. Idee teologiczne szybko przechodziły przez górę Athos z jednej części świata prawosławnego do drugiej. Tak było w XIV wieku, kiedy spór wokół hezychazmu („Modlitwa Jezusowa”) doprowadził do jego obrony przez Atonitę Grzegorza Palamasa i jego rozprzestrzenienia się w całym prawosławiu. Zgromadzone bogactwo uczyniło półwysep atrakcyjnym dla najeźdźców. W XIII wieku Atos wpadł w ręce krzyżowców z Europy Zachodniej, a po XIV wieku w ręce Turków Osmańskich, którzy po przyjęciu daniny i pozbawieniu klasztorów ich majątków na zewnątrz, szanowali autonomię regionu. Chociaż Góra Athos była sercem prawosławnego monastycyzmu, nie była jedynym ośrodkiem życia monastycznego – wiele innych obszarów, na przykład Meteory w środkowej Grecji, było dobrze znanych. Klasztory (liczące od kilku do setek mnichów) powstawały wszędzie tam, gdzie istniały wspólnoty prawosławne. Nic więc dziwnego, że gdy miasto Mystras, położone na zachód od starożytnej Sparty, stało się w XIII – XV wieku ważnym bizantyjskim centrum kulturalnym i politycznym, pojawiły się także klasztory (takie jak Brontocheion). Jednak w przeciwieństwie do Athosa region ten stracił na szerszym znaczeniu po podboju osmańskim w 1460 roku n.e.

Awerroes

(1126–1198) filozof religijny

Abu Al-Walid Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rushd, w skrócie Ibn Rushd, czyli Averroës, jak jest znany na Zachodzie, urodził się w Kordobie (Qurtuba) w Hiszpanii w 1126 roku w rodzinie wybitnych andaluzyjskich uczonych-prawników. Ibn Rushd miał zostać sławnym filozofem, teologiem, lekarzem i konsultantem królewskim. Był badaczem nauk przyrodniczych, a mianowicie biologii, astronomii, medycyny, fizyki i nauk Koranu. Jego dziadek, po którym otrzymał imię, był znanym głównym sędzią (qadi) w Kordobie i autorytetem w dziedzinie orzecznictwa malikickiego, po napisaniu dwóch słynnych książek na ten temat. Jednocześnie był imamem Wielkiego Meczetu w Kordobie. Ojciec Ibn Rushda był także sędzią. Dorastając w rodzinie uczonych, Ibn Rushd otrzymał w Kordobie doskonałe wykształcenie w zakresie językoznawstwa, prawoznawstwa islamskiego i teologii. Zdobył dużą wiedzę w tych dziedzinach, co widać w jego licznych pismach. Szczególnie kompetentny był w temacie khilaf, który traktował o kontrowersjach w naukach prawnych. Ibn Rushd posiadał głęboką wiedzę z zakresu filozofii arystotelesowskiej, prawdopodobnie zapoznaną z tym tematem przez jednego ze swoich nauczycieli lub jednego z czołowych uczonych w Kordobie. Zdobył wykształcenie medyczne i wykonał ważne dzieło znane jako Al-Kulliyat fi 'l tibb, przetłumaczone jako Medycyna ogólna w 1169 r. Pisma Ibn Rushda cieszyły się w pewnym okresie tak dużą popularnością, że twierdzono, że średniowieczna filozofia islamska była wcześniejszą wersją oświecenia europejskiego. W 1153 roku Ibn Rushd przeniósł się do Marakeszu, gdzie spotkał władcę Almohadu Abu Ya'quba Yusufa, który był pod wielkim wrażeniem intelektu i głębokiej wiedzy filozoficznej młodego Ibn Rushda. Warto zauważyć, że Ibn Rushd początkowo niechętnie ujawniał księciu zakres swojej wiedzy, ponieważ w tamtym czasie surowi przywódcy muzułmańscy patrzyli z dezaprobatą na filozofię, którą uważano za antyislamską. Ibn Rushd musiał walczyć z tym powszechnym przekonaniem, twierdząc, że filozofia może być zgodna z religią, jeśli obie są właściwie rozumiane. Nie miał się czego obawiać w stosunku do księcia Almohadów, który

podziwiał jego szeroką wiedzę. Faktycznie, władca odtąd konsultował się w sprawach filozoficznych z Ibn Ruszdem i został jego patronem. Również za namową Abu Ya'quba Ibn Rushd w jasny sposób podsumował dzieła Arystotelesa. W tym czasie przedstawił także szczegółowe komentarze do swojej filozofii arystotelesowskiej, dzięki czemu jest powszechnie znany jako komentator Arystotelesa. W Marakeszu Ibn Rushd, poza pisarstwem i filozofią, pozostawał aktywny w innych dziedzinach. Dokonywał także obserwacji astronomicznych. W 1182 został mianowany głównym lekarzem w Marakeszu. Następnie został głównym sędzią w Kordobie. W 1195 Ibn Rushd wypadł z łask nowego księcia Almohadów w ostatnich latach jego panowania. Jego dzieła uznano za sprzeczne z religią, a kalif wydał edykty zabraniające ich studiowania. Został wygnany do Luceny niedaleko Kordoby, ale później wrócił do Marrakeszu. Zmarł wkrótce potem, w grudniu 1198 r.

al-Azhar

Fatymidzi założyli al-Azhar, jeden z najstarszych uniwersytetów na świecie, w Kairze w 970 roku. Zbudowany wokół dużego meczetu z otwartym dziedzińcem otoczonym kolumnowymi chodnikami, gdzie prowadzono zajęcia, al-Azhar szybko stał się jednym z najważniejszych ośrodków edukacyjnych w całym świecie islamskim, przyciągając studentów z Azji, Afryki, a w kolejnych stuleciach także z półkuli zachodniej. Pierwotnie uniwersytet skupiał się na dogmatach sekty islamu Isma'ili, za którą podążali władcy Fatimidów, ale w ciągu następnego stulecia uniwersytet stał się ośrodkiem ortodoksyjnej wiary sunnickiej. W latach sześćdziesiątych XX wieku spośród szejchów uniwersytetu wybrany został Szejek al-Azhar, przywódca al-Azhar. W Al-Azhar pokolenia prawników i sędziów kształciły się w zakresie teologii i prawa islamskiego. W XV wieku sułtan mamelucki Qaitbey sfinansował budowę wewnętrznej bramy i minaretu z widokiem na dziedzińiec. Kolejni sułtani dodawali kolejne budynki i ozdoby do rozległego kompleksu, w tym pomieszczenia mieszkalne dla studentów, biblioteki i meczet. Po roku 1952 n.e. rewolucji w Egipcie Gamal Nasser zmodernizował i wprowadził poważne reformy, w tym utworzenie Kolegium Kobiet Islamskich oraz dodanie uczelni medycznych i inżynierskich.

Angielskie prawo zwyczajowe

Prawo zwyczajowe rozwinęło się po podboju Anglii przez Normanów. W roku 1066 Anglię zaludnili Anglicy, Sasi, Wikingowie, Duńczycy, Celtowie, Jutowie i inne grupy, którymi nagle rządili francuskojęzyczni Normanowie. Większość ówczesnego prawa stanowiła prawo zwyczajowe, przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie. Oprócz tego istniał kodeks prawny Alfreda Wielkiego, który miał charakter biblijny, oraz Danelaw Wikingów i Duńczyków. Większość sądów stanowiły sądy gminne (dyskusje ludowe), sądy stu i hrabstw oraz sądy baronialne, czyli dworskie, wymierzające sprawiedliwość w interesie miejscowej szlachty. Natychmiast po podboju Normanów król rozpatrywał sprawy Coram Rege (przed królem), które dotyczyły interesów królewskich. Jednak król wraz z dworem królewskim zwykle przebywał w podróży po Anglii lub poza Francją. W rezultacie prace prawne zostały wkrótce przekazane wyznaczonemu trybunałowi, Curia Regis. Stąd wywodziły się trzy królewskie sądy powszechne, które służyły do zjednoczenia królestwa. Pierwszym z królewskich sądów powszechnych był Skarb Państwa. Pierwotnie zajmował się pobieraniem podatków i zarządzaniem finansami królewskimi, ale w 1250 r. stał się sądem posiadającym pełną władzę sędziowską. Drugim królewskim sądem zwyczajowym, który się rozwinął, był Sąd Powszechny (lub ława zwyczajna), który powstał prawdopodobnie za panowania Henryka II (1154–1189). Sąd ten rozpatrywał sprawy, które nie dotyczyły praw królewskich. Został na stałe ustanowiony w Westminster po tym, jak król Jan został zmuszony do podpisania Magna Carta w 1215 r. Trzecim królewskim sądem zwyczajowym, który wyewoluował z Curia Regis, była ława Królewska. Ostatecznie sąd ten rozpatrywał sprawy dotyczące interesów króla, sprawy karne i sprawy dotyczące wysokiej szlachty. Rozwinęła także praktykę wydawania nakazów omyłki w celu ponownego rozpatrzenia spraw rozstrzygniętych w ramach

wspólnych zarzutów. Jednym z czynników sprzyjających rozwojowi sądów powszechnych była ich zdolność do rozstrzygania sporów gruntowych. Cała ziemia w Anglii należała do króla na mocy podboju. Następnie przyznał go swoim wasalom, aby mogli go przechowywać i wykorzystywać w zamian za lojalność i usługi. Ponieważ produkcja gospodarcza miała charakter prawie wyłącznie rolniczy, tytuł do użytkowania ziemi był niezwykle cenny. Spory o to, kto jest uprawniony do posiadania ziemi, tworzyły niezliczoną ilość przypadków. Gdy sędziowie w Eyre podróżowali po wyznaczonych sobie obwodach, aby sprawować funkcje sądowe, orzekali w sprawach, kierując się Biblią, prawem kanonicznym, a zwłaszcza rozumowaniem stosowanym w prawie zwyczajowym obowiązującym w tym miejscu. Kiedy sędziowie wracali do Londynu, udawali się do swoich miejsc stałego zamieszkania w tawernach lub klasztorach. Te rezydencje sędziów, którymi często byli mnisi lub kawalerowie, ostatecznie stały się zajazdami sądowymi, w których rozpatrywano sprawy i szkolono ekspertów z zakresu prawa. W ciągu ponad 200 lat sędziowie „odkryli” prawo wspólne dla wszystkich mieszkańców Anglii. Wierzono, że pod gąszczem niepisanego prawa zwyczajowego leży wspólny fundament, który można odkryć rozumem. W efekcie sędziowie opracowywali zasady lub prawa prawne, wydając orzeczenia sądowe w poszczególnych sprawach. Do zasad prawa zwyczajowego zalicza się stare *decisis* (niech decyzja pozostanie w mocy). Stare *decisis* oznacza, że sędzia podejmując decyzję w sprawie powinien sięgnąć po wskazówki dotyczące podobnych spraw z przeszłości. Stosowanie podobnych spraw samo w sobie jest zasadą prawną, a mianowicie, że podobne sprawy powinny być rozpatrywane w ten sam sposób. Jednakże w przypadku braku precedensu sędzia w efekcie „ustanowiłby prawo” i stworzył nowy przepis. Oznaczało to, że prawo zwyczajowe było orzecznictwem lub prawem wydanym przez sędziów, stworzonym w wyniku prawnego rozumowania na temat problemów prawnych. Zostało ono ugruntowane na wieki przed powstaniem parlamentu. Rozwijające się prawo zwyczajowe miało zaletę stabilności; brakowało mu jednak elastyczności. Wniesienie sprawy do sądu powszechnego było często zbyt kosztowne dla zwykłych ludzi. Sądy zwyczajowe również działały powoli; mogłoby to oznaczać, że opóźniona sprawiedliwość była odmową sprawiedliwości. Aby złożyć skargę do sądu powszechnego, należało uzyskać odpowiednie pismo. Jeżeli zastosowano niewłaściwy rodzaj tytułu wykonawczego, a ostatecznie było ich ponad 100, sprawa została oddalona. Ponadto niektóre zasady prawa zwyczajowego były szkodliwe dla wymiaru sprawiedliwości. Na przykład przed wniesieniem pozwu o naruszenie dóbr osobistych lub majątkowych do sądu powszechnego konieczne było doznanie rzeczywistej szkody. W prawie zwyczajowym brakowało mechanizmu zapobiegania nieodwracalnym szkodom. Ponieważ wierzono, że król jest źródłem sprawiedliwości w Anglii – to znaczy osobą sprawującą rządy na mocy boskiego prawa i chociaż sprawiedliwość niebiańska spływa na lud – utworzono sądy słuszności, aby przywrócić sprawiedliwość i równość systemowi prawnemu. Ludzie zwracali się do króla o sprawiedliwość. W odpowiedzi królowie nakazali kanclerzowi dworu wydanie dekretów słuszności. Sądy kancelaryjne rozwinęły się w celu rozpatrywania spraw dotyczących słuszności i korygowania prawa zwyczajowego.

Abahai Khan

(1592–1643) Mandżurski przywódca wojskowy i polityczny.

Abahai (zwany także Hung Taiji) był ósmym synem Nurhaci, wodza plemiennego Jurchen, który założył państwo mandżurskie na terenach dzisiejszych północno-wschodnich Chin. Wybrany przez Hosoi Beile, czyli radę książąt i szlachty klanu, w 1623 roku na następcę ojca, Abahai zbudował państwo mandżurskie na fundamentach swojego ojca w ostatnich latach chińskiej dynastii Ming. W 1644 roku jego syn został ogłoszony cesarzem z dynastii Qing (Ch'ing), obejmując przywództwo w Chinach po upadku dynastii Ming. Nie było tak w przypadku plemienia Jurchen zamieszkującego Mandżurię, region przygraniczny chińskiego imperium Ming uznają prawo pierworodnych synów do dziedziczenia po ojcach. Z tego powodu wszyscy synowie władcy mogli być jego następcami w wyborach dokonywanych

przez innych przywódców plemiennych. Abahai został wybrany i kontynuował niedokończone dzieło ojca. Rozszerzył potężną Armię Sztandarową składającą się z jednostek mandżurskich, mongolskich i chińskich Han i wykorzystał ją do skonsolidowania kontroli nad obszarem Liaoyang w południowej Mandżurii. Następnie użył swoich sił zbrojnych, aby podporządkować sobie Koreę, zmuszając jej rząd do przeniesienia na niego stosunków wasalnych z dynastii Ming. Następnie Abahai podbił region Amur w północnej Mandżurii i Mongołów we wschodniej Mongolii. Jego następnym posunięciem było utworzenie administracji cywilnej w stolicy Shenyang w 1631 roku. Sześć ministerstw i innych instytucji, które wprowadził, zostało skopiowanych od rządu Ming i obsadził w nich wielu chińskich administratorów Han. W 1635 roku nadał swemu ludowi nowe imię Manchu (od Jurchen) i zmienił swoje imię dynastyczne z Hou Jin (Hou Chin, przyjęte przez Nurhaci, co oznacza „Późniejszy Jin”, na cześć dynastii Jin, która rządziła północnymi Chinami w latach 1115–1635). Tym aktem oddzielił swoją dynastię od Jin, którzy po wielkim rozlewie krwi podbili północne Chiny. Zamiast tego przyjął dynastyczne imię Qing (lub Ch'ing, co oznacza „czysty”) i przyjął tytuł cesarza, a nie chana, jak nazywał się jego ojciec, ze względu na koczownicze powiązania. W 1640 roku Abahai zaatakował Jinzhou (Chinchow) na południowym krańcu Mandżurii, pokonując siły Ming. To zwycięstwo sprowadziło Mandżurów do kluczowej wschodniej przełęczy Wielkiego Muru, Shanhaiguan (Shanhaikuan, czyli przełęczy górskiej i morskiej). Jednak tej potężnej fortecy broniła silna armia Ming, a Abahai nie był gotowy, aby rzucić jej wyzwanie. Zmarł w 1643 roku, zanim zdążył to zrobić. Abahai kontynuował dzieło swojego ojca, Nurhaciego, mające na celu budowanie potęgi mandżurskiej i przekształcił Mandżurów z granicznego wasala plemiennego Imperium Ming w jego rywala. Pod jego rządami rozwinęła się współpraca między Mandżurami, Mongołami i Hanami, czyli etnicznymi Chińczykami. Przyjęcie chińskiego modelu biurokratycznej administracji i włączenie do niego Chińczyków Han charakteryzowałoby dynastię Qing i wyjaśniałoby jej sukces w podboju i rządzeniu Chinami.

Abbas Wielki z Persji

(1571–1629) Perski władca Safawidów, Szach Abbas Wielki, panował od 1588 do 1629 r., w okresie apogeum chwały i potęgi Safawidów. Skutecznie zjednoczył całą historyczną Persję i scentralizował państwo i jego biurokrację. Używając lojalnych żołnierzy-niewolników (ghulam) rekrutowanych wśród rasy kaukaskiej, Abbas skutecznie zniszczył wpływy książąt Qazilbash i powiększył ziemie należące do Korony odebrane pokonanym lokalnym władcom. Wraz z angielskimi doradcami podjął się zreformowania armii w odnoszącą sukcesy siłę bojową. W wojnach osmańsko-Safawidów Abbas ogólnie odniósł sukces. Podbił północno-zachodnią Persję, a w 1623 odebrał Turkom Bagdad, a następnie Basrę w południowym dzisiejszym Iraku. Jego siły zajęły Ormuz w Zatoce Perskiej w 1622 roku, rozszerzając w ten sposób władzę Safawidów na tym ważnym morskim szlaku handlowym. Zanim Abbas doszedł do władzy, większość mieszkańców Safawidów w Persji, którzy wcześniej byli muzułmanami sunnickimi, stała się szyitami. Kom i Maszad, miejsca święte w tradycji szyickiej, powiększono do ośrodków pielgrzymkowych, a kult szyickich imamów stał się powszechny. Co roku z wielką pasją upamiętniano męczeństwo Husajna, syna Alego, przedstawienia i ceremonie; pielgrzymki do Kerbali na terenie dzisiejszego Iraku, gdzie zginął Husajn, stały się głównym wydarzeniem dla pobożnych szyitów. Jednak w przeciwieństwie do wielu swoich poprzedników Abbas zachęcał do tolerancji religijnej. Zachęcał zagranicznych handlarzy, zwłaszcza chrześcijańskich Ormian, znanych jako wykwalifikowanych producentów jedwabiu, do przeniesienia się do Iranu. Chociaż sprzedaż jedwabiu stała się monopolem królewskim, Abbas zapewnił Ormianom zachęty finansowe, w tym nieoprocentowane pożyczki na budowę domów i przedsiębiorstw, aby przenieśli się na przedmieścia Isfahanu. W 1592 roku Abbas uczynił Isfahan swoją nową stolicą i przekształcił go w centrum sztuki, kultury i handlu Safawidów. Pod rządami Abbasa populacja Isfahanu wzrosła do ponad pół miliona i stała się głównym ośrodkiem handlowym. Wysłał posłów do Wenecji, na Półwysep Iberyjski i do Europy Wschodniej, aby zachęcić do handlu luksusowymi tekstyliami i innymi towarami; zapewnił także

zachęty podatkowe dla zagranicznych handlowców. Do 1617 roku Kompania Handlowa Wschodnioindyjska założyła punkty handlowe wzdłuż Zatoki Perskiej, a Bandar Abbas stało się głównym portem. Na szlakach północnych Safawidzi prowadzili także ożywiony handel z Rosją. Jak przystało na monarchów XVI i XVII wieku, Abbas przewodniczył wystawnemu dworowi. Był patronem licznych nadwornych poetów i malarzy, pozwalał nawet na malowanie portretów swoich i członków swego dworu. podobnie jak Sulejman I Wspaniały z rywalizującego Imperium Osmańskiego, Abbas, który zabił lub oślepił kilku swoich synów, nie pozostawił zdolnego następcy. Po jego śmierci imperium Safawidów wkroczyło w trwający stulecie okres upadku. Jest to hołd dla zdolności Abbasa jako administratora i przywódcy, że imperium przetrwało tak długo.

absolutyzm, europejski

Absolutyzm królewski jest koncepcją kontrowersyjną wśród historyków. Odbyła się poważna debata na temat zarówno właściwej definicji tego terminu, jak i jego zastosowania do rzeczywistego funkcjonowania państw europejskich we wczesnym okresie nowożytnym. Uczeni sugerują, że elementy absolutyzmu pojawiały się w takim czy innym czasie we Francji, Rosji, Hiszpanii, Austrii, państwach niemieckich i innych mniejszych jednostkach i że nawet Anglia (po 1707 r. Wielka Brytania) wykazywała pewne cechy wspólne monarchii absolutnej. Na najbardziej podstawowym poziomie termin absolutyzm królewski sugeruje system administracji państwowej skupiony na monarchii i przez nie zdominowany, w przeciwieństwie do innego poziomu społeczeństwa lub innego urzędu lub instytucji, i zwykle pozbawiony ograniczeń prawnych lub konstytucyjnych. Można ją odróżnić od starszej średniowiecznej formy monarchii poprzez jej rosnącą niezależność od aparatu feudalnego lub jego tłumienie, które łączyło każdą osobę w hierarchię wzajemnych zobowiązań między wyższymi i niższymi. Monarcha absolutny bezpośrednio kontrolował państwo, zamiast być zmuszonym polegać na współpracy szlachty w ramach relacji pan-wasal. Średniowieczni monarchowie zwykle musieli stawić czoła wielu kwestiom podważającym ich władzę. Wyzwania te obejmowały rywalizujących ze sobą pretendentów do tronu, potężną szlachtę, która mogła gromadzić armie i fundusze niezależne od władcy, rady i parlamenty nalegające, aby ich wysłuchano, kupców i finansistów, którzy byli bardziej zainteresowani zyskiem niż płaceniem podatków lub służeniem interesom politycznym, miasta, które domagały się immunitetu od niektórych kontroli i częstych powstań chłopskich. Instytucje religijne, często zamożne i mające duży wpływ na ludność, również potrafiły wytrwale bronić swojej niezależności od władzy doczesnej. W istocie koncepcja władcy absolutnego została opracowana jako jedno z rozwiązań tych problemów. Zamiast żyć w ciągłym strachu przed swoimi antagonistami lub być zmuszonym do dzielenia się z nimi władzą, monarcha absolutny mógłby stworzyć i utrzymać potężne królestwo oraz skutecznie nim rządzić.

Afryka, portugalska

Portugalczyki jako pierwsi dokonali znaczącego najazdu na Afrykę w epoce odkryć, ale jako ostatni dokonali dekolonizacji swoich afrykańskich posiadłości. Dotyczyło to w dużej mierze portugalskiej działalności społeczno-gospodarczej i politycznej w różnych społecznościach Afryki, w których działała. Imperium portugalskie w Afryce było najwcześniejszym i najdłużej istniejącym z imperiów kolonialnych, istniejącym od 1415 do 1974 roku, a poważna działalność rozpoczęła się w 1450 roku. Pierwszą próbą zaistnienia w Afryce podjętą przez Portugalczków było zdobycie Ceuty przez kilku portugalskich żołnierzy wybrzeże Afryki Północnej w 1415 r. Trzy lata później grupa Maurów podjęła próbę jego odbicia. Lepiej uzbrojona armia portugalska pokonała Maurów, choć nie przełożyło się to na skuteczną kontrolę polityczną. W 1419 roku dwóch kapitanów zatrudnionych przez księcia Henryka (Henrique) Żeglarza, João Gonzalez Zarco i Tristão Vaz Teixeira, zostało zepchniętych przez burzę na Maderę. Następnie w 1436 r. odbyła się portugalska wyprawa do Tangeru, której podjął się król Edward (Duarte) w celu ustanowienia portugalskiej kontroli politycznej nad tym obszarem. Jednak armia

Edwarda została pokonana, a księżę Ferdynand, najmłodszy brat króla, został wydany jako zakładnik. Tanger został później zdobyty przez Portugalczyków w 1471 roku. Uwagę Portugalczyków przyciągnęło także wybrzeże Afryki Zachodniej. Do Senegalu dotarli w 1445 r., a do Wysp Zielonego Przylądka w tym samym roku. W 1446 roku Álvaro Fernandes był blisko Sierra Leone. Do 1450 roku Portugalczycy poczynili ogromne postępy w eksploracji Zatoki Gwinejskiej. Konkretnie za João II poszukiwania dotarły do twierdzy São Jorge da Mina (Elmina), która została założona w celu ochrony handlu Gwinei. Portugalczycy dotarli do starożytnego królestwa Beninu i przybrzeżnej części dzisiejszego regionu Delt Nigru w Nigerii przed 1480 rokiem. Mówi się, że Oba (król) Esigie, który panował w ostatniej ćwierci XV wieku, współpracował i handlował z Portugalski. Słynny portugalski odkrywca Diogo Cão odwiedził Kongo w 1482 r. i dotarł do Przylądka Krzyżowego w 1486 r. W ten sposób Portugalczycy nawiązali kontakt z jednym z największych państw Afryki. Wiodącym królestwem na tym obszarze było Królestwo Kongo zbudowane przez Bakongo, lud Bantu e, którego król, Mani-Kongo, miał swoją stolicę w Mbanza-Kongo, współczesnym San Salvador w północnej Angoli. Inne wiodące stany w tym obszarze to Ngoyo i Loango na wybrzeżu Atlantyku. Kiedy pod koniec XV wieku Portugalczycy przybyli na wschodnie wybrzeże Afryki, region ten był już świadkiem niezwykłego dobrobytu, będącego efektem połączonego wysiłku Afrykanów i arabskich kupców, którzy założyli na tym obszarze zurbanizowane społeczności islamskie. Należą do nich wybrzeże Mozambiku, Kilwa, Brava i Mombasa. Z Afryki Wschodniej portugalski odkrywca Pêro da Covilhã dotarł do Etiopii w 1490 r. Duża wyspa Madagaskar została odkryta w 1500 r. przez portugalską flotę pod dowództwem Diogo Diasa. Wyspa została nazwana przez Portugalczyków Ilha de São Lourenço. Inni Portugalczycy mogli odwiedzać to miejsce już wcześniej, o czym świadczy kamienna wieża zawierająca symbole portugalskich herbów i Świętego Krzyża. Mauritius został odkryty w 1507 r. Do 1550 r. potwierdzono dominację Portugalii zarówno na Oceanie Indyjskim, jak i Atlantyckim. Ich pozycję dodatkowo wzmocnił Traktat w Tordesillas z 7 lipca 1494 roku z Hiszpanią, który doprowadził do powstania dużego imperium. Niektóre społeczności afrykańskie były częścią tego rozległego imperium portugalskiego.

Cele komercyjne

Potrzeby ustanowienia chrześcijaństwa i cywilizacji portugalskiej nie były silnymi motywatorami; cele Portugalczyków były zasadniczo komercyjne. W regionie Afryki Wschodniej Portugalczycy chcieli zastąpić istniejącą wcześniej sieć arabskiego handlu morskiego. W rezultacie utworzono bazy portugalskie w Sofala, Kilwa i innych obszarach, takich jak przybrzeżne wyspy Mozambiku, Zanzibaru, Pemby, Mombasy i wyspy Lamu. W tym kierunku pierwszy krok zrobił Vasco da Gama podczas swojej drugiej podróży do Indii w 1502 roku. Zawitał do Kilwy i zmusił sułtana do płacenia corocznej daniny królowi Portugalii. Było to typowe dla stosunków Portugalii z wybrzeżem i jeśli nie zapłacono daniny, miasto zostało zniszczone. Jeśli została zapłacona, miejscowy władca zwykle pozostawał w spokoju, pod warunkiem, że spełnił życzenia Portugalczyków. Po Kilwie kolejnym miejscem, w którym Portugalczycy byli, był Zanzibar. W 1503 roku portugalski dowódca Ruy Lourenço Ravasco pokazał siłę broni, zabijając na pokładach kajaków około 4000 ludzi. Mężczyźni nieśli towary interesujące Ravasco. Z dostępnych dowodów wynika, że miejscowi mężczyźni w żaden sposób nie sprowokowali portugalskiego urzędnika. Sofala była kolejnym ośrodkiem przyciągającym Portugalczyków. Miasto było ważne, ponieważ dawało Portugalczykom kontrolę nad dostawami złota w głębi Afryki Wschodniej. Miasto stawiało niewielki opór portugalskiemu najazdowi. W związku z tym zbudowano tam fort, aby chronić portugalską kolonię, która obecnie zastąpiła starą arabską osadę na tym obszarze. Kilwa podzielił los, jaki spotkał Sofalę. Podobnie jak w przypadku Sofali, Portugalczycy napotkali tam niewielki opór. Flota portugalska dowodzona przez D'Almeidasa zdobyła miasto. Stamtąd portugalski urzędnik popłynął następnie do Mombasy, gdzie napotkał silny opór. Rzeczywiście, miasto było jak cierń w ciele Portugalczyków. W rezultacie wyspę nazwano „wyspą wojny”. Jednak opór mieszkańców Mombasy upadł, a miasto zostało podpalone. Poza wybrzeżem Portugalczycy byli zainteresowani

złotym regionem Zambezi. Portugalczycy rozpoczęli tak masową eksploatację tego minerału, że w ciągu kilku lat ich działalności i okupacji region zamienił się w nieatrakcyjne osadnictwo. Rozwój ten czasami powodował kryzys i bunt miejscowej ludności. Pierwsza poważna rewolta, która zakończyła się sukcesem, miała miejsce w 1631 r., kiedy zbuntowała się Mombassa. Należy zauważyć, że próbując powstrzymać powstanie miejscowej ludności, Portugalczycy w 1593 roku założyli i obsadzili wielki i słynny Fort Jesus w Mombasie. Mimo to bezpieczeństwo portugalskich kupców nigdy nie zostało zagwarantowane w obliczu zagrożeń arabskich. Już część społeczności Oceanu Indyjskiego wymykała się spod władzy Portugalczyków. W 1622 roku zostali wyrzuceni z Zatoki Perskiej i do połowy XVII wieku marynarze morskiego państwa Oman regularnie dokonywali najazdów i najazdów aż do Zanzibaru. Do połowy 18 wieku handel morski na wybrzeżu Afryki Wschodniej był mniej więcej poza kontrolą Portugalczyków, a region stopniowo wznawiał swoją przedportugalską działalność handlową, co sprawiło, że obszar ten stał się atrakcją dla wielu handlarzy. Pojawienie się brytyjskiej i holenderskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej było kolejnym zagrożeniem dla portugalskich interesów handlowych w Afryce Wschodniej. W innych częściach Afryki Portugalczycy eksperymentowali z systemem plantacji na Wyspach Świętego Tomasza, skąd sprowadzili go do Brazylii. W następstwie tego rozwoju rozpoczęła się nowa era portugalskiej eksploatacji Afryki. Miało to miejsce na obszarze handlu niewolnikami, który trwał ponad dwa stulecia. W XVI wieku Portugalczycy skupili swoją uwagę na handlu niewolnikami na Królestwie Kongo. Już za panowania (1507–1543) chrześcijańskiego króla Afonsa (Nzinga Mbemba) Portugalczycy zaczęli już masowo eksportować młodych Kongijczyków przez Atlantyk. Chociaż król Afonso nie lubił handlu niewolnikami, płacił niewolnikami za europejskie towary i usługi, które uważał za niezbędne dla jego królestwa. Do takich usług zaliczały się usługi świadczone przez misjonarzy, murarzy, stolarzy i innych rzemieślników. Król Afonso zmarł sfrustrowany pragnieniem, aby Portugalczycy technologicznie przekształcili jego królestwo, niespełnionym. Zamiast tego handel niewolnikami nie słabł. Punkt zwrotny w portugalskiej eksploatacji Afryki Zachodnio-Środkowej nastąpił w 1575 r., kiedy Paulo Dia de Novais został wysłany jako konkwistador do Afryki. W jego bazie w Loanda, na południe od granicy Kongo, toczono kilka wojen przeciwko tak zwanemu krnąbrnemu królowi Ndongo, Ngoli. Czasami Portugalczycy zawierali sojusz z drapieżną grupą Jaga, zachęcając ich do prowadzenia wojen przeciwko Ndongo i niektórym częściom Królestwa Kongo. Sytuacja była tak chaotyczna, że Mani-Kongo z początku XVII wieku musieli za pośrednictwem misjonarzy wysłać petycje do Stolicy Apostolskiej, wzywając ich do interwencji w tej sprawie, ale nic konkretnego z tego nie wyszło. Nawet Korona Portugalska nie mogła pomóc w tej sytuacji. Taki był rozwój wydarzeń, gdy w 1660 roku Bakongo wszczęło wojnę z Portugalczykami. Portugalczycy ich pokonali. Dalsze najazdy osłabiły królestwo. W rzeczywistości wiele prowincji zaczęło się odrywać. Do roku 1750 niegdyś potężne państwo Kongo stało się cieniem samego siebie. Wysokie zapotrzebowanie na niewolników w portugalskiej kolonii w Brazylii wywarło presję na Ndongo, zwane przez Portugalczyków Angolą. Państwo było największym dostawcą niewolników do kolonii brazylijskiej w całej Afryce na południe od równika. Zapotrzebowanie było tak duże, że Portugalczycy często nawoływali lokalne społeczności do prowadzenia wojen między sobą w celu pozyskania niewolniczej siły roboczej dla Brazylii. Portugalczycy próbowali także swoich sił w towarach innych niż niewolnicy, takich jak pieprz z królestwa Beninu (w dzisiejszej Nigerii) i złoto ze Złotego Wybrzeża. Jednak do 1642 roku Holendrzy trwale wypędzili Portugalczyków ze Złotego Wybrzeża. Rozwój ten zachęcił zarówno Anglików, jak i Francuzów do przyłączenia się do rywalizacji z Portugalczykami. W XVIII wieku to handlarze z tych krajów stali się bardzo aktywni w handlu w Zatoce Gwinejskiej, podczas gdy Portugalczycy kontynuowali handel niewolnikami. Tymczasem, zanim inne mocarstwa europejskie włączyły się w handel międzynarodowy, Portugalczycy eksperymentowali z wszelkiego rodzaju towarami. Na przykład w latach siedemdziesiątych XIV wieku Portugalczycy mogli pozyskać z królestwa Beninu bawełniane sukno, koraliki i inne przedmioty, które wymieniali na złoto na Złotym Wybrzeżu. Portugalczycy brali także udział w handlu kauriami w Kongo i na jego przybrzeżnych wyspach. Byli także

bardzo aktywni w handlu solą wzdłuż wybrzeża Angoli. Portugalczycy zdominowali handel w tej epoce, ponieważ byli lepiej zorganizowani w porównaniu do Afrykanów i mieli przewagę technologiczną. Było to widoczne w sposobie, w jaki Portugalczycy wysiedlili arabskich kupców wzdłuż wybrzeża Afryki Wschodniej, którzy osiedlili się na tym obszarze na długo przed pojawieniem się Portugalczyków w Afryce.

Akbar

(1542–1605) cesarz Indii

Jalal ud-din Akbar urodził się w 1542 r. w Humajunie w Indiach, podczas gdy ten ostatni był zbiegłym władcą. Akbar wstąpił na bardzo chwiejny tron w wieku 13 lat, ale cieszył się długim i pełnym sukcesów panowaniem, stając się największym władcą imperium Mogołów (Moghołów), założonego przez jego dziadka Babura i jego zwolenników, którzy byli muzułmanami z Azji Środkowej. Akbar większość swojego trudnego dzieciństwa spędził w biegu. W rezultacie nigdy nie nauczył się czytać ani pisać. Był jednak genialnym człowiekiem o docieklwym umyśle i fenomenalnej pamięci, któremu przez całe życie czytali mu inni. Przywództwo Akbara podkreśliło jego różnorodne osiągnięcia. Był dobrym generałem, który rozszerzył swoje imperium po tym, jak osobiście poprowadził wojska do pokonania potężnych wojowników hinduskich radżputów. Następnie poślubił księżniczkę radżputów, córkę władcy Bursztynu; została matką jego spadkobiercy. Jego łagodne traktowanie pokonanych radżputów, których zatrzymał jako swoich wasali, było zapowiedzią jego polityki wobec innych poddanych hinduskich. W 1572 roku podbił Gujrat, uzyskując w ten sposób dostęp do morza. Kiedy spotkał Portugalczyków, zaczął podziwiać ich statki, broń i europejskie towary. W 1573 roku podpisał z wicekrólem Portugalii traktat zapewniający bezpieczne przejście indyjskim muzułmanom udającym się z pielgrzymką do Mekki przez Ocean Indyjski. Później dodał do swojego imperium Bengal, Beludżystan, Afganistan, Kaszmir i część regionu Dekanu. Podobnie jak jego dziadek Babur, Akbar był budowniczym. W Delhi grobowiec, który zbudował dla swojego ojca, został zbudowany z czerwonego piaskowca i ozdobiony białym marmurem, co jest prekursorem dojrzałego indoislamskiego stylu Taj Mahal. Zbudował także fort w Agrze z czerwonego piaskowca. Przede wszystkim zaśłynął z budowy nowego miasta pałacowego w Fatehpur Sikri niedaleko Agry, w pobliżu ustronia muzułmańskiego świętego człowieka i jego mentora. Zbudowany z białego marmuru, stał się jego siedzibą aż do 1585 roku, kiedy to się wyprowadził i pałace nigdy już nie były zamieszkałe. Polityka narodowa Akbara miała na celu zjednoczenie poddanych. Najważniejszym elementem była tolerancja religijna, częściowo wynikająca z jego rozczarowania sztywnością i nietolerancją islamu sunnickiego, a częściowo po to, by pojednać swoich hinduskich poddanych. W ten sposób zniósł podatek pogłówny od niemuzułmanów i specjalny podatek od pielgrzymów hinduskich. Był gospodarzem debat religijnych uczonych hinduskich, muzułmańskich, parsskich (zoroastrijskich) i chrześcijańskich (jezuickich) w Fatehpur Sikri i doszedł do wniosku, że żadna religia nie zawiera wyłącznej prawdy. Zafascynowany mistycyzmem zajął się także islamem sufickim i praktykami hinduskich joginów. Ostatecznie w 1582 roku Akbar założył nową religię zwaną Din-I ilahi, czyli Boską Wiarą. Mając samego Akbara jako duchowego przewodnika, Din-I ilahi wywodził się głównie z hinduizmu, dżinizmu i zaratusztrianizmu. Ortodoksyjni muzułmanie oburzyli się i oskarżyli go o herezję. Rządził jako autokrata, któremu służyli wysocy rangą urzędnicy, którzy otrzymywali pensje. Jednak 70 procent jego urzędników stanowili obcokrajowcy, głównie Afgańczycy i Persowie, a perski był językiem urzędowym jego imperium. Resztę stanowili Hindusi, zarówno muzułmanie, jak i hindusi. Zatrudnienie części Hindusów w służbie rządowej poprawiło status Hindusów z poprzednich dynastii muzułmańskich. Zniósł opłaty drogowe, zapewnił bezpieczeństwo na drogach i obniżył opłaty, aby zachęcić do handlu. Akbar był mecenasem sztuki, a kultura rozkwitła za jego panowania, robiąc ogromne wrażenie na Europejczykach, którzy odwiedzali wówczas Indie. Jego ostatnie lata zasmuciła śmierć dwóch synów z powodu picia i narkotyków oraz bunt najstarszego syna

i następcy tronu, Selima (Salima). Podobne kłopoty nękały także jego następców, którzy stanęli w obliczu buntów swoich synów i wojen domowych między nimi.

Albuquerque, Afonso de

(1453–1515) portugalski odkrywca

Jeden z największych kapitanów morskich w historii Portugalii, Afonso de Albuquerque, zdobył miasta Goa, Malakka i Ormuz i założył portugalskie imperium w Azji. Urodził się w Alhandrze niedaleko Lizbony. Zarówno jego dziadek, jak i pradziadek ze strony ojca byli poufnymi sekretarzami króla João I i króla Edwarda (Duarte), a jego dziadek ze strony matki był admirałem portugalskiej marynarki wojennej. Dorastał na dworze swojego ojca chrzestnego, króla Afonsa V, a mając 20 lat pływał we flocie portugalskiej do Wenecji i brał udział w klęsce Turków w bitwie pod Taranto. Następnie spędził 10 lat w armii portugalskiej w Maroku, zdobywając doświadczenie wojskowe. Albuquerque było obecne, gdy Portugalczycy pod wodzą króla Afonsa V zdobyli Arzylę i Tanger w 1471 roku, a syn Afonsa, król João II, mianował go ochroniarzem, a następnie panem koni. Wrócił do Maroka w 1489 roku i walczył podczas oblężenia Graciosa. Kiedy w 1495 roku brat Jana, Manuel I, został królem, Albuquerque ponownie wrócił do Maroka. To właśnie w tym czasie Albuquerque zainteresowało się Azją. Możliwość otwarcia szlaku handlowego była kusząca dla Albuquerque i w 1503 roku dołączył do swojego kuzyna Francisco do Cochin na południowo-zachodnim wybrzeżu Indii, gdzie zbudowali pierwszą portugalską fortecę w Azji. Król Manuel mianował Dom Francisco de Almeida pierwszym wicekrólem Indii w celu zwiększenia handlu i ustanowienia stałej obecności na subkontynencie indyjskim. W kwietniu 1506 roku Albuquerque wyruszył w swoją drugą (i ostatnią) podróż, która miała trwać dziewięć lat. Miał biegłość w taktyce wojskowej, żegludze i obsłudze ludzi, a do tego był niezwykle ambitny. Jednak dowodził tylko pięcioma z 16 statków floty. Ogólne dowództwo powierzono Tristão da Cunha, który poprowadził wyprawę na wschodnie wybrzeże Afryki i wokół Madagaskaru. Zbudowali fort w Socotra, aby uniemożliwić arabskim kupcom przedostawanie się przez ujście Morza Czerwonego i zapewnić Portugalii monopol handlowy z Indiami. W sierpniu 1507 roku Tristão da Cunha otrzymał pozwolenie Albuquerque na zabranie sześciu statków i 400 ludzi. Udali się prosto na wybrzeża arabskie i perskie i ciężko uzbrojeni w ciągu pięciu tygodni splądrowali pięć miast. Albuquerque zdecydowało się wówczas zaatakować miasto Hor muz (Ormuz), które znajdowało się na wyspie pomiędzy Zatoką Perską a Zatoką Omańską. Przejęcie go sparaliżowałoby handel Turcji z Bliskim Wschodem, ponieważ był to koniec szlaków karawan z Egiptu, Persji, Turkiestanu i Indii. Chociaż Hormuz liczył od 60 000 do 100 000 mieszkańców, Albuquerque był w stanie zdobyć miasto i zmusić je do płacenia mu corocznej daniny. Albuquerque, wyznaczony na następcę Almeidy, uznał Almeidę niechętną do przekazania urzędu. Almeida pragnął pomścić śmierć swojego syna, który został zabity przez egipską flotę. Uwięził Albuquerque, a następnie poprowadził Portugalczyków do bitwy morskiej u wybrzeży wyspy Din niedaleko Goa w lutym 1509 r. W październiku 1509 r. marszałek Portugalii Fernando Continho podczas inspekcji nakazał uwolnienie Albuquerque i zażądał wydania Almeidy. Następnie Albuquerque postanowił stworzyć imperium portugalskie w Azji. W styczniu 1510 roku zaatakował port Cochin, ale nie udało mu się go zdobyć. Dwa miesiące później zaatakował i zajął miasto Goa. Po dwóch miesiącach pobytu tam został zmuszony do opuszczenia kraju, ale w listopadzie 1510 r. odzyskał Goa. Następnie Albuquerque skierował się do Malakki (obecnie Melaka), najbogatszego portu na Półwyspie Malajskim. Było to centrum, do którego handlarze z archipelagu indonezyjskiego przywozili swoje przyprawy. Liczyło 100 000 mieszkańców i było dobrze uzbrojone. Z 15 statkami, trzema galerami, 800 żołnierzami europejskimi i 200 indyjskimi w lipcu 1511 roku zaatakował Malakkę i po jednym dniu zajął miasto, które jego ludzie splądrowali. Załadowali swój skarb do Flor do Mar, a statek był tak przeciążony, że zatonął u wybrzeży Sumatry; wraku nigdy nie odnaleziono. Po powrocie do Goa Albuquerque odparło napastników, a następnie zabrało grupę Portugalczyków i Hindusów, aby spróbować zająć port w Aden.

Nie udało im się i wrócili do Indii. W lutym 1515 ponownie wypłynął z Goa, zabierając 26 statków do Ormuz. Jednak we wrześniu zachorował i popłynął z powrotem do Goa. W drodze powrotnej usłyszał, że jego sukces przysporzył mu wielu wrogów w Lizbonie i został zastąpiony przez wroga, Lopo Soaresa. Albuquerque zmarł 15 grudnia 1515 roku na morzu u wybrzeży Goa.

Almagro, Diego de

(ok. 1475–1538) odkrywca i przywódca polityczny

Czołowa postać podboju Peru Diego de Almagro wszczął bunt przeciwko braciom Pizarro w okolicach Cuzco, który wywołał konwulsje na nowo podbitych terytoriach andyjskich w wojnie domowej (1537–1538) i doprowadził do własnej śmierci przez uduszenie z rąk Hernando Pizarro. Metys, syn Almagro, zwany także Diego de Almagro (Almagro Młodszy), nominalnie stał na czele frakcji Almagrystów, która zamordowała Francisco Pizarro w 1541 r., ale on również został schwytany i stracony w 1542 r. Imię Almagro zaczęło kojarzyć z wewnętrznymi konfliktami między Hiszpanami w najbardziej burzliwych latach podboju Nowego Świata. Obie strony utrzymywały znaczące encomiendy w Panamie, a w 1524 roku Diego de Almagro i Francisco Pizarro utworzyli partnerstwo w celu eksploracji i podboju wzdłuż wybrzeża Pacyfiku w Ameryce Południowej. Po dwóch wyprawach badawczych (1524 i 1526–28) Pizarro wrócił do Hiszpanii w połowie 1528 r. i w Toledo otrzymał sankcję za podbój od króla Karola. Ziarna późniejszej niezgody zostały zasiane w porozumieniu z Toledo, gdy Pizarro został mianowany gubernatorem i generalnym kapitanem Peru, a Almagro otrzymał znacznie niższy tytuł komendanta Tumbes, miasta Inków, które napotkali w Zatoce Guayaquil, i przewidywanego siedziba nowego biskupstwa. Podczas trzeciej wyprawy, która zakończyła się pojmaniem przez Pizarro Inka Atahualpy w Cajamarca w listopadzie 1532 roku, Almagro pozostał w Panamie, gdzie zachorował. Ponownie dołączył do Pizarro w kwietniu 1533 roku w Cajamarca, przywożąc około 150 posiłków hiszpańskich. Ludzie Almagro otrzymali znacznie mniejszą część okupu za Atahualpę niż Pizarro, co zaostrzyło podziały między dwoma przywódcami i ich zwolennikami. Po tym, jak ich połączone siły zajęły i splądrowały Cuzco, Pizarro wysłał Almagro i Sebastiána de Benalcázara na północ, aby pokonali ostatnie znaczące siły militarne Inków i uniemożliwili rywalowi konkwistadorowi Pedro de Alvarado zajęcie najpierw Quito. Osiągnęli sukces. Alvarado wrócił do Gwatemali z okazałą łupówką, która zapewniła mu wyjazd; Almagro wrócił do Cuzco; a Pizarro udał się na wybrzeże, aby założyć nową stolicę Limę. Mniej więcej w tym czasie, na początku 1535 roku, nadeszła wiadomość, że król Karol podzielił Peru, przy czym Pizarro przyznał część północną, a Almagro południową. Ponieważ faktycznego dokumentu nie było jeszcze w ręku, wśród partyzantów obu obozów krążyły pogłoski, że ich przywódca otrzymał Cuzco. Otwartej wojny domowej uniknął Francisco Pizarro, który przekonał swojego starego towarzysza Almagro, aby poprowadził wyprawę na południe do Chile. Kampania chilijska Almagro (lipiec 1535 – kwiecień 1537) okazała się katastrofą, pozbawioną skarbów, ale za to z wieloma trudnościami, wieloma okrucieństwami wobec tubylców i dużym oporem tubylców. Po powrocie do Cuzco w kwietniu 1537 roku Almagro był zdecydowany wyrwać miasto Hernando i Gonzalo Pizarro. Jego siły zajęły miasto na rok. Pomiędzy obiema frakcjami a ich indiańskimi sojusznikami wybuchła zaciepła wojna domowa. Hernando Pizarro został zwolniony, Gonzalo uciekł i obaj zmuszeni dołączyli do Francisco na wybrzeżu. Maszerując w głąb lądu, siły braci Pizarro ostatecznie pokonały frakcję Almagrystów w bitwie pod Las Salinas, niedaleko Cuzco, 26 kwietnia 1538 r. W lipcu 1538 r. w Cuzco Hernando Pizarro kazał Almagro udusić. Jednak uczucia Almagrystów do Pizarros nadal były wysokie, czego kulminacją było zamordowanie przez frakcję Francisco Pizarro w Limie w czerwcu 1541 r. Diego de Almagro Młodszy, figurant, rządził Limą przez następny rok, aż do nowego wicekróla, Vaca de Castro, ostatecznie rozgromił frakcję Almagrystów 16 września 1542 roku w bitwie pod Chupas pod miastem Huamanga i kazał stracić młodego przywódcę Metysów. W ten sposób zakończyła się zaciepła wojna domowa pomiędzy frakcjami Pizarrist i Almagrist w Peru. Konflikt

był symbolem wewnątrzhiszpańskich podziałów podczas podboju Ameryk, a swoją przemocą i frakcyjnością porównywał wojny domowe między konkwistadorami Ameryki Środkowej kilka lat wcześniej.

Altana Khan

(ok. 1507 – ok. 1582) Mongolski przywódca plemienny, wojownik

Altan Khan przewodził federacji plemion mongolskich, które okupowały region zwany Chahar w dzisiejszym regionie Mongolii Wewnętrznej w Chinach. Jego lud był potężny ze względu na bliskość stolicy Chin Ming, Pekinu, bogactwo wśród plemion mongolskich dzięki handlowi oraz prestiż jako prawowitych następców Czyngis-chana. Pod rządami jego dziadka Bayana Khana, znanego również jako Batu Mongke (ok. 1464 – ok. 1532), a następnie pod jego rządami Mongołowie byli bliscy jedności. W ten sposób mogli zagrozić Chinom. Zawarł także bliski sojusz religijny z sektą Żółtych Kapeluszy buddyzmu tybetańskiego. Po wyparciu ich z Chin w 1368 r. przez dynastię Ming (1368–1644) Mongołowie podzielili się na pięć grup, które walczyły między sobą. W rezultacie nie zdawali sobie sprawy ze swojego potencjału militarnego. Altan Khan był ważny, ponieważ zjednoczył Mongołów Chahar i rozpoczął coroczne naloty na ziemie Ming wzdłuż północnej granicy, grożąc nawet Pekinowi w 1550 r. Podczas jednego nalotu w 1542 r. rzekomo wziął 200 000 jeńców i 2 miliony sztuk bydła. Pomimo zdobycia korzystnych praw handlowych z Ming, Mongołowie kontynuowali najazdy na placówki Ming przez następne dwie dekady, aż do 1570 r., kiedy wnuk Altana Khana uciekł przed gubernatorem Ming Wang Chonggu (Wang Chung-ku) w Datong (Tatung). Nowy cesarz Ming był gotowy odwrócić wrogie stosunki między Chinami a Mongołami Chahar. W ten sposób potraktował mongolskiego uciekiniera jak gościa, zapewnił Altana Khana o bezpieczeństwie młodego człowieka i rozpoczął negocjacje, które zakończyły się ugodą w 1571 r. Przewidywała ona utworzenie wielu punktów handlowych wzdłuż Wielkiego Muru Chińskiego i chiński tytuł dla Altana Khan jako Księżę Shunyi (co oznacza „usłuszny i prawy książę”). Altan Khan odegrał także ważną rolę w religii Mongołów. Od czasu przyjęcia tej wiary przez Kubilaj-chana pod koniec XIII wieku buddyzm tybetański zdobywał coraz większą liczbę nawróconych wśród Mongołów. W 1577 roku przywódca sekty Żółtych Kapeluszy w Tybecie odwiedził Mongolię. Altan Khan wykorzystał tę okazję, aby ogłosić buddyzm tybetański oficjalną religią wszystkich Mongołów i nadał temu duchownemu tytuł Dalajlamy, co w języku mongolskim oznacza „lamę nieskończonej mądrości”. Tytuł został przyznany z mocą wsteczną na dwóch poprzedników tego lamy i jest przenoszony przez jego następców do chwili obecnej. W zamian Dalajlama nadał Altanowi Chanowi tytuł króla religii. W ten sposób rozpoczęły się bliskie stosunki między Mongołami a sektą Żółtych Kapeluszy buddyzmu tybetańskiego. W 1589 roku prawnuk Altana Khana został ogłoszony reinkarnacją trzeciego Dalajlamy, stając się jego następcą jako czwarty Dalajlama. Był jedynym nie-Tybetańczykiem, który posiadał ten tytuł. Powstała oś mongolsko-tybetańska przetrwała do dziś i odgrywa ważną rolę w polityce Azji Wewnętrznej. Co istotne, tak zwany podbój zmienił Mongołów z okrutnych wojowników w pobożnych lamów i laików, skutecznie kończąc ich marzenia o przyszłych podbojach. Wczesne najazdy Altana Khana wywołały strach u Chińczyków w związku z odrodzeniem militarystyki mongolskiej, ale jego nawrócenie i nawrócenie jego wyznawców na buddyzm tybetański położyło kres temu zagrożeniu

Alvarado, Pedro de

(1485? –1541) Hiszpański konkwistador

Znany jako jeden z najpotężniejszych, nieustraszonych i bezwzględnych wszystkich hiszpańskich konkwistadorów, Pedro de Alvarado odegrał kluczową rolę w podboju Meksyku i Ameryki Środkowej oraz odegrał niewielką rolę w podboju Peru. Jego rozwiane blond włosy, imponująca postawa i umiejętności bojowe podobno skłoniły Azteków do nadania mu przydomka Tonatiuh, co oznacza

„dzienne słońce” (wyjątkowo wysoki komplement w ich kulturze skupionej na słońcu), podczas gdy Hindusi z Gwatemali uważali podobno był tak przystojny i okrutny, że zrobili z niego maski, które stały się częścią ich kultury i folkloru. Według hiszpańskiego księdza Bartolomé de Las Casas Alvarado był odpowiedzialny za śmierć od 4 do 5 milionów Indian w Gwatemali w latach 1524–1540. Urodzony w Badajóz w Hiszpanii około 1485 r. Alvarado przybył do Hispanioli w 1510 r. i brał udział w wyprawie badawczej Juana de Grijalva w 1518 roku wzdłuż wybrzeża Zatoki Meksykańskiej. Następnie służył jako główny porucznik Hernána Cortésa podczas podboju Meksyku. To właśnie jego gwałtowna rzeź celebansów w Tenochtitlán w połowie maja 1520 roku, podczas nieobecności Cortésa, doprowadziła do katastrofalnego *noche triste* i niemal przekreśliła zagładę hiszpańskiej wyprawy. Po ujarzmieniu Tenochtitlána w 1523 r. Alvarado został wysłany przez Cortésa, aby podbił królestwa i państwa Ameryki Środkowej. Przez następne 11 lat gubernator i kapitan generalny Alvarado dowodził armią hiszpańską i indyjską, która zmiażdżyła rdzenną ludność Gwatemali, co było długotrwałym procesem. Opowieści o jego okrucieństwach jest mnóstwo, a jego własne listy na temat tych wydarzeń zostały przetłumaczone i opublikowane. W latach 1534–35 Alvarado udał się do północnych Andów wokół Quito, aby wziąć udział w ujarzmianiu tamtejszych rdzennych polityków. Wpadając w konflikt z rywalizującymi konkwistadorami Sebastiánem de Benalcázarem i Diego de Almagro, Alvarado porzucił swoje andyjskie przedsięwzięcie i wrócił do Hiszpanii (1536–1539), gdzie jeszcze bardziej umocnił swoją bazę władzy. Wracając do Meksyku, w czerwcu 1541 roku, otrzymał śmiertelne rany, gdy spadł z konia i został zmiażdżony podczas wojny Mixtón pod Nochistlán w Guadalajarze.

Anabaptyzm

Anabaptyzm odnosi się do szeregu ruchów ery reformacji, które były częścią tego, co powszechnie nazywa się radykalną reformacją. Słowo anabaptyzm pochodzi z języka greckiego i oznacza ponowny chrzest. Anabaptyścina interpretacja Biblii doprowadziła wyznawców do utrzymywania, że ich pierwotny chrzest, gdy byli niemowlęciem, jest nieważny, ponieważ tylko w wieku dorosłym można było wybrać przynależność do wybranego ludu Bożego. Dlatego członkowie często byli ponownie ochrzczeni, jeśli najpierw zostali ochrzczeni jako niemowlęta. Większość współczesnych baptystów, choć wyznaje podobne przekonania, jedynie pośrednio wywodzi swoje korzenie z anabaptystami.

Początki

Bardziej radykalni reformatorzy nie byli zjednoczeni jako grupa, głównie dlatego, że mieli tendencję do skrajnych poglądów w różnych kwestiach i nie mieli cierpliwości do poglądów innych. W okresie od 1521 do 1535 roku, który rozpoczął się od proroków z Zwickau, a zakończył na Janie Bockelsonie i Komunie Münster, było kilka kluczowych postaci. Chociaż anabaptyści twierdzą, że wywodzą się z dysydenckich korzeni sięgających czasów Konstantyna, pierwsze widoczne oznaki reformacji pojawiły się w grudniu 1521 roku w Wittenberdze w Niemczech, rodzinnym domu Marcina Lutra. Luter był ukrywany na zamku Wartburg, kiedy trzech mężczyzn – Nicolas Storch, Thomas Dreschel i Mark Thomas Stübner – przybyli do Wittenbergi ze Zwickau, miasta o historii radykalnych ruchów chrześcijańskich. Ci tak zwani prorocy z Zwickau początkowo po prostu schronili się w Wittenberdze, która w tamtym czasie cieszyła się opinią bezpiecznego schronienia dla osób sprzeciwiających się katolicyzmowi. W końcu ich wysiłki, aby przekonać innych do swoich przekonań, wywołały taką konsternację, że w 1522 roku Luter wyszedł z ukrycia, aby przeprowadzić wywiad z mężczyznami, co ostatecznie doprowadziło do ich wydalenia z Wittenbergi. Mężczyźni z Zwickau byli powiązani z byłym mieszkańcem Zwickau, Thomasem Müntzerem, kluczową postacią wojny chłopskiej toczącej się w latach 1524–1525. Niedługo po wojnie w Szwajcarii powstała odrębna grupa pod przewodnictwem Conrada Grebela. Grebel, początkowo zwolennik i przyjaciel Ulricha Zwingliego, ostatecznie nie zgodził się z Zwinglim w sprawie roli kościoła i państwa. Grebel, podobnie jak wielu innych anabaptystów, postrzegał chrześcijan jako odrębnych od otaczającego ich społeczeństwa i sprzeciwiał się wszelkim powiązaniom między

chrześcijanami a rządem. Lata 1524–35 to czas ostrego konfliktu między anabaptystami a innymi chrześcijanami. Wielu anabaptystów było uwikłanych w oczekiwania czasów ostatecznych. Pierwszym i najbardziej brutalnym konfliktem było zaangażowanie Müntzera w wojnę chłopską. Müntzer był przekonany, że Bóg przyjdzie, aby sądzić i potępić nieprawych, i że pokorni i pokorni wkrótce odziedziczą ziemię, pokonując nieprawych władców i szlachtę (odchylenie od chrześcijańskiego nauczania, że w czasach ostatecznych Bóg osądzi nieprawych). Doprowadziło to ostatecznie do konfliktu zbrojnego, który został stłumiony w kwietniu 1525 r. Za swój udział w nim Müntzer był torturowany i zabity. W styczniu 1525 roku Zwingli i Grebel odbyli spór w Zurychu, w którym zwyciężył Zwingli. Grebel opuścił Zurych i w październiku został uwięziony za swoje przekonania. Uciekł w marcu 1526 roku i tego lata zmarł na zarazę. W 1527 roku grupa anabaptystów, których wyznawców nazywano Braćmi Szwajcarskimi, zebrała się w Schleithem w Szwajcarii i przyjęła wyznanie Schleithem. W siedmiu artykułach opisano podstawową teologię ruchu anabaptystów – chrzest dorosłych, „zakaz” (wykluczenie z kościoła niewiernych wierzących), definicję Wieczery Pańskiej, oddzielenie od świata, definicję urzędu proboszcza, odmowę pełnienia służby wojskowej i odmowę złożenia przysięgi. Autor, Michael Sattler, został następnie skazany na śmierć za swoje przekonania. Ostatecznie wielu jego współuczestników zginęło. Później tego samego roku w Augsburgu w Niemczech spotkała się inna grupa anabaptystów związanych ze Zwickau, na czele której stali Hans Hut, Hans Denck i Melchior Hoffmann. Ten tak zwany Synod Męczenników (z 60 uczestników, pięć lat później żyło tylko dwóch) kładł nacisk na rychły powrót Chrystusa (niektórzy myśleli, że w 1528 r.) wraz ze wspólnym podziałem dóbr.

Heretycy

W nadchodzących latach wielu anabaptystów zostało straconych jako heretycy za swoje przekonania. Zarówno ich pogląd na chrzest, jak i pogląd na temat odmowy posiadania broni wojskowej były podstawą do kary. Niektórzy utonęli w ramach kpiny z ich poglądu na chrzest (który anabaptyści zdefiniowali jako pełne zanurzenie). Wielu uciekło na pobliskie Morawy, gdzie pod przewodnictwem Jacoba Huttera powstała znaczna społeczność. Hutter został schwyty i spalony na stosie w Austrii w 1536 roku za odmowę wyrzeczenia się wiary. Kulminacją skrajnego skrzydła anabaptyzmu było powstanie gminy Münster w latach 1534–35. Zwolennicy Melchiora Hoffmana udali się do tego niemieckiego miasta i w serii dziwacznych epizodów przejęli miasto, siłą nawracając mieszczan na anabaptyzm i ostatecznie wprowadzając poligamię i „Królestwo Münster” aż do zdobycia miasta w 1535 r. Po 1536 r. epizodów przemocy było mniej, chociaż anabaptyści byli prześladowani zarówno przez katolików, luteranów, jak i reformowanych. Anabaptyści znaleźli nowych przywódców, w szczególności Menno Simmonsa, byłego księdza katolickiego, który został anabaptystą w 1536 roku w Holandii. Jego wyznawców nazywano menonitami. Na czele wyznawców na Morawach, zwanych huterytami (od Jakuba Huttera), stał Piotr Riedeman. Do 1600 r. na Morawach było ponad 15 000 huterytów. Amisze byli grupą menonitów, która pod przywództwem Jakuba Ammana w 1693 roku oddzieliła się od innych kościołów mennonickich w Szwajcarii. Wielu wyemigrowało do Pensylwanii na początku XVIII wieku. Chociaż niektóre wyznania baptystów mogą wywodzić się z wpływów anabaptystów, większość wyznań baptystów wywodzi się z angielskiej reformacji i ruchu purytańskiego pod koniec XVI i na początku XVII wieku. Chociaż zarówno baptysta, jak i anabaptysta praktykowałiby chrzest dorosłych lub „wierzących”, baptyści nie kładliby takiego samego nacisku na niestosowanie przemocy i oddzielenie od świata. Obecnie największą grupą anabaptystów są mennonicy, liczący około 1 250 000 wyznawców na całym świecie. Liczba Amiszów wynosi około 120 000 i zamieszkują głównie Stany Zjednoczone, niewielka liczba w Kanadzie. Hutteryci liczą około 10 000 ludzi i zamieszkują Stany Zjednoczone i Kanadę. Wszystkie te grupy podzielają podstawowe wierzenia i cechy charakterystyczne anabaptystów, będąc oddzielonymi od otaczającego ich świata, nie służąc w wojsku i odmawiając składania przysięgi. Amisze i Huterianie nadal praktykują silne, wspólnotowe podejście do własności.

Anna

(1665–1714) królowa Wielkiej Brytanii

Anna, ostatnia z władców Stuartów, urodziła się 6 lutego 1665 r. w Londynie jako córka króla Jakuba II (1685–1688) i Anny Hyde. Choć jej ojciec przeszedł na katolicyzm, wuj Anny, król Karol II, wydał rozkaz, aby Anna i jej siostra Maria zostały wychowane na protestantyzmie. W 1683 roku Anna poślubiła księcia duńskiego Jerzego i według wszelkich relacji oboje byli dobrze dobrani i zadowoleni z małżeństwa. Jednak nękała ich niemożność założenia rodziny. W 1700 roku zmarł ich 11-letni syn William. Po co najmniej 18 ciążach 13 zakończyło się poronieniem lub urodzeniem martwego dziecka, a w pozostałych niemowlęta nie dożyły drugiego roku życia. William był jedynym dzieckiem, które dożyło dzieciństwa. Anna weszła w linię sukcesji zgodnie z Kartą Praw z 1689 r. i została następczynią swojego szwagra Wilhelma III (panował w latach 1689–1702). Objęła tron 8 marca 1702 roku jako królowa Anglii, Szkocji i Irlandii. Anna była zdecydowana opiekować się Kościołem anglikańskim, wierząc, że Bóg powierzył go jej opiece. Wojna o sukcesję hiszpańską (1702–1713) wybuchła w związku ze spornymi roszczeniami do tronu hiszpańskiego. Konflikt ten zdominował panowanie królowej Anny. Francja, Hiszpania i Bawaria zmierzyły się z Wielką Brytanią, Holandią, Austrią, większością Niemiec, Sabaudią i Portugalią. Ludwik XIV (1638–1715) odrzucił rozwiązanie problemu sukcesji zawarte w traktacie o podziale z 1698 r. Zakazał handlu z Indiami hiszpańskimi i odmówił brytyjskiego importu, realizując swój ekspansjonistyczny program. Dominującą postacią wśród aliantów był generał John Churchill, książę Marlborough (1650–1722), który szybko pomaszerował do Blenheim, aby w 1704 r. pokonać Francuzów. Traktat utrechcki z 1713 r. zakończył wojnę, a jego postanowienia były korzystne dla Wielkiej Brytanii interesy kolonialne i handlowe. Dominacja morska Wielkiej Brytanii pozostała nienaruszona. Wielka Brytania przyjęła Gibraltar i Minorkę w Europie, wraz z Nową Fundlandią, Nową Szkocją i terytorium Zatoki Hudsona w Ameryce Północnej. Zdobył wyłączne prawa do dostarczania niewolników do hiszpańskich kolonii. Francja zmuszona była uznać protestancką sukcesję tronu Wielkiej Brytanii. W 1707 roku Anglia i Szkocja połączyły się na mocy Aktu Unii, tworząc jedno królestwo Wielkiej Brytanii, czyniąc Annę pierwszym monarchą Wielkiej Brytanii. Unia Anglii i Szkocji była korzystna dla obu stron. Szkocja zaakceptowała wolny handel, lepsze możliwości gospodarcze i nienaruszony kościół w zamian za uznanie protestanckiej angielskiej sukcesji na tronie. Anglia odniosła także korzyści polityczne i militarne, uznając ląd i wybrzeże Szkocji za część swojego królestwa. Różnice partyjne między torysami i wigami w pełni ujawniły się za panowania Anny. Wigowie byli zwolennikami tolerancji religijnej, rządu konstytucyjnego i wojny o sukcesję hiszpańską. Torysi trzymali się Kościoła anglikańskiego i teorii boskiego prawa i wspierali wojnę jedynie na wczesnym etapie. Marlborough, torys, miał wpływ na królową poprzez swoją żonę Sarah Jennings (później Sarah Churchill, księżna Marlborough, 1660–1744). Marlborough zmienił lojalność wobec wigów i sprowadził na stanowisko sekretarza stanu swojego zięcia, Charlesa Spencera Sunderlanda. Anna wykluczyła ze stanowiska innych torysów pod naciskiem Marlborough i Sidneya Godolphina (lorda wysokiego skarbnika, 1702–1710). Torysi uchwalili ustawy o okazjonalnym konformizmie i schizmie w latach 1711 i 1714, których celem było osłabienie nonkonformistów. Jednak pragnienie torysów, by osadzić na tronie księcia Jakuba Franciszka Edwarda Stuarta, „Starego pretendenta”, przed śmiercią królowej, nie spełniło się. Anna nie urodziła następcy tronu, więc zaaranżowała wstąpienie na tron dalekiego kuzyna, protestanckiego księcia hanowerskiego Jerzego Ludwika (króla Jerzego I, 1714–1727). Wigowie zatriumfowali i cieszyli się władzą przez pół wieku. Królowa Anna zmarła 1 sierpnia 1714 roku w Londynie. Nie miała dzieci, które przeżyły.

Atahualpa

(zm. 1533) cesarz Inków

Ostatni niezależny władca rozległego Imperium Inków, Atahualpa Inca, został pojmany przez siły Francisco Pizarro w Cajamarca w Peru 16 listopada 1532 roku. Przetrzymano go w niewoli do czasu zapłacenia ogromnego okupu, a po zapłaceniu okupu został stracony za zdradę 26 lipca 1533 roku. Nazwisko i dziedzictwo Atahualpy zaczęło wiązać z hiszpańską chciwością i dwulicowością podczas ich podbojów w Nowym Świecie. Jego dziedzictwo będzie również na zawsze powiązane z rdzenną frakcyjnością polityczną i niezrozumieniem większego zagrożenia, jakie stwarzają europejskie inwazje, a także z trwałością prekolumbijskiej kultury i religijności andyjskiej długo po zakończeniu hiszpańskiego podboju militarnego Peru. Po śmierci ojca, Huayny Capac Inca, w 1525 roku, bracia Atahualpa Inca i Huascar Inca otrzymali dwa odrębne królestwa Imperium Inków: Atahualpa, północna część skupiona w Quito i Huascar, południowa część skupiona w Cuzco. Zgodnie z długoletnią tradycją braterskiego konfliktu Inków i Andów, Atahualpa zbuntował się przeciwko swojemu bratu i uwięził go. Pizarro i jego ludzie mieli szczęście wejść do Andów w chwili, gdy Atahualpa wracał do Cuzco po pomyślnym zakończeniu swoich kampanii na północy. Po przeprowadzeniu niespodziewanego ataku w Cajamarca i masakrze ponad 6000 żołnierzy Inków, Pizarro wziął do niewoli Atahualpę. Aby zapewnić sobie uwolnienie, Atahualpa zobowiązał się wypełnić pomieszczenie o powierzchni około 88 metrów sześciennych cennymi złotymi przedmiotami, co stanowiło okup za słynnego Atahualpę. Przez następne miesiące wozy tragarzy wiozły cenne przedmioty z całego imperium, w tym słoje, garnki, naczynia i ogromne złote talerze wyrwane ze ścian Świątyni Słońca w Coricancha w Cuzco. 3 maja 1533 roku Pizarro nakazał przetopienie ogromnej ilości złotych przedmiotów, co zajęło wiele tygodni. Wreszcie 16 lipca stopiony łup rozdzielono między jego ludzi, a 10 dni później Atahualpę stracono. Osiem miesięcy, podczas których Pizarro przetrzymywał Atahualpę w niewoli, dało Hiszpanom wiele okazji do obserwacji zwyczajów i zwyczajów przywódcy Inków oraz relacji między nim a jego ludem. Ich szczegółowe opisy dają cenny wgląd w głęboki szacunek, z jakim otaczano Inkę, jego półboski status oraz hierarchie społeczne i stosunki w królestwie Inków. Przetrzymany w niewoli Atahualpa potajemnie nakazał zabójstwo swojego brata Huascara, co dało Hiszpanom gotowy pretekst do egzekucji. Egzekucja Atahualpy wywołała w Hiszpanii ostrą debatę na temat moralności tego czynu i szerzej – podboju. Król Karol napisał do Pizarro o swoim niezadowoleniu, podczas gdy inni wybitni Hiszpanie również potępili egzekucję. Jednym z rezultatów było to, że Korona zdecydowała się traktować potomków Atahualpy ze znacznym szacunkiem i szacunkiem. Jego synom i innym członkom rodziny przyznano uprzywilejowany status, a wielu potomków Atahualpy zaliczało się do najbardziej uprzywilejowanych społecznie Indian w społeczeństwie kolonialnym po podboju. W kolejnych dziesięcioleciach stał się także męczennikiem w sprawie indyjskiego oporu wobec hiszpańskiej dominacji.

Atlantyckie wyspy Hiszpanii i Portugalii

W XV wieku atlantyckie wyspy Hiszpanii i Portugalii odegrały kluczową rolę w powstaniu swego rodzaju technologicznego i komercyjnego prototypu lub szablonu dla niewolniczej produkcji cukru, który został przeniesiony do obu Ameryk po 1492 roku. Portugalczycy zaczęli kolonizować Maderę (zwłaszcza Madera, La Palma, Hierro i Porto Santo, ok. 768 kilometrów kwadratowych) na początku lat dwudziestych XIV wieku; dziewięć wysp Azorów (ok. 2300 kilometrów kwadratowych) w latach trzydziestych lub czterdziestych XIV wieku; oraz 10 głównych wysp Wysp Zielonego Przylądka (ok. 4000 kilometrów kwadratowych), przede wszystkim Wyspy Świętego Tomasza i Książęca, pod koniec XIV wieku. Żadna z tych wysp nie była zamieszkała. Inaczej było w przypadku siedmiu Wysp Kanaryjskich (ok. 7300 km²), które zamieszkiwała grupa zwana Guanczami. Pod koniec XIII wieku Kastylijczycy, Włosi, Francuzi i inni rozpoczęli wyprawy na najazdy niewolników na Wyspy Kanaryjskie. Hiszpanie formalnie włączyli Wyspy Kanaryjskie do swojego imperium w 1496 r., po ujarzmieniu tubylców wysp, choć nominalne panowanie Kastylii sięgało początków XIV wieku. Razem te wyspy atlantyckie zapewniły agresywnie ekspansywnym imperiom Hiszpanii i Portugalii „odskocznię” do obu Ameryk dla

ich rodzącego się przemysłu cukrowniczego i innych tropikalnych gałęzi przemysłu eksportowego. Tygłe empirycznych, praktycznych eksperymentów dotyczących wszystkich aspektów produkcji cukru – od uprawy i zbiorów, przez import i kontrolę afrykańskiej siły roboczej, po procesy quasi-przemysłowe, w wyniku których sok z trzciny cukrowej przekształcał się w cukier granulowany – wyspy atlantyckie były kluczowe w rozwoju technologicznego know-how niezbędnego do eksplozji produkcji cukru na Karaibach i w Brazylii w XVI wieku i później. Pod koniec lat pięćdziesiątych XIV wieku produkcja cukru na Maderze przekroczyła 70 000 kilogramów, z czego większość była eksportowana do Anglii i Morza Śródziemnego, pogłębiając rynki i umacniając sieci finansowe i handlowe, które później odegrały kluczową rolę w rozwoju produkcji eksportowej opartej na plantacjach w obu Amerykach. Infrastruktura administracyjna, którą Portugalczycy rozwinęli, aby rządzić Maderą, Azorami i Wyspami Zielonego Przylądka, oparta na dziedzicznych „kapitanach-darczyńcach”, została również hurtowo przeniesiona do Brazylii w ciągu pierwszego półwiecza jej kolonizacji. Zwłaszcza produkcja cukru na Maderze na plantacjach, oparta zarówno na niewolniczej, jak i bezpłatnej pracy, również zaostrzyła europejski apetyt na ten luksusowy towar, pogłębiając popyt tuż przed spotkaniem z Ameryką. Ponadto zarówno przed, jak i po wprowadzeniu produkcji cukru w obu Amerykach, wyspy atlantyckie służyły jako ważne stacje przesiadkowe dla afrykańskiego handlu niewolnikami i handlu na duże odległości z Azją.

Augsburg, pokój

Pokój augsburski odnosi się do porozumienia pomiędzy Karolem V, świętym cesarzem rzymskim, a książętami luteranскими, które przyznało kościołom luteranским status prawny w Niemczech. Uгода ta rozwiązała konflikt na szczeblu państwowym, ale nie rozwiązała żadnego z problemów teologicznych reformacji. Okres między 1546 a 1555 rokiem był okresem znaczących działań wojennych w Europie, charakteryzujących się głównie mniejszymi bitwami, oportunistycznymi z natury, z kilkoma większymi konfliktami. Głównymi aktorami do tego czasu byli cesarz Karol V; Franciszek I, król Francji; Papież Paweł III; oraz różni książęta w Niemczech, którzy utworzyli stowarzyszenie na rzecz wzajemnej obrony w tak zwanej Lidze Szmalkaldzkiej (nazwanej na cześć miasta Schmalkalden w środkowych Niemczech). Karol V był sfrustrowany konfliktem religijnym rozdierającym jego imperium. Naciskał na papieża, aby rozstrzygnął różnice, czego efektem był Sobór Trydencki, który rozpoczął się w 1545 roku. Karol V chciał, aby w soborze uczestniczyli przywódcy protestancy, ale tak się nie stało. W tym samym czasie Karol manewrował, aby uzyskać większą kontrolę nad książętami niemieckimi, stosując presję militarną i negocjacje. Miał nadzieję rozbić Ligę Szmalkaldzką za pomocą dyplomacji (i intryg), ale jeśli to się nie powiedzie, wbić klin przez Niemcy swoimi armiami i rozbić ligę środkami militarnymi. Dokonano tego w serii bitew, które rozpoczęły się pod koniec 1546 r. i zakończyły 23 kwietnia 1547 r. klęską sił ligowych pod Mühlbergiem i późniejszym uwięzieniem kluczowego wodza, landgraфа Filipa z Hesji. Głównym sojusznikiem Karola w bitwach był elektor Saksonii Maurycy, oportunistą o skłonnościach luteranских. Podczas gdy Karol V osiągnął swój cel, jakim było zdobycie politycznej i militarnej kontroli nad Niemcami, luteranizm okazał się niemożliwy do wykorzenienia. W kwietniu 1548 roku edyktem opublikowanym w Augsburgu (zwanym Tymczasowym Augsburgiem) Karol nakazał przywrócenie Mszy rzymskokatolickiej i innych praktyk, zezwalając luteranom jedynie na dwa ustępstwa: duchowieństwo żonate oraz używanie chleba i wina podczas Komunii. Później tego samego roku Karol i Maurycy poinstruowali luteranского Filipa Melanchtona, aby dokonali pewnych zmian w dokumencie w nadziei, że uczyni go bardziej akceptowalnym dla innych książąt luteranских, którzy odmówili poparcia tymczasowego porozumienia augsburskiego. Edykt ten został opublikowany jako tymczasowy w Lipsku. Żadnemu z edyktów nie udało się przywrócić jednolitości praktyki kościelnej w Niemczech. Tymczasem nie udało się uzyskać poparcia ludności Niemiec, a Melanchton został zarzucony przez swoich kolegów luteranów za udział w Tymczasowym Lipsku. Jedynym rzeczywistym skutkiem okresu przejściowego była zdolność tych, którzy nadal byli katolikami, do zachowywania swojej wiary na

terytoriach luteranckich. Układ sił, który pozwolił Karolowi V przejąć kontrolę nad Niemcami w latach 1547–48, wkrótce się zmienił. Karol był zmuszony oddać Maurycemu Saksonii dużą kontrolę nad Niemcami w zamian za jego ciągłe wsparcie militarne. Karol negocjował porozumienie pokojowe z Franciszkiem I, królem Francji, w 1544 r., ale Franciszek zmarł w 1547 r., a jego następcą został jego syn, Henryk II, który w nadchodzących latach okazał się dla Karola kłopotliwy. Po kilku latach manewrów politycznych Maurycy z Saksonii wraz z kilkoma innymi niemieckimi książętami luteranckimi utworzył w maju 1551 roku Ligę Torgau. W styczniu 1552 roku Maurycy zawarł formalny pokój z Henrykiem II, który zgodził się wesprzeć książąt niemieckich w walce z cesarzem. Doprowadziło to do otwartej wojny trwającej od marca 1552 do czerwca 1553. W tym momencie Karol był w zasadzie otoczony. Francja napadała na jego terytoria od wschodu, Maurycy od północy, a sułtan turecki walczył z bratem Karola Ferdynandem od południa i zachodu. Jednak nikt nie miał takiej siły militarnej, aby całkowicie pokonać Karola, ponieważ ziemie i armie pod panowaniem Karola były nadal ogromne i obejmowały Hiszpanię, Austrię, Holandię i znaczną część Włoch. Maurycy Saksoński zmarł w czerwcu 1553 roku z powodu ran bojowych, kończąc najważniejsze bitwy tego okresu. Niełatwo rozejm utrzymywał się do 1555 r., kiedy to przedstawiciele książąt luteranckich spotkali się z przedstawicielami Karola na sejmie w Augsburgu, odbywającym się od lutego do września 1555 r. Przedstawiciele papieża nie zaproszono. Różni emisariusze byli w stanie wynegocjować pokój polityczny i religijny. Książęta luteranccy uzyskali niepodległość terytorialną. Wszyscy ludzie na terytoriach luteranckich będą wyznawać religię swojego księcia. Wszyscy ludzie na terytoriach katolickich będą zobowiązani do przestrzegania katolicyzmu. Niektóre miasta, które miały zarówno znaczną populację katolicką, jak i luterancką, pozwoliłyby na założenie obu kościołów. Osoby, które ze względu na wiarę nie chciały mieszkać na jednym terytorium, mogły swobodnie przenieść się na inne terytorium. Pokój w Augsburgu był kamieniem milowym w zachodnim chrześcijaństwie. Uznał Kościół luterancki za odrębny organ kościelny, przyznając swoim członkom prawa w obrębie imperium. Nie rozwiązało to żadnej kwestii teologicznej i było poważnym pęknięciem w zachodnim chrześcijaństwie; nie odnosił się też do praw wyznawców reformowanych i anabaptystów. W przypadku wierzących reformowanych uznanie nastąpiło na mocy traktatu westfalskiego w 1648 r. Wierzący anabaptyści nadal znosili prześladowania przez kilka stuleci, co spowodowało, że wielu uciekło do Europy Wschodniej, a ostatecznie do Ameryki, aby praktykować swoją wiarę.

Aurangzeb

(1618–1707) cesarz Indii

Aurangzeb był szóstym cesarzem Mogołów (1658–1707). Rządził przez 49 lat jako cesarz Alamgir (zdobywca wszechświata); był ostatnim wielkim władcą dynastii Mogołów, ale pozostawił imperium wyczerpane ekonomicznie i powszechnie zniechęcone. Gdy Shah Jahan się starzał, jego synowie otwarcie zbuntowali się przeciwko niemu. Zwycięzcą został 44-letni Aurangzeb, który uwięził Shah Jahana i zabił wszystkich trzech swoich braci. Do jego mocnych stron należało szerokie doświadczenie administracyjne i wojskowe, ścisła oszczędność w życiu osobistym i oddanie pracy. Ograniczył korupcję i podjął działania na rzecz poprawy rolnictwa. Surowy i pobożny muzułmanin, był także bigotem, który nie tolerował innych religii i prześladował ich wyznawców. Tak rozpoczęły się jego kłopoty, które również przyczyniły się do rozpadu imperium Mogołów. Nakazał zamknięcie szkół hinduskich, zniszczenie wielu świątyń hinduistycznych i wyparcie wielu Hindusów ze służby rządowej. Chociaż nie mógł wyeliminować wszystkich Hindusów z rządu, żaden Hinduś pod jego rządami nie wspiął się na wysokie stanowiska. Ostatnią kroplą dla Hindusów było przywrócenie pogłównego i innych surowych podatków nakładanych na niemuzułmanów, zniesionych za jego przodka, cesarza Akbara. Polityka religijna Aurangzeba przyczyniła się do rozwoju odrodzonego hinduizmu, będącego mieszkanką religii i tego, co można nazwać protonacjonalizmem. Zaczęło się w południowych Indiach pod rządami Shivaji,

który zbuntował się w 1662 roku, stając na czele Konfederacji Marathów. Długie i kosztowne kampanie nie położyły kresu powstaniu Marathów. W 1683 roku radźputowie, potężni zwolennicy Mogołów, również zbuntowali się, przyciągając nawet do swojej sprawy jednego z synów Aurangzeba. Podczas gdy jego porucznicy prowadzili kampanie przeciwko Marathom i Radźputom, Aurangzeb osobiście wziął na siebie odpowiedzialność za przeciągającą się wojnę na południu, gdzie był wicekrólem pod rządami swojego ojca. Jego celem było podbicie dwóch pozostałych niezależnych królestw Dekanu, począwszy od 1683 roku. Odnosił sukcesy militarne, w wyniku czego imperium Mogołów pod rządami Aurangzeba rozciągało się od Kabulu na północy po Przylądek Komorin na południu. Jednak wojny wyczerpały finansowo imperium, a przeciążeni chłopcy zbuntowali się. Co więcej, jego całkowite zaangażowanie w kampanie i nieobecność w stolicy spowodowały zaniedbanie administracji. Aurangzeb zmarł w 1707 roku w wieku 89 lat. Ponieważ wstąpił na tron po zabiciu swoich braci, nie miał żadnego krewnego i trzymał całą władzę w swoich rękach. Jego religijna bigoteria zraziła Hindusów, a skupienie się na ujarzmieniu rebeliantów i rozszerzeniu imperium sprawiło, że nie był świadomy nowej zmiany władzy wśród Europejczyków w Indiach i przekazania dominacji morskiej z Portugalczyków na Anglików. Jego muzułmańscy generałowie wiernie służyli mu przez całe życie, ale po jego śmierci uzurpowali sobie dziedzictwo jego nieudolnych synów. Potęga Mogołów wkrótce osłabła i upadła.

Aztekowie (Meksyk)

Ponieważ elita Azteków nieustannie opowiadała na nowo swoją historię, aby była zgodna ze współczesnymi obawami politycznymi i religijnymi, początki Imperium Azteków są owiane mitami i legendami. Wśród uczonych panuje zgodna opinia, że Aztekowie, czyli Meksyk, byli nomadami mówiącymi w języku Nahuatl, polującymi i zbierającymi, którzy rozpoczęli migrację na południe ze swojej mitycznej ojczyzny, zwanej Aztlán, położonej gdzieś na północnych pustyniach Meksyku, począwszy od początku XII wieku. Jedną z szeregu grup etnicznych mówiących w języku Nahuatl, które wyemigrowały do bardziej żyznych regionów Central Highlands Meksyku po upadku Tolteków w okresie postklasycznym, Meksykanie byli uważani za barbarzyńców i nazywani przez Chichimeca, czyli „rodem psa”, grupy bardziej zaawansowane i osiadłe osiedliły się już w Basenie Meksyku. Dzięki bogatej różnorodności zasobów środowiska Basen Meksyku, region zwany Anáhuac w języku nahuatl, był głównym miejscem osiadłego rolnictwa i rozwoju zaawansowanej cywilizacji od okresu preklasycznego. Aztekowie wyemigrowali do Anáhuac około 1250 roku, gdzie przez następne stulecie prowadzili niepewną egzystencję, ucząc się osiadłego trybu życia swoich liczniejszych i potężniejszych sąsiadów. Według legendy Azteków miejsce ich stolicy wybrano około 1325 roku, kiedy jeden z ich świętych mężów spełnił przepowiednię ich głównego boga, Huitzilopochtli: orzeł siedzący na kaktusie, w niektórych wersjach pożerający węża. Miejsce to stanowiło niewielkie wychodnie skalne na zachodnim krańcu południowej części jeziora Texcoco. W tym miejscu Aztekowie rozpoczęli budowę swojej stolicy, wyspy połączonej z lądem groblą, którą nazwali Tenochtitlán (Miejsce Owoców Kaktusów). W tym czasie w Basenie Meksyku dominowały inne miasta-państwa, w szczególności Tepaneca, Texcoco i Tlacopán. Miasto na wyspie szybko rosło, podobnie jak potęga militarna i polityczna Azteków. W 1428 r. pod rządami Itzcoatla (ok. 1427–1440) Aztekowie obalili swoich władców Tepaneca, potwierdzili swoją niepodległość i stali się „pierwszymi wśród równych” w Potrójnym Przymierzu z Texcoco i Tlacopánem. Nastawiony na ekspansję imperialną, rząd Meksyku pod rządami Montezumy I (ok. 1440–1469) połączył wojny podboju z zawieraniem sojuszy, aby rozszerzyć swoje terytorium. Proces ten był kontynuowany pod rządami władców Axayacatla (ok. 1469–81), Tizoca (ok. 1469–1481), 1481–86), Ahuitzotl (ok. 1486–1502) i Montezuma II (ok. 1502–20). Na początku XVI wieku Aztekowie utworzyli rozległe imperium dopływowe, które sięgało daleko poza Anáhuac i obejmowało większość zasiedlonych terytoriów na wschodzie (do Zatoki Meksykańskiej) i na południu (do krańców domen Majów), a którego wpływ było odczuwalne aż na południe, aż do królestw Majów w Gwatemali. Na zachodzie różne państwa Tarascan opierały się wysiłkom Azteków,

by je podbić, podczas gdy bliżej domu niektóre zachowały niezależność – w szczególności Tlaxcalanie. Daleko od jednolitego i monolitycznego Imperium Azteków zostało przeszyte wieloma pęknięciami i podziałami – języków, grup etnicznych, religii, królestw, państw-miast – co było w dużej mierze konsekwencją mezoamerykańskiej polityczno-kulturowej tradycji imperialnej polegającej na pozostawieniu nietkniętych rządzących dynastii i biurokracji, infrastrukturę zdominowanych polityk. Szacuje się, że około 400 polityków było podporządkowanych i składało hołd swoim azteckim władcom. W tym czasie Tenochtitlán stał się jednym z największych i najgęściej zaludnionych miast na świecie, zajmującym prawie 14 kilometrów kwadratowych, ze skomplikowanym systemem kanałów, ścieżek, ogrodów, murów, brukowanych ulic, kompleksów mieszkalnych, świątyń i piramid. Ludność miasta osiągnęła prawdopodobnie 250 000 mieszkańców. Planowane miasto podzielono na kwartały odpowiadające czterem stronom świata, z wydzieloną piątą dzielnicą Tlatelolco, będącej głównym rynkiem miasta. W sercu miasta znajdowała się święta dzielnica o powierzchni około 90 000 metrów kwadratowych, wypełniona ponad 80 imponującymi budowlami, nad którymi dominowała Wielka Piramida (Templo Mayor) o wysokości około 60 metrów, z bliźniaczymi świątyniami poświęconymi Huitzilopochtli (bogowi Słońce i wojna) i Tlaloc (bóg deszczu).

Aztekowie, ofiary z ludzi

Chociaż niektórzy utrzymują, że pogląd, że Aztekowie (Meksyk) składali ofiary z ludzi, jest mitem zapoczątkowanym przez hiszpańskich konkwistadorów w celu usprawiedliwienia i legitymizacji ich podbojów, w rzeczywistości liczne dowody wskazują, że państwo Azteków, podobnie jak wiele innych prekolumbijskich władz andyjskie regularnie praktykowały rytualne ofiary z ludzi. Dowody wskazują również, że Aztekowie zinstytucjonalizowali tę praktykę, podnosząc ją do wysokiej formy sztuki, najważniejszego widowiska publicznego w państwie i kluczowej funkcji państwa niezbędnej dla dobrobytu kosmosu. Dowody te obejmują dziesiątki relacji hiszpańskich i tubylczych spisanych podczas podboju Meksyku i po nim, a także liczne artefakty archeologiczne i tekstowe sprzed hiszpańskiej inwazji. Przekonania religijne i kulturowe inspirujące rytualne ofiary z ludzi Azteków miały głębokie korzenie w społeczeństwie i kulturze Mezoameryki. Wiadomo, że wiele prekolumbijskich polityków w obu Amerykach rytualnie składało ofiary z ludzi swoim bogom. Należą do nich 32 Azteków, ofiary z ludzi oraz wiele królestw i miast-państw Majów, Monte Albán i późniejsze państwa Zapoteków, Teotihuacán, Toltekowie i inni. Praktyki takie były zakorzenione w panmezoamerykańskim zbiorze wierzeń dotyczących duchowej mocy ludzkiej krwi i codziennej interwencji bogów w sprawy ludzkie. Państwa przekształciły te szerokie rozumienia kulturowe w ideologie i spektakle państwowe. Grupy rządzące przedstawiały publiczne ofiary ludzkiej krwi jako spłatę długu wobec bogów. Przebłagając bogów najcenniejszą substancją we wszechświecie – ludzką krew – państwa terroryzowały wrogów i przedstawiały siebie jako zabezpieczające większe dobro społeczne i kosmiczne. Były to publiczne i prywatne rytuały upuszczania krwi w służbie bogów powszechne w całej Mezoameryce, a rytualne ofiary z ludzi były najbardziej ekstremalną formą upuszczania krwi. Aztekowie doprowadzili tę praktykę do skrajności, przy różnych okazjach składając ofiary z ludzi w ramach przebłagania za wiele boskich istot. Spośród 18 ceremonialnych wydarzeń, które miały miejsce podczas każdego z 18 miesięcy azteckiego roku słonecznego, osiem obejmowało rytualne ofiary z ludzi. Obejmowały one ceremonię Quecholli („Drogocenne Pióro”, 31 października–9 listopada), podczas której kapłani rytualnie zabijali i składali w ofierze jeńców przebranych za jelenie, oraz ceremonię Atl Caualo („Zatrzymanie wody”, 13 lutego–4 marca), podczas którego niemowlęta i dzieci były publicznie prowadzone w grupach przed złożeniem ich w ofierze. W makabrycznej ofierze czterech kapłanów przytrzymywało ofiarę na dużym kamieniu, aby inny kapłan mógł ją rozciąć i usunąć serce. Poprzez rytualne przygotowanie i transformację ofiarę przedstawiano jako boga, któremu miała zostać złożona w ofierze. Było wiele odmian tych ogólnych tematów. Najczęściej przebłaganą boską istotą był Huitzilopochtli, bóg słońca i wojny, szczególnie pod koniec każdego 52-letniego stulecia Azteków. Bez takich ofiar – jak twierdziło

państwo – Słońce przestałoby wschodzić, a wszechświat dobiegłby końca. Po połączeniu Trójprzymierza Azteków z 1428 r. z Tenochtitlán, Texcoco i Tlacopán, praktyka składania ofiar z ludzi została zinstytucjonalizowana na najwyższych szczeblach państwa Azteków. Ważniejsze wydarzenia, takie jak zwycięstwo w wojnie, inauguracja nowego władcy czy poświęcenie ważnej struktury publicznej, stały się okazją do ofiar z ludzi na dużą skalę. Najbardziej rozległy taki przypadek miał miejsce w 1487 r., kiedy to poświęcono świątynię Huitzilopochtli w Tenochtitlán, podczas której w ciągu czterech dni rytualnie złożono w ofierze około 20 000 ludzi. Aztekowie inicjowali także wcześniej zaplanowane wojny z sąsiednimi państwami – rytualne bitwy zwane „wojnami kwiatowymi” – w dużej mierze po to, aby zapewnić sobie ofiary ofiarne. W swoim błyskawicznym wzroście do dominacji państwo Azteków uczyniło takie praktyki integralną częścią ideologii państwowej i ambicji imperialnych. Rytualne ofiary z ludzi ukazywały niesamowitą władzę polityczną i religijną państwa Azteków, terroryzowały jego wrogów, działały jako spójna siła ideologiczna wśród poddanych i generowały animozje wobec jego rządów wśród podporządkowanych państw, które Hiszpanie wykorzystali później podczas podboju Meksyku.

Ameryka Środkowa, podbój

Hiszpański podbój Ameryki Środkowej zalicza się do najbardziej niszczycielskich procesów w historii świata. Połączenie przedłużających się wojen, pracy przymusowej, niewolnictwa i chorób zdziesiątkowało rdzenną ludność, która mimo wszystko przetrwała zarówno podbój, jak i 300 lat rządów kolonialnych. Podbój głęboko wpłynął na każdy aspekt życia na przesmyku. Po skonsolidowaniu podboju Hispanioli i założeniu garnizonów wzdłuż wybrzeża Kuby w latach 90. XIX wieku hiszpańscy odkrywcy rozpoczęli badania wybrzeży półwyspu Jukatan oraz karaibskich wybrzeży Ameryki Środkowej i Południowej. W 1509 roku Korona Hiszpańska przyznała dwie koncesje na kolonizację tych niezbadanych ziem. Jedna została ochrzczona Nueva Andalusia i obejmowała terytorium na wschód od Zatoki Darién (na styku dzisiejszej Kolumbii i Panamy). Druga, Castilla de Oro, rozciągała się od Zatoki Darién na północ do Cabo Gracias a Dios (na współczesnej granicy Nikaragui i Hondurasu). Początkowe wypadki wzdłuż tych regionów przybrzeżnych spotkały się z ostrym oporem tubylców, chorobami, trudnościami i niepowodzeniami. Te wczesne spotkania Hiszpanii z karaibskimi wybrzeżami Ameryki Środkowej i Południowej zaszczepiły wśród rdzennych mieszkańców zjadliwe choroby europejskie, które szybko rozprzestrzeniły się na północ, południe i zachód. W ciągu dziesięciu lat ospa i inne patogeny zdziesiątkowały populację zarówno w Andach, jak i na przesmyku Ameryki Środkowej, na wiele lat przed faktycznym postawieniem stopy przez Hiszpanów na tych obszarach. Osłabiając tubylczą politykę, powodując gwałtowny spadek demograficzny i generując głębokie kryzysy kulturowe i polityczne, szybkie rozprzestrzenianie się tych wysoce zaraźliwych patogenów pomogło umożliwić późniejsze podboje. Pierwsze sukcesy Hiszpanii w tych regionach odniosły Vasco Núñez de Balboa, pomniejszy szlachcic, zadłużony rolnik i utalentowany dowódca wojskowy. Dokonując inwazji na region Darién, Balboa podbił liczne ugrupowania polityczne i zgromadził znaczne skarby, po czym przedarł się przez przesmyk Ameryki Środkowej w Panamie na czele 190 Hiszpanów oraz licznych indyjskich tragarzy i przewodników. 29 września 1513 roku Balboa odkrył Ocean Spokojny, który nazwał „Morzem Południowym”. Pod koniec lat dwudziestych XVI wieku Panama City, osada na Pacyfiku, na końcu korytarza lądowego prowadzącego przez Panamę, stała się ważnym ośrodkiem stoczniowym i punktem startu kolejnych wypraw badawczych i podbojów, w tym podboju Peru. mozaika grup Prekolumbijska Ameryka Środkowa była zamieszkała przez mozaikę grup etnicznych i językowych podzielonych politycznie na dziesiątki królestw, państw-miast i mniejszych państw. Tej fragmentacji politycznej towarzyszyły późniejsze podziały i konflikty między Hiszpanami, co jest kluczową cechą podbojów Ameryki Środkowej i Peru. Konflikty te wybuchły po raz pierwszy w 1519 r., kiedy konkwistador Pedrarias Dávila stracił Balboę po oskarżeniu go o zdradę stanu. Zakładając osadę w Panamie w tym samym roku, Pedrarias został zastąpiony na rozkaz królewski przez Gila Gonzáleza Dávilę, który

rozpoczął wyprawy badawcze na północ do Kostaryki i Nikaragui, mordując i zniewalając rdzennych mieszkańców. Kluczowy moment w tych początkowych najazdach nastąpił w 1522 roku wzdłuż brzegu jeziora Nikaragua, kiedy Dávila przekonał kacyka Nikaragui, Nikaraguę, do poddania się hiszpańskiemu zwierzchnictwu i przyjęcia chrześcijaństwa. Wkrótce potem kacyk Chorotegi Diriangén zaatakował i pokonał siły Dávili, zmuszając go do pośpiesznego odwrotu do Panamy. Do dziś przeciwstawne ścieżki wybrane przez kacyków Nikaragui i Diriangén w odpowiedzi na żądania Hiszpanii – pokojowe poddanie się kontra zbrojny opór – służą jako symboliczny kontrapunkt w dyskusjach na temat stosunków Ameryki Środkowej z potężniejszymi przeciwnikami. Wkrótce doszło do zacieklego konfliktu między Pedrariasem a Dávilą, ten ostatni odmówił zrzeczenia się roszczeń do terytoriów Nikaragui. W 1524 roku podwładny Pedrarias Francisco Hernández de Córdoba wrócił do Nikaragui z silniejszymi siłami, zdeterminowany, by podporządkować sobie rdzenną ludność regionu. Odnosząc początkowy sukces, założył dwa miasta, Grenadę i León. W ciągu następnych dwóch lat w Nikaragui wybuchła seria wojen domowych między konkurującymi konkwistadorami i ich sojusznikami, gdy Dávila zaatakował Hernándezę, ten zbuntował się przeciwko Pedrariasowi, który z kolei pokonał i stracił Hernándezę. W międzyczasie, gdy podbój Meksyku się utrwalił, Hernán Cortés i jego porucznicy zwrócili uwagę na południe. W 1523 roku Cortés wysłał Pedro de Alvarado na południe, na wyżyny Gwatemali. Zręcznie wykorzystując rozłam polityczny między królestwami Cakchiquel i Quiché, podobnie jak Cortés wykorzystał rdzenne podziały w Meksyku, Alvarado sprzymierzył się z Cakchiquel i pokonał Quiché w serii bitew i masakr. Legendarny moment nastąpił w bitwie pod Quetzaltenango w kwietniu 1524 r., kiedy połączone siły hiszpańsko-Cakchiquel wymordowały znacznie większą armię Quiché, a Alvarado osobiście zabił wodza Quiché Tecúna Umána. Kampania Alvarado w Gwatemali naznaczona była serią okrucieństw i oburzenia, które później zostały upamiętnione w ustnej i pisanej kulturze górskich Indian. Wkrótce po bitwie pod Quetzaltenango Alvarado schwytał i spalił żywcem dużą liczbę lordów i szlachty Quiché. Następnie, po użyciu swoich sojuszników Cakchiquel do pokonania ich wrogów, Tz'utujilów, Alvarado zdradził Cakchiquelów, wykonując egzekucję na ich przywódcach i dopuszczając się innych okrucieństw. Ocalali Cakchiquelowie uciekli w góry, gdzie przez cztery lata brali udział w kampanii partyzanckiej przeciwko siłom Alvarado. Nieustannie ścigając swoich niegdysiejszych sojuszników, siły Alvarado schwytały wielu przywódców rebeliantów i powiesiły ich na centralnym placu stolicy Cakchiquel, Iximché, jako lekcję poglądową dla innych potencjalnych rebeliantów. Następnie Alvarado zniszczył stolicę. Te i powiązane wydarzenia zostały później zapisane w rodzimym rękopisie, *Annals of the Cakchiquels*. W nadchodzących latach Alvarado, jego porucznicy i ich następcy kontynuowali podbój wyżyn, dopuszczając się wielu zbrodni i ustanawiając królestwo Gwatemali pod jurysdykcją Nowej Hiszpanii. Wkrótce potem Alvarado stał się czołową postacią w podboju Peru. Ostatnim autonomicznym państwem w Gwatemali, które zostało podbite przez Hiszpanów, było królestwo Tayasal w dżungli Petén w 1697 r. Szacuje się, że w wyniku działań wojennych, pracy przymusowej i chorób w ciągu pierwszych 50 lat podboju zginęło ponad jedna trzecia ludności 2 miliony mieszkańców Gwatemali. Silne przywództwo Alvarado w Gwatemali skutecznie stłumiło początkowe spory między jego ludźmi. Inaczej było w pozostałej części Ameryki Środkowej, gdzie konflikty między Hiszpanami często przeradzały się w otwarte wojny domowe. W 1524 roku, po wysłaniu morskiej wyprawy pod dowództwem Cristóbal de Olida do Zatoki Hondurasu, Cortés odkrył, że Olid zbuntował się przeciwko jego władzy i sprzymierzył się z nemezis Cortésa, gubernatorem Kuby Diego Velázquezem. Po wysłaniu Francisco de las Casasa, aby odciążył Olida, Cortés maszerował drogą lądową setki kilometrów przez parne dżungle Jukatana i Petén, aby ujarzmić samego Olida. 19-miesięczna kampania była katastrofą. Kiedy w końcu dotarł do Hondurasu, jego siły były przerzedzone i wyczerpane, Cortés odkrył, że Las Casas i González już pokonali i ścięli Olida. Pomimo wyroków śmierci wydanych przez meksykański trybunał Cortés zadbał o to, aby żaden z nich nie został ukarany za ten czyn.

Wojny domowe

Krótko mówiąc, od lat dwudziestych XVI w. do lat pięćdziesiątych XVI w. znaczna część Ameryki Środkowej stała się rozległym polem śmierci. Wojny domowe między rywalizującymi konkwistadorami trwały nadal, a podziały i pęknięcia wśród rdzennej ludności skłoniły Hiszpanów do przyjęcia fragmentarycznej strategii, przedłużając proces podboju i towarzyszącą mu przemoc. Sfrustrowani swoimi wysiłkami mającymi na celu odkrycie dużych złóż złota i innych skarbów oraz powtórzeniem doświadczenia Cortésa w Meksyku, hiszpańscy najeźdźcy zwrócili się ku wszelkim towarom zbywalnym z regionu. osiągnąć zysk. Pod koniec lat dwudziestych XVI wieku w Nueva Segovia w północno-środkowej Nikaragui odkryto złoto. Kopalnie wkrótce okazały się rozczarowujące. W tym czasie stało się jasne, że najcenniejszym towarem rynkowym w regionie jest praca ludzka. W ten sposób handel niewolnikami stał się najważniejszym filarem wczesnej gospodarki kolonialnej Ameryki Środkowej. Wiele rdzennej ludności uciekło w głąb kraju, dołączając do innych rdzennych grup, które utrzymywały zaciepły opór przeciwko zdecydowanym wysiłkom Hiszpanii mającym na celu ich ujarznienie. To, co Hiszpanie nazywali indios bravos (dzikimi Indianami) w tropikalnych górach i dżunglach wschodniej Nikaragui oraz w części Hondurasu, Gwatemali i innych miejsc, przez cały czas pozostawało poza orbitą hiszpańskiej kontroli. Szacunki dotyczące populacji prekolumbijskiej Ameryki Środkowej jest bardzo zróżnicowana. Według najlepszych szacunków przed przybyciem Hiszpanii przesmyk zamieszkiwało aż 5 milionów ludzi, z czego znacznie ponad 1 milion w zachodniej Nikaragui i południowym Hondurasie. Szacuje się, że w latach 1528–1550 w niewoli znalazło się od 400 000 do 500 000 rdzennych mieszkańców tego ostatniego regionu. Wielu zginęło po drodze, ocalałych wysłano głównie do Panamy i Peru.

Angielskie Siły Morskie

Według powszechnych szacunków hiszpańska Armada składała się ze 138 statków z Hiszpanii i różnych dominacji Habsburgów, ważących łącznie 58 000 ton, przewożących 30 000 ludzi i 2400 armat. Liczba żołnierzy zostanie podwojona, gdy przyłączą się siły księcia Parmy. Angielskie siły morskie składały się z 34 królewskich okrętów wojennych i 170 statków prywatnych, starannie wybranych ze Wschodniej Anglii i Kentu. Hiszpania dominowała na pełnym morzu przez około sto lat, ale jej flota nie przewyższała angielskich odpowiedników. Armada miała 21 galeonów, które były ogromne, ale powolne. Dowódca Armady, książę Medyny-Sydonii, był ekspertem w dziedzinie logistyki floty, ale nie zawodowym dowódcą wojskowym. Żołnierze Armady byli pobożnymi katolikami, ale nie mieli doświadczenia w bitwach morskich, zwłaszcza w żegludze po kanale La Manche, gdzie wiatry i fale często były nieprzewidywalne. Dla porównania, główne angielskie okręty wojenne również były ogromne, ale szybsze, bardziej zwrotne i wyposażone w lepsze działa. Dowódcy angielskiej Królewskiej Marynarki Wojennej, lord Howard z Effington, sir Francis Drake i sir John Hawkins, byli zawodowymi marynarzami, a każdy z nich miał wyjątkowe doświadczenie w żeglarstwie i walce na morzu. Angielscy żołnierze, w tym wielu weteranów wojny holenderskiej, znali kanał La Manche lepiej i byli dobrze przygotowani do toczących się tam bitew morskich. Oczywiście obu stronom zależało na zwycięstwie, ale żadna ze stron nie obliczyła prawidłowo, jak ostatecznie potoczy się wojna. 29 lipca 1588 roku, po trzech miesiącach podróży z Lizbony, Armada dotarła do Lizard Point, południowego krańca Anglii. Rozprzestrzenił się, tworząc formację półksiężyca i popłynęła wzdłuż angielskiego wybrzeża na północny wschód, aż do Calais. Książę Medyny-Sydonii dowodził głównymi pancernikami pośrodku, z awangardą po lewej stronie i tylną strażą po prawej stronie, każdy z około 20 okrętami wojennymi. 31 lipca angielskie okręty marynarki wojennej wytypnęły z Plymouth z równie imponującą siłą i kontynuowały pościg za flotą hiszpańską. Przez kilka następných dni obie floty ścierały się w napięciu na kanale La Manche, ale żadna ze stron nie podjęła próby poważniejszego starcia militarnego. Armada zbliżała się do Calais 6 sierpnia, mając nadzieję na połączenie sił z księciem Parmy zgodnie z planem samego Filipa II. Jednak książę został wymanewrowany przez siły holenderskie na lądzie i morzu we Flandrii, nie odważył się ryzykować zranienia podczas konwojowania swojej armii na własnych małych barkach z Flandrii przez

kanal La Manche do Anglii. Podczas gdy Hiszpanie zastanawiali się, jak zaokrętować żołnierzy Parmy, osiem płonących angielskich statków ogniowych w nocy 7 sierpnia przebiło kolos Armady, rozbijając formację półksiężyca, podpalając hiszpańskie statki i powodując ucieczkę całej floty w panice. Następnego dnia flota hiszpańska ucierpiała z powodu całonocnej wichury wiejącej z południowo-południowego zachodu na północny-północny zachód i straciła wiele istnień ludzkich w bitwach u wybrzeży Gravelines. Później stale pogarszająca się pogoda rozproszyła Armadę do Morza Północnego, i w ten sposób pogrzebała wszelkie nadzieje na to, że księżę Parmy dołączy do Armady w celu inwazji na Anglię. W drodze powrotnej do Hiszpanii Armada zmuszona była opłynąć wybrzeża Szkocji i Irlandii, nadal tracąc statki i życie pod zaciętkim pościgiem angielskiej marynarki wojennej. W połowie października ocalałe statki hiszpańskie w cudowny sposób wróciły do domu. Ostateczny bilans strat Armady był przerażający. Można było uwzględnić tylko 60 ze 130 statków, a życie mogło stracić 11 000 osób. W 1588 roku Hiszpania niewątpliwie przegrała bitwę, Filip II z pewnością został upokorzony, a zwycięstwo Anglików uratowało Anglię przed wielce prawdopodobną katastrofą przewidywaną przez wroga. Jednak porażka hiszpańskiej Armady nie zmieniła polityki i zachowania Hiszpanów, Anglików ani innych głównych monarchów europejskich. Wojny religijne w dalszym ciągu nasilały się w całej Europie. Nie zmieniło to też od razu równowagi geopolitycznej w Europie. Hiszpania szybko odzyskała siły i kontynuowała swoją interwencyjną rolę w ponadnarodowych sprawach Europy, a Anglia nie przekształciła się w supermocarstwo z dnia na dzień. Jednak królowa Elżbieta wyłoniła się ze swojego zwycięstwa jako bohaterka dla swoich poddanych w Anglii i protestantów w całej Europie.

Adams, John i rodzina

(1750–1827) Amerykańscy dyplomaci i intelektualiści

Potomkowie purytanów, którzy osiedlili się pod Bostonem w 1638 r., członkowie rodziny Adamsów, przez dwa stulecia wyróżnili się jako przywódcy polityczni i myśliciele. Kuzyni drugiego stopnia Samuel Adams i John Adams odegrali kluczową rolę w powstaniu Stanów Zjednoczonych. Żona Johna, Abigail Smith Adams, była orędowniczką rozszerzonych ról publicznych kobiet. Ich syn, John Quincy, był synem pierwszego prezydenta, który został także wybrany na prezydenta i poświęcił swoje późniejsze lata na położenie kresu niewolnictwu. Na początku XX wieku Adamsowie przodowali w dyplomacji i historii. Samuel Adams, piwowar z wykształceniem na Harvardzie i bostoński poborca podatkowy, był czołowym Synem Wolności, który walczył z nowymi podatkami i ograniczeniami nałożonymi przez Wielką Brytanię na jej amerykańskie kolonie po zakończeniu wojny siedmioletniej/francuskiej i indiańskiej w 1763 r. Zorganizował Boston Tea w 1773 r. Impreza, podczas której do portu wrzucono herbatę o wartości 100 000 funtów w ramach protestu przeciwko brytyjskiej polityce. Jego młodszy kuzyn, John, prawnik z Harvardem, skutecznie bronił brytyjskich żołnierzy, którzy zabili pięciu Amerykanów w 1770 r. w spotkaniu nazwanym przez ludzi takich jak Samuel masakrą bostońską, którzy uznali to za „krwawą rzeź”. Nieufny wobec entuzjazmu tłumu, ale przekonany o słuszności amerykańskiej wolności, John Adams wkrótce przekroczył znaczenie swojego kuzyna w zbliżającej się rewolucji amerykańskiej. Obaj byli delegatami na Pierwszy Kongres Kontynentalny; John naszkicował plany nowego rządu krajowego i wkrótce pomagał Thomasowi Jeffersonowi zrewidować i udoskonalić jego projekt Deklaracji Niepodległości. Po zwycięstwie na kontynencie pod Saratogą w 1777 r. John przeżywał długie okresy bolesnej rozłąki z rodziną, starając się o wsparcie finansowe i militarne dla nowego narodu w stolicach europejskich, niespokojnie współpracując ze starszym dyplomatą Benjaminem Franklinem i pomagając negocjować traktat kończący rewolucję. W 1784 Abigail dołączyła do męża w Europie; jego służba dyplomatyczna zakończyła się nominacją na pierwszego ambasadora amerykańskiego w Wielkiej Brytanii. W 1789 roku Adams został wybrany na wiceprezydenta Jerzego Waszyngtona. W związku z tym miał niewiele do roboty, częściowo odsunięty na bok przez dramatyczne polityczne i osobiste starcia sekretarza gabinetu Waszyngtonu Jeffersona i Alexandra

Hamiltona. Adams wygrał prezydenturę zaledwie trzema głosami nad Jeffersonem w 1796 roku; jego kadencja na tym stanowisku okazałaby się w większości katastrofalna. Połączenie cech osobowości i kryzysów nadszarpnęłyby reputację Adamsa, kończąc jego administrację po jednej kadencji. Partyzantka wywołana wcześniejszymi walkami o konstytucję zrodziła zaciekle konkurencyjne partie polityczne. Wkrótce Adams, federalista, popadnie w konflikt ze swoim wiceprezydentem Jeffersonem, niegdyś drogim przyjacielem, ale teraz rywalem. Obaj mężczyźni rozstali się już w związku z rewolucją francuską, której rosnąca przemoc była dla Adamsa przerażającym załamaniem porządku i bezpośrednim zagrożeniem dla niepodległości Ameryki. Chociaż Adams uniknął kosztownej wojny a we Francji jego popularność spadła z powodu partyzanckiej urazy. W 1798 r. uchwalił Kongres zdominowany przez federalistów, a Adams podpisał ustawy o obcych i buntach. Akty te, wymierzone w wydawców republikańskich i innych krytyków politycznych, wyraźnie naruszały Pierwszą Poprawkę. Charles Francis Adams nazwał później te czyny fatalnym błędem, który skazał na zagładę Partię Federalistyczną jego dziadka. Adams i Jefferson wznowili korespondencję, ale ci starzy przyjaciele i wrogowie naprawdę zjednoczyli się dopiero po śmierci. Obaj zmarli 4 lipca 1826 r., w 50. rocznicę Deklaracji, do powstania której obaj w ogromnym stopniu przyczynili się. W chwili śmierci ojca John Quincy Adams, najstarszy syn swoich rodziców, był już w drugim roku swojej prezydentury. To były udręczone cztery lata po latach publicznego wyróżnienia. John Quincy, który jako nastolatek uczył się dyplomacji w Europie u boku ojca, wrócił na Harvard i zajął się prawem, choć pociągała go literatura i nauczanie. W 1803 roku John Quincy wszedł do Senatu Stanów Zjednoczonych jako federalista, ale często wspierał prezydenta Jeffersona, w rezultacie tracąc mandat. Jako ambasador Jamesa Madisona w Rosji i główny negocjator pokoju w Gandawie w 1812 r., John Quincy zyskał polityczną sławę. Był autorem Doktryny Monroe, służąc Jamesowi Monroe jako sekretarz stanu. Zostanie prezydentem wydawało się oczywistym kolejnym krokiem. Jednak polityka USA zmieniała się wraz ze wzrostem praw wyborczych. Bycie godnym uwagi – człowiekiem zamożnym lub znamienitej rodziny – nie gwarantowało już sukcesu wyborczego. W wyścigu pięciu stron, który toczył się w 1824 r., John Quincy został prezydentem dopiero po „skorumpowanym targu”, który przeniósł głosy z bohatera wojennego Andrew Jacksona na syna byłego prezydenta. Jedyna kadencja Johna Quincy’ego była prawie pozbawiona osiągnięć i pełna trudności rodzinnych. Jego kariera po prezydenturze byłaby również trudna, ale bardziej satysfakcjonująca. W 1830 r. był prezydent został wybrany do Izby Reprezentantów, a w wieku 64 lat był członkiem pierwszego roku i służył w okręgu Plymouth w stanie Massachusetts aż do udaru mózgu w izbie parlamentarnej w 1848 r. Przez dziewięć lat walczył z zasadą knebłowania, która uniemożliwiała przeciwnikom niewolnictwa przekazywania swoich poglądów Kongresowi. W 1841 r. jego dziewięciogodzinne przemówienie przed Sądem Najwyższym zapewniło wolność 33 Afrykanom, którzy zarekwirowali hiszpański statek z niewolnikami Amistad. Adamsowie byli surowi dla swoich synów. Tak jak John Quincy był jedynym synem Johna z trójki dzieci, z którego ojciec był dumny, tak Charles Francis Adams był jedynym z trzech synów Johna Quincy’ego, który zdobył wyróżnienie. Charles Francis został finansistą i historykiem swojej rodziny, publikując ważne pisma rodzinne, w tym listy Abigail. Rozpoczął karierę w Massachusetts w 1840 r., a w 1848 r. został wybrany wiceprezydentem nowej Partii Wolnej Gleby, gdy zwycięstwo Stanów Zjednoczonych w wojnie meksykańsko-amerykańskiej wstrząsnęło polityką odcinkową. Wkrótce dołączył do powstającej Partii Republikańskiej. Mianowany ambasadorem w Wielkiej Brytanii przez Abrahama Lincolna, Charles Francis odegrał kluczową rolę w powstrzymaniu Wielkiej Brytanii od poparcia Konfederacji podczas wojny domowej. Czwartemu pokoleniu, zwłaszcza braciom Henry’emu i Brookswi, pozostawiono próbę zrozumienia Ameryki przez pryzmat dziedzictwa Adamsów. Henry, wykładowca i historyk z Harvardu, wcześniej zainteresował się średniowieczem. W swojej autobiografii *The Education of Henry Adams* próbował zrozumieć, w jaki sposób średniowieczna Europa mogła dać początek Ameryce początku XX wieku. Brooks, bardziej „nieobliczalny geniusz”, przewidział nieunikniony upadek w miarę upadku cywilizacji kapitalistycznych i wyłonienia się bardziej energicznych narodów. Niektórzy

uważają, że opisywał własną rodzinę. Rodzina Adamsów nie zniknęła wraz ze śmiercią Brooksa. Jednak wraz z przekazaniem starego rodzinnego domu w Braintree/Quincy w stanie Massachusetts Służbie Parku Narodowego w 1946 roku Adamsowie stali się „własnością” narodu, któremu tak wielu z nich służyło.

Afghani, Jamal al-Din al-

(1838–1897) Przywódca panislamski

Jamal al-Din al-Afghani, często nazywany twórcą panislam, urodził się w Iranie. Uczęszczał do madras (szkół religijnych) w Iranie, a jako młody mężczyzna udał się do Indii, gdzie na własnej skórze zaobserwował dyskryminację muzułmanów przez rządzący rząd brytyjski. Po odbyciu hadżdż (pielgrzymki) do Mekki al-Afghani udał się do Karbali i Nadżafu, głównych ośrodków pielgrzymek szyickich w Iraku. W latach sześćdziesiątych XIX wieku al-Afghani mieszkał w Afganistanie, zanim przeniósł się do Stambułu, gdzie rządząca elita sunnicko-muzułmańska osmańska nie okazała mu szacunku i honoru, na jaki w jego mniemaniu zasługiwał. W 1871 roku al-Afghani przeniósł się do Egiptu, gdzie wykładał na temat potrzeby jedności i reform w społeczeństwie muzułmańskim. Jego popularne wykłady przyciągały zwolenników wśród młodych Egipcjan i stał się mentorem przyszłego pokolenia muzułmańskich reformatorów, do którego zaliczał się Muhammad Abduh i innych. Popularność Al-Afghaniego, wezwania do reform politycznych i sprzeciw wobec wpływów brytyjskich w Egipcie zwróciły uwagę władz rządzących, a chedyw (wicekról) wydalil go z Egiptu. Następnie wrócił do Indii, gdzie wznowil nauczanie i pisanie na temat tak zwanego Cnotliwego Miasta — społeczeństwa opartego na dogmatach islamskich i rządzonego przez uczciwych, pobożnych muzułmańskich władców. Al-Afghani argumentował, że tylko zjednoczony świat muzułmański może stawić czoła zachodnim mocarstwom imperialnym, zwłaszcza Brytyjczykom, na równych zasadach. Podróżował do Londynu i Paryża, gdzie z Ernestem Renanem, znanym francuskim filozofem, debatował nad rolą nauki w islamie. Spędził dwa lata w Rosji, po czym wrócił do Iranu, gdzie stanowczo sprzeciwiał się Nasirowi al-Din Shahowi (władcy Qajar). W Iranie, podobnie jak w Egipcie, al-Afghani również wypowiadał się przeciwko wpływom brytyjskim, wzywając do powołania konstytucyjnego rządu parlamentarnego. Sprzeciw Al-Afghaniego wobec monarchii zmusił go do opuszczenia Iranu i udania się do Turcji, gdzie w dalszym ciągu pisał i wykładał na temat potrzeby podstawowych reform konstytucyjnych w całym świecie muzułmańskim. Al-Afghani kontynuował tę pracę aż do swojej śmierci w 1897 roku.

Afryka, eksploracja

Systematyczną eksplorację Afryki przez Europejczyków rozpoczął James Bruce, który urodził się w Kinnaird w Szkocji w 1730 roku. Po stuleciu krwawej wojny wewnętrznej szkocka energia zwróciła się w stronę badań intelektualnych i naukowych, w tym eksploracji. Bruce przybył do Algieru w 1762 roku jako konsul brytyjski, a w 1768 był w Kairze, gdzie zrodziło się wielkie marzenie jego życia: odnaleźć źródła Nilu. W przeciwieństwie do innych Bruce wierzył, że źródła Nilu znajdują się w Etiopii. Bruce miał błędne przekonanie, że głównym punktem wyjścia wielkiej rzeki był Nil Błękitny, a nie Biały, jak ustalili późniejsi odkrywcy. Rzeczywiście, Nil Biały i Błękitny to dwie różne rzeki, jak dowiedzieli się później odkrywcy. Bruce, pełen pewności siebie i determinacji, był prototypem afrykańskiego odkrywcy. W listopadzie 1770 roku dotarł do jeziora Tana w Etiopii, źródła Nilu Błękitnego. Po miesiącach przygód i wojny wrócił do Kairu w styczniu 1773 roku, po czym udał się do Londynu, a następnie do rodzinnej Szkocji. W 1790 roku opublikował zapis swoich podróży zatytułowany Podróże w celu odkrycia źródeł Nilu. Cztery lata później Bruce, który przeżył katastrofy i niebezpieczeństwa, zmarł w domu w wyniku upadku ze schodów. Kolejnym wielkim odkrywcą Afryki był kolejny Szkot, Mungo Park, urodzony w Selkirkshire w 1771 roku. W 1789 roku wyjechał do Edynburga, aby studiować na chirurga. Niezwykłe zdolności Parka zwróciły uwagę Josepha Banksa, być może największego botanika swoich czasów. Po

ukończeniu studiów przez Parka Banks pomógł mu zapewnić stanowisko chirurga na statku handlowym Worcester Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej. Po powrocie przywiózł opisy ośmiu nowych gatunków ryb. Tymczasem rywalizacja kolonialna Francji i Wielkiej Brytanii zaczęła ogarniać Afrykę. Będąc pod wrażeniem prezentacji nowego gatunku przez Parka, Banks polecił Parka jako naukowca Stowarzyszenia na rzecz Promocji i Odkryć w głębi Afryki – stowarzyszenia sponsorującego wyprawę. Objął to stanowisko i wyprawa wypłynęła 22 maja 1795 r. Grupa zlokalizowała rzekę Niger 22 lipca 1796 r., a zapis podróży Parka został opublikowany w 1799 r. jako *Travels in the Interior Districts of Africa*. W styczniu 1805 roku Park wypłynął na statku wojskowym HMS Crescent i dwa miesiące później wylądował w porcie Gorée w Gambii. Pomijając choroby i bandytów, które zbierały żniwo w jego grupie, Park dotarł do Nigru 19 sierpnia. Ostatni list do swojej żony Allison Park napisał 20 listopada 1805 roku. Wygląda na to, że Szkot zginął w potyczce z członkami plemienia przy wodospadzie Bussa w 1805 roku nad Nigrem. Podbój Egiptu przez Napoleona zapewnił ciągłe zainteresowanie Wielkiej Brytanii Afryką, ponieważ wciągnął kontynent w samo serce konfliktu. Jeden z generałów Napoleona, Louis-Charles-Antoine Desaix, nieświadomie stał się jednym z pierwszych europejskich odkrywców Nilu, ścigając pokonanych mameluków do Górnego Egiptu. Brytyjczycy wykorzystali wojny napoleońskie, aby wysunąć swoje roszczenia również wobec Republiki Południowej Afryki. W 1806 roku na południowym krańcu kontynentu Brytyjczycy zajęli kolonię holenderską w miejscu, które później stało się Kapsztadem, ponieważ Holandia była wówczas sprzymierzona z Francuzami. Świetne miejsce do zakotwiczenia w Table Bay sprawiło, że miejsce to stało się niezbędne do komunikacji z klejnotem koronnym rosnącego Imperium Brytyjskiego, Indiami. Stało się południową brytyjską bramą do wnętrza Afryki, przechodząc wówczas imperialne podboje króla Zulusów Shaka Zulu. Z Kapsztadu nadeszła brytyjska penetracja południowej części Afryki, która trwała do końca XIX wieku.

Kapsztad

W listopadzie 1810 roku nowa brytyjska kolonia Cape Town zapoczątkowała pierwszą brytyjską podróż do nieznanymi ziem Bantu na północy. William Burchell urodził się w 1782 roku jako syn zawodowego szkótkarza. Podobnie jak wcześniej Joseph Banks i Mungo Park, zainteresowanie botaniką doprowadziło do jego zainteresowania eksploracją. Zorganizowanie wyprawy zajęło Burchellowi kilka miesięcy. Jego celem była pustynia Kalahari i Angola, które Portugalczycy odwiedzili po raz pierwszy w XV wieku podczas długiej wędrówki wzdłuż zachodniego wybrzeża Afryki. Odkrycie pustyni, straszny upał i brak wody ostatecznie zmusiły Burchella do porzucenia wyprawy do Angoli i w sierpniu zawrócił. Powrót do Kapsztadu po przemierzeniu najbardziej nieprzyjaznych terenów Afryki zajęły jemu i jego grupie dwa i pół roku. W kwietniu 1815 roku wrócił do Kapsztadu z ogromnym skarbem naukowym, zdobytym podczas lat poszukiwań. Wrócił do Anglii i od 1822 do 1824 Burchell poświęcił się pisaniu swoich dwutomowych *Podróży po wnętrzu Afryki Południowej*. W ten sposób pod koniec wojen napoleońskich w 1815 roku zbadano znaczną część przybrzeżnych obszarów Afryki, a nieustraszeni poszukiwacze przygód zaczęli wkraczać w niezbadane serce kontynentu. Przez resztę stulecia pokusa afrykańskiego wnętrza byłaby nie do odparcia. Choć rządy mogły mieć własne plany, w przypadku przeważającej większości odkrywców nie podróżowały one dla chwały imperialnej czy zysków pieniężnych, ale dla zwykłej przygody polegającej na odkryciu, co leży za następną rzeką lub pasmem górskim. Jednak, podobnie jak w epoce Mungo Park, jednym z największych wyzwania w eksploracji było starożytne miasto Timbuktu; to i źródło Nilu utworzyły dwa Święte Graale dla pokoleń odkrywców. W maju 1825 roku Alexander Gordon Laing wylądował w Trypolisie, chcąc znaleźć drogę do Timbuktu. Wreszcie, po roku niesamowitych trudów na pustyni, 13 sierpnia 1826 roku dotarł do Timbuktu. Chociaż miasto go rozczarowało, Laing był pod wrażeniem Meczetu Sankore, zbudowanego przez wielkiego muzulmańskiego władcę Afryki Zachodniej Mansa Musa. Chociaż Laing osiągnął swój cel, jego poszukiwania zakończyły się tragedią. 21 września 1826 roku Laingowi powiedziano, że nie jest bezpieczny i opuścił miasto, wpadając w pułapkę zastawioną przez szejka Ahmadu El Abeyda, który

obietcał mu ochronę. 22 września El Abeyd zażądał od Lainga przyjęcia islamu, ale Szkot odmówił. Został zamordowany i odcięto mu głowę.

ZANZIBAR

Rozdział w historii eksploracji Afryki dotyczący Richarda Burtona i Johna Hanninga Speke jest najbardziej tragiczny ze wszystkich. W 1856 roku Królewskie Towarzystwo Geograficzne zleciło Richardowi Burtonowi, być może największemu brytyjskiemu poszukiwaczowi przygód swojego pokolenia, odnalezienie źródeł Nilu. Postanowił zabrać ze sobą towarzysza z wcześniejszej wyprawy, Johna Hanninga Speke. Burton był już znakomitym podróżnikiem, biegle władał językiem arabskim i potrafił udawać muzułmanina. 19 grudnia 1856 roku Burton i Speke przybyli na Zanzibar z Bombaju, gdzie Burton pełnił służbę w armii Kompanii Wschodnioindyjskiej. Obaj mężczyźni spędzili dużo czasu na Zanzibarze, przygotowując się do wyprawy. Wyruszyli na poszukiwania po latach podróży i sprzeczek. Burton był przekonany, że źródłem Białego Nilu jest Jezioro Tanganika, Speke natomiast wierzył, że było to Jezioro Ukewere, które przemianował na Jezioro Wiktorii. Rywalizacja, która rozpoczęła się podczas ich poprzedniej wyprawy, osiągnęła punkt kulminacyjny i kiedy Burton zatrzymał się, aby odpocząć w Adenie, Speke udał się do Anglii, obiecując poczekać na jego powrót, aby ujawnić rezultaty ich podróży. Złamał tę obietnicę i zanim Burton przybył do Anglii 21 maja 1858 roku, Speke przekonał Królewskie Towarzystwo Geograficzne, że źródłem jest Jezioro Wiktorii. To osiągnięcie zapewniło mu kolejne zlecenie od towarzystwa i nie zaprosił Burtona, aby dołączył do niego po powrocie do Afryki w celu sprawdzenia twierdzenia. Zamiast tego Speke wybrał towarzysza armii, Jamesa Augustusa Granta. Dotarli do Zanzibaru z Anglii w sierpniu 1860 r. Odtworzyli trasę, którą Speke odbył z Burtonem. Po kilku miesiącach w Ugandzie Speke i Grant kontynuowali podróż. Ponieważ Grant miał poważnie zakażoną nogę, Speke miał tendencję do samodzielnego posuwania się naprzód. 21 lipca 1862 roku Speke znalazł się nad Nilem, a 28 lipca dotarł do wodospadu Rippon, gdzie Biały Nil wypływa z Jeziora Wiktorii. To właśnie podczas drugiej podróży Speke i Grant spotkali dwóch najbarwniejszych odkrywców tamtego okresu, Samuela Bakera i jego budzącą respekt żonę Florence. Spotkali Speke w Gondokoro nad Białym Nilem, do którego źródła dążyli Piekarze. Pozostało pytanie o inne jezioro, znane jako Luta N'zige. Speke wierzył, że Biały Nil wpada do niego z Jeziora Wiktorii, a następnie wypływa z Luta N'zige. Speke zasugerował Bakerowi, aby podjął śledztwo, co Baker był zadowolony. 26 lutego Speke i Grant wznowili podróż w dół Nilu do Chartumu, a stamtąd do Kairu i Anglii.

JEZIORO ALBERTA

Kontynuowali eksplorację i 31 stycznia 1864 roku wyruszyli w ostatni marsz w kierunku Luta N'zige. 15 marca 1864 roku odnaleźli jezioro, które nazwali Jeziorem Alberta. Samuel zbadał okolicę i zobaczył, że przepływa przez nią Nil. W październiku on i Florence wrócili do Anglii, a Królewskie Towarzystwo Geograficzne przyznało Samuelowi złoty medal. W sierpniu następnego roku otrzymał tytuł szlachecki. Tymczasem Speke wrócił do Anglii bez żadnych przekonujących dowodów na to, że jego teoria była słuszna. Brytyjskie Stowarzyszenie Postępu Nauki zorganizowało spotkanie Burtona i Speke w celu przedstawienia swoich argumentów. Na wstępnym spotkaniu Burton zatriumfował nad Speke. 15 września, dzień przed ostateczną konfrontacją, Speke został zastrzelony podczas polowania. Wielu twierdziło, że postrzelił się przez przypadek, inni uważali, że odebrał sobie życie. Przez cały ten okres zdawało się dominować nazwisko David Livingstone. Livingstone był Szkotem urodzonym 1 maja 1813 roku. Po raz pierwszy odwiedził Afrykę jako misjonarz, uzyskując dyplom medycyny w wieku 25 lat na Uniwersytecie w Glasgow. Livingstone szybko zdał sobie sprawę, że eksploracja tego praktycznie nieznanego kontynentu leży mu bardziej na sercu niż praca na stacji misyjnej, i poświęcił się eksploracji, często z żoną. 1 czerwca 1849 roku wraz z dwoma towarzyszami, Orwellem i Murrayem, wyruszył w poszukiwaniu jeziora Ngami, a 1 sierpnia Livingstone i jego grupa przepłynęli po całym jeziorze.

Następnie rozpoczęła się eksploracja rzeki Zambezi przez Livingstone'a. Livingstone, będący w swoim kraju bohaterem narodowym, opisał swoje podróże w bestsellerze „Podróże misyjne i badania w Afryce Południowej”. W latach 1858–1864 przebywał w Afryce podczas drugiej wyprawy mającej na celu zbadanie Afryki Wschodniej i Środkowej. W 1864 roku wrócił do Afryki w poszukiwaniu źródeł Nilu. Wyruszając z Mikindani na wschodnim wybrzeżu, ekspedycja została zepchnięta na południe, a niektórzy z jego zwolenników opuścili go, wymyślając historię, że został zabity i trafiając na pierwsze strony gazet. Livingstone jednak ruszył dalej, docierając do jezior Mweru, Bang weulu i Tanganiki. Kierując się w stronę rzeki Kongo, dotarł dalej niż jakikolwiek Europejczyk przed nim. To właśnie podczas tych eksploracji do Anglii i Ameryki Północnej dotarły pogłoski, że wielki odkrywca był bliski śmierci. W 1869 r. „New York Herald” zatrudnił Henry'ego Mortona Stanleya, aby odnalazł doktora Livingstone'a. 10 listopada 1871 roku Stanley odnalazł Livingstone'a w obozie w Ujji nad jeziorem Tanganika. Po śmierci Livingstone'a w 1873 roku jego ciało sprowadzono do Anglii i pochowano w Opactwie Westminsterskim. Stanley zdecydował się kontynuować tam, gdzie Livingstone, Burton i Speke przerwali, i wyruszył na własną wyprawę. Najważniejszym rezultatem podróży było uświadomienie sobie, że teoria Speke była słuszna – Jezioro Wiktorii było źródłem Białego Nilu. Podążał wzdłuż rzeki Kongo i zwrócił na siebie uwagę króla Belgii Leopolda II, który chciał zagospodarować dorzecze rzeki Kongo. W 1879 roku Stanley wyruszył do Afryki w służbie Leopolda. Eksploracja Afryki doprowadziła do rywalizacji między krajami, które sponsorowały odkrywców. W tym samym czasie Stanley eksplorował Kongo w kierunku Belgii, podobnie jak Pierre Savorgnan de Brazza we Francji. Aby rywalizacja afrykańska nie zagroziła pokojowi w Europie, kanclerz Niemiec Otto von Bismarck przewodniczył konferencji w Berlinie od listopada 1884 do lutego 1885, której celem było uzyskanie zgody wielkich mocarstw na pokojowy podział Afryki. W miarę zbliżania się końca stulecia mapa Afryki była zapełniana. Obszary, które nie zostały jeszcze zmapowane, przyspieszyły bicie serca odkrywców z całego świata. Kolejnym obszarem zainteresowań była Kenia. 2 stycznia 1887 roku na Zanzibar przybył węgierski odkrywca hrabia Teleki von Szek wraz z Ludwigiem von Hohnem. Ich celem było zbadanie dla ich patrona, księcia koronnego Rudolfa z Austro-Węgier, kolejnego z jezior, które wciąż kusi afrykańskich odkrywców, znanego w lokalnym języku jako Basso Narok, czyli Czarna Woda. Teleki jako pierwszy wspiął się na górę Kenia, zanim odkrył dwa kolejne jeziora, dziś znane jako Turkana i Stefanie. 26 października 1888 roku, po prawie dwóch latach, wrócili do Mombasy i wyruszyli w podróż do domu. Szesnaście lat później, w 1914 roku, I wojna światowa na zawsze zmieniła mapę Afryki. Mimo to, ku czci odkrywcy o najczystszej sercu, pomimo epoki dekolonizacji po drugiej wojnie światowej i lat niepokojów, które po niej nastąpiły, pomnik doktora Davida Livingstone'a nadal stoi nad Wodospadami Wiktorii

Afryka, imperializm i podział

Imperializm, czyli rozszerzenie dominacji lub kontroli jednego państwa narodowego nad terytorium poza jego własnymi granicami, osiągnął swój szczyt w XIX wieku, gdy mocarstwa europejskie rozszerzyły swoje wpływy na cały świat. Ogromny kontynent afrykański (trzykrotnie większy od kontynentalnych Stanów Zjednoczonych) był szczególnie narażony na podbój europejski. Podział Afryki był wydarzeniem szybko postępującym. W 1875 r. mniej niż jedna dziesiąta Afryki znajdowała się pod kontrolą europejską; do 1895 r. tylko jedna dziesiąta była niezależna. W latach 1871–1900 Wielka Brytania powiększyła swoje imperium o 4,25 miliona mil kwadratowych i 66 milionów ludzi. Posiadłości brytyjskie były tak rozległe, że wielu przechwalało się, że „nad Imperium Brytyjskim słońce nigdy nie zachodziło”. W tym samym czasie Francja dodała do swojego imperium ponad 3,5 miliona mil kwadratowych terytorium i 26 milionów ludzi. Kontrolując słabo zaludnioną Saharę, Francuzi nie rządzą tyloma ludźmi, co Brytyjczycy. Do 1912 roku jedynie Liberia i Etiopia w Afryce pozostały niepodległymi państwami, a Liberia była w rzeczywistości protektoratem amerykańskich firm gumowych, zwłaszcza Firestone Company. Pod koniec XIX wieku mapa Afryki przypominała mozaikę

różnych imperiów kolonialnych. Francja kontrolowała znaczną część Afryki Północnej, Afryki Zachodniej i francuskiej Afryki Równikowej (zjednoczona w 1910 r.). Brytyjczycy zajmowali duże obszary Afryki Zachodniej, Dolinę Nilu oraz znaczną część Afryki Wschodniej i Południowej. Hiszpanie zarządzili małymi częściami Maroka i obszarami przybrzeżnymi wzdłuż Oceanu Atlantyckiego. Portugalczycy zajęli Angolę i Mozambik, a Belgia rządziła rozległymi terytoriami Konga. Włosi zabezpieczyli Libię i część Somalii w Afryce Wschodniej. Niemcy zajęły Afrykę Południowo-Zachodnią (dzisiejsza Namibia), Tanganikę (dzisiejsza Tanzania) i Kamerun. Wielka Brytania miała największe imperium, a Francuzi drugie co do wielkości, a za nimi plasowały się Hiszpania, Portugalia i Belgia. Niemcy i Włochy, jedne z ostatnich narodów europejskich, które się zjednoczyły, późno przystąpiły do walki o Afrykę i musiały zadowolić się mniej pożądanymi i lukratywnymi terytoriami. Istniało wiele różnych motywacji XIX-wiecznego imperializmu. Głównym czynnikiem motywującym była ekonomia. Zachodnie potęgi przemysłowe chciały nowych rynków dla swoich produkowanych towarów, a także taniej siły roboczej; potrzebowali także surowców. Zarówno J. A. Hobson, jak i Włodzimierz Lenin przypisywali ekspansję imperialną nowym siłom gospodarczym w krajach uprzemysłowionych. Lenin posunął się nawet do napisania, że imperializm jest nieuniknionym skutkiem kapitalizmu. W miarę jak ogromne zasoby mineralne Afryki były eksploatowane przez europejskie mocarstwa imperialne, wielu Afrykanów zostało robotnikami w kopalniach lub pracownikami na plantacjach rolnych będących własnością Europejczyków. Surowe traktowanie lub karanie pracowników plantacji kauczuku w Kongo Belgijskim spowodowało śmierć milionów ludzi. Ekonomia nie była jednak jedyną motywacją do przejść imperialnych. W niektórych przypadkach, na przykład podczas przejścia przez Francję śródlądowego Czadu w Afryce Północnej, mocarstwa cesarskie w rzeczywistości wydały więcej na administrowanie terytorium, niż uzyskano z surowców, pracy lub rynków. Nacjonalizm podsycił imperializm, gdy narody rywalizowały o prawa do przechwalania się posiadaniem największego imperium. Narody chciały także kontrolować strategiczne drogi wodne, takie jak Kanał Sueski, porty i bazy morskie. Chrześcijańscy misjonarze udali się do Afryki w nadziei na pozyskanie nawróconych. Kiedy Afrykanie, którzy byli oburzeni najazdami kulturowymi i zaprzeczaniem tradycyjnym religiom, napotykali sprzeciw lub nawet atakowali, często wzywali swoje rządy do zapewnienia ochrony militarnej i politycznej. Dlatego powiedziano, że „flaga jest zgodna z Biblią”. Odkrycie przez szkockiego misjonarza Davida Livingstone’a autorstwa Henry’ego Stanleya, Amerykanina angielskiego pochodzenia, odbiła się szerokim echem w prasie zachodniej. Livingstone tak naprawdę nie zaginął, a jedynie stracił kontakt ze światem zachodnim. Odkrywcy, poszukiwacze przygód i przedsiębiorcy, tacy jak Cecil Rhodes w Rodezji i król Belgii Leopold II, który był właścicielem całego Konga jako swojej osobistej posiadłości, również wspierali imperialne przejścia terytoriów. Richard Burton, Samuel i Florence Baker oraz John Speke zastąpiły z eksploracji Doliny Nilu w poszukiwaniu źródła tej wielkiej rzeki. Ich książki i publiczne wykłady na temat ich wyczynów podsyciły zachodnią wyobraźnię i zainteresowanie Afryką.

IMPERIALIZM KULTUROWY

Imperializm kulturowy był kolejnym ważnym aspektem imperializmu XIX wieku. Większość mieszkańców Zachodu wierzyła, że żyje w najlepszym możliwym świecie i że ma monopol na postęp technologiczny. W swoich imperialnych posiadłościach mocarstwa europejskie często budowały porty, transport, systemy komunikacyjne i szkoły, a także poprawiały opiekę zdrowotną, przynosząc w ten sposób korzyści płynące z nowoczesnej nauki na obszarach mniej rozwiniętych. Darwiniści społeczni argumentowali, że cywilizacja zachodnia jest najsilniejsza i najlepsza i że obowiązkiem Zachodu jest zapewnianie korzyści płynących ze swojej cywilizacji „mniejszym” ludom i kulturom. Zachodni etnocentryzm przyczynił się do powstania idei „brzemienia białego człowieka”, terminu spopularyzowanego przez poetę Rudyarda Kiplinga. Rasizm odegrał także rolę w zachodnim uzasadnianiu podbojów imperialnych. Narody europejskie wymyśliły wiele różnych podejść mające na

celu uniknięcie wzajemnych konfliktów zbrojnych podczas walki o terytorium Afryki. Czasami narody ogłaszały protektorat nad danym terytorium Afryki i sprawowały nad nim pełną kontrolę polityczną i militarną. Innym razem negocjowali kanałami dyplomatycznymi lub organizowali konferencje międzynarodowe. Na konferencji berlińskiej w latach 1884–1885 14 narodów zdecydowało o granicach Konga znajdującego się pod panowaniem Belgii, a Portugalia dostała Angolę. Termin „strefy wpływów”, zgodnie z którym naród ogłasza monopol na danym terytorium w celu powstrzymania rywalizujących ze sobą mocarstw imperialnych przed jego przejęciem, został po raz pierwszy użyty na konferencji berlińskiej. Jednak spory czasami doprowadzały narody europejskie na skraj wojny. Wielka Brytania i Francja planowały budowę linii kolejowej północ-południe i wschód-zachód przez Afrykę; chociaż żadna linia kolejowa nigdy nie została ukończona, oba narody prawie rozpoczęły wojnę podczas kryzysu w Faszodzie o kontrolę nad Sudanem, gdzie przecinały się linie kolejowe. Wielkiej Brytanii zależało także na kontrolowaniu górnego biegu Nilu, aby chronić swoje interesy w Egipcie, którego istnienie było zależne od wód Nilu. W wyniku negocjacji dyplomatycznych spór został rozstrzygnięty na korzyść Brytyjczyków, a Sudan stał się częścią Imperium Brytyjskiego. W 1899 r. między Brytyjczykami a Burami wybuchła wojna o kontrolę nad Afryką Południową. W 1902 r. Brytyjczycy wyszli zwycięsko, a do ich imperium dodano RPA. W Afryce Zachodniej mocarstwa europejskie utworzyły długie, wąskie państwa biegnące z północy na południe, aby każde z nich miało dostęp do morskich szlaków handlowych i miasta portowego. Ponieważ większość Europejczyków wiedziała niewiele lub nic o lokalnej geografii i demografii regionu, te nowe państwa często oddzielały podobne grupy etniczne lub skupiały tradycyjnych wrogów pod jedną administracją. Trudności wynikające z tych różnic w dalszym ciągu nękają współczesne kraje Afryki Zachodniej, takie jak Nigeria.

Panowanie francuskie i brytyjskie

Francuzi i Brytyjczycy przyjęli bardzo różne podejścia do zarządzania w swoich imperiach. Francuzi wierzyli w swoją „misję cywilizacyjną” i starali się zasymilować narody swojego imperium poprzez zaszczepianie francuskiej kultury i języka. Brytyjczycy przyjęli politykę „rządów pośrednich”. Nie podejmowali prób asymilacji narodów swojego imperium i kształcili tylko niewielką liczbę Afrykanów na urzędników państwowych. Stosunkowo niewielka liczba brytyjskich żołnierzy i biurokratów rządziła Ghaną i Nigerią w Afryce Zachodniej. W Afryce Wschodniej Brytyjczycy sprowadzili Hindusów, aby podjęli pracę jako urzędnicy rządowi i w handlu. W przeciwnym razie Brytyjczycy starali się unikać ingerencji w lokalnych władców i sposób życia. Choć polityka brytyjska i francuska różniły się radykalnie, obie opierały się na przekonaniu o wyższości cywilizacji zachodniej. Europejscy koloniści osiedlali się także na obszarach, gdzie klimat był sprzyjający, a tereny nadawały się do uprawy. Znaczna liczba osadników francuskich osiedliła się na obszarach przybrzeżnych Afryki Północnej, zwłaszcza w Algierii i Tunezji, podczas gdy Włosi osiedlili się w Tunezji i Libii. Brytyjscy osadnicy przenieśli się do tak zwanej Rodezji i Kenii. W Kenii brytyjscy rolnicy i farmerzy przenieśli się na wyżyny, wypierając kenijskich rolników i zabierając większość najlepszych gruntów. Burowie, holenderscy rolnicy, walczyli z Zulusami o kontrolę nad bogatymi gruntami rolnymi w Republice Południowej Afryki. Burowie wzięli udział w masowej migracji, zwanej Wielką Wędrówką, do wnętrza Republiki Południowej Afryki w latach 1835–41 i utworzyli dwie niezależne republiki, Wolne Państwo Orańskie i Transwal. Holenderscy rolnicy starli się z Brytyjczykami o kontrolę nad Afryką Południową podczas wojny burskiej. W Mozambiku i Angoli portugalscy osadnicy (prazeros) założyli duże majątki feudalne (prazos). W całej Afryce europejscy koloniści zajmowali uprzywilejowaną pozycję polityczną, kulturową i ekonomiczną. Sprzeciwiali się rozszerzeniu praw na rdzenną ludność Afryki. Kilka grup, takich jak Igbo w Nigerii i Baganda w Ugandzie, sprzymierzyło się z Brytyjczykami i otrzymało uprzywilejowane stanowiska w administracjach kolonialnych. Jednak większość Afrykanów opierała się europejskim przejęciom. Przywódcy muzulmańscy, tacy jak Abdul Kader w Algierii i Mahdi w Sudanie, organizowali długotrwały i skuteczny zbrojny sprzeciw wobec dominacji francuskiej i brytyjskiej. Jednak obaj zostali ostatecznie

pokonani przez przewagę militarną Zachodu. Aszantowie w Ghanie i Hereros w Afryce Południowo-Zachodniej walczyli z europejską dominacją, ale zostali zmiażdżeni w krwawych konfrontacjach. Zulusi dowodzeni przez Shakę Zulu zastosowali taktykę wojny partyzanckiej, aby powstrzymać ekspansję Burów na ich terytoria, ale po początkowych porażkach Burowie zatriumfowali. Następnie Burowie zastosowali w wojnie z Brytyjczykami taktykę „uderz i uciekaj”, której nauczyli się od Zulusów. Brytyjczycy pokonali plemiona Matabele i Mashona w północnej i południowej Rodezji. W XX wieku nowe pokolenie nacjonalistycznych przywódców afrykańskich przyjęło szeroką gamę środków politycznych i gospodarczych, aby przeciwstawić się okupacji ich ziem przez narody europejskie i osadników.

Afryka, kolonie portugalskie

Przed latami osiemdziesiątymi XIX wieku większość społeczeństw afrykańskich była niezależna od rządów europejskich. Ze szczególnym uwzględnieniem Afryki na południe od Sahary, rządy kolonialne ograniczały się do obszarów przybrzeżnych i regionu Przylądka, w którym toczyła się rywalizacja polityczna anglo-burska. Jeśli chodzi o Portugalczyków, ich zainteresowania kolonialne ograniczały się do kolonii w Angoli, Mozambiku i małym obszarze Gwinei Portugalskiej. Co ciekawe, rządy Portugalii na tych terenach nie były mocne. Powodem było to, że w tym okresie głównym celem ich spotkań z Afrykanami był handel, a nie administracja polityczna. Z tego powodu Portugalia, w przeciwieństwie do innych mocarstw europejskich, nie wzięła na siebie żadnej większej odpowiedzialności politycznej za kolonie w Afryce, tworząc unikalny charakter portugalskiej przedsiębiorczości lub działalności w Afryce w latach 1750–1900. Powstawanie kolonii i kolonii rządów, a także strategie stosowane przez Portugalczyków w celu utrzymania swoich posiadłości w Afryce, mają ciekawą historię, pomimo kurczącego się w tym okresie majątku, spowodowanego czynnikami gospodarczymi, politycznymi i strategicznymi.

PORTUGALSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO

W latach 1750-1900 Portugalczycy nie osiągnęli zbyt wiele, jeśli chodzi o próbę ustanowienia rządów kolonialnych w Afryce. Jeśli jednak kolonializm rozumieć jako okupację i kontrolę jednego narodu przez drugi, wówczas niektóre wysiłki Portugalii zmierzające do ustanowienia kontroli politycznej nad niektórymi częściami Afryki. Należy podkreślić, że siłą napędową portugalskiej przedsiębiorczości w Afryce i gdzie indziej na świecie był handel i eksploatacja gospodarcza ich kolonii, i to bardziej niż cokolwiek innego napędzało portugalskie pragnienie przejęcia politycznej kontroli nad tymi obszarami. Rzeczywiście Portugalia, podobnie jak wiele innych potęg kolonialnych, zawsze traktowała swoje kolonie jak prywatne posiadłości ojczyzny, do których trzeba było repatriować zasoby w celu rozwoju tej ostatniej. W koloniach nie wprowadzono żadnej prawdziwej administracji politycznej ani struktur. W przypadku Afryki Wschodniej obszar ten był mniej więcej przystankiem dla Portugalczyków w drodze do Azji. Głównym skutkiem ich rządów w tym regionie było to, że w ogromnym stopniu przyczyniły się one do paraliżu starych osad arabskich, które niegdyś były dumą wybrzeża Afryki Wschodniej. Portugalia z mieszanymi uczuciami patrzyła na swoje posiadłości w Afryce Wschodniej. Chociaż obszar ten nie zapewnił im bogactwa, jakiego oczekiwali, niemniej jednak chcieli powstrzymać wpływy arabskie na tym obszarze i bezpośrednio kontaktować się z rdzennymi Afrykanami. W tym celu Portugalczycy zaatakowali społeczności w okolicy i założyli obecność w Mombasie, Sofali, Kilwie, Mozambiku i Pembie. Jeśli chodzi o projekt w Afryce Wschodniej, istniało wiele przeszkód. Po pierwsze, wielu portugalskich osadników w Afryce Wschodniej zmarło na choroby tropikalne. Wielu innych zginęło w ciągłych walkach na wybrzeżu. Po drugie, w dużej mierze z powodu chorób i walk, Portugalia nigdy nie miała wystarczająco dużej populacji, aby zrealizować swoje plany kolonialne w Afryce Wschodniej. Większość personelu była zajęta Brazylią i imperium na Oceanie Indyjskim. Po trzecie, konkurencja ze strony brytyjskiej i holenderskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej pomogła osłabić

pozycję Portugalii na wschodnich wybrzeżach Oceanu Indyjskiego. Następnie doszło do licznych buntów ze strony arabskich przywódców regionu. Na przykład w 1698 r. sułtan bin Seif, sułtan Omanu, i jego syn, Imam Seif bin Sultan, zdobyli Fort Jesus, który był wojskową i strategiczną bazą portugalskich gospodarstw w Afryce Wschodniej. Rzeczywiście, w 1699 roku Portugalczycy zostali wypędzeni z Kilwa i Pemba, co oznaczało koniec portugalskiego zainteresowania kolonialnego w Afryce Wschodniej na północ od Mozambiku. Wcześniej, w 1622 r., bunt przeciwko Portugalczykom pod wodzą byłego portugalskiego ucznia misyjnego, sułtana Yusufa, pomógł przygotować rozpad portugalskiej siły militarnej w Mombasie. W rezultacie portugalskie gospodarstwa w Afryce Wschodniej były dalekie od udanych rządów kolonialnych. Do 1750 roku portugalskie interesy w Afryce Wschodniej zostały zastąpione nowym porządkiem społeczno-politycznym, na którego czele stali przywódcy Omanu.

WNĘTRZE AFRYKI

W głębi Afryki Portugalczycy nie osiągnęli niczego istotnego, jeśli chodzi o rządy kolonialne. Mwenemutapa (znana Portugalczykom jako Monomotapa) nie zapewniła żyznej gleby dla założenia portugalskiej kolonizacji. Portugalczycy ze swojej strony byli bardziej zainteresowani tym, co dostaną, niż tym, co dadzą. Poza tym obszar ten doświadczał już upadku w związku z pojawieniem się w regionie kilku dynastii. Sytuacji tej nie pomógł kontakt z Portugalczykami. Gdzie indziej, w Gwinei, istniały wpływy portugalskie, ale to nie wystarczyło, aby określić je mianem rządów kolonialnych. Do 1750 roku portugalskie kolonie w Afryce ograniczały się do Angoli, Mozambiku i Gwinei, ale rządy kolonialne były bardziej widoczne w pierwszych dwóch koloniach. Portugalczycy posiadali także ważne wyspy na Atlantyku u wybrzeży Afryki. W tym okresie kolonie portugalskie, zwłaszcza Angola, pozostawały bazą zaopatrzeniową brazylijskiego handlu niewolnikami. Portugalczycy dążyli do stworzenia wysoce dopracowanej elity uwarunkowanej swoją kulturą. To pragnienie nie spełniło się. Rzeczywiście, kolonia w Angoli, będąca przykładem portugalskiego zainteresowania kolonialnego Afryką, była zwykłym chaosem, w którym klasy przestępcze Portugalii były zajęte dojeniem ludzi dla własnych korzyści. W tym celu Angolę, podobnie jak Mozambik, można opisać jako rezerwat handlowy, z którego można było dotrzeć do wnętrza kraju.

SIEĆ NIESZCZĘŚCIA

Z politycznego punktu widzenia koloniom portugalskim brakowało skutecznej administracji. Historyk Richard Hammond nakreślił ten obraz ze współczuciem, argumentując, że Portugalia nie może skutecznie kontrolować swoich kolonii. Powtórzył jedynie głos portugalskiego urzędnika Oliveiry Martins, który napisał, że portugalskie kolonie to sieć nędzy i hańby i że kolonie, z wyjątkiem Angoli, mają być dzierżawione tym, „którzy potrafią zrobić to, czego my zdecydowanie nie możemy zrobić” .” Nie jest trudno zrozumieć powód, dla którego portugalskie kolonie były tak pomalowane. A. F. Nogueira, portugalski urzędnik, powiedział: „Nasze kolonie zobowiązują nas do ponoszenia wydatków, na które nas nie stać: abyśmy oszczędzali ze zwykłej ostentacji, zwykłego pokazu, zwykłych uprzedzeń... . . kolonie, które nie służą żadnemu pożytecznemu celowi i zawsze prowadzą nas do dyskredytacji, to poza tym szczyt absurdu i barbarzyństwa”. W 1895 r. minister morza i kolonii, oficer marynarki Ferreira de Almeida, opowiedział się za sprzedażą części kolonii i przeznaczeniem dochodów na rozwój tych kolonii, które zostaną zachowane. Z problemów, z którymi borykała się Portugalia w Afryce, jasno wynika, że jej zamiarem było posiadanie dużej przestrzeni na mapie świata, ale Portugalia nigdy nie była gotowa, aby nią praktycznie zarządzać. Niezależnie od tego można śmiało powiedzieć, że Portugalczycy w zarządzaniu swoimi koloniami realizowali politykę asymilacji. Celem było uczynienie Afrykanów w koloniach obywatelami Portugalii. Tych, którzy przeszli proces asymilacji, nazywano *assimilados*. Warto zauważyć, że liczba *assimilados* przestała rosnąć po nieudanych wysiłkach liberalnego rządu Bandeiry, aby wszyscy Afrykanie byli obywatelami Portugalii. Nie jest jasne, czy Portugalczycy szczerze starali się asymilować Afrykanów w swoich koloniach. Wydaje się, że polityka

ta była jedynie proklamacją, która nie miała niezbędnego wsparcia politycznego. Rzeczywiście, idea równości była farszą. Rząd nie zapewnił niezbędnej infrastruktury, takiej jak szkoły, finanse i inne instytucje społeczne, na których można by zbudować równość, wymaganą przez prawdziwą asymilację. Proces edukacji na terytoriach portugalskich w Afryce był odległy od zadowalającego. Celem portugalskiej edukacji było zasadniczo stworzenie afrykańskiej elity, która przemawiałaby na sposób Portugalczyków. Jednakże urzędnicy portugalscy nie angażowali się w sprawę edukacji Afrykanów kosztem Portugalii. W rezultacie większość szkół była kontrolowana przez Kościół katolicki, co było odzwierciedleniem relacji między kościołem a państwem. Oznaczało to, że państwo uchylało się od odpowiedzialności za zapewnienie edukacji ludności swoich afrykańskich kolonii. Historyk Walter Rodney skrytykował rodzaj edukacji w portugalskich koloniach w Afryce. Uważał, że szkoły są niczym innym jak agencjami szerzenia języka portugalskiego. Argumentował dalej, że „pod koniec 500 lat dźwigania na barkach białego człowieka ciężaru cywilizowania „rdzennych mieszkańców Afryki” Portugalczykom nie udało się wyszkolić ani jednego afrykańskiego lekarza w Mozambiku, a średnia długość życia we wschodniej Angoli wynosiła niecałe 30 lat . . . Jeśli chodzi o Gwineę Bissau, pewien wgląd w tamtejszą sytuację daje przyznanie się samych Portugalczyków, że Gwinea Bissau była bardziej zaniedbana niż Angola i Mozambik”. Później w XX wieku Portugalczycy zachęcali państwo do finansowania edukacji w koloniach i zadbali o to, aby kilku starannie wybranych Afrykanów mogło studiować w Portugalii. Czasami przewidywano zatrudnienie takich asymiladów w administracji kolonialnej. Pomimo tego rozwoju portugalskie kolonie w Afryce słabo radziły sobie z edukacją.

HANDEL NIEWOLNIKAMI

Innym ważnym aspektem portugalskich rządów kolonialnych w Afryce jest jego stosunek do siły roboczej i jej rekrutacji. Przez długi czas handel niewolnikami stanowił drogę do rekrutacji siły roboczej na terytoriach portugalskich. Jednak w 1836 roku w koloniach Portugalii zniesiono handel niewolnikami, choć w praktyce kontynuowano go pod nazwą pracy najemnej. W ramach tej nowej praktyki Portugalczycy co roku wysyłali tysiące ludzi z Angoli na plantacje kawy i kakao na wyspie Wyspy Świętego Tomasza w charakterze robotników przymusowych. Mozambik umożliwił także migrację siły roboczej do pracy w kopalniach w kontrolowanej przez Brytyjczyków Rodezji. Czasami migranci byli bardziej zadowoleni z pracy w kopalniach niż bycia zmuszonymi do pracy w domu. Mimo to Portugalczycy kontrolowali rekrutację tej siły roboczej do Rodezji, pobierając dochody od każdego pracownika, któremu pozwolono opuścić. Był to kolejny sposób na generowanie przychodów. Historyk Basil Davidson skomentował, że cechą wyróżniającą portugalskie kolonie była obecność rozległych systemów pracy przymusowej wprowadzonej w celu wyzysku i ucisku rdzennej ludności. Istniały przyczyny tego rozwoju. Po pierwsze, w przypadku Angoli rosnący dobrobyt przemysłu kakaowego i towarzyszący mu wzrost popytu na pracę sprawiły, że praca przymusowa stała się pożądaną alternatywą. Po drugie, pod koniec XVIII wieku na podaż siły roboczej wpłynęło szerzenie się śpiączki w głębi kraju. W rezultacie Portugalczycy musieli polegać na pracy przymusowej w celu zapewnienia dostaw. Kolonie były poddawane ogromnemu wyzyskowi gospodarczemu. Działalność portugalskich przedsiębiorstw w Afryce od początku kierowała się chęcią pozyskiwania niewolników. Rzeczywiście, niewolnicy stanowili prawie jedyny towar eksportowy kolonii. Trwało to do końca XIX wieku. W Angoli Portugalczycy ustanowili zasadę bezwzględnego wyzysku w celu pozyskiwania dużej liczby niewolników na rynek brazylijski. Wyzysk Angoli dla niewolników stał się znany jako era pombeiros. Pombeiros, Portugalczycy należący do połowy kasty, słynęli ze swojej działalności polegającej na wzniecaniu lokalnych konfliktów w celu chwywania niewolników na sprzedaż na wybrzeżu. Pombeiros byli panami wewnątrz, na których polegali handlarze niewolnikami w zakresie zaopatrzenia.

REAKCJA INTELEKTUALNA

W 1901 r. rząd w Lizbonie wydał dekret nakazujący położyć kres werbowaniu siły roboczej przy użyciu przemocy. W Luandzie opublikowano broszury potępiające praktykę pracy przymusowej. Była to intelektualna reakcja na zjawisko pracy przymusowej. W praktyce nie miało to większego wpływu na praktykę. Na zjawisko pracy przymusowej zareagowano gwałtownie, począwszy od buntu w Bailundo w 1902 r. W 1903 r. wydano nowe rozporządzenia mające na celu rozwiązanie problemu pracy przymusowej, ale przyniosły one niewielki lub żaden sukces. Sprzeciw Portugalii wobec pracy przymusowej nie wynikał z troski o Afrykanów, ale takie stanowisko przyjmowano zawsze, gdy władze uważały, że pewne osoby zyskują zbyt dużą lokalną władzę. Rzeczywiście, oficjalny pogląd, zawarty w ustawie z 1899 r., był taki, że praca przymusowa stanowi zasadniczą część procesu cywilizacyjnego, pod warunkiem, że jest wykonywana przyzwoicie i w porządku. Portugalskie podejście do rasy opierało się na wyższości z ich strony i niższości ze strony Afrykanów. Żadna władza kolonialna nie była całkowicie wolna od rasizmu. Segregacja, wyraźna lub nie, była często stosowana jako sposób na zachowanie czystości rasowej europejskich osadników w Afryce. W przypadku Portugalczyków władza była zainteresowana zapewnieniem czystości rasowej portugalskim osadnikom rolniczym w Angoli. Jednak warunki panujące w koloniach nie sprzyjały ani nie zachęcały Europejczyków do masowego osiedlenia się. W rezultacie białą populację można było utrzymać jedynie poprzez osiedlanie skazańców i krzyżowanie ras. Z tego powodu w koloniach portugalskich zaakceptowano mieszanie ras – konieczne było utrzymanie populacji. Historia kolonialna Portugalii stanowi szczególnie pouczający przykład wpływu Europy na rasowy i etniczny charakter Afryki, jeśli chodzi o inżynierię rasowo-demograficzną. Portugalskiemu przedsiębiorstwu kolonialnemu w Afryce nie można przypisać żadnego znaczącego rozwoju infrastruktury. Mimo że Portugalczycy traktowali swoje kolonie jako „prywatną posiadłość ojczyzny”, nie wprowadzono żadnych większych polityk ani programów dotyczących rozwoju infrastruktury. Na przykład, chociaż Angola produkowała doskonałą bawełnę, żadna z niej nie była w Angoli przetwarzana. Poza tym komunikacja była słaba. Osady portugalskie były od siebie odizolowane. Na przykład, kiedy Lourenço Marques ogarnął kryzys w 1842 r., a gubernator zginął w nalocie zorganizowanym przez rdzenną ludność, władze Mozambiku potrzebowały roku, aby usłyszeć o tym, co wydarzyło się w pobliżu Rio de Janeiro. Portugalia miała jednak szczęście skorzystać z rozwoju zapoczątkowanego przez inne kraje. W 1879 roku kabel Eastern Telegraph Company, biegnący do Kapsztadu, ustanowił „punkty kotwiczne” w Mozambiku i Lourenço Marques. W 1886 roku linia telegraficzna dotarła do Luandy w drodze na Przylądek. Zapewniło to pierwsze główne połączenie między Portugalią a jej koloniami zamorskimi. Ponadto w 1880 r. Portugalia i Transwal zawarły poprawioną wersję istniejącego traktatu terytorialnego z 1869 r., w którym zgodziły się na budowę linii kolejowej z Lourenço Marques do Pretorii. Brytyjska kontrola nad Transwalem zahamowała postęp prac. Portugalia sama nie podjęła wysiłków, aby połączyć swoje kolonie w Afryce w sposób mający sens z punktu widzenia potrzeb i rozwoju Afryki. Wreszcie biurokracja nie była skuteczna, jeśli chodzi o portugalskie rządy kolonialne w Afryce. Nie było regularnej kadry wyszkolonych cywilnych rekrutów, z których można by czerpać. Skutkiem tego był niemal całkowity brak rutynowych kompetencji, jakich potrzebuje dobra administracja. Wpłynęło to na koordynację portugalskiej działalności kolonialnej w Afryce.

WNIOSEK

W latach 1750–1900 obecność Portugalii w Afryce miała charakter znacznie bardziej wyzysku gospodarczego niż rzeczywistych rządów kolonialnych. W rzeczywistości Portugalczycy w swoich afrykańskich koloniach nie mieli żadnego większego systemu administracyjnego. Zamiast tego głównym motywem tworzenia kolonii były względy ekonomiczne, początkowo handel niewolnikami, a później innymi lukratywnymi towarami. Koloniom portugalskim brakowało podstawowej infrastruktury i pozostawały w tyle za koloniami europejskimi w Afryce.

Aigun i Pekin, Traktaty z

W latach 1858–60 Imperium Rosyjskie osiągnęło ważne zdobycze kosztem Chin. Łatwa porażka dynastii Qing (Ch'ing) z Wielką Brytanią w pierwszej anglo-chińskiej wojnie opiumowej uwidoczniła światu jej rażącą słabość. Rosyjscy przywódcy, w tym car Mikołaj I, obawiali się brytyjskiej dominacji w Azji Wschodniej i postanowili najpierw rozszerzyć swoją działalność na terytorium Chin. W 1847 r. Mikołaj mianował namiestnikiem Wschodniej Syberii Nikołaja Murawiewa, energicznego zwolennika imperializmu rosyjskiego. Murawiew utworzył duże siły rosyjskie, w skład których wchodziły jednostki kozackie i eskadra morską na Dalekim Wschodzie, a także założył forty i osady wzdłuż doliny rzeki Amur na obszarach, które na mocy traktatu nerczyńskiego (1689) między Rosją a Chinami uznano za terytorium Chin. Mały i źle wyposażony chiński garnizon graniczny w regionie nie mógł się równać z Rosjanami, gdy w maju 1858 roku Murawiew zażądał, aby Chiny uznały suwerenność Rosji na ziemi na północ od brzegu rzeki Amur. Mając ponad 20 000 żołnierzy i wsparcie morską, był w stanie zmusić chińskiego przedstawiciela do wyrażenia zgody na traktat z Aigun, nazwanego tak od przygranicznego miasta, w którym odbyło się spotkanie. Zgodnie z jej warunkami Chiny przekazały Rosji 185 000 mil kwadratowych ziemi od lewego brzegu rzeki Amur do rzeki Ussuri i zgodziły się, że terytorium między Ussuri a Oceanem Spokojnym będzie wspólne do czasu przyszłego porozumienia. Rząd chiński był wściekły z powodu warunków i odmówił ratyfikacji traktatu, ale był bezradny z powodu trwającej rebelii Taiping i innych oraz wojny z Wielką Brytanią i Francją, znanej jako druga anglo-chińska wojna opiumowa. Wydarzenia w 1860 r. wypadły na korzyść Rosjan, ponieważ wznowienie działań wojennych między Chinami a Wielką Brytanią i Francją doprowadziło do zajęcia stolicy Pekinu (Peking) przez siły brytyjskie i francuskie. Niekompetentny cesarz Qing, Xianfeng (Hsien-feng) i jego dwór uciekli do prowincji Rehe (Jehol) na północy, pozostawiając władzę swojemu młodszemu bratu, księciu Gongowi (Kungowi). W tym momencie Rosję reprezentował w Pekinie przebiegły ambasador Nikołaj Ignatiew, który niedawno przybył, aby zapewnić chińską ratyfikację traktatu z Aigun. Ignatiew zaproponował mediację między dwiema przeciwstawnymi stronami; oszukując, manewrując i przypodobając się obu stronom, odniósł dla Rosji wielkie zwycięstwo w dodatkowym traktacie pekińskim w listopadzie 1860 r. Potwierdził on rosyjskie zdobycze na mocy traktatu z Aigun i zapewnił wyłączną rosyjską własność gruntów na wschód od rzeki Ussuri do Pacyfiku do granicy Korei, dodatkowe 133 000 mil kwadratowych, w tym port Władywostok (po rosyjsku „władca Wschodu”). Ponadto Rosja otrzymała te same prawa eksterytorialne i prawo do handlu w portach, jakie Wielka Brytania i Francja zdobyły w drodze wojny. Chiny otworzyły także dwa dodatkowe miasta do handlu z Rosją, położone w Mongolii i Xinjiangu (Sinkiang) na szlakach lądowych. Dzięki sprytniej dyplomacji i wykorzystaniu słabej i upadającej dynastii Qing Rosja była w stanie zdobyć ogromne zdobycze terytorialne od Chin bez oddania jednego strzału w latach 1858–1860.

Aleksander I

(1777–1825) car rosyjski

Aleksander I był carem Rosji od 1801 do 1825 roku. Podczas tych rządów nie tylko wprowadził szeroko zakrojone reformy, ale później wiele z nich cofnął. Jako dziecko był wychowywany przez swoją babcię Katarzynę Wielką w liberalnym i intelektualnym środowisku. Zmarła, gdy był nastolatkiem, w 1796 r., a jego ojciec zmarł pięć lat później, najprawdopodobniej przy współudziale Aleksandra w ramach spisku mającego na celu osadzenie go na tronie. Aleksander był głęboko zaangażowany w reformy i starał się dorównać Rosji reszcie Europy epoki oświecenia. Próby opracowania konstytucji, która mogłaby znaleźć poparcie, nie powiodły się, a jego pierwotny kodeks prawny nigdy nie został przyjęty. W wielu przypadkach Aleksander wzywał do reform i zarządzał ich przyjęciem w sposób mikro, uniemożliwiając przeprowadzenie reformy. Inne reformy były po prostu źle przemyślane, brakowało im praktycznego przejścia od status quo lub nie dało się ich wdrożyć w świetle istniejącej biurokracji. Współcześni mu

Europejczycy postrzegali go jako enigmatycznego i niekonsekwentnego. Kiedy Rosja nabyła Polskę, Aleksander zatwierdził jej konstytucję, która zapewniała wiele z tych samych rzeczy, których pragnął dla swojego kraju. Wysiłki reformatorskie osłabły w 1810 r. z powodu wojen napoleońskich, które pochłonęły Europę. Aleksander był zastraszony Napoleonem I i być może skalą samych wojen. Uważał, że stawką w wojnach w Europie są prawa ludzkości i los narodów i że jedynie konfederacja państw europejskich oddana zachowaniu pokoju mogłyby zapobiec niebezpieczeństwom dyktatorów i zdobywców świata. Napoleon twierdził, że Rosja nie ma się czego obawiać ze strony Francji i że odległość między obydwoma narodami czyni je sojusznikami. Wszelkie ambicje, jakie mogło to wzbudzić w Aleksandrze, zostały zmiążdżone latem 1812 roku, kiedy Napoleon najechał Rosję. Wyniki zaskoczyły wszystkich; przygotowując się do inwazji na Moskwę, Aleksander nakazał ewakuację i spalenie miasta. Wszystko, co mogło pomóc najeżdżającej armii francuskiej, zostało zniszczone. Ponad trzy czwarte miasta zostało utracone. Napoleon rozpoczął swój długi odwrót i pod koniec kampanii siły francuskie liczące prawie 700 000 żołnierzy zostały zredukowane do niecałych 25 000. Dla obu był to punkt zwrotny: Napoleon ostatecznie przegrał, a Aleksander ostatecznie porzucił swoje wysiłki na rzecz reform. Zainicjował kilka nowych programów, nie doprowadził do realizacji starszych programów i pod koniec swojego panowania zamiast naprawić wiele swoich wczesnych reform, cofnął je. Aleksander zmarł nagłą chorobą w 1825 roku podczas podróży na południe. Okoliczności jego śmierci wzbudziły pogłoski, jakoby został otruty lub w ogóle nie umarł i na jego miejscu pochowano żołnierza.

Algieria pod panowaniem francuskim

Francja po raz pierwszy zajęła Algierię w 1830 r. W czasach napoleońskich Francja kupowała algierską pszenicę na kredyt. Po upadku Napoleona I Bonaparte nowo odrodzona monarchia francuska odmówiła spłaty tych długów. Dej Algieru, Husain, domagał się zapłaty, a podczas kłótni z francuskim konsulem Duvałem rzekomo uderzył konsula packą na muchy w twarz. Duval zgłosił zniewagę Paryżowi, a rząd francuski szukał zemsty. Król Karol X, pragnąc pozyskać nowe rynki zbytu i surowce oraz odwrócić uwagę od niestabilnej sytuacji politycznej w kraju, rzekomo zniewagę wykorzystał jako pretekst do ataku na Algierię. W rezultacie flota francuska licząca ponad 30 000 ludzi wylądowała w Algierze latem 1830 r., a Diy Husain został zmuszony do podpisania aktu kapitulacji przez generała de Bourmont. Francuzi zobowiązali się do utrzymania islamu i zwyczajów ludu, ale także skonfiskowali łupy o wartości ponad 50 milionów franków. Następnie rząd francuski debatował, co zrobić z tym terytorium. Francja mogłaby utrzymać dea przy władzy, zniszczyć forty i pozostawić lub ustanowić arabskiego księcia na stanowisku władzy. Rząd debatował także nad poparciem powrotu panowania osmańskiego, oddaniem do władzy Rycerzy Maltańskich, zaproszeniem innych mocarstw europejskich do ustanowienia jakiejś formy wspólnych rządów lub utrzymaniem terytorium jako części imperium francuskiego. Do 1834 roku Francuzi zdecydowali się na politykę podboju i aneksji terytorium Algierii. Mianowano francuskiego gubernatora generalnego i do 1837 r. wszyscy Turcy osmańscy opuścili Algierię. Rząd francuski utrzymywał, że nie ma czegoś takiego jak naród algierski i że Algieria ma stać się integralną częścią Francji. Chociaż asymilacja przeważnie muzułmańskiej i arabskojęzycznej ludności Algierii do społeczeństwa francuskiego była rzekomo polityką kolejnych francuskich reżimów, przeważająca większość Algierczyków nigdy nie była akceptowana jako równa. Algieria stała się departamentem francuskim i ustanowiono francuski system edukacji, w którym francuski był językiem podstawowym. W 1865 roku francuski rząd pod rządami Napoleona III oświadczył, że algierscy muzułmanie i Żydzi mogą wstąpić do francuskiej służby wojskowej i cywilnej, ale mogą zostać obywatelami francuskimi tylko wtedy, gdy zrezygnują ze swoich praw religijnych. Przytłaczająca większość populacji muzułmańskiej odmówiła tego, a muzułmanie algierscy stopniowo stali się obywatelami trzeciej kategorii we własnym kraju, za Francuzami z kontynentu i kolonistami, czyli francuskimi osadnikami. W 1870 r. algierscy Żydzi otrzymali obywatelstwo francuskie. Przez większą część XIX wieku Algierczycy walczyli z francuską okupacją. Algierczycy pod wodzą Emira Abdula Kadera

początkowo odnosili sukcesy w atakach typu „uderz i uciekaj” na Francuzów. Aby zyskać ofensywę, generał Thomas-Robert Bugeaud stworzył mobilne kolumny, aby zaatakować algierskich bojowników w głębi terytorium Algierii. Dzięki swemu doskonałemu uzbrojeniu Francuzi postawili siły Abdula Kadera w defensywie, a Abdul Kader został zmuszony do poddania się w 1847 r., po czym został zesłany na wygnanie. W 1870 r. w Kabyle, górzystym okręgu północno-wschodniej Algierii, wybuchło kolejne powstanie pod wodzą Mokraniego. Kobieta o imieniu Lalla Fatima również broniła bojowników w Kabylu, ale do 1872 roku Francuzi stłumili bunt. W odwecie Francuzi wywłaszczyli ponad 6,25 mln akrów ziemi. Duża część wywłaszczonej ziemi została przekazana francuskim osadnikom pochodzącym z prowincji Alzacja-Lotaryngia, które Francuzi stracili na rzecz Niemców w wyniku wojny francusko-pruskiej toczącej się w latach 1870–1871. Te karne wywłaszczenia ziemi sprawiły, że większość Algierczyków stała się dzierżawcami i doprowadziło do dalszego zubożenia rdzennej ludności. Pod koniec XIX wieku w Algierii żyło około 200 000 francuskich dwukropków. Rdzenni Algierczycy zostali zmuszeni do płacenia specjalnych podatków i nałożono ograniczenia na liczbę algierskich dzieci, które mogły uczęszczać do francuskich szkół. Ponadto wdrożono francuski system sądowy. W reakcji na rosnącą przepaść społeczną i polityczną między okrażnicą a rdzenną ludnością, kilku przywódców muzułmańskich w miastach Tlemcen i Bone wysłało w 1900 r. notatkę do rządu, prosząc o prawo do głosowania. Ci modernizatorzy, zwani Młodymi Algierczykami (Jeunes Algériens), starali się zmniejszyć przepaść między obydwoma społeczeństwami i mieli wiele wspólnego z reformatorami z innych części świata arabskiego. Chociaż niektórzy liberałowie we Francji kontynentalnej popierali reformy, dwukropek stanowczo sprzeciwiał się jakimkolwiek przepisom, które osłabiłyby ich uprzywilejowane stanowisko.

Aligarh College

Aligarh College, obecnie Aligarh Muslim University, był pierwszą instytucją szkolnictwa wyższego dla muzułmanów w Indiach Brytyjskich. Wielu wybitnych muzułmańskich przywódców i uczonych studiowało w Aligarh, co stanowiło ważny punkt ciężkości dla rozwoju jedności muzułmańskiej i świadomości politycznej, szczególnie na przełomie XIX i XX wieku. Uczelnia ma swoje korzenie w przekonaniu Sayyida Ahmada Khana, że nie ma konfliktu pomiędzy edukacją w zakresie współczesnych nauk empirycznych a wiarą w Koran. Khan pragnął edukować młodych muzułmanów w zakresie języka angielskiego, współczesnej nauki i zasad zachodniego rządu, aby mogli objąć wiodącą rolę we współczesnym świecie. Był szczególnie zainteresowany umożliwieniem im konkurencji z Hindusami oraz innymi grupami religijnymi i etnicznymi o stanowiska władzy w Indiach rządzonych przez Brytyjczyków. Aby przygotować indyjskich muzułmanów do przyjęcia zachodniej edukacji, Khan najpierw utworzył w 1864 roku Towarzystwo Naukowe w Aligarh, które tłumaczyło zachodnie dzieła naukowe, historyczne i filozoficzne na języki indyjskie. Khan odwiedził Anglię w 1870 roku, a jego inspiracją dla Aligarh College były uniwersytety w Oksfordzie i Cambridge. W 1875 roku założył w Aligarh coś, co było wówczas znane jako Muhammadan Anglo-Oriental College; oferowała zachodni program nauczania podobny do angielskiego szkoły publicznej (prywatnej), a pierwszym dyrektorem, Theodore Beck, był Brytyjczyk. Aligarh College stał się wiodącym ośrodkiem edukacji współczesnych przywódców muzułmańskich w Indiach i pomógł stworzyć wykształconą elitę muzułmańską, która zajmowała wiele stanowisk politycznych i była katalizatorem zmian w systemie brytyjskim. Uczelnia odegrała szczególnie ważną rolę w zapewnianiu praktycznego doświadczenia politycznego poprzez stowarzyszenia debatujące na kampusach i wybory studenckie, a także w zachęcaniu do kształtowania zbiorowej i jednolitej tożsamości indyjskiej społeczności muzułmańskiej. Aligarh College stał się pełnoprawnym uniwersytetem w 1920 roku i został przemianowany na Aligarh Muslim University. Uniwersytet znajduje się w mieście Aligarh w stanie Uttar Pradesh, w północnych Indiach. Obecnie kształcą się w nim około 30 000 studentów reprezentujących różne środowiska religijne i etniczne i prowadzi zajęcia na 80 kierunkach, w tym na prawie, medycynie i inżynierii.

Amerykański ruch wstrzeźliwości

Kiedy w XVII wieku do Ameryki Północnej zaczęli przybywać pierwsi europejscy osadnicy, przywieźli ze sobą napoje alkoholowe i wkrótce znaleźli lokalne sposoby na ugaszenie pragnienia za pomocą nowych surowców, takich jak trzcina cukrowa. Napoje fermentowane, takie jak cydr i piwo, oraz napoje destylowane, takie jak rum i whisky, były postrzegane przez praktycznie wszystkich osadników jako dar od Boga. Napoje te chroniły pijących przed niebezpieczeństwami związanymi ze skażoną wodą i były postrzegane jako zdrowe i energetyzujące. Mężczyźni, kobiety i dzieci pili w różnych ilościach i mocach od wczesnego ranka do wieczora, w pracy i podczas zabawy. Jednak pijaństwo było źle widziane i w wielu koloniach było karalne. Purytański duchowny Increase Mather nazwał alkohol „dobrym stworzeniem Bożym” . . . lecz Pijak jest od diabła”. Gdy rum stał się znaczącym źródłem pieniędzy dla Nowego Świata, Amerykanie zaczęli destylować i pić napoje o znacznie wyższej zawartości alkoholu niż tradycyjne trunki kolonialne. Wprowadzenie rodzimych whisky kukurydzianej i żytniej również utrudniło kontrolowanie stanu pijaństwa. W 1774 roku, w przededniu rewolucji amerykańskiej, kwaker z Filadelfii nazwał alkohol destylowany „potężnym niszczycielem”, który był zarówno niezdrowy, jak i niemoralny. W 1784 roku słynny lekarz i patriota Benjamin Rush zaatakował zdrowotne i moralne braki „żarliwych”, czyli destylowanych alkoholi. Picie ich – pisał – z pewnością doprowadziłoby do chorób i tego, co w dzisiejszych czasach nazywa się uzależnieniem. Niewstrzeźliwość, argumentował dalej Rush, zakłócała życie rodzinne i zawodowe oraz była wrogiem tych republikańskich cnót, na których został zbudowany nowy naród i od którego zależał jego sukces. Pomysł Rusha, by ograniczyć lub nawet zakazać tego, co stało się znane jako „demoniczny rum”, początkowo wydawał się niemożliwy, ale ostatecznie stał się częścią szerszego dążenia do doskonałości moralnej w XIX-wiecznej Ameryce. Chociaż między 1790 a 1830 rokiem spożycie alkoholu wzrosło, zadziałały nowe siły. Wstrzeźliwość przemawiała zwłaszcza do duchownych, matek, działaczek na rzecz zdrowia, właścicieli fabryk i budowniczych linii kolejowych, których nowe maszyny były coraz szybsze i bardziej skomplikowane. Uderzyłoby to również w rdzennych Amerykanów obawiających się rosnącej fali irlandzkich imigrantów rzymskokatolickich i ich rzekomych nawyków związanych z nadużywaniem alkoholu, a także, w mniejszym stopniu, Niemców wnoszących swoje umiejętności warzenia piwa do Ameryki. Prezbiteriańscy i metodystyczni przywódcy religijni zaczęli agitować przeciwko mocnym napojom w 1811 r. W 1826 r. nowa organizacja, Amerykańskie Towarzystwo Wstrzeźliwości, wezwała do abstynencji od whisky, ale nie znalazła winy w umiarkowanym spożywaniu napojów niedestylowanych. W tym samym roku kongregacjonalista minister Lyman Beecher wezwał do całkowitej abstynencji od wszelkiego rodzaju alkoholu. Wielu się zgodziło; całkowite odrzucenie alkoholu stało się znane jako abstynencja. W przeważającej części wczesnym wysiłkom na rzecz wstrzeźliwości inicjowały elity religijne i polityczne, ale zdarzały się wyjątki. W 1840 roku sześciu mężczyzn, prawdopodobnie podczas picia w barze w Baltimore, założyło Washington Temperance Society, grupę pomagającą pijącym porzucić niezdrowy i niemoralny nawyk. Na masowych spotkaniach przypominających odrodzenie religijne tysiące mężczyzn obiecało zaprzestać picia, a spora liczba spełniła swoją obietnicę. W 1851 roku Maine jako pierwszy stan uchwaliło prawo zabraniające produkcji i sprzedaży alkoholu. Do 1855 roku kilkanaście stanów i dwie kanadyjskie prowincje również przyjęły prawa stanu Maine. Pomiędzy rokiem 1830 a wojną secesyjną roczne spożycie alkoholu na mieszkańca przez osoby w wieku 15 lat i starsze spadło z 7,1 galona do 2,53 galona. Ruch wstrzeźliwości poniósł porażkę, gdy zbliżający się rozpad Unii i wynikająca z niego wojna domowa zdominowały niepokój opinii publicznej. Wraz z końcem wojny problem picia odżył. Założona w 1869 roku przez weteranów wojny secesyjnej Partia Prohibicji wystawiała własnych kandydatów na prezydenta w ośmiu wyborach po wojnie secesyjnej, nigdy nie zdobywając więcej niż 2,2 procent głosów, ale pomagając w promowaniu sprawy. Z większym sukcesem Liga Przeciwko Saloomom, założona przez ministra w 1893 r., współpracowała z obiema głównymi partiami, aby

osiągnąć swój suchy program w drodze wyborów opcji lokalnych i inne techniki, torując drogę do prohibicji XX wieku. Najważniejszym było pojawienie się w 1874 roku Kobiecej Chrześcijańskiej Unii Wstrzemięźliwości. Po raz pierwszy duża liczba kobiet, które nie mogą jeszcze głosować, odegrało rolę przywódczą w poważnym sporze publicznym. Koncentrując się na złu panującym w sąsiednim barze, członkowie WCTU zaczęli organizować spotkania modlitewne w miejscach, w których sprzedawano alkohol. Wyczyny członkini WCTU, Carrie Nation, Kansań, która dzierżyła topór, by niszczyć salony i rozbijać butelki whisky, stały się sławne, ale nie były typowe dla strategii ani celów organizacji. Kierowana przez Frances E. Willard, była rektor uczelni żeńskiej, WCTU zwróciła uwagę na ochronę domu przed katastrofalnymi skutkami, jakie picie głównie przez mężczyzn wywiera na zależne od nich kobiety i dzieci. Organizacja licząca 150 000 członków z sukcesem prowadziła także kampanię na rzecz edukacji antyalkoholowej w szkołach publicznych w kraju i domagała się wprowadzenia zakazów spożywania alkoholu w obiektach federalnych i rezerwatach indyjskich. Prezydent Rutherford B. Hayes zastosował się do tego; lemoniadę podawano na imprezach w Białym Domu. Propaganda przeciwdziałająca picciu, obejmująca piosenki, sztuki teatralne i rozdzierające serce powieści, takie jak słynne „Dziesięć nocy w barze”, pomogły szerzyć przesłanie o trzeźwości, którą można zapewnić jedynie poprzez działania publiczne. Do czasu śmierci Frances Willard w 1898 r. jej WCTU, a także Partia Prohibicji i Liga Przeciwko Saloomom były bliżej celu, niż ktokolwiek mógł przypuszczać. Przekonany względami politycznymi i argumentami postępowców, które uwypukliły się wraz z przystąpieniem Ameryki do I wojny światowej, naród wprowadził w 1920 roku daleko idący zakaz sprzedaży i spożywania alkoholu.

Anglo-chińskie wojny opiumowe

Anglo-chińskie wojny opiumowe to dwa konflikty, w których Brytyjczycy i Francuzi (w drugiej wojnie) walczyli z Chińczykami, wspierając sprzedaż opium w Chinach. Pierwsza z wojen, tocząca się wyłącznie między Wielką Brytanią a Chinami, trwała od 1839 do 1842 r., a druga od 1856 r. do 1860 r., znana również jako wojna strzałkowa lub czasami wojna angielsko-francuska w Chinach. Ponieważ przyczyną obu były spory o opium, obie wojny nazywane są potocznie wojnami opiumowymi. Sprzedaż opium produkowanego w Indiach Brytyjskich Chińczykom przyniosła ogromne bogactwo Brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej oraz wielu innym brytyjskim firmom i osobom prywatnym. Odwróciła napływ brytyjskiego złota i srebra do Chin w celu zakupu chińskich produktów i zastąpiła go równowagą handlową na korzyść Wielkiej Brytanii. Ogromny wzrost uzależnienia od opium w Chinach, który rozpoczął się pod koniec XVIII wieku, spowodował poważne problemy społeczne i gospodarcze. W rezultacie rząd chiński mianował w Kantonie (Kanton) cesarskiego komisarza Lin Zeku, który skonfiskował całe opium przechowywane w magazynach prowadzonych przez brytyjskich kupców, wywołując kryzys. W miarę eskalacji napięcia kilku pijanych brytyjskich marynarzy wdało się w bójkę z Chińczykami, zabijając chińskiego wieśniaka. Brytyjczycy odmówili wydania mężczyzn, co zaostrzyło kryzys. Kiedy wybuchły walki, Brytyjczycy cieszyli się zdecydowaną przewagą, zajmując Szanghaj, a następnie płynąc w górę rzeki, zdobywając Jingjiang (Chingkiang) i zagrażając Nanjing (Nanking). Traktat z Nankinu, podyktowany przez Wielką Brytanię, został podpisany 29 sierpnia 1842 roku. Zmusił Chińczyków do oddania Hongkongu i zapłacenia odszkodowania w ramach rekompensaty za wysiłek militarny Wielkiej Brytanii i zniszczone opium. Otwarto także porty w Guangzhou, Szanghaju, Fuzhou i Xiawen. Ponadto obywatele brytyjscy nie byli już sądzeni przez chińskie sądy. Ustępstwa te doprowadziły do tego, że inne zagraniczne mocarstwa zażądały podobnego traktowania; traktaty te były znane jako traktaty nierówne. W 1856 roku, pod pretekstem chińskich urzędników opuszczających brytyjską banderę na statku Arrow, Wielka Brytania przystąpiła do wojny z Chinami. Francuzi przyłączyli się do bitwy po stronie Wielkiej Brytanii, podając jako uzasadnienie morderstwo francuskiego misjonarza. Obie potęgi szybko wystąpiły przeciwko Chińczykom, wymuszając traktat z Tientsin w dniach 26–29 czerwca 1858 r., który otworzył więcej portów dla zachodniego handlu i zamieszkania;

uznał prawo cudzoziemców, w tym misjonarzy, do podróżowania do dowolnej części Chin; i zapewnił Brytyjczykom i Francuzom utworzenie stałych poselstw w Pekinie. Ponieważ jednak traktat zalegalizował także handel opium, Chiny odmówiły podpisania i wojna rozpoczęła się od nowa. 18 października 1860 roku Chińczycy zostali do tego zmuszeni podpisać Konwencję Pekińską, kolejny z nierównych traktatów. Nałożyła na Chińczyków warunki, zmuszając ich do przyjęcia traktatu z Tientsin. To właśnie potem Charles Gordon kazał spalić Pałac Letni w odwecie za torturowanie delegacji brytyjskiej pod dowództwem Sir Harry'ego Smitha Parkesa. Brytyjczycy i Francuzi wysłali misje do Pekinu, gdzie kupili pałace w mieście Manchu, aby przekształcić je w swoje poselstwa. Gordon miał przenieść się do Szanghaju, gdzie miał zebrać siły do walki z rebeliantami Taiping w następnej wojnie.

Arabscy reformatorzy i nacjonaści

W XIX wieku wielu arabskich intelektualistów przewodziło reformom i zmianom kulturowym w świecie arabskim. Rifa'a al-Tahtawi z Egiptu był jednym z pierwszych i czołowych reformatorów. Absolwent cenionego muzułmańskiego uniwersytetu al-Azhar, Tahtawi został wysłany do Francji na studia w ramach programu modernizacyjnego Muhammada Alego. Wrócił do Egiptu, gdzie pełnił funkcję dyrektora Królewskiej Szkoły Administracji i Szkoły Językowej, był redaktorem „Dziennika Urzędowego” i dyrektorem Działu Tłumaczeń. Tahtawi opublikował dziesiątki własnych dzieł, a także tłumaczenia dzieł francuskich na język arabski. W A Paris Profi le Tahtawi opisał swoje interakcje jako muzułmańskiego Egipcjanina z francuską kulturą i społeczeństwem. Jego relacja była otwarta i wyważona, zawierała pochwały i krytykę wielu aspektów zachodniej cywilizacji. Na przykład Tahtawi szanował francuską oryginalność w sztuce, ale obrażał go publiczny pokaz pijaństwa. Tahtawi nalegał na studiowanie współczesnego świata i podkreślił potrzebę edukacji zarówno chłopców, jak i dziewcząt; wierzył, że obywatele muszą odgrywać aktywną rolę w budowaniu cywilizowanego społeczeństwa. Khayr al-Din, osmański urzędnik z Tunezji, powtórzył nacisk, jaki Tahtawi kładł na edukację, odnosząc się jednocześnie do problemów rządów autorytarnych. Opowiadał się za ograniczeniem władzy sułtana poprzez prawo i konsultacje oraz napisał pierwszą konstytucję w Imperium Osmańskim. Egipski pisarz Muhammad Abduh zajął się ciągłym pytaniem, jak stać się częścią współczesnego świata, pozostając jednocześnie muzułmaninem. Był pod silnym wpływem paniislamskiej myśli Jamala al-Din al-Afghaniego. Abduh nauczał w Libanie, podróżował do Paryża i piastował kilka stanowisk rządowych w Egipcie. Został muftim Egiptu w 1899 r. i był odpowiedzialny za prawo religijne oraz wydawał fatwy (opinie prawne dotyczące spornych punktów prawa religijnego). Abduh stał się jedną z najbardziej szanowanych i szanowanych postaci w Egipcie, chociaż niektórzy konserwatyści sprzeciwiali się jego reformom i otwartości umysłu, podczas gdy niektórzy bardziej radykalni nacjonaści krytykowali go za brak liberalizmu. W swoich publikacjach, w tym Face to Face with Science and Civilizations oraz Memoirs, nawoływał do duchowego odrodzenia świata muzułmańskiego i arabskiego, argumentując, że islam nie jest sprzeczny ze współczesną nauką i technologią. Podkreślił także znaczenie nie tylko prawa, ale także rozumu w społeczeństwie islamskim. Pochodzący z Syrii Muhammad Rashid Rida był zwolennikiem Abduha. Przeniósł się do Egiptu i założył bardzo szanowane czasopismo al-Manar. Jego pisma wywarły szeroki wpływ na myśl islamską i stał się jednym z czołowych rzeczników tego, co stało się znane jako islam polityczny. Rida omówił także socjalizm i bolszewizm oraz rolę, jaką religia powinna odgrywać we współczesnym życiu politycznym. Egipcjanin Abdullah al-Nadim był redaktorem kilku czasopism satyrycznych i był zagorzałym zwolennikiem buntu Urabi w latach 1881–82. Znał także Jamala al-Afghaniego. Al-Nadim został zesłany do Stambułu po tym, jak jego ognista postawa nacjonalistyczna wzbudziła w nim wrogość Brytyjczyków. Al-Nadim otwarcie mówił o rozwoju narodu (watan) i był jednym z pierwszych współczesnych egipskich nacjonalistów. W 1899 roku Anis al-Jalis założył egipskie czasopismo, w którym zamieszczano artykuły na temat roli kobiet w społeczeństwie. Nowa wykształcona elita wyłoniła się, gdy absolwenci wielu szkół rządowych i innych szkół, które powstały w epoce reform

Tanzimatu, weszli do życia publicznego. W Sudanie Brytyjczycy założyli Gordon College, aby kształcić młodzież płci męskiej do służby rządowej. Inne szkoły założone przez misjonarzy to Syryjski Kolegium Protestanckie (Uniwersytet Amerykański w Bejrucie, AUB), Uniwersytet Jezuicki św. Józefa w Bejrucie oraz różne rosyjskie szkoły prawosławne rozproszone po całej Wielkiej Syrii. Stowarzyszenie Izraelitów sponsorowało szkoły dla uczniów żydowskich w całym Imperium Osmańskim. Utworzono także osobne szkoły misyjne dla dziewcząt. Panował duch prozachodniej myśli, skierowanej na zewnątrz, a wiele elit miało rozległe doświadczenie ze światem zachodnim. Wielu z nich mówiło dwujęzycznie po francusku lub angielsku. Dziewiętnastowieczni intelektualiści arabscy, z których wielu było chrześcijanami, przyczynili się do renesansu literackiego wraz z odrodzeniem zainteresowania językiem arabskim. Niektórzy starali się unowocześnić arabską prozę i style poetyckie. Butrus Bustani był jednym z czołowych znawców języka arabskiego tamtej epoki. Napisał także wielotomową encyklopedię zawierającą przemyślane wpisy z zakresu nauki i literatury, a także historii. Ukazywały się liczne gazety, zwłaszcza w Kairze i Bejrucie. Jednym z najbardziej znanych był Al-Muqtataf wyprodukowany w Kairze przez Yacouba Sarrufa i Farisa Nimra. W 1875 roku rodzina Taqla założyła al-Ahram, która stała się wiodącą gazetą w świecie arabskim. Wiele z tych nowych czasopism ukazywało się w Egipcie, gdzie Brytyjczycy zapewniali większą swobodę prasy niż w prowincjach kontrolowanych przez Turków. Nacjonalizm rozprzestrzenił się na cały świat w XIX wieku, a prowincje arabskie nie były wyjątkiem. Pokolenie arabskich nacjonalistów zaczęło mówić i pisać o stosunkach Arabów w Imperium Osmańskim oraz o roli, jaką religia powinna odgrywać i odgrywała we współczesnym nacjonalizmie. Ci pierwsi nacjonaści nie zaprzeczali znaczeniu religii, ale używali nacjonalizmu jako punktu odniesienia. Pierwsza grupa, która zajęła się kontrowersyjną kwestią oddzielenia się od Imperium Osmańskiego na podstawie tożsamości narodowej, powstała w Syryjskim Kolegium Protestanckim w Bejrucie w 1847 r. W jej skład, zebrani potajemnie, aby uniknąć ścigania ze strony wywiadu osmańskiego, należeli m.in. Faris Nimr. Poznali się pod pozorem stowarzyszenia literackiego; podczas gdy członkowie dyskutowali o literaturze, zagłębiali się także w ważne kwestie polityczne stojące przed upadającym Imperium Osmańskim, a także pojawieniem się rodzącego się arabskiego nacjonalizmu. Różne grupy spotykały się na uczelni od 1847 do 1868 roku, kiedy powstało stowarzyszenie w Bejrucie. Jej członkowie dyskutowali nad kluczowymi kwestiami politycznymi dotyczącymi tożsamości arabskiej. Tak zwana afera Darwina z 1882 r. spowodowała, że wiele czołowych osobistości ruchu opuściło uczelnię. W przemówieniu publicznym dr Edwin Lewis, profesor uczelni, omówił teorię ewolucji Darwina; jego pozytywne wnioski na temat kontrowersyjnej teorii Darwina wzbudziły wrogość konserwatywnych amerykańskich chrześcijan na kampusie. Zaatakowali Lewisa w druku i wymusili jego rezygnację. Kilku liberalnych arabskich młodszych wykładowców, w tym Nimr i Sarruf, w gniewie zrezygnowało ze stanowiska i przeniosło się do Kairu, gdzie stali się czołowymi postaciami chrześcijańskich arabskich sekularystów. Abd al-Rahman al-Kawakibi urodził się w Syrii, ale po tym, jak jego pisma na temat tożsamości arabskiej wzbudziły wrogość Khedive'a Abbasa Hilmiego, opuścił Syrię i stał się częstym współpracownikiem al-Manar, czasopisma redagowanego przez Rashida Ridę. W swoich pismach Kawakibi omawiał kluczową rolę Arabów w islamie; opisał także dekadencję i słabości Imperium Osmańskiego. Podkreślił znaczenie jedności Arabów. Inny arabski nacjonalista, Jurji Zaidan, pisał dla dziennika „Al-Hilal”. Podczas gdy panislamiści, tacy jak al-Afghani, wierzyli w supremację i integralność dziedzictwa islamu, panarabiści, tacy jak Zaidan, podkreślali jego wyjątkowo arabski charakter oraz znaczenie historii, języka i kultury nad religią. Idee tych wczesnych arabskich nacjonalistów ziściły się wraz z I wojną światową i upadkiem Imperium Osmańskiego na początku XX wieku.

Australia: eksploracja i osadnictwo

Kontynent wyspiarski Australia był ostatnim odkrytym i zbadanym przez Europejczyków. Nazywano ją Terra Australis Incognita, nieznaną krainą południa. Pierwszym Europejczykiem, który wpłynął na wody Australii, był Holender Abel Tasman pracujący dla Holenderskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, który

w 1618 roku odkrył zachodnie i południowe wybrzeże wyspy, którą nazwał Ziemią Van Diemana (obecnie Tasmania). Kolejni odkrywcy holenderscy obszarów przybrzeżnych Australii nazywało ją Nową Holandią. W połowie XVIII wieku eksploracją nieznaną krainy zainteresowały się także Francja i Wielka Brytania. W latach 1768–1776 kapitan James Cook, oficer brytyjskiej Królewskiej Marynarki Wojennej, odbył trzy wielkie podróże odkrywcze. Jego pierwszy rejs opłynął Nową Zelandię, a następnie wschodnie wybrzeże Australii. Sir Joseph Banks, naukowiec i przyrodnik towarzyszący Cookowi, zarejestrował florę i faunę południowo-wschodniego wybrzeża Australii, którą nazwał Nową Południową Walią, wskazując na jej możliwości osadnictwa. Piętnaście lat po odkryciu Cooka brytyjski minister spraw wewnętrznych Lord Sydney podjął decyzję o założeniu kolonii karnej w Botany Bay (nazwanej przez Banksa), gdzie obecnie znajduje się Sydney. Miało to na celu dostosowanie się do przepelnionych brytyjskich więzień w wyniku rewolucji amerykańskiej, kiedy były kolonie brytyjskie nie przyjmowały już brytyjskich skazańców. W styczniu 1788 roku kapitan Arthur Philip przybył do portu w Sydney jako dowódca 11 statków, 717 skazańców i oddziału armii zwanego Korpusem Nowej Południowej Walii utworzonego w celu ich ochrony. Filip nadzorował osadę do roku 1792, czyli do jej najbardziej krytycznych lat z powodu braku żywności i nieodpowiedniości skazańców na pionierów. Choć od 1793 roku do Sydney zaczęli napływać wolni osadnicy, głównym celem osady pozostało składowisko skazańców. Trzej wicegubernatorzy podążyli za Filipem; trzeci, William Bligh, który wcześniej brał udział w buncie na Bounty, był człowiekiem o tak ognistym temperamencie, że jego kadencja zakończyła się wraz z powstaniem rumowym. Przyczyną był nielegalny handel alkoholem prowadzony przez funkcjonariuszy Korpusu Nowej Południowej Walii, powszechne pijaństwo i wynikające z tego problemy. Próba Bligha powstrzymania funkcjonariuszy zakończyła się jego usunięciem. Choć przywódcy buntu zostali ukarani, rząd brytyjski odwołał Bligha i podjął reformy. Nowym gubernatorem został pułkownik Lachlan MacQuarie który przybył ze swoim własnym szkockim pułkiem. Korpus Nowej Południowej Walii został rozwiązany i zastąpiony przez regularne jednostki armii brytyjskiej, które zmieniano podczas pełnienia obowiązków. MacQuarie przeprowadził szeroko zakrojone reformy, rozbudował infrastrukturę i zachęcał do eksploracji wnętrza, a także do swobodnej imigracji w drodze nadań ziemi. Następujący po nim gubernatorzy kontynuowali jego politykę, co zaowocowało przyspieszeniem rozwoju. W latach 1802-1803 Matthew Flinders opłynął Australię, udowadniając, że jest to kontynent wyspiarski i że nie ma odrębnej wyspy zwanej Nową Holandią. Flinders zalecił nazwę kontynentu Australia, która została przyjęta. W 1829 r. Wielka Brytania zgłosiła roszczenia do całego kontynentu. W 1813 roku pierwsza ekspedycja lądowa przeniknęła niskie pasmo górskie oddzielające przybrzeżne równiny wschodniej Australii od wnętrza Australii. Wiele eksploracji wnętrza odkryło doliny rzeczne i wielkie trawiaste równiny nadające się do rolnictwa i pastwisk. Potem nastąpiły fale osadników, zachęcane przez liberalne nadawanie ziemi wolnym osadnikom i emancypantom (skazanym, którzy odbyli swoje kary). Tubylcy, znani jako aborygeni, byli łowcami-zbieraczami i nie mogli się równać z białymi osadnikami; zostali zabici, wypędzeni lub przeżyli na marginesie białego społeczeństwa. Oprócz tej w Sydney Wielka Brytania założyła kilka innych kolonii karnych w Australii. Jeden, założony w 1803 roku na Tasmanii, służył do przechowywania najbardziej brutalnych skazańców i zapobiegania ewentualnej próbie zajęcia wyspy przez Francuzów; inny znajdował się na wyspie Norfolk, u wschodniego wybrzeża. W 1824 Brisbane na północy Sydney na wschodnim wybrzeżu stało się kolejną osadą karną – stolicą kolonii zwanej Queensland. W 1850 r. skazańców na prośbę wolnych osadników wysyłano do Australii Zachodniej ze względu na dotkliwy brak siły roboczej. Dwie kolonie, Wiktoria i Australia Południowa, nigdy nie miały osad karnych.

KONIEC SYSTEMU KARNEGO

Wraz ze wzrostem liczby wolnych osadników w australijskich koloniach nasilił się lokalny sprzeciw wobec dalszego transportu skazańców. W tym samym czasie w Wielkiej Brytanii kwestionowano transport skazanych do odległych kolonii. W 1837 r. komisja sejmowa badająca tę kwestię wystąpiła

przeciwko jej kontynuacji, rozpoczynając ruch na rzecz jej zniesienia. Ostatni skazańcy wylądowali w Nowej Południowej Walii w 1840 r. Do tego czasu przyjęto tam prawie 75 000 skazańców, z czego 25 000 nadal przebywało w więzieniu. W 1853 r. na Tasmanię nie przewieziono już więcej skazańców, od 1803 r. przyjęto ich 67 000. Pierwszy krok w kierunku rządu przedstawicielskiego nastąpił w Nowej Południowej Walii w 1823 r. wraz z powołaniem rady ustawodawczej. Został powiększony w 1842 r., aby objąć część członków wybieranych, a elektorat ograniczał się do mężczyzn, w tym emancypatorów, płacących określone podatki. W 1850 roku brytyjski parlament uchwalił ustawę o rządzie australijskich kolonii, która przyznała każdej kolonii prawo do ustanawiania własnego ciała ustawodawczego, ustalania franczyzy, ceł i stanowienia prawa pod warunkiem zatwierdzenia przez króla. Sześć australijskich kolonii stało się stanami: Nowa Południowa Walia (stolica Sydney), Wiktorii (Melbourne), Queensland (Brisbane), Australia Południowa (Adelajda), które zarządzały także Terytorium Północnym, Tasmanią (Hobart) i Australią Zachodnią (Perth). Każdy stan przyjął konstytucję, która z niewielkimi zmianami przewidywała dwuizbową legislaturę złożoną z wybieranych członków (początkowo na podstawie ograniczonego prawa wyborczego dla mężczyzn) oraz rząd gabinetowy na wzór brytyjski. W połowie XIX wieku wewnątrz Australii zostało przekreślone; odkryto i rozpoczęto eksploatację złóż złota i innych minerałów; statki parowe i telegraf łączyły go z innymi częściami świata; i budowano linie kolejowe. Położono podwaliny pod naród australijski.

Australia: od samorząd do federacji

Począwszy od ustanowienia rady legislacyjnej Nowej Południowej Walii w 1823 r., australijskie kolonie stopniowo otrzymywały coraz większe środki samorządu od Brytyjskiego Urzędu Kolonialnego. W 1850 roku parlament brytyjski uchwalił kolonię australijską ustawą rządową, która zezwalała kolonom na tworzenie własnych organów ustawodawczych, uchwalanie ustaw określających franczyzę, stawki celne i zmianę konstytucji, a wszystko to pod warunkiem zatwierdzenia przez króla. W kolejnych latach większość kolonii przyjęła swoje konstytucje z niewielkimi zmianami. Wszystkie przewidywały dwuizbową legislaturę złożoną z wybieranych członków i gabinet na wzór brytyjski (z wyjątkiem niedawno osiedlonej i najślabiej zaludnionej Australii Zachodniej, która ustanowiła odpowiedzialny rząd w 1890 r.). Dowodem ich autonomii było przyjęcie przez Wielką Brytanię ustawy przyjętej przez legislaturę Nowej Południowej Walii w 1851 r., która zabraniała lądowania skazańców w tym stanie. Ostatnim stanem, który zaprzestał przyjmowania brytyjskich skazańców, była Australia Zachodnia w 1867 r. W drugiej połowie XIX wieku nastąpił szybki postęp na wielu frontach, czego dowodem było założenie publicznych uniwersytetów w każdym stanie i wprowadzenie obowiązkowej edukacji publicznej. Budowę kolei rozpoczęto w 1850 r., po czym przybyły regularne parowce, co skróciło czas podróży i otworzyło łączność telegraficzną z innymi częściami świata. Na inne oznaki dojrzałości wskazuje wycofanie sił brytyjskich z kontynentu w 1870 r., kiedy to kolonie utworzyły własne milicje i zgodziły się na subsydiowanie finansowe brytyjskiej eskadry morskiej stacjonującej na wodach australijskich w 1890 r. Brak jednak rządu centralnego ponieważ na kontynencie powstały problemy i zamieszanie. Na przykład każdy ze stanów zbudował swoje linie kolejowe przy użyciu różnych rozstawów torów: standardowy rozstaw toru 4 stóp i 8 i pół cala dla Nowej Południowej Walii, szeroki rozstaw 5 stóp i 3 cale dla Wiktorii i wąskotorowy 3 stopy i 6 cali dla południa. Australia, Australia Zachodnia i Queensland. Kolejną kwestią wymagającą wspólnego podejścia była imigracja. Do 1850 r. w Australii osiedliło się niewielu imigrantów spoza Wielkiej Brytanii. Jednakże w następstwie odkrycia złota w Wiktorii w 1851 r. na pola złota napływały ludy wielu narodowości. Spory dotyczące podatków doprowadziły do powstania niemieckich i irlandzkich górników złota w listopadzie i grudniu 1854 r., który proklamował Republikę Wiktorii, została szybko stłumiona. To właśnie obecność 33 000 Chińczyków w gorączce złota skłoniła legislaturę Wiktorii do uchwalenia w 1855 r. ustaw nakładających wysoki podatek pogłówny i nakładających na Chińczyków inne ograniczenia, które powstrzymały chińską imigrację. Nowa Południowa Walia i Australia Południowa wprowadziły własne prawa

ograniczające chińską imigrację i zwyciężyły pomimo nacisków rządu brytyjskiego przeciwko nim. Dwie inne kwestie dotknęły także wszystkie australijskie kolonie. Jeden dotyczył importu robotników z Wysp Salomona i innych wysp do pracy w Australii, głównie na polach trzciny cukrowej w Queensland. Stan tych robotników (zwanych Kanaka) zbliżał się do niewolnictwa i wymagał regulacji. Inny dotyczył bezpieczeństwa narodowego nad kontrolą wschodniej części Nowej Gwinei (zachodnia połowa została zaanektowana przez Holandię). Queensland znajdował się najbliżej Nowej Gwinei i najbardziej zależało mu na przejęciu kontroli nad całą zachodnią Nową Gwineą. Jednak z powodu niechęci Brytyjczyków do szybkiego działania Niemcy zajęły już północną połowę, pozostawiając jedynie południową, która w 1884 r. stała się kolonią brytyjską. Te liczne kwestie przyczyniły się do powstania sentymentu za utworzeniem federacji wszystkich australijskich kolonii. W 1885 r. brytyjski parlament powołał radę federalną, która zbierała się co dwa lata w celu konsultowania problemów dotyczących wszystkich kolonii, ale była ona niewystarczająca, ponieważ nie miała uprawnień wykonawczych. Pierwsza Australijska Konwencja Federalna mająca na celu utworzenie unii o większej władzy zebrała się w Sydney w 1891 r. W jej skład wchodziła legislatury wszystkich legislatur kolonialnych, w tym legislatur z Nowej Zelandii, innego posiadłości brytyjskiej, pod przewodnictwem Sir Henry'ego Parkesa i nie udało się jej wygrać. akceptacji wszystkich stanów. Druga konwencja zebrała się w Hobart (Tasmania) bez Nowej Zelandii w 1897 r. i przygotowała projekt konstytucji, który uzyskał akceptację. Związek nazwano Commonwealth of Australia, federacją przypominającą Stany Zjednoczone. Rząd federalny miał kontrolować sprawy zagraniczne, obronę, handel, cła, walutę, obywatelstwo, pocztę i telegraf itp. Na jego czele stałby generalny gubernator reprezentujący brytyjskiego monarchę, ale zarządzany przez premiera i gabinet, którzy mieli większość w izbie niższej parlamentu zwanej Izbą Reprezentantów, której członkowie reprezentowali okręgi ze względu na liczbę ludności. Izba wyższa, czyli Senat, liczyła po sześciu senatorów z każdego stanu. Sąd Najwyższy strzegł i interpretował konstytucję. Stolicą federalną stało się nowe miasto, którego lokalizacja została ustalona później. (Później wybrano lokalizację w Nowej Południowej Walii i nazwano ją Canberra, Australijskie Terytorium Stołeczne). Po akceptacji w referendum przeprowadzonym we wszystkich stanach, brytyjski parlament przyjął ustawę ratyfikacyjną. Wspólnota Australijska powstała 1 stycznia 1901 roku. Po Kanadzie (w 1867 r.) Australia stała się drugim samorządnym dominium Wspólnoty Brytyjskiej.

Ameryka Środkowa: wojna narodowa

Termin wojna narodowa w Ameryce Środkowej odnosi się do połączonych wysiłków militarnych Nikaragui, Kostaryki, Hondurasu, Gwatemali i Salwadoru, mających na celu pokonanie sił urodzonego w Tennessee amerykańskiego fillbustera Williama Walkera w latach 1856–57. Epizod Walkera stanowił szczyt XIX-wiecznej obstrukcji Stanów Zjednoczonych, czyli wysiłków prywatnych najemników mających na celu inwazję, dominację i rządy terytoriami w Meksyku, Ameryce Środkowej i Basenie Karaibów. Wojna przeciwko Walkerowi na krótko zjednoczyła skłócone państwa narodowe Ameryki Środkowej, a jej następstwa zapoczątkowały okres konwergencji elit i względnej stabilności politycznej w Nikaragui, który trwał do początków XX wieku. Nikaraguańczycy zazwyczaj pamiętają epizod Walkera jako pierwszy przypadek wtrącania się imperialistycznego rządu Stanów Zjednoczonych w wewnętrzne sprawy ich kraju, stanowiący kamień probierczy dla nastrojów antyimperialistycznych i nacjonalistycznych aż do XX wieku. Ta popularna pamięć ma również tendencję do ukrywania kluczowych cech wojny, co do której wszyscy obserwatorzy zgadzają się, że pozostawiła głęboki ślad w historii. Na początku 1855 roku nikaraguańscy liberałowie z siedzibą w mieście León zawarli kontrakt z żołnierzem fortuny Walkerem, samozwańczym „Szarookim Człowiekiem Przeznaczenia”, w trwającym konflikcie domowym z konserwatystami tego kraju, mającymi siedzibę w mieście Grenada. Korzenie konfliktu między liberałami z León a konserwatystami z Granady były złożone i opierały się na podziałach regionalnych, politycznych i ideologicznych oraz wysiłkach elit obu regionów na rzecz zdominowania państwa po uzyskaniu niepodległości. Początków zaproszenia nikaraguańskich

liberałów do Walkera można również doszukiwać się w ich doświadczeniach z amerykańskimi podróżnikami i biznesmenami na szlaku transistmskim przez Nikaraguę, który rozwinął się w następstwie kalifornijskiej gorączki złota po 1849 r., w szczególności z firmą Accessory Transit Company należąca do amerykańskiego magnata Corneliusa Vanderbilta, która rozpoczęła działalność w 1851 r. 31-letni Walker zyskał sławę głównie dzięki nieudanyim przedsięwzięciom niszczenia fili w Baja California i Sonora w Meksyku w latach 1853–54. Oferując Walkerowi i jego towarzyszom najemnikom po 250 akrów ziemi po klęsce konserwatystów, liberałowie Leóna byli zszokowani, gdy po zwycięstwie jego armii w październiku 1855 r. i uzurpacji sobie prezydentury w lipcu 1856 r. Walker podjął wspólne wysiłki mające na celu przebudowę Nikaragui zgodnie ze swoimi własne projekty. Przywracając niewolnictwo w Afryce (zniesione w 1824 r.), starał się także przejąć całą władzę państwową, pozbawić elity praw wyborczych, skonfiskować elitarny majątek i przekształcić kraj w protestanckie, patrycjuszowskie społeczeństwo trzymające niewolników, wzorowane na Południu Stanów Zjednoczonych. Jego bezczelna władza pochwyliła zjednoczone elity w całej Ameryce Środkowej, które obawiały się utraty własnych przywilejów i władzy. Siły kostarykańskie, wkraczając do kraju od południa, stoczyły bitwę z siłami Walkera w kwietniu 1856 r., po czym w lipcu nastąpiła inwazja z północy połączonej armii składającej się z ponad 1000 Gwatemalczyków, Salwadorczyków i mieszkańców Hondurasu. Nastąpiła seria zaciętych bitew, podczas których armia Walkera, urażona dezercją większości rodzimych żołnierzy, wycofała się do swoich twierdz w Granadzie i Rivas. Otoczony ze wszystkich stron Walker nakazał spalenie Granady. Dla Nikaraguańczyków całkowite zniszczenie starego kolonialnego miasta przez pijanych filibusterów Walkera należy do najbardziej przerażających i zapadających w pamięć epizodów konfliktu. Dzięki kluczowej interwencji Corneliusa Vanderbilta, z którym Walker stworzył potężnego wroga, siły Walkera poddały się 1 maja 1857 roku. Podjął on trzy kolejne próby przywrócenia swojego reżimu; podczas ostatniego, w 1860 r., schwytała go brytyjska marynarka wojenna, a władze Hondurasu dokonały na nim egzekucji. W Ameryce Środkowej wojnę narodową pamięta się głównie jako pierwszy przypadek imperialistycznej i militarnej interwencji Stanów Zjednoczonych na przesmyku – mimo że rząd USA odegrał w tym konflikcie jedynie marginalną rolę. Wojna zdyskredytowała liberałów Nikaragui, którzy dołączyli do konserwatystów w szeregu rządów, co doprowadziło do najbardziej pokojowego i stabilnego okresu w historii Nikaragui po uzyskaniu niepodległości. To, czego Nikaraguańczycy i mieszkańcy Ameryki Środkowej zwykle nie podkreślają, to rola liberałów z León w zaproszeniu Walkera oraz ciepłe uściski, jakie otrzymał podczas pierwszego roku swojej kadencji. Wojna narodowa i jej następstwa trwale ukształtowały politykę isthmijską, zwłaszcza podsycając nastroje nacjonalistyczne przeciwko Stanom Zjednoczonym, i nadal zajmują ważne miejsce w zbiorowej pamięci mieszkańców Ameryki Środkowej, zwłaszcza w Nikaragui.

Ameryka Łacińska, reformy Burbonów

Pod koniec XVII wieku państwo hiszpańskie uległo skostnieniu, a jego wpływ na zamorskie imperium osłabł. Handel i produkcja w amerykańskich koloniach uległy stagnacji, długi Hiszpanii wzrosły, a jej imperialni rywale znacznie urosli w siłę – zwłaszcza Anglicy, Holendrzy i Francuzi. Po śmierci bezdziedzicznego Karola II, ostatniego władcy Hiszpanii Habsburgów w 1700 r., wojnie o sukcesję hiszpańską i wynikającym z niej pokoju w Utrechcie, francuska dynastia Burbonów przejęła kontrolę nad Koroną Hiszpańską. Pod rządami Burbonów nastąpił szereg reform mających na celu ożywienie państwa i imperium. Objęcie tronu hiszpańskiego przez Burbonów w 1713 r. zwiastowało początek szeregu zmian w prawie i polityce, zarówno w kraju, jak i za granicą – zmian, które mieszczą się w ogólnym zarysie reform Burbonów. Nadrzędnymi celami reform burbońskich w obu Amerykach było wzmocnienie dominacji Hiszpanii i kontroli nad jej posiadłościami kolonialnymi, a tym samym ponowne ożywienie imperium. Cele te miały zostać osiągnięte poprzez centralizację władzy państwowej poprzez szereg reform administracyjnych; zwiększenie produkcji i handlu w koloniach; zwiększenie wpływów wpływających do skarbcza Hiszpanii; oraz podważanie potęgi przeciwników i rywali Korony. Jak na

ironię, te zmiany w prawie i polityce, mające na celu zbliżenie kolonii pod kontrolę Hiszpanii – i miały miejsce w chwili, gdy Oświecenie głęboko zmieniło oblicze świata atlantyckiego (w istocie impuls ideologiczny inspirujący reformy Burbonów został nazwany katolickim Oświecenie) – przyniosło odwrotny skutek: wyobcowanie ludności kreolskiej (hiszpańskiej urodzonej w Ameryce), zintensyfikowanie w niej poczucia amerykańskiego nacjonalizmu i położenie podwalin pod wojny o niepodległość w pierwszej ćwierci XIX wieku. Dla celów analizy reformy wprowadzone przez monarchów Burbonów Filipa V, Ferdynanda VI, Karola III i Karola IV można podzielić na następujące kategorie: gospodarcze, polityczno-administracyjne, wojskowe i religijne. Najbardziej intensywny okres reform rozpoczął się w latach sześćdziesiątych XVIII wieku za czasów Karola III. Aby zrozumieć genezę i wpływ tych reform, konieczne jest umiejscowienie ich w kontekście najważniejszych wydarzeń XVIII wieku, zwłaszcza wojny siedmioletniej/wojny francuskiej i indiańskiej w Ameryce Północnej, na Karaibach i gdzie indziej, oraz rewolucja francuska w 1789 r. - republikanizm i zgiełk tych ostatnich, przerażających monarchów w całej Europie, zwłaszcza w Hiszpanii, i skutecznie kończący okres reform burbońskich w hiszpańskich koloniach amerykańskich.

REFORMY EKONOMICZNE

Niektóre z głównych celów reform Burbonów polegały na zwiększeniu produkcji podstawowych produktów eksportowych w koloniach oraz handlu wewnątrz kolonii oraz między koloniami a Hiszpanią. Największą troską Korony było górnictwo, które zapewniało większość dochodów wpływających do hiszpańskiego skarbu. Chcąc pobudzić produkcję srebra, w 1736 r. Korona obniżyła o połowę podatek (piątą część królewską). Pomogła także w zapewnieniu niższych cen rtęci, finansowała szkoły techniczne i banki kredytowe, nadawała tytuły szlacheckie zamożnym właścicielom kopalń i ułatwiała tworzenie cechów górniczych. Podobne środki podjęto w celu zwiększenia produkcji złota, zwłaszcza w Nowej Granadzie, głównym źródle złota Korony. Od 1717 r. Korona stworzyła także państwowe monopole na produkcję i handel tytoniem. Zgodnie z zasadami merkantylizmu jedną z głównych trosk monarchów Burbonów było uniemożliwienie kolonom produkcji towarów przemysłowych, które konkurowałyby z towarami eksportowanymi z Hiszpanii. Wynikające z tego królewskie ograniczenia dla przemysłu i produkcji w koloniach poważnie osłabiły kolonialną działalność przedsiębiorczą, z wyjątkiem zorientowanych na eksport sektorów górnictwa, hodowli i rolnictwa. Powiązany troską merkantylistów było ograniczenie handlu z obcokrajowcami, zwłaszcza z Brytyjczykami, a tym samym zapewnienie, że cały handel kolonialny będzie skierowany wyłącznie do Hiszpanii. Celem osiągnięcia tego rezultatu była długa seria ustaw i dekrétów, w szczególności obszerny kodeks prawny z 1778 r. „Przepisy i cła królewskie dotyczące wolnego handlu między Hiszpanią a Indianami”. Wielu elitarnych Kreolów okiełznało te i powiązane ograniczenia, zwiększając swoje poczucie wyobcowania z Korony. Podobnie środki mające na celu zwiększenie produkcji w górnictwie i rolnictwie ogólnie oznaczały bardziej uciążliwe reżimy produkcji i pracy dla pracowników i niewolników. Ogólnie rzecz biorąc, reformy gospodarcze Burbonów osiągnęły swój cel, jakim było zwiększenie produkcji, handlu i dochodów królewskich, jednocześnie podważając poczucie lojalności i wierności Koronie zarówno elitarnym, jak i podporządkowanym grupom.

REFORMY POLITYCZNE I ADMINISTRACYJNE

Reformom gospodarczym towarzyszył szereg środków politycznych i administracyjnych, które ponownie miały na celu zwiększenie kontroli królewskiej nad koloniami. Jeden z zestawów reform administracyjnych polegał na wydzieleniu z Wicekrólestwa Peru dwóch nowych wicekrólestw: Wicekrólestwa Nowej Granady (1717 i 1739; jednostką podporządkowaną Nowej Granady, utworzona w 1777 r., była Kapitanatem Generalnym Wenezueli) i Wicekrólestwo Nowej Granady, utworzone w 1777 r. Río de la Plata (w 1776). W następstwie serii inspekcji (visitas generales) z lat 1765–71 Korona podjęła próbę osłabienia potęgi Kreolów, których wpływy zdaniem niektórych wzrosły zbyt duże. Dążąc

do tego celu, zwiększono liczbę odbiorców, a ich członkostwo ograniczono do wykluczenia większości Kreolów. Najbardziej znacząca reforma administracyjna miała miejsce w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII wieku wraz z utworzeniem nowej warstwy biurokracji, rodzaju regionalnego gubernatora zwanego zamiarem, który miał podlegać bezpośrednio ministrowi Indian. System intencyjny, który zagrażał władzy wicekróli i innych wysokich administratorów, w dużej mierze nie osiągnął swojego celu, jakim była centralizacja kontroli państwa, głównie w wyniku inercji instytucjonalnej, która rozwinęła się w ciągu poprzednich dwóch stuleci oraz oporu administratorów przed zrzeczeniem się władzy. W zakresie, w jakim uciążliwy aparat biurokratyczny został usprawniony i zrjonalizowany, w przeważającej mierze opowiadał się on na korzyść Hiszpanów z półwyspu (urodzonych w Hiszpanii) i na szkodę Hiszpanów kreolskich – ponownie potęgując ogólne poczucie rozczarowania wielu Kreolów władzą królewską.

REFORMY WOJSKOWE

Zwłaszcza po zajęciu przez Brytyjczyków Manili i Hawany w 1762 r. (oba powróciły pod kontrolę Hiszpanii na mocy traktatu paryskiego z 1763 r.), Korona Hiszpańska starała się wzmocnić swoją siłę militarną w całym imperium. Wysiłki mające na celu wzmocnienie armii były również zakorzenione w rosnącym widmie przemocy oddolnej, najbardziej widocznej w buntach w Andach w latach czterdziestych i osiemdziesiątych XVIII wieku. Odpowiedzią Korony na te kryzysy było zwiększenie liczby żołnierzy pod bronią i liczby oficerów. Większość takich zleceń trafiała do Kreolów. Od 1740 do 1769 roku Kreole stanowili około jednej trzeciej korpusu oficerskiego. Do roku 1810 odsetek ten osiągnął dwie trzecie. Elitarni Kreole mogli kupować takie prowizje i często to robili – była to krótkowzroczna polityka, która zwiększała zarówno dochody królewskie, jak i władzę notabli urodzonych w Ameryce. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę skrajne podziały rasowe w koloniach, Korona niechętnie uzbrajała członków klas niższych. Ogólnie rzecz biorąc, reformy wojskowe nie przyniosły skutku, jakim było wzmocnienie więzi między Hiszpanią a koloniami poprzez utworzenie dużej grupy oficerów kreolskich, którzy później odegrali kluczową rolę w wojnach o niepodległość.

REFORMY RELIGIJNE

Sojusz i przenikanie się Korony i Kościoła jest jednym z głównych tematów hiszpańsko-amerykańskiej historii kolonialnej. W 1753 r., w ramach szerzej zakrojonych wysiłków na rzecz ugruntowania zwierzchnictwa królewskiego, Korona wynegocjowała z Rzymem konkordat przewidujący większą władzę królewską w mianowaniu i mianowaniu władz kościelnych. Jednak najbardziej konsekwentną reformą Burbonów w sferze religijnej było wypędzenie jezuitów z całej Ameryki hiszpańskiej (i Hiszpanii) w 1767 r. Do lat sześćdziesiątych XVIII wieku Towarzystwo Jezusowe stało się jedną z najpotężniejszych instytucji w koloniach – pod względem gospodarczym, politycznie, religijnie i w sferze edukacji dzięki rozbudowanemu systemowi szkół i uczelni. Wypędzenie w 1767 r. około 2200 jezuitów z Ameryki hiszpańskiej odbiło się szerokim echem w całym imperium, ponieważ wielu Kreolów, albo wykształconych w kolegiach jezuitów, albo sympatyzujących z postępowymi poglądami zakonu, uznało to wypędzenie za głęboko niepokojące. W kolejnych dziesięcioleciach Korona sprzedawała na aukcji majątki i majątki zgromadzone przez jezuitów, a dochód gromadziła w kieszeni. Wypędzenie jezuitów było kluczowym źródłem rozczarowania wielu elitarnych Kreolów, wbijając kolejny klin między Koroną a tymi, których wsparcia potrzebowałaby najbardziej, aby utrwalić swoje amerykańskie imperium. Wszystkie te reformy Burbonów – gospodarcze, administracyjne i polityczne, wojskowe i religijne – miały liczne i sprzeczne skutki, na niektórych poziomach zbliżając kolonie do Hiszpanii, a na innych pogłębiając podziały. Wpisując się w szerszy trend panujący w XVIII-wiecznym świecie atlantyckim w kierunku bardziej nowoczesnych i interwencyjnych form państwa, reformy jako całość nie przyniosły zamierzonych rezultatów, głównie poprzez generowanie skarg różnorodnych elit kreolskich na władzę królewską – nagromadzenia skarg, które w ten wiek rosnących

nastrojów nacjonalistycznych w Europie i obu Amerykach ułatwił ukształtowanie się wyraźnie amerykańskiej tożsamości i w ten sposób położył podwaliny pod wojny o niepodległość po inwazji Napoleona na Iberię w latach 1807–08.

Ameryka Łacińska, liberalizm gospodarczy i polityczny

W następstwie rewolucji amerykańskiej i rewolucji francuskiej pod koniec XVIII wieku oświeceniowe ideologie republikanizmu, równości politycznej, świeckiego rządu, własności prywatnej i praw obywatelskich rozprzestrzeniły się na półkuli zachodniej, od Meksyku i Karaibów po Środkową i Środkową. Ameryka Południowa. W ciągu następných kilku pokoleń te inspirowane Oświeceniem idee zostały zawłaszczone przez różne grupy aktorów, połączone z istniejącymi ideologiami i dostosowane do lokalnych warunków. Tę konstelację idei i przekonań można podzielić na dwie szerokie kategorie: liberalizm polityczny i liberalizm gospodarczy. Najogólniej liberalizm gospodarczy można zdefiniować jako przestrzeganie zasad własności prywatnej i wolnego handlu, a w istocie zasad leżących u podstaw kapitalizmu. Liberalizm polityczny można zdefiniować jako przedkładanie praw indywidualnych obywateli nad państwo i równości obywateli przed prawem i w różny sposób obejmuje prawa do wolności słowa, zgromadzeń, wyznania i głosowania. (Amerykańską Kartę Praw można traktować jako dobry przewodnik po ogólnych zasadach liberalizmu politycznego). Obydwa wymiary liberalizmu konstituowały jednostkę jako swój główny podmiot, w przeciwieństwie do państwa, tworząc w ten sposób umowną podstawę rządu skupioną na porozumieniu między państwem a obywatelem. Ta liberalna, czyli republikańska ideologia wyraźnie kontrastowała z przedoświeceniowymi koncepcjami suwerena i podmiotu – poglądem, że suweren rządzi na mocy boskiego prawa, a społeczeństwo jest podzielone na różne porządki lub podmioty korporacyjne, które korzystają z praw zbiorowych (kościół, dziedziczna szlachta, cechy kupieckie, cechy rzemieślnicze, zakony wojskowe i inne). W tym przedoświeceniowym światopoglądzie poddani cieszyli się jedynie prawami nadanymi przez władzę lub ustanowionymi na mocy wieloletnich zwyczajów, co stanowi zbiór idei, które stanowiły podstawę rządów Hiszpanii i Portugalii przez długi okres kolonialny. W Ameryce Łacińskiej, począwszy od końca XVIII wieku, a kończąc na XIX wieku, kolonialne zasady dotyczące zbiorowych praw politycznych i zbiorowych praw własności były coraz bardziej atakowane przez republikańskie koncepcje indywidualnych praw politycznych i indywidualnych praw własności. Jak można się było spodziewać, te podmioty zbiorowe, od dawna przyzwyczajone do korzystania z praw korporacyjnych, często zaciekle opierały się pozbawieniu tych praw. Najważniejszymi podmiotami zbiorowymi w kolonialnej Ameryce Łacińskiej był Kościół rzymskokatolicki, zakony wojskowe i społeczności indiańskie. Dla Kościoła i wojska prawa zbiorowe wyrażały się najbardziej namacalnie w fueros, czyli specjalnych przywilejach, które obejmowały podatki, prawa majątkowe i spadkowe i inne, ale były szczególnie widoczne w systemie sądowniczym. Duchowni i oficerowie wojskowi cieszyli się długą historią immunitetu przed sądami cywilnymi, zamiast tego podlegali specjalnym trybunałom kościelnym lub wojskowym utworzonym i zarządzanym przez ich odpowiednie korporacje. W przypadku społeczności indiańskiej prawa zbiorowe były najbardziej namacalnie reprezentowane w różnego rodzaju korporacyjnej własności gruntów. Zgodnie z prawem i zwyczajem społeczności indiańskie posiadały wspólną ziemię. Te zbiorowe prawa do ziemi są różnorodne i bardzo zróżnicowane w obu Amerykach. Zasadnicza kwestia dotyczy tutaj kolektywnego charakteru praw społeczności indyjskich do ziemi i własności. Liberalizm, kładący nacisk na jednostkę, stanowił bezpośredni atak na zbiorowe prawa przysługujące społecznościom kościelnym, wojskowym i indyjskim. Aby zapewnić równość wobec prawa, ideologia liberalna wymagała zastąpienia praw korporacyjnych prawami jednostki. Opór wobec tej transformacji był często zaciekły. Uosobieniem takich konfliktów była wojna reform w Meksyku po ogłoszeniu liberalnej konstytucji z 1857 r. Łącząc się z okrzykiem „Religia i fueros!”, konserwatyści zorganizowali masową rebelię, aby obalić konstytucję. Wiele społeczności indiańskich zbuntowało się także przeciwko liberalnym wysiłkom mającym na celu wykorzenienie ich praw zbiorowych. Od 1819

do 1900 roku w Meksyku wybuchło ponad 100 buntów, powstań i buntów społeczności indiańskich. Spośród 54 przypadków, dla których dostępne są dane, w 40 przypadkach spory dotyczące gruntów uznano za główny czynnik przyspieszający, w pozostałych przypadkach miały one głównie swoje źródło w sporach dotyczących podatków i innych czynników. Podobne procesy miały miejsce w Peru i Boliwii, gdzie liberalne reformy gruntów w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku wywołały masowy opór Indian, który trwał do XX wieku. Wraz z upowszechnieniem się ideologii liberalnej w drugiej połowie XIX wieku i w odpowiedzi na powszechny opór wobec liberalnych reform podważających prawa zbiorowe, wiele państw liberalnych złągodziło swoje wysiłki na rzecz przekształcenia podmiotów korporacyjnych w indywidualnych obywateli, tłumiąc prawa jednostki, jednocześnie agresywnie promując rozwój kapitalistyczny. W tym miejscu uwydatnia się rozróżnienie między liberalizmem politycznym i gospodarczym. W XIX-wiecznej Ameryce Łacińskiej częste było, że reżimy rządzące tłumiły liberalizm polityczny, angażując się jednocześnie w wysoce interwencjonistyczną politykę mającą na celu promowanie liberalizmu gospodarczego. Wiele reżimów rządzących, wiecznie pozbawionych gotówki, uznało wspieranie rozwoju kapitalistycznego, zwłaszcza poprzez produkcję na eksport, za niezbędne dla kondycji fiskalnej państwa. Jednym z najlepszych przykładów tego trendu jest reżim Porfirio Díaza w Meksyku, który pod pozytywistycznym sztandarem „Porządku i Postępu” agresywnie tłumił wolności jednostki, jednocześnie aktywnie zachęcając do inwestycji zagranicznych, wolnego handlu, własności prywatnej i rozwoju kapitalistycznego. W imię „porządku” (stabilności politycznej) reżim Díaza surowo ograniczył indywidualne prawa do wypowiedzi, zgromadzeń i głosowania, podczas gdy w imię „postępu” (rozwoju kapitalistycznego) indywidualne prawa do handlu, inwestowania, kupowania i kwitła sprzedaż ziemi, pracy i innych towarów. Pod koniec XIX wieku w wielu częściach obu Ameryk pojawił się rosnący rozłam między stłumionym liberalizmem politycznym a rozwijającym się liberalizmem gospodarczym. W Brazylii niewolnictwo i inne formy niewoli i kontraktu współistniały przez wiele lat z gwałtownym rozwojem gospodarki kawowej. Do kraju napłynęły inwestycje zagraniczne, grunty publiczne sprywatyzowano, a siłę roboczą przekształcono w towar, który można sprzedać, podczas gdy prawa do zgromadzeń, wypowiedzi i głosowania pozostały poważnie ograniczone. W andyjskich republikach Peru, Ekwadorze, Boliwii i Kolumbii liberalnemu ustawodawstwu prywatyzującemu grunty i zachęcającemu do inwestycji zagranicznych oraz wolnego handlu często towarzyszyło brutalne tłumienie praw politycznych mieszkańców obszarów wiejskich i miejskich. Historia współczesna pokazuje niezliczone przypadki, w których państwa skutecznie oddzieliły polityczny i gospodarczy wymiar liberalizmu. Użytecznej współczesnej analogii można dokonać z Chinami po reformach Deng Xiaopenga z lat 80. XX wieku. W tym przypadku rządzący reżim komunistyczny nie udawał, że przyznaje prawa polityczne poszczególnym obywatelom, aktywnie zachęcając jednocześnie do rozwoju rynków, przemysłu i innych podstawowych cech rozwoju kapitalistycznego. Począwszy od konsolidacji państw liberalnych w drugiej połowie XIX wieku, Ameryka Łacińska obfituje w przypadki, w których rozwój kapitalistyczny i rozkwit rynków, własności prywatnej, inwestycji zagranicznych, wolnego handlu i państwa świeckiego okazały się całkowicie zgodne z represyjnym systemem aparatu państwowego, braku instytucji demokratycznych, sfałszowanych wyborów i systematycznego tłumienia praw obywateli.

Ameryka Łacińska, gospodarki eksportowe

W latach pięćdziesiątych w Ameryce Łacińskiej wyłonił się wpływowy paradygmat naukowy, nazwany później „szkołą zależności” lub zależność, który podkreślał historyczne włączenie Ameryki Łacińskiej w rozwijającą się globalną gospodarkę kapitalistyczną jako podrzędnego producenta podstawowych produktów eksportowych dla dominujących gospodarek przemysłowych krajów Europy i Ameryki Północna. W przeciwieństwie do dominującej szkoły neoklasycznej, czyli modernizacyjnej tamtego okresu, która zakładała bezpośrednią korelację między wzrostem gospodarczym a rozwojem narodowym, szkoła zależności kładła nacisk na rozwój niedorozwoju jako proces aktywny, wskazując

zwłaszcza na historyczną orientację eksportową Ameryki Łacińskiej jako głównym motorem jego postępującego i ciągłego zubożenia. Od tego czasu uczeni badali różne aspekty historycznego kształtowania się gospodarek eksportowych Ameryki Łacińskiej od okresu kolonialnego do XX wieku. Szczególną uwagę zwrócono na pojawienie się nowych produktów eksportowych w odpowiedzi na rosnący popyt w świecie przemysłowym; strategie stosowane przez państwa wschodzące w celu zachęcania do produkcji na eksport, zwłaszcza polityka podatkowa i celna; w jakim stopniu rosnąca produkcja eksportowa przyczyniła się do wzrostu potencjału administracyjnego i fiskalnego państw oraz przyczyniła się do wzrostu gospodarczego w sektorach nieeksportowych; szkodliwe skutki uzależnienia od eksportu na światowym rynku charakteryzującym się okresem wzrostów i spadków; oraz powstawanie nowych klas społecznych i związana z nimi dynamika społeczna uruchomiona przez wzrost produkcji na eksport. Naukowcy zasadniczo zgadzają się co do historycznej orientacji eksportowej gospodarek Ameryki Łacińskiej i skupiają się na różnorodnych i często sprzecznych ze sobą szkołach interpretacji dotyczących historycznego znaczenia tej orientacji eksportowej. W późnym okresie kolonialnym reformy Burbonów narzucone przez państwo hiszpańskie miały w dużej mierze na celu ożywienie tradycyjnej gospodarki eksportowej, zwłaszcza wydobycia srebra, ale także złota, cukru, indygo, kakao i tytoniu. Wraz z uzyskaniem niepodległości przez większość Ameryki Łacińskiej w latach dwudziestych XIX wieku, chroniczna niewyfpalność fiskalna była jednym z głównych problemów stojących przed nowo niepodległymi państwami. W odpowiedzi na wiecznie puste skarbcie i populację z niewielkimi zasobami podlegającymi opodatkowaniu, państwa opracowały szereg strategii mających na celu zwiększenie swoich strumieni dochodów, w szczególności promocję produkcji na eksport. Te strategie promujące eksport zbiegły się z dążeniem zagranicznych inwestorów i elit narodowych do zysków oraz z gwałtownie rosnącym popytem na towary przemysłowe i tropikalne produkty rolne w konsekwencji rewolucji przemysłowej i urbanizacji w Stanach Zjednoczonych i Europie. W rezultacie w dużych częściach Ameryki Łacińskiej nastąpiła intensyfikacja modelu rozwoju narodowego opartego na eksporcie.

KAWOWA REWOLUCJA

Rewolucja kawowa w Brazylii, Kolumbii, Wenezueli, Gwatemali, Salwadorze, Kostaryce i innych krajach od lat trzydziestych do osiemdziesiątych XIX wieku jest często uważana za symbol tego wyłaniającego się modelu opartego na eksporcie. Zwłaszcza po latach pięćdziesiątych XIX wieku gwałtownie rosnący eksport kawy zapewnił tym i innym stanom cenne zasoby podlegające opodatkowaniu, zwiększając ich możliwości fiskalne i administracyjne oraz umożliwiając dalszą rozbudowę infrastruktury fizycznej zorientowanej na eksport, zwłaszcza dróg, linii kolejowych i obiektów portowych. W Peru podobną rolę odegrało guano, podobnie jak miedź i azotany w Chile; produkty pszenne i wołowe w Argentynie; cyna, ołów i cynk w Boliwii i Meksyku; banany w Basenie Karaibów; i wiele innych towarów eksportowych w państwach narodowych regionu.

PERU I CHILE

Boom guano w Peru stanowi paradygmatyczny przykład tych procesów. Przez tysiąclecia na wielu wyspach u wybrzeży peruwiańskiego Pacyfiku zgromadziły się ogromne pokłady ptasich odchodów. Bogate w amoniak, fosforany i azot guano zaczęło być wydobywane i eksportowane w latach czterdziestych XIX wieku przez konsorcjum brytyjskich, francuskich i peruwiańskich przedsiębiorstw wydobywczych i żeglugowych oraz sprzedawane jako nawóz w Europie i Ameryce Północnej. Epoka guana trwała do lat osiemdziesiątych XIX wieku, po czym złoża guana zostały w dużej mierze wyczerpane. Szacuje się, że 20 milionów ton peruwiańskiego guana wydobytego w tym okresie przyniosło na rynku światowym szacunkową kwotę 2 miliardów dolarów. Boom guano zapewnił państwu peruwiańskiemu gotowe źródło dochodów podlegających opodatkowaniu, przyspieszając jednocześnie tworzenie się nowej klasy handlowej w Limie i poza nią. Duża część zysków poszła na

jawną konsumpcję wśród elity guano i odsetki od długu publicznego wobec europejskich domów bankowych; krach guano w latach siedemdziesiątych XIX wieku wywołał kryzys fiskalny dla państwa peruwiańskiego. Podobny, zarówno jeśli chodzi o rynki zagraniczne, jak i skutki krajowe, był boom azotanowy w Peru i Chile od lat trzydziestych XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku. Stosowane w nawozach, materiałach wybuchowych oraz w różnych procesach przemysłowych, azotany nagromadzone w wyniku naturalnych procesów w ogromnych złożach w dzisiejszych prowincjach Tarapacá i Antofagasta na północnym wybrzeżu Chile na pustyni Atakama. W 1843 roku wydobyto i wywieziono około 16 tysięcy ton. W szczytowym okresie I wojny światowej, w odpowiedzi na ogromne zapotrzebowanie na zastosowania wojskowe, produkcja osiągnęła około 3 miliony ton rocznie. Boom azotanowy nie tylko zapewnił ważne źródło dochodów państwom peruwiańskim i chilijskim, ale wraz z guano wywołał wielką wojnę, wojnę na Pacyfiku, między Boliwią, Peru i Chile. Podczas wojny Chile odebrało Boliwii jedyną przybrzeżną prowincję Antofagasta, czyniąc Boliwię bez dostępu do morza w takiej formie, w jakiej pozostaje do dziś, a Peru prowincję Tarapacá. Od lat osiemdziesiątych XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku Chile było największym na świecie producentem azotanów; do 1913 r. minerał ten stanowił ponad 70 procent całkowitego eksportu Chile. Wydobywanie miedzi zaczęto na dużą skalę w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XIX wieku. Do 1870 roku Chile dostarczało około jednej czwartej światowej miedzi, na którą popyt w USA i Europie gwałtownie wzrósł po wynalezieniu telegrafu w latach czterdziestych XIX wieku oraz światła i energii elektrycznej w latach siedemdziesiątych XIX wieku. Po gwałtownym spadku w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku produkcja miedzi ponownie wzrosła na początku XX wieku, obejmując zaledwie 7 procent krajowego eksportu w 1913 roku, ale ponad 80 procent na początku lat siedemdziesiątych. Skutki dla chilijskiego państwa i społeczeństwa były złożone. Od lat czterdziestych XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku, osiągając w szczególności dochody z azotanów, państwo znacząco inwestowało w infrastrukturę publiczną, edukację i inne usługi rządowe, podczas gdy okresowe globalne pogorszenie koniunktury siało spustoszenie w finansach państwa i wywołało szereg kryzysów i epizodów politycznych niepokojów społecznych. Rozległe kopalnie azotanów i głębinowych kopalni miedzi na otwartym powietrzu oraz powiązane z nimi zakłady przetwórcze i rafineryjne, należące głównie do kapitału amerykańskiego i brytyjskiego, przyciągnęły dużą siłę roboczą, której zorganizowane walki stanowią ważny rozdział we współczesnej historii Chile.

ARGENTYNA

W Argentynie gwałtowny rozwój przemysłu mięsnego i zbożowego w drugiej połowie XIX wieku zwiększył siłę Buenos Aires w stosunku do prowincji położonych w głębi kraju, ułatwiając konsolidację państwa narodowego zdominowanego przez miasto portowe, pogłębiając jednocześnie zależność o europejskim kapitale inwestycyjnym i arkadach. Argentyna przeszła przez kilka etapów rozwoju swojej gospodarki eksportowej, od wcześniejszego nacisku na owce, baraninę i wełnę od lat czterdziestych XIX wieku do lat osiemdziesiątych XIX wieku po szybką ekspansję przemysłu bydła i pszenicy po 1880 roku, zorientowanego głównie na Europę. Brytyjskie banki i inwestorzy odegrali kluczową rolę w zapewnieniu kapitału potrzebnego do budowy sieci dróg i linii kolejowych łączących wewnętrzne prowincje z Buenos Aires. Wynalezienie parowców-chłodni w latach osiemdziesiątych XIX wieku umożliwiło dotarcie na rynki europejskie ogromnych ilości argentyńskiej wołowiny. W tym samym czasie wzrosła produkcja pszenicy. Od 1872 do 1895 produkcja pszenicy na rozległych otwartych łąkach, zwanych pampasami, wzrosła piętnastokrotnie; do 1895 r. prawie 10 milionów akrów poszło pod pług, a roczny eksport przekraczał 1 milion ton, co czyniło Argentynę jednym z wiodących eksporterów pszenicy na świecie. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku gwałtowny rozwój przemysłu wołowego i pszenicznego przyciągał rocznie średnio 50 000 migrantów, głównie Włochów i Hiszpanii, powiększając klasę robotniczą miasta portowego i powodując poważną transformację struktury klasowej kraju. Większość gruntów w głębi kraju stała się własnością niewielkiej liczby zamożnych

właściciele ziemskich, lub estancieros, dalsze zaostrzenie podziałów klasowych. Pod koniec lat osiemdziesiątych XIX wieku temu karkołomnemu wzrostowi towarzyszył rosnący dług publiczny, co przyspieszyło poważny kryzys polityczny w latach 1889–90. Ogólnie rzecz biorąc, orientacja eksportowa Argentyny wygenerowała gospodarkę narodową zdominowaną przez Buenos Aires i w dużym stopniu zależną od europejskich inwestorów i rynków, wysoce wypaczoną strukturę właścicieli ziemskich oraz ogromną i pozbawioną praw politycznych miejską klasę robotniczą, która odegrała by kluczową rolę w historii kraju w XX wieku .

GDZIE INDZIEJ W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ

Pod koniec XIX wieku gwałtownie rosnące zapotrzebowanie Europy i Ameryki Północnej na minerały przemysłowe, takie jak miedź, ołów, cynk i cyna, spowodowało podobne procesy w Boliwii, północnym Meksyku, Chile i innych miejscach. W Boliwii rozwój wydobycia cyny po 1890 r. został zdominowany przez garstkę rodzin oligarchicznych, podczas gdy górnicy, w większości rdzenni, zarabiali równowartość groszy dziennie, pracując w niezwykle niebezpiecznych warunkach, a wielu z nich umierało przedwcześnie na krzemicę lub inne wyniszczające choroby płuc. choroby. Do 1913 roku cyna stanowiła ponad 70 procent boliwijskiego eksportu. Zdecydowana większość dochodów z eksportu cyny została przeznaczona na hojną konsumpcję przez elity polityczne, a bardzo niewielka część na edukację, zdrowie publiczne i inne usługi rządowe, podczas gdy rdzenna większość kraju pogrążona była w skrajnej biedzie. W północnym Meksyku w latach poprzedzających rewolucję meksykańską nastąpił szybki rozwój kopalń srebra, ołowiu, miedzi, złota, cynku i cyny będących własnością inwestorów niemieckich, francuskich i amerykańskich, w tym rodziny Guggenheimów, która dokonała rozległych inwestycji w górnictwo na całym świecie. dużej części północnego Meksyku (a także Chile i innych krajów) oraz amerykańskiego pułkownika Williama Greena, właściciela Cananea Consolidated Copper Company i tak zwanego „miedzianego króla Sonory”. Boom górniczy zapoczątkował utworzenie w północnym Meksyku wyzyskiwanej ekonomicznie i uciskanej politycznie klasy robotniczej, która miała wypełnić szeregi rewolucyjnej armii wodza rebeliantów Pancho Villi i odegrać kluczową rolę w rewolucji meksykańskiej. Boom bananowy na wybrzeżach Atlantyku w Gwatemali, Hondurasie, Kostaryce, Panamie i innych częściach Karaibów, który miał miejsce pod koniec lat 90. XIX wieku, wywołał podobne procesy. Podobnie jak guano w Peru, azotany i miedź w Chile oraz srebro i ołów w Meksyku, karaibski przemysł bananowy utworzył enklawy gospodarcze w obrębie różnych gospodarek krajowych, zorientowane niemal wyłącznie na rynki zagraniczne i generujące słabe powiązania gospodarcze z gospodarkami narodowymi krajów przyjmujących. Podobnie jak gdzie indziej, przemysł krajowy załamał się, gdy gospodarki krajowe w przeważającej mierze nastawiły się na produkcję na eksport. W XX wieku ta historyczna zależność od eksportu nadal odgrywała główną rolę w życiu gospodarczym, politycznym, społecznym i kulturalnym w południowych częściach półkuli. W ciągu ostatnich dziesięcioleci badania naukowe dotyczące orientacji eksportowej Ameryki Łacińskiej oraz różnorodnych skutków gospodarek eksportowych w konkretnych przypadkach zaowocowały obszerną literaturą. Wciąż toczą się debaty na temat tego, czy taka orientacja na eksport zapewniła prawdziwy rozwój gospodarczy, czy też aktywnie przyczyniła się do powstania ubóstwa i zacofania w regionie.

Ameryka Łacińska, niepodległość

Okres od lat siedemdziesiątych XVIII wieku do lat dwudziestych XIX wieku trafnie nazwano wiekiem rewolucji. W Ameryce Północnej i Europie po udanej walce o niepodległość Stanów Zjednoczonych podczas rewolucji amerykańskiej szybko nastąpiła rewolucja francuska, a wkrótce potem wojny napoleońskie, zmieniające polityczną mapę Europy. Rewolucje amerykańska i francuska odbiły się także echem w południowej części półkuli zachodniej, najpierw w Saint-Domingue (Haiti), gdzie rebelianci-niewolnicy i wolni mulaci wykorzystali francuskie rewolucyjne ideały wolności, równości i

braterstwa, aby wprowadzić jedyny skuteczny bunt niewolników na dużą skalę w historii obu Ameryk. Z kolei wydarzenia rewolucji haitańskiej odbiły się echem w obu Amerykach i Europie. Późniejsze wydarzenia następowały po sobie szybko i do połowy lat dwudziestych XIX wieku wszystkie kolonie amerykańskie z wyjątkiem kilku uzyskały niepodległość od Hiszpanii i Portugalii. Długo- i średnioterminowe początki ruchów niepodległościowych w Ameryce łacińskiej można doszukiwać się w oświeceniowych koncepcjach republikanizmu i umownych podstaw rządu; niezamierzone konsekwencje reform burbońskich, które wywołały rosnące poczucie nacjonalizmu kreolskiego; przykłady Stanów Zjednoczonych i Francji (w przeciwieństwie do rewolucji haitańskiej, która przeraziła elity w obu Amerykach, zwłaszcza właścicieli niewolników, i posłużyła jako przestroga, wyzwalając tygrysa niezadowolenia społecznego); i powiązane czynniki. Ich krótkotrwałym wyzwaczem była inwazja napoleońska na Iberię w latach 1807–08. Przymusowa abdykacja króla Ferdynanda VII spowodowała kryzys władzy w Hiszpanii, który z kolei wywołał kryzys władzy w hiszpańskich koloniach amerykańskich. Kto sprawowałby ją i dzierżył w przypadku braku władzy królewskiej? Skąd miałyby pochodzić władza do rządzenia?

KREOL ZMIERZA W KIERUNKU NIEPODLEGŁOŚCI

To właśnie te pytania skłoniły do powstania od 1810 roku *cabildos abiertos*, czyli otwartych rad miejskich, w największych miastach hiszpańskiej Ameryki: Caracas, Buenos Aires, Kartagena, Cali, Bogota, Santiago, Meksyk i innych miejscach. Chociaż każdy z nich podążał inną trajektorią, w istocie te *cabildos abiertos* reprezentowały przejście przez Kreolów władzy politycznej od obalonego króla lub w jego imieniu. W większości takich *cabildo* szybko wyłoniły się przeciwstawne obozy: konserwatyści opowiadający się za dalszym posłuszeństwem władzy królewskiej i autonomiści opowiadający się za dążeniem do niepodległości. Jeśli dominowały średnie stanowiska, frakcje i niejasności, główne tendencje, a także ogólny kierunek zmian, były jasne. Większość elit kreolskich rozumiała, że ostatecznie zostanie osiągnięta niepodległość. Bardziej palące pytania dotyczyły tego, kiedy zostanie osiągnięta niepodległość i w jaki sposób ludność kreolska zamierza ją osiągnąć. Elity kreolskie pragnące niepodległości wkrótce znalazły się na linii: walka o niepodległość nie może podważać istniejących stosunków przywilejów i władzy w obu Amerykach. Lekcje Haiti oraz lokalnych tradycji powszechnego niezadowolenia i buntu odbiły się głośnym echem w *salach cabildos abiertos* i poza nimi. Wkrótce przeciwnicy szybkiego dążenia do niepodległości będą mogli przywołać kolejną potężną lekcję pogładową: masowe powstanie pod wodzą kreolskiego księdza Miguela Hidalgo w Meksyku, które rozpoczęło się we wrześniu 1810 r. Widmo obdartej armii Hidalgo, składającej się z ponad 100 000 rolników uprawiających ziemię oraz bezrobotnych metysów i Indian płądrowanie spichlerzy, rzeź Hiszpanów i stanie na obrzeżach Meksyku przed rozproszeniem, a jego pozostałości zostały zmiażdżone przez armię hiszpańską, wywołały falę szoku w koloniach, podobnie jak rewolucja haitańska. Rewolucjoniści kreolscy staraliby się zatem osiągnąć odgórną rewolucję polityczną – formalną niezależność – bez wywoływania rewolucji społecznej od dołu. Wiedząc, że wojna jest potężnym rozpuszczalnikiem istniejących hierarchii społecznych, kreolscy przywódcy rebeliantów starali się zapobiec rozpuszczeniu długotrwałych stosunków władzy i przywilejów w kotle konfliktu zbrojnego. W sumie im się to udało. Innym istotnym wpływem na bieg wydarzeń był głęboki regionalizm w Hiszpanii i Portugalii w Ameryce Południowej – będący konsekwencją historycznego rozwoju kontynentu jako producenta podstawowych produktów eksportowych, nadmorskiego położenia głównych skupisk ludności, podstawowej infrastruktury transportowej i komunikacyjnej oraz główne bariery geograficzne (zwłaszcza Andy i dorzecze Amazonki). W ten sposób ruchy niepodległościowe przybrały bardzo różny charakter w różnych częściach imperium.

ZERWANIE ŁĄCZNIKÓW Z EUROPA

Pierwszym regionem, który zerwał połączenie z Hiszpanią, było Río de la Plata, najmłodsze wicekrólestwo i najbardziej oddalone geograficznie od metropolii. Elity kreolskie w Buenos Aires i Montevideo faktycznie rozpoczęły walkę o narodowe samostanowienie w 1806 roku, dwa lata przed abdykacją Ferdynanda VII, w walce z brytyjską inwazją na Buenos Aires. Głośna porażka Kreolów z brytyjskimi siłami ekspedycyjnymi w 1807 roku pokazała im słabość hiszpańskiej obrony i ich własną siłę wpływania na wydarzenia. Hiszpanie z półwyspu próbowali włożyć z powrotem dżina niepodległości do butelki, ale wydarzenia ich pokrzyżowały. „Wielkie zwycięstwo w Buenos Aires” – napisał po latach argentyński mąż stanu Bartolomé Miter – dało Kreolom „nowe poczucie narodowości”. Podczas czegoś, co później nazwano rewolucją majową, 25 maja 1810 r. zdominowany przez Kreolów cabildo skutecznie przejął kontrolę polityczną nad prowincją Buenos Aires. Nastąpiła złożona seria walk i intryg między frakcjami kreolskimi oraz między wewnętrznymi prowincjami a Buenos Aires, która trwała do lat 1810-tych i później. W ten sposób Río de la Plata utraciło kontrolę nad Górnym Peru (Boliwią), głównym źródłem dochodów z handlu srebrem. Chociaż jednostka polityczna zwana Republiką Argentyny powstała dopiero w 1862 r., wynik był jasny: region Río de la Plata jako pierwszy uzyskał niepodległość od Hiszpanii. Wkrótce po nim w maju 1811 r. pojawił się Paragwaj pod przywództwem José Gaspara Rodrígueza de Francia, który rządził krajem jako autokrata aż do swojej śmierci w 1840 r.

RUCHY NIEPODLEGŁOŚCIOWE

Krótko podsumowując złożoną sekwencję wydarzeń, która nastąpiła, od tego momentu ruchy niepodległościowe w Ameryce Południowej rozwinęły się zasadniczo z dwóch głównych ośrodków i pod przewodnictwem dwóch głównych przywódców: z północnej Ameryki Południowej pod rządami Simóna Bolívara i z Chile pod rządami José de San Martína. ten ostatni był Kreolem z Corrientes na północy dzisiejszej Argentyny, wykształconym w Hiszpanii, który wrócił do Buenos Aires w 1812 roku, aby dołączyć do walki. Ogólny przebieg ich kampanii wojskowych można uznać za rodzaj gigantycznego ruchu szczyptic, w którym Bolívar jako pierwszy wyzwolił region Wenezueli i Kolumbii w latach 1810–1821, a następnie przeniósł się na południowy zachód do Peru, a San Martín jako pierwszy przekroczył Andy i wyzwolenie Chile w latach 1814–1818 przed wyruszeniem na północ, z pomocą brytyjskiego lorda Cochrane'a i połączeniem się z Bolíwarem w Peru. Ostateczne bitwy miały miejsce w Peru w 1824 r., a zdolny dowódca Bolívara, generał Antonio José de Sucre, zadał ostateczny cios pozostałym siłom hiszpańskim w bitwie pod Ayacucho 9 grudnia 1824 r. Odtąd cała hiszpańska Ameryka Południowa była niepodległa. W kolejnych latach patriotyczne narracje o odwadze i bohaterstwie przywódców wyzwolenia stały się przedmiotem mitów i legend, jak epicka przeprawa Bolívara przez Andy w maju–sierpniu 1819 r. czy legendarny marsz San Martína w styczniu–lutym 1817 r. przez Andy do Chile, gdzie połączył siły z chilijskim patriotą Bernardo O'higginsem. Podobnie chwalono wyczyny niepiśmiennego llanero (mieszkańca równin) José Antonio Páeza na llanos w Wenezueli, który raz po raz przechytrzał Hiszpanów i został sojusznikiem Bolívara, pierwszym prezydentem republiki Wenezueli w 1830 r. z najbogatszych właścicieli ziemskich w kraju. Te i inne wydarzenia zaowocowały obszerną literaturą. Szczególnie pamiętny moment nastąpił podczas historycznego spotkania dwóch gigantów wyzwolenia, Bolívara i San Martína, w Guayaquil w Ekwadorze w lipcu 1822 r. Nikt nie wie, co zostało powiedziane podczas tych spotkań, tyle tylko, że dwa miesiące później San Martín zrezygnował ze stanowiska jako obrońca Peru wycofał się z walk, a rok później opuścił Amerykę Południową i już nigdy nie wrócił, pozostawiając Bolívarowi niekwestionowany tytuł wyzwoliciela kontynentu.

DZIEDZICTWO POLITYCZNE I GOSPODARCZE

Dziedzictwo ruchów niepodległościowych było nie mniej złożone. Jeżeli niezależność polityczną udało się osiągnąć bez wywołania oddolnego pożaru, jedną z konsekwencji było utrzymywanie się głębokich nierównych stosunków władzy i przywilejów: między posiadającymi i nieposiadającymi, wykształconymi

i niewykształconymi, jasnoskórymi i ciemnoskórymi, mężczyznami i kobietami. Mobilność społeczna wzrastała stopniowo, w miarę jak metysi zdobywali władzę i zaczęli rządzić większością powstających państw narodowych. Instytucja niewolnictwa afrykańskiego przetrwała okres niepodległości w nienaruszonym stanie, choć została osłabiona z powodu udziału niewolników w armiach wyzwoleniczych. Na przykład w Wenezueli populacja niewolników zmniejszyła się o około jedną trzecią. Strukturalne podporządkowanie Indian i społeczności indiańskich utrzymywało się przez cały okres niepodległości. Kościół katolicki w dużej mierze zachował swoją władzę gospodarczą, polityczną i znaczną część swojej władzy moralnej, stając się bastionem konserwatyzmu, gdy opadł kurz wojny. Patriarchalna rodzina, patriarchy oraz ideologie honoru i wstydu przetrwały te walki w nienaruszonym stanie. Trwałość hierarchii społecznych sprzed niepodległości pozostawiła dziedzictwo nierówności i rasizmu, które nadal nękały kontynent aż do XX wieku i później. Zniszczenia gospodarcze spowodowane walkami o niepodległość były ogromne. Wiele regionów potrzebowało dziesięcioleci, aby odzyskać poziom produkcji i handlu sprzed niepodległości. Spuścizna militarystyki była również głęboka, ponieważ caudillo (polityczno-wojskowy siłacz), którego symbolem jest wenezuelski Páez, stał się kluczowym ośrodkiem władzy politycznej w nowo niepodległych państwach narodowych. Demokracja liberalna pozostawała dla wielu obcym pojęciem w miejscu, w którym przez prawie 300 lat nie ukształtowały się żadne istotne instytucje demokratyczne ani tradycje podziału władzy. Pod tym i innymi względami niepodległość polityczna Ameryki Łacińskiej była zarówno rewolucyjnym zerwaniem z przeszłością, jak i procesem głęboko konserwatywnym; wraz ze zmianą rąk do władzy, utworzeniem nowych państw narodowych i zagęszczeniem powiązań między Europą a Ameryką, zdecydowana większość pozostała równie biedna i pozbawiona władzy, jak pod rządami Hiszpanii. Jednak choć kontynuacji z przeszłością było wiele, wiele się też zmieniło, ponieważ rzeczywistość niepodległości i integracja świata atlantyckiego stworzyła możliwość szerszej transformacji społecznej, politycznej i gospodarczej.

POKOJOWA REWOLUCJA W BRAZYLII

Natomiast w Brazylii niepodległość nie przyszła wraz z wojną, ale wraz z uroczystym okrzykiem „Niepodległość albo śmierć!” księcia Dom Pedro, syna króla Portugalii João VI, gdy dobywał miecza, spacerując brzegiem rzeki Ipiranga 7 września 1822 r. Ten słynny Krzyk Ipiranga, popularna mitologia brazylijskiej niepodległości, przesłania znacznie więcej złożona sekwencja zdarzeń. Krótko mówiąc, gdy armie Napoleona zbliżyły się do Lizbony w listopadzie 1807 r., księżę regent João, jego żona księżniczka Carlota, jego matka królowa Maria I, jego synowie Dom Pedro i Dom Miguel oraz cała rodzina królewska i dwór – łącznie około 10 000 do 15 000 osób - wsiedli na pokłady połączonego konwoju portugalsko-brytyjskiego i wypłynęli do Rio de Janeiro, dokąd przybyli w marcu 1808 roku, po krótkim postoju w Bahia, i przywrócili rząd portugalski. Największa i najważniejsza kolonia Portugalii nagle stała się własną metropolią; wygnanie rodu Braganza w Brazylii w latach 1807–1821 to jedyny przypadek, w którym europejscy monarchowie zarządzili imperium z kolonii. Przybycie rodziny królewskiej i dworu odmieniło Rio de Janeiro i Brazylię. Zniesiono merkantylistyczne ograniczenia handlowe, co doprowadziło do ożywienia handlu i wymiany handlowej, głównie z Wielką Brytanią. Zniesiono ograniczenia produkcyjne; utworzono bank królewski; Pierwsza prasa drukarska i pierwsza gazeta w Brazylii zaczęły działać w 1808 roku; wkrótce potem powstały biblioteki, szkoły, akademie wojskowe, uczelnie medyczne i instytuty kultury. Wraz z ostateczną klęską Napoleona w 1815 r. w Portugalii nasiliły się krzyki domagające się powrotu rodziny królewskiej. Zamiast spieszyć się z powrotem do Portugalii, 16 grudnia 1815 roku João VI ogłosił Brazylię królestwem na równi z metropolią, „Zjednoczonymi Królestwami Portugalii, Brazylii i Algarves”. João w końcu wrócił do Portugalii w kwietniu 1821 roku w odpowiedzi na poważną rewoltę, pozostawiając swojego syna, księcia Pedra, w tyle. Porywczy i romantyczny Dom Pedro wkrótce popadł w konflikt z Côrtes w Portugalii, który chciał przywrócić Brazylii podporządkowany status kolonialny. To właśnie otrzymanie rozkazu powrotu z

Côrtes doprowadziło do słynnego „Fico” Dom Pedro („Zostanę”) 9 stycznia 1822 r., a we wrześniu tego roku wygłosił Krzyk Ipiranga. Pokojową drogę Brazylii do niepodległości interpretowano jako rozsądną strategię ze strony dominujących grup w kolonii, zwłaszcza klasy plantatorów będących właścicielami niewolników. Był to sposób na uzyskanie niezależności politycznej bez narażania się na zamęt i chaos wojenny. Brazylia miała największą populację niewolników w obu Amerykach, z prawie 2 milionami w 1820 r., białą populacją około 1 miliona i całkowitą populacją mniejszą niż 4 miliony. Lekcje Haiti wciąż były świeże w umysłach właścicieli niewolników, nie tylko w Brazylii, ale w innych koloniach niewolniczych, zwłaszcza na Kubie. Elity Brazylii wybrały drogę do niepodległości, która pozostawiła nienaruszone istniejące stosunki władzy i przywilejów. Z kolei elity Kuby wolały pozostać pod hiszpańskim panowaniem, niż ryzykować rozpętanie gniewu zniewolonych. W ten i inny sposób widmo oddolnej przemocy głęboko ukształtowało czas i charakter walk o niepodległość w Ameryce Łacińskiej. Stopień, w jakim te rewolucje w Ameryce Łacińskiej były rzeczywiście rewolucyjne, pozostaje przedmiotem debaty, chociaż powszechny konsensus jest co do tego, że dominującą tendencją, przynajmniej w krótkiej perspektywie, była ciągłość, a nie zmiana. Być może główne wyzwanie interpretacyjne stojące przed badaczami tego okresu polega właśnie na rozwikłaniu tych zmian i ciągłości, przy jednoczesnym umiejscowieniu doświadczenia historycznego Ameryki Łacińskiej w szerszych ramach splecionych przemian społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych, które naznaczyły narodziny Ameryki Łacińskiej. nowoczesności i epoki rewolucji w świecie atlantyckim i poza nim.

Ameryka Łacińska, machismo i marianismo

Często wymienia się, że na konstrukcję płci w Ameryce Łacińskiej znaczący wpływ miała hiszpańska kolonizacja. Dominujące koncepcje męskości i kobiecości, określane odpowiednio jako machismo i marianismo, mają swoje korzenie w podboju hiszpańskim i wpływają na warunki społeczno-kulturowe Ameryki Łacińskiej. Trwa debata na temat związku, znaczenia, zmian i wpływów skrajności machismo i marianismo.

Definicja Machismo

Machismo to forma męskości, która potwierdza dominację i wyższość mężczyzn w społeczeństwie. Termin ten wywodzi się od hiszpańskiego słowa macho, które oznacza „męski”. Może również odnosić się do odwagi, waleczności i dumy płciowej. Chociaż mogą to być pozytywne konotacje, termin machismo jest używany w negatywny sposób w odniesieniu do skrajnej męskości, do której zachęcają struktury społeczne. Męska dominacja i wyższość są dodatkowo legitymizowane przez wartości i normy kulturowe. Machismo charakteryzuje się nadmierną męskością lub agresywnym męskim zachowaniem, jakiego oczekuje się od mężczyzn w społeczeństwach łacińskich. Macho ucieleśnia siłę fizyczną, odwagę, pewność siebie, zwiększoną siłę seksualną i śmiałe postępy w stosunku do kobiet. Macho wierzą w wyższość mężczyzn nad kobietami, a także wyznają konserwatywne role płciowe. Na przykład mężczyźni mogą zabiegać o romanse pozamałżeńskie, podczas gdy od kobiet oczekuje się wierności. Kobiety nie mają prawa do uczestniczenia w tradycyjnie męskich stanowiskach w społeczeństwie. Mężczyźni zajmują sferę publiczną – arenę polityki, gospodarki czy wojska – a kobiety – sferę prywatną. Od kobiet oczekuje się, że pozostaną w domu i zajmą się potrzebami męża i dzieci, zajmą się pracami domowymi i będą nadzorować inne potrzeby domowe. Główną rolą kobiety jest bycie matką i żoną.

Kontekst historyczny

Początki machismo w społeczeństwach łacińskich wywodzą się z tradycji hiszpańskich. Patriarchat kładzie nacisk na szlachę, rycerskość, szermierkę, jazdę konną i formalną edukację. Duże znaczenie przywiązują także do więzi ze szlachtą i krzyżowcami. W Meksyku początki machismo kojarzone są

także z podbojem Hiszpanii i wyzyskiem tubylców przez konkwistadorów. Jest to okres w historii Meksyku, kiedy Hernán Cortés i konkwistadorzy postanowili nawrócić rdzenną ludność. Wizerunek konkwistadora, który odważnie podbił pomimo przewagi liczebnej, zachował się jako prototyp współczesnego mężczyzny macho. Podobnie kolonialny system gospodarczy wpoił dychotomiczny podział pracy ze względu na płeć. Mężczyźni i kobiety istnieli w odrębnych sferach społecznych.

ARCHETYPY MACHISMO

Autor i badacz R. A. Andrade podsumowuje cztery archetypy machismo, które można znaleźć w literaturze naukowej i popularnej: macho zdobywcy, macho playboya, macho zamaskowanego i autentycznego macho. Macho-zdobycwca jest przykładem niezwykłości i niezwykłej odwagi w stawianiu czoła niebezpiecznym sytuacjom. Jedną z cech tego archetypu jest nadmierna potencia seksualna. Przykładami macho zdobywców są rewolwerowcy lub pistoleteros. Macho-zdobycwcy są na ogół bezwzględni i żądni krwi, żądają władzy i łamią prawa. Są to negatywne strony tego archetypu. Macho playboya przedstawia mężczyzn, którym wolno zachowywać się agresywnie seksualnie w stosunku do kobiet. Akceptowane jest wykorzystywanie seksualne, fizyczne i psychiczne kobiet. Ten szowinistyczny archetyp opiera się na idei biologicznej, społecznej i intelektualnej wyższości mężczyzny nad kobietami. W ten sposób mężczyźni mogą angażować się w przyjemności, takie jak pogoń za kobietami i cudzołóstwo. Zamaskowany macho to trzeci i mniej powszechny archetyp machismo. Zamaskowany macho jest przykładem mężczyzny, który używa maski oszustwa, aby ukryć swoje prawdziwe intencje. Zamaskowany macho często walczy w imieniu uciśnionych. Przykładem jest legendarna Willa Pancho. Ostatni archetyp to autentyczny macho, mężczyzna będący odpowiedzialnym mężem i ojcem. Autentyczny macho jest postrzegany jako osoba bardziej zrównoważona, która wyznaje honor, szacunek, siłę, godność i ochronę rodziny. Nastawiony na zdobycie szacunku rodziny i społeczności, ten typ nie jest popularyzowany w literaturze, legendach ani filmach.

MARIANISMO: KONTEKST HISTORYCZNY

Machismo i marianismo to terminy kojarzone z kulturą Ameryki Łacińskiej. Marianismo jest żeńskim odpowiednikiem machismo i jest uważane za ucieleśnienie kobiecości. Charakteryzuje się hiperkobiecym zachowaniem. Podobnie jak machismo, marianismo wywodzi się z czasów podboju hiszpańskiego i mogło być reakcją na machismo. Korzenie marianizmu sięgają także teologii rzymskokatolickiej. Odnosi się to do wszystkich elementów pobożności maryjnej występujących w różnych wzorach kulturowych Ameryki Łacińskiej. Kult maryjny ma długą historię w kolonialnej Nowej Hiszpanii i niepodległym państwie Meksyku. W 1519 roku Hernán Cortés przybył do Veracruz pod opieką Kościoła rzymskokatolickiego i Najświętszej Maryi Panny. W 1531 roku Juan Diego miał wizję Matki Boskiej z Guadalupe w Tepeyac, na północny wschód od miasta Meksyk. W połowie XVII wieku Matka Boża z Guadalupe stała się kluczowym symbolem meksykańskiej tożsamości. Matka Boża z Guadalupe została następnie ogłoszona przez Kościół patronką Meksyku w 1754 r., a w 1900 r. patronką Ameryk. Chociaż w tych relacjach istnieją historyczne kontrowersje, Dziewica Maryja odegrała ważną rolę w religii katolickiej i kulturze meksykańskiej. Po prawie pięciu wiekach kultu maryjnego pielgrzymki nadal odgrywają ważną rolę w kulturze meksykańskiej. Pobożność maryjna jest widoczna w częstotliwości nadawania dziewczętom imion na cześć Dziewicy. W rzeczywistości María (z dodatkowym imieniem lub bez) jest najczęstszym imieniem nadawanym na chrzcie kobiet w Meksyku, a nawet mężczyźni mogą być nazywani José María.

MARIANISMO I DZIEWICA MARIA

Ideał marianizmu wzorowany jest na obrazie Najświętszej Marii Panny i kojarzy się ze świętością i uległością. Mając tytuł Matki Bożej, Dziewica Maryja jest czczona i podziwiana za to, że jest duchowo

nieskazitelna i wiecznie ofiarna. To ostatecznie stworzyło koncepcję kobiecości w Meksyku i innych krajach Ameryki Łacińskiej – połączenie dobrej i złej kobiety. Znajduje to odzwierciedlenie w dychotomii dziewicy i dziwki. Podstawą ideału marianizmu jest przyjęcie przez Maryję woli Bożej i Jej czystości (dziewictwa). W Meksyku, gdzie marianizm jest silny, Dziewica Maryja symbolizuje dobrą matkę w przeciwieństwie do złej kobiety Malinche, która była kochanką Cortésa. Marianismo oczekuje, że kobiety będą wzorować się na Maryi i akceptować swoją rolę matek i żon. Kobiety powinny być czyste, pokorne, uczuciowe, życzliwe, uległe, wrażliwe, nieasertywne i znoszące cierpienie. Kobiety żyją w cieniu swoich mężów i dzieci i powinny je stale wspierać. Tego rodzaju postawa wiąże się z oczekiwaniem, że kobiety powinny tolerować określone zachowania mężczyzn, takie jak ich agresywność, niewierność seksualna, arogancja, upór i bezduszość. Oczekiwania, że kobieta powinna być idealną żoną i matką, wymagają od niej duchowej doskonałości.

MARIANISMO JAKO STRATEGIA

Evelyn Stevens jest uznawana za twórczynię terminu marianismo. Stevens przekształcił marianizm w strategię, zgodnie z którą kobiety czerpią korzyści z ideału kobiety jako półboskiej, moralnie wyższej i duchowo silniejszej od mężczyzn. Ruch kobiecy doprowadził do ewolucji marianizmu w kult kobiecej wyższości. Siła marianizmu wynika ze zdolności kobiet do tworzenia życia. Tolerując zachowanie i niegodziwość męża, kobiety zyskują uznanie społeczeństwa i Boga. Zatem niegodziwość mężczyzn jest niezbędnym warunkiem wyższego statusu kobiety. Oznacza to, że aby utrzymać swój półboski status, kobiety nie powinny unikać cierpienia i poświęcenia. Zamiast tego kobiety ujawniają to cierpienie, zyskując w ten sposób szacunek i podziw społeczeństwa. Z drugiej strony marianismo jako strategię krytykuje Tracy Ehlers, która skrytykowała stanowisko Stevensa z czterech powodów. Najpierw skrytykowała pogląd, że marianismo jest towarzyszem i uzupełnieniem machismo. Po drugie, nie zgadza się z założeniem, że kobiety zadowolają się domem i kobiecą siłą w domu. Po trzecie, wskazuje, że ideał marianizmu obwinia kobiety za złe zachowanie mężczyzny, ponieważ kobiety potrzebują takiego zachowania, aby osiągnąć status żony i matki. Po czwarte, twierdzi, że ideał marianizmu tworzy uniwersalny model obejmujący wszystkie kobiety z Ameryki Łacińskiej.

ZMIANY W IDEALE MARIANIZMU

Rewolucja socjalistyczna na Kubie doprowadziła do zmiany ideałów marianizmu. Dziewicę Maryję zastąpiono ideałem kobiety równej i pracującej. Karaibska wyspa Kuba była do 1898 roku kolonią hiszpańską, jednak po uzyskaniu niepodległości stała się w praktyce kolonią amerykańską. Rewolucja kubańska rozpoczęła się 1 stycznia 1959 roku, kiedy przywódca rewolucji Fidel Castro zmusił byłego dyktatora do opuszczenia kraju. Kilka lat później Kuba ogłosiła się krajem socjalistycznym, czemu towarzyszyła blokada gospodarcza ze strony Stanów Zjednoczonych. Te zmiany polityczne obejmują utworzenie Federacji Kubańskich Kobiet (FMC) we wczesnych latach rewolucji. Organizacja dążyła do realizacji praw kobiet zgodnie z rewolucyjnymi ideałami. Dziś Kuba jest jedynym krajem w Ameryce Łacińskiej, w którym zalegalizowano aborcję i bezpłatne środki antykoncepcyjne. Kodeks rodzinny z 1975 r. również stanowił, że mężczyźni i kobiety ponoszą równą odpowiedzialność za prace domowe. Zmiany polityczne na Kubie dotyczące płci są nadal przeciwstawiane tradycyjnym rolom płciowym oraz panującym normom heteroseksualności i rodziny nuklearnej. Tradycyjne wartości roli kobiet jako matek i żon w odniesieniu do miłości, małżeństwa i rodziny są nadal obecne w kubańskim społeczeństwie socjalistycznym. Kobiety w dalszym ciągu są odpowiedzialne za to, że nie zajdą w ciążę. Oznacza to, że w społeczeństwie kubańskim nadal istnieje mieszanka kultury machismo i radykalnych zmian w kierunku socjalizmu i równych praw.

Ameryka Łacińska, pozytywizm

Opierając się na pismach francuskiego filozofa i reformatora społecznego Auguste'a Comte'a, doktryna pozytywistyczna ogarnęła pod koniec XIX wieku duże obszary miast Ameryki Łacińskiej, od Meksyku po Buenos Aires, wywierając głęboki wpływ na prądy intelektualne, trendy gospodarcze i polityczne, ideologie państwowe, formy organizacji państwa, planowania urbanistycznego, polityki imigracyjnej, stylów literackich i powiązanych wydarzeń. Comte'owska filozofia pozytywizmu to skomplikowany, nieprzejrzysty i pod pewnymi względami dziwaczny zbiór myśli, zbudowany na racjonalizmie rewolucji naukowej i oświeceniu, aby przyjąć trzy etapy historii intelektualnej: teologiczny, metafizyczny i pozytywny. Trzeci etap, który według Comte'a był bliski osiągnięcia ludzkości, charakteryzował się bezpośrednią obserwacją empiryczną, eksperymentami naukowymi i czysto racjonalnym myśleniem. W Ameryce Łacińskiej pozytywizm został zawłaszczony przez rządzące reżimy liberalne w celu promowania modernizacji poprzez rządy intelektualnie oświeconych elit. W praktyce oznaczało to promocję liberalizmu gospodarczego, co oznaczało wolny handel, prywatyzację ziem kościelnych i indyjskich, inwestycje zagraniczne, wzrost eksportu, imigrację europejską i przyjęcie nowoczesnych technologii. Oznaczało to także zniesienie liberalizmu politycznego w postaci wolności słowa, wolności zgromadzeń i innych praw obywatelskich. Doktryna pozytywistyczna była również zgodna z darwinizmem społecznym Herberta Spencera i innych, który podzielił ludzkość na hierarchie rasowe, przy czym niektóre rasy były bardziej przystosowane do przetrwania niż inne. W praktyce oznaczało to promowanie ideologii rasistowskich zakładających wyższość białych oraz niższość Hindusów, czarnych i „rasy mieszanej”. Ponieważ pozytywizm zakładał irracjonalność i niższość intelektualną kobiet, wzmacniał także nierówności płci. Symboliczny był tu reżim Porfirio Díaza w Meksyku, który przyjął doktrynę pozytywistyczną pod sztandarem „Porządku i Postępu”, doktrynę realizowaną w oparciu o zalecenia polityczne jego kręgu doradców znanych jako los científicos (luźno „naukowi”). Jak słynnie zauważył czołowy meksykański naukowiec Justo Sierra, droga do rozwoju narodowego może wymagać po drodze „małej tyranii”. W Brazylii pozytywizm przełożył się na aktywny sprzeciw wobec panującej monarchii i niewolnictwa, które były interpretowane jako prymitywne, przestarzałe i zdecydowanie nienowoczesne instytucje, zwłaszcza przez członków wojska, których władza została wzmocniona w wyniku wojny w Paragwaju. Po obaleniu monarchii przez armię w 1889 r. nastąpił szereg wspieranych przez wojsko rządów technokratycznych, pod głębokim wpływem myśli pozytywistycznej. Pozytywizm w Brazylii przełożył się także na aktywne wspieranie uprawy kawy i innych form produkcji eksportowej, naśladowanie rzeczy francuskich oraz politykę państwa mającą na celu promowanie europejskiej imigracji w celu „wybielenia” populacji. W Argentynie doktryna pozytywistyczna znalazła namacalny wyraz w przebudowie stolicy Buenos Aires w latach 90. XIX wieku, tak aby przywołać na myśl szerokie bulwary, parki, place i okazałe budynki Paryża, co skłoniło twórców miast do nazwania swojej stolicy „Paryżem Ameryki Południowej”. Podobne liftingi przekształciły inne stolice Ameryki Południowej w model paryski, w tym Caracas (Wenezuela), Santiago (Chile) i Rio de Janeiro (Brazylia). W dużej części Ameryki Środkowej i Południowej elity aktywnie promowały europejską imigrację, aby poprawić „rasę rasową” swoich narodów, wzmocnić więzi z Europą (zwłaszcza z Francją) i promować narodową modernizację. Tym kierowanym przez elity wysiłkom modernizacyjnym w imię „postępu” towarzyszyła cenzura prasy, sfałszowane wybory, kumoterstwo polityczne i tłumienie sprzeciwu politycznego w imię „porządku”. Pozytywizm pozostawał bardzo wpływowy w dużej części Ameryki Łacińskiej, aż do dominacji polityki populistycznej w latach 1910 i 1920, chociaż wiele przekształconych śladów i wariantów przetrwało aż do XX wieku.

Ameryka Łacińska, urbanistyka

W momencie uzyskania niepodległości w latach dwudziestych XIX wieku zdecydowana większość mieszkańców Ameryki Łacińskiej i Karaibów, prawdopodobnie ponad 95 procent, mieszkała na obszarach wiejskich. Od wczesnego okresu kolonialnego miasta, skupione głównie wzdłuż wybrzeży Pacyfiku i Atlantyku, były uważane przez hiszpańskich i portugalskich kolonizatorów oraz elitę kreolską

(urodzoną w Ameryce) za główne miejsce cywilizacji i kultury. W miarę nasilania się kryzysu władzy politycznej wywołanego inwazją Napoleona na Iberię w latach 1807–1808, wymóg liberalnej hiszpańskiej konstytucji z 1812 r., zgodnie z którym rady miejskie tworzyły skupiska liczące co najmniej 1000 osób, doprowadził do dramatycznego wzrostu liczby oficjalnie inkorporowanych miast i miast. Fragmentaryzując władzę polityczną, proces niepodległościowy zwiększył siłę polityczną i gospodarczą ośrodków miejskich. Regiony subnarodowe rozwijały się głównie w odniesieniu do miast pierwotnych i drugorzędnych. Przykłady można zobaczyć w południowo-wschodniej Ameryce Południowej, gdzie Buenos Aires i Montevideo dominują na wybrzeżu, a Kordoba, Tucumán i inne miasta dominują w głębi kraju. W roku 1820 największym miastem Ameryki Łacińskiej było miasto Meksyk, liczące około 120 000 mieszkańców, następnie Lima (Peru) z 53 000, Buenos Aires (Río de la Plata, późniejsza Argentyna) z 40 000 i Bogota (Kolumbia) z 30 000. Do połowy stulecia, wraz ze wzrostem liczby ludności i nasileniem się migracji ze wsi do miast, wiele dużych miast stawało się coraz bardziej nieatrakcyjnych, zatłoczonych i niezdrowych. Warunki sanitarne były często fatalne, otwarte kanały ściekowe, brak wody pitnej, nieutwardzone ulice, które często zamieniały się w błotniste bagna, chroniczna bieda i choroby, które stawały się głównymi problemami zarówno dla władz krajowych, jak i gminnych. Większość rdzeni miejskich, które w epoce kolonialnej były centralnym placem otoczonym kościołem, budynkami rządowymi i elitarnymi rezydencjami, stała się mniej znośna i mniej pożądana, co skłoniło wielu zamożnych mieszkańców do przeniesienia się na obrzeża miast. Pogarszające się warunki materialne większości miast zderzyły się z coraz bardziej wpływowym dyskursem elitarnym, przedstawiającym miasta jako siedlisko cywilizacji, nowoczesności i postępu narodowego, w opozycji do barbarzyństwa i zacofania wsi. Przykład takiej sytuacji można znaleźć w pismach argentyńskiego intelektualisty i męża stanu Domingo Faustino Sarmiento. Zwłaszcza od około 1870 roku ta miejska nędza i elitarny dyskurs na temat modernizacji i postępu narodowego w połączeniu z rosnącą imigracją europejską i rosnącą produkcją eksportową skłoniły rządy krajowe i miejskie do rozpoczęcia procesu rewitalizacji miast, uruchamiając w tym celu nowe programy. W wyniku tych nacisków gospodarczych, politycznych, demograficznych i kulturowych pod koniec XIX wieku praktycznie każde duże miasto w Ameryce Łacińskiej przeszło poważną odbudowę. Symboliczne były programy rewitalizacji miast w Buenos Aires, Montevideo, Rio de Janeiro, Valparaíso, Meksyku i Bogocie. Szczególnie Paryż stał się wzorem tego, czym powinno być miasto. Na przykład w Buenos Aires centrum miasta zostało zrównane z ziemią, a na jego miejscu zbudowano szerokie, wysadzone drzewami bulwary, parki, place, okazałe budynki i centra kulturalne, takie jak teatry i opery. Elektryczne latarnie zastąpiły lampy gazowe; wykonano podziemne instalacje kanalizacyjne i wodociągowe; brukowane aleje zastąpiły gruntowe uliczki i zaułki; samochody i wózki elektryczne wyparły konie i wozy. Na przełomie wieków zwolennicy rozwoju miast reklamowali Buenos Aires jako „Paryż Ameryki Południowej”. Podobne wysiłki podjęto w miastach na całym kontynencie. Te i inne miasta szybko się rozwijały na przełomie XIX i XX wieku. W 1880 r. Buenos Aires było domem dla około 300 000 ludzi; w przededniu I wojny światowej liczba ta sięgała 1,5 miliona. W 1890 r. populacja São Paulo liczyła 64 000 mieszkańców; dekadę później przekroczyła 240 000. W 1880 r. Santiago zamieszkiwało około 160 000 mieszkańców; do 1910 r. liczba ta wzrosła do 400 000. Populacja Meksyku wzrosła z 200 000 w 1874 r. do prawie 500 000 w 1910 r. Do 1900 r. Montevideo było domem dla około jednej trzeciej 900-tysięcznej populacji Urugwaju, co czyniło je największą stolicą na świecie pod względem liczby ludności. Podobnie szybki rozwój nastąpił w Rio de Janeiro, Valparaíso, Limie, Quito, Guayaquil, Caracas, Bogocie, Hawanie i innych stolicach krajowych i miastach portowych. Warto zauważyć, że do roku 1900 wszystkie największe ośrodki miejskie Ameryki Łacińskiej z wyjątkiem kilku znajdowały się na wybrzeżu, co odzwierciedlało historyczną i rosnącą zależność regionu od produkcji eksportowej. W ostatnich dziesięcioleciach XIX w. nastąpił także szybki rozwój wielu mniejszych miast, od Monterrey (Meksyk), Gwatemali (Gwatemala), Managua (Nikaragua), Tegucigalpa (Honduras), Medellín, Barranquilla i Kartagena (Kolumbia) po Kordobę, Mendoza i Salta (Argentyna). Na początku XX wieku w miastach mieszkało od 10 do 20

procent około 60-milionowej populacji Ameryki Łacińskiej, a odsetek ten miał dramatycznie wzrosnąć w nadchodzących dziesięcioleciach. pod koniec stulecia około trzy czwarte populacji Ameryki Łacińskiej, liczącej 520 milionów, zamieszkiwało miasta.

Armia Zbawienia

W 1878 roku w Londynie William Booth i jego żona Catherine zostali założycielami organizacji zorientowanej na Wesleya i Świętość, którą nazwali Armią Zbawienia. William, niezadowolony pastor metodystyczny, a następnie ewangelista, wyobraził sobie „katedrę pod gołym niebem”. Para miała ośmioro dzieci i wszystkie z nich stały się głównymi postaciami w tej nowej organizacji, która rozwinęła strukturę wojskową i esprit de corps, aby lepiej służyć szerzeniu przesłania chrześcijańskiego i programu pomocy społecznej opartego na Ewangeliach. Wilhelm nadał sobie tytuł „generała”, którego jego żonie i dzieciom nakazano używać nawet w domu. Katarzyna stała się znana jako „Matka Armii”. Nawróconych i członków nazywano „zbawicielami”. W ciągu dziesięciu lat, a zwłaszcza po opublikowaniu w 1890 roku książki Williama In Darkest England and the Way Out, ten nowy ruch ugruntował swoją pozycję nie tylko na Wyspach Brytyjskich, ale także w całej Europie, Kanadzie i Australii. Już w roku 1880 Armia Zbawienia „otworzyła ogień” do Stanów Zjednoczonych, a jedno ze starszych dzieci, Ballington, wkrótce zostało „dowódcą” tamtejszych operacji. Doktryna o uświęceniu, dzięki której łaska Boża i praktyczne praktykowanie wiary przez wierzących rodzą szereg cnót i głębokie poczucie miłości do ludzkości, dominuje w ideologii Armii Zbawienia, funkcjonując jako siła przewodnia wśród członków żyje. Podczas gdy wiele innych doktryn ewangelicznych, w tym wiara w ofiarne odkupienie śmierci Chrystusa, ma ogromne znaczenie dla zbawicieli, wszystkie główne protestanckie sakramenty i rytuały zostały odrzucone jako zagmatwane i dzielące, aby usprawnić cele ewangelizacyjne armii. Oprócz ewangelizacyjnego zapału Boothsa na rzecz zagubionych dusz, żądającego od wszystkich zbawicieli, zarówno oficerów, jak i żołnierzy, podpisania Artykułów Wojennych Armii dotyczących niewiary i biedy, Armia Zbawienia zawsze opowiadała się za humanitarnym traktowaniem zwierząt i wspierała prawa kobiet. Jeśli chodzi o to drugie, William i Catherine nalegali, aby wszystkie trzy ich zamężne córki podzieliły swoje nazwiska na długo przed tym, zanim praktyka ta stała się bardziej powszechna. Jednak to właśnie charytatywny charakter Armii Zbawienia jest tak powszechnie znany i doceniany. Amerykańska organizacja stworzyła świetlice, obozy letnie, domy dla seniorów, programy dla bezdomnych, ośrodki rehabilitacyjne dla alkoholików i narkomanów oraz zbiórki charytatywne, dla których w okresie świąt Bożego Narodzenia wszechobecne stały się czerwone czajniki i dzwoniące dzwonki pora roku. Najbardziej żywy ślad w amerykańskiej świadomości pozostawił siódme z dzieci Boothsa, Evangeline. Dzięki silnej woli i skłonności do ekstrawagancji ten niezwykły administrator służył jako dowódca Stanów Zjednoczonych od 1904 do 1934 roku, niosąc wielu osobom ulgę podczas I wojny światowej i Wielkiego Kryzysu. Na szczególną uwagę zasługują jej kampanie na rzecz niezamężnych matek i zaniedbanych dzieci, cieszące się uznaniem zarówno rządu, jak i opinii publicznej. Ze względu na jej pracę, dzisiaj tam w Ameryce istnieje grubo ponad 1000 korpusów (lokalnych kościołów), z których wiele odprawia nabożeństwa ewangeliczne, wyróżniając się żywołowym śpiewaniem hymnów przez orkiestrę dętą. Przed przejściem na emeryturę w Stanach Zjednoczonych, obecnie szczytującą się największą organizacją i członkostwem na świecie, Evangeline wróciła do Londynu w 1934 roku i na pięć lat objęła obowiązki czwartego generała Armii Zbawienia.

Al Jazeera

Al Jazeera (co oznacza „wyspa” lub „półwysep”), arabska stacja informacyjna telewizji satelitarnej, została założona w Katarze w 1996 roku. Inwestycję na start zapewnił emir Kataru, szejk Hamad bin Khalifa al-Thani. W przeciwieństwie do kontrolowanych przez rząd mediów w całym świecie arabskim, Al Jazeera szybko zyskała reputację i szeroką publiczność na całym świecie dzięki swoim niezależnym

programom i treściom. Pod hasłem „Opinia i druga opinia” Al Jazeera już w 1999 r. relacjonowała działalność i filozofię polityczną Osamy bin Ladena. Po atakach terrorystycznych z 11 września w Stanach Zjednoczonych bin Laden wysłał do stacji kasety ze swoimi przesłaniami politycznymi. Dziennikarze i gospodarze talk-show w Al Jazeera poruszali dotąd zakazane tematy, takie jak prawa człowieka i niepowodzenia polityczne reżimów arabskich. Przeprowadzili także wywiady z Izraelczykami na różne tematy. Al Jazeera zaskarbiła sobie wrogość rządów arabskich, z których wiele nie ukrywało chęci udaremnienia lub zatrzymania jej programów. Talk show Al Jazeery skupiało się na drażliwych tematach. Niezależne relacje Al Jazeery były początkowo chwalone na Zachodzie, ale po tym, jak stacja zaczęła rozpowszechniać negatywne historie na temat wojny amerykańskiej i późniejszej okupacji Iraku począwszy od 2003 r., Stany Zjednoczone pod rządami George'a W. Busha publicznie skrytykowały relacje Al Jazeery jako stronnicze. Jednocześnie Stany Zjednoczone zostały oskarżone o publikowanie pozytywnych historii w irackich mediach lub płacenie za nie. Sukces Al Jazeery w przyciąganiu ogromnej publiczności pokazał wpływ technologii i podkreślił znaczenie źródeł informacji dla odbiorców na całym świecie w XXI wieku.

Armia Kwantuńska

Obecność wojskowa Japonii w Mandżurii w północno-zachodnich Chinach i jej dominacja odniosły wielkie zwycięstwo wraz z zakończeniem wojny rosyjsko-japońskiej w 1905 r. Na mocy traktatu z Portsmouth Japonia była zobowiązana do wycofania swoich wojsk z właściwej Mandżurii, ale uzyskała dzierżawione terytorium Półwysep Liaotung (Liaodong) w południowej Mandżurii, przemianowany na Terytorium Dzierżawione Kwantung, które obejmowało fortecę i port Port Arthur. Jednostka wojskowa przydzielona do garnizonu na tym obszarze i należącej do Japonii kolei południowomandżurskiej (SMR) aż do Changchun została nazwana Armią Kwantung. Od tego dnia armia ta stała się przywódcą japońskiego imperializmu w Chinach. Ponieważ administracja kolejowa działała jak potęga kolonialna, zarządzając portami, przystaniami, poborem podatków, kopalniami i przedsiębiorstwami użyteczności publicznej, SMR przekształcił strefę kolejową w państwo półautonomiczne, a Armia Kwantung była jej ramieniem bezpieczeństwa i policji. Po I wojnie światowej Japonia przejęła kontrolę nad byłymi niemieckimi posiadłościami w Tsingtao w chińskiej prowincji Shantung (Shantung) i wysłała 70 000 żołnierzy armii Kwantung na Syberię, aby wesprzeć Białych w rosyjskiej wojnie domowej. Japończycy chcieli rozszerzyć swoje imperium na Syberii, ale nie udało im się to i wycofali się w 1922 r. W 1927 r., kiedy wojska Czang Kaj-szeka maszerowały na Shantung, aby przełamać władzę lokalnych watażków w ramach Ekspedycji Północnej, wojska japońskie zostały wysłane do Szantung (Szantung). Wkrótce doszło do starcia wojsk chińskich i japońskich. Chiang wycofał swoje siły z miasta Tsinan, ale armia Kwantung zaatakowała je następnego dnia, zabijając 13 000 cywilów. Chiang odwrócił swoje wojska od konfliktu z Japonią. Tokio jednak wspierało armię Kwantung, wydając ostrzeżenia Czangowi i mandżurskiemu watażkowi Zang Zolinowi (Chang Tso-lin), aby nie atakowali sił japońskich ani ludności cywilnej. Nowy dowódca Armii Kwantung, generał Chotaro Muraoka, miał jednak inny pomysł, przenosząc w maju 1928 roku swoją kwaterę główną z Port Arthur do Mukden, głównego miasta Mandżurii, i przygotowując swoje wojska do przejęcia kontroli nad regionem. Gotowy do ruchu Muraoka i jego żołnierze czekali, wysłał telegramy do Tokio z prośbą o pozwolenie na przeprowadzkę. Kiedy premier Giichi Tanaka odmówił, oficerowie Armii Kwantung byli oszołomieni. Muraoka postanowił zabić Zang Zolina, wysadzając w powietrze most, gdy pociąg watażki przejeżdżał przez niego 4 czerwca 1928 r. Armia Kwantung meldowała w Tokio, że Zang został zabity przez partyzantów mandżurskich. Prawda i tak wyszła na jaw, a Tokio pozornie niewiele mogło zrobić, aby kontrolować nieposłuszną armię i jej oficerów, którzy mieli duże wsparcie w Japonii. Jednak Tanaka był zdecydowany ukarać oficerów odpowiedzialnych za spisek zamachu i zalecił to cesarzowi Hirohito, który się zgodził. Ale kiedy cała armia sprzeciwiła się, Tanaka zwlekał. Zwolnił Muraokę i powiedział opinii publicznej, że nie ma dowodów na udział Armii Kwantuńskiej w spisku. Następnie Tanaka złożył

rezygnację. Oficerowie Armii Kwantung przeciwstawili się Tokio i uszło im to na sucho. W miarę trwania Wielkiego Kryzysu japońska gospodarka nadal się rozpadała. Wielu oficerów armii japońskiej, rozgniewanych sytuacją gospodarczą, dołączyło do tajnych stowarzyszeń, takich jak Liga Kwitnącej Wiśni, a grupa oficerów spiskowała, aby wykorzystać Armię Kwantung do zajęcia Mandżurii ze względu na jej bogate zasoby. Jednym z kluczowych ludzi był pułkownik Doihara Kenji, który przygotował „Plan zdobycia Mandżurii i Mongolii”. W międzyczasie Czang Kaj-szekowi udało się zjednoczyć Chiny pod rządami Kuomintangu, a Zhang Xueliang (Chang Hsueh-liang), nowy watażka Mandżurii, wspierał rząd nacjonalistów, czyli Kuomintangu. W 1931 r. wybuchły starcia między koreańskimi rolnikami będącymi poddaniymi japońskimi a chińskimi rolnikami o prawa do wody. Doihara udał się do Mandżurii i ustalił, że japońska próba zajęcia Mandżurii zakończy się międzynarodowym potępieniem. Trzeba było spreparować „incydent”, aby japońska okupacja Mandżurii wydawała się winą Chin. W 1929 roku Armia Kwantuńska zaczęła planować incydent pod dowództwem swojego nowego szefa, generała porucznika Shigeru Honjo, którego mózgiem był Doihara. Japońscy przywódcy cywilni nie zrobili nic, aby kontrolować nieposłuszną armię Kwantung. Cesarz nakazał jednak generałowi dywizji Yoshitsugu Tatekawie, aby 15 września 1931 roku przyniósł od niego wiadomość, w której nakazał Armii Kwantung nie podejmować żadnych nieuprawnionych działań. Na nieszczęście dla Hirohito wśród spiskowców znalazł się asystent Tatekawy, pułkownik Kingoro Hashimoto, który wysłał wiadomość do oficerów Armii Kwantung, aby poinformować ich, że Tatekawa przybywa z cesarskimi rozkazami. Kiedy 17 września Tatekawa przybył do Mukden, oficerowie Armii Kwantung zabrali generała na przyjęcie, na którym się upił. Tej nocy oficerowie Armii Kwantung wysadzili w powietrze odcinek torów kolei południowomandżurskiej, 1200 metrów od armii chińskiej, której nie udało się wykoleić nocnego ekspresu. Następnie żołnierze Armii Kwantung zaatakowali i ostrzelali chińskie koszary, zabijając wielu żołnierzy. 18 września 1931 roku o godzinie 10:00 Mukden znalazł się pod kontrolą Japonii, siedziba Changa została splądrowana, a jego banki i biura rządowe zajęte, podobnie jak kilkanaście innych miast w południowej Mandżurii w wyniku skoordynowanego ataku jednostek japońskich. Około 12 godzin po wybuchu oficerowie Armii Kwantuńskiej pokazali zachodnim reporterom „dowód” na to, że Chińczycy próbowali zniszczyć linię kolejową, czyli ciała chińskich żołnierzy zastrzelonych w plecy, leżących twarzą do dołu, rzekomo odciętych podczas ucieczki z miejsca zdarzenia. Świat był oburzony awanturnictwem politycznym, a Tokio było zdumione. Cesarz przypomniał premierowi Reijiro Wakatsuki, że zakazał takich działań, czemu sprzeciwili się także ministrowie spraw zagranicznych i finansów. Ale Wakatsuki nie unieważnił swoich generałów i pułkowników. Atak i późniejszy podbój Mandżurii uznano za fakt dokonany. Od października do grudnia 1931 r. Armia Kwantung, obecnie wzmocniona przez Tokio i doradzana przez jednostki armii japońskiej w Korei, rozszerzyła podbój Mandżurii, a nawet planowała w październiku zamach stanu w celu obalenia rządu cywilnego w Tokio. Ta próba zamachu stanu zakończyła się potajemnym aresztowaniem czołowych spiskowców. W grudniu Wakatsuki złożył rezygnację. Ki Inukai został nowym premierem, ale generał Araki, przywódca frakcji Kodo Ha, został ministrem wojny, skutecznie zapewniając poparcie wojska dla działań Armii Kwantung. Armia Kwantuńska stała się teraz siłą okupacyjną w Mandżurii, a jej oficerowie stali się bohaterami całej Japonii. Armia Kwantung w dalszym ciągu zajmowała terytorium Chin, zajmując prowincję Rehe (Jehol) w 1933 r. i prowincję Chahar w 1934 r. Oficerowie ruchu Kodo Ha zostali przydzieleni do Armii Kwantung, wzmacniając jej radykalizm; wśród nich był Hideki Tojo, który podczas II wojny światowej został premierem Japonii. W lutym 1936 roku armia Kwantung pokazała swoje potężne wpływy, gdy grupa oficerów Kodo Ha podjęła próbę zamachu stanu w Tokio. Nie udało się, przywódcy zostali zastrzeleni, a przywódcy cywilni odzyskali część kontroli nad armią Kwantung. Pozostawiając jedność Chin pod przywództwem Czang Kaj-szeka, Armia Kwantuńska postanowiła wywołać „incydent” pomiędzy siłami chińskimi i japońskimi w dniu 7 lipca 1937 r. na węźle kolejowym w pobliżu Pekinu (Peking) w północnych Chinach, zwany incydem na moście Marco Polo. Doprowadziło to do wybuchu wojny chińsko-japońskiej, podczas której Japonia dopuściła się

niewypowiedzianych okrucieństw, takich jak gwałt na Nanjing. W Azji stała się II wojną światową. Armia Kwantung obiecała Tokio zwycięstwo w ciągu trzech miesięcy. Gdy wybuchła i przeciągnęła się II wojna światowa, armia Kwantuńska nadal okupowała Mandżurię, „azjatycką Zagłębie Ruhry”, przeciwstawiając się inwazji sowieckiej. Z biegiem czasu armię pozbawiono większości wyposażenia i ludzi, potrzebnych na innych frontach bitew. Kiedy Związek Radziecki wypowiedział wojnę Japonii 8 sierpnia 1945 roku i najechał Mandżurię, armia Kwantuńska miała pod bronią 1 milion ludzi wyposażonych w 1155 czołgów, 5360 dział i 1800 samolotów. Na papierze był to pojedynek dla 1,5 miliona żołnierzy Sowietów, ale Sowieci dysponowali także 26 000 działami, 5500 czołgami i 3900 liniami. Ponadto armii Kwantung brakowało benzyny, amunicji i transportu. Jednak niektórzy z porywczych przywódców Armii Kwantung odmówili poddania się, gdy Japonia poddała się aliantom 14 sierpnia 1945 r. Generał dowodzący Otozo Yamada odmówił posłuszeństwa imperialnemu reskryptowi nakazującemu poddanie się, wezwał swoich oficerów do swojej kwatery głównej w Changchun, omówił wiadomości z Tokio i przez większość głosów zdecydowała się kontynuować walkę. Ostatecznie armia Kwantuńska wykonała rozkaz cesarski i poddała się Armii Radzieckiej. Kilku jej przywódców, w tym Doihara i Tojo, zostało osądzonych, skazanych i straconych przed Międzynarodowym Trybunałem w Tokio

Al-Kaida

Al-Kaida (po arabsku „baza”) to ogólnoświatowa grupa bojowników sunnickich islamistów. Założona przez Osamę bin Ladena w 1988 roku w Afganistanie, Al-Kaida jest obecnie zaangażowana w wyparcie Stanów Zjednoczonych z Bliskiego Wschodu, a w szczególności z krajów muzułmańskich, w zniszczeniu Izraela i obaleniu prozachodnich rządów w krajach islamskich i zastąpieniu je z islamskimi rządami fundamentalistycznymi. Te trzy cele prowadzą do ostatecznego celu organizacji, którym jest przywrócenie kalifatu, narodu jednoczącego muzułmanów i obejmującego świat islamski. Uważa się, że organizacja jest wysoce spójna, zarówno finansowo, jak i operacyjnie. Chociaż różne komórki tworzące organizację odpowiadają przed przywództwem wyższego szczebla, wydaje się, że operacje są pozostawione poszczególnym komórkom, podczas gdy wyższe poziomy zapewniają wsparcie materialne i logistyczne. Pomysły i cele pochodzące z wyższych szczebli docierają do poszczególnych komórek odpowiedzialnych za koordynację i realizację ataków. Ta nadmiarowość zwiększa odporność organizacji; w przypadku zniszczenia lub przechwycenia komórek straty można ograniczyć skuteczniej, niż gdyby Al-Kaida była organizacją o bardziej linearnym charakterze. Obozy szkoleniowe Al-Kaidy są również dobrze zorganizowane. Zakres szkolenia i organizacji jest najlepszy jaki można zobaczyć w wielotomowej Encyklopedii Dżihadu tej grupy. Encyklopedia, licząca kilka tysięcy stron, szczegółowo opisuje biurokratyczne funkcjonowanie grupy. Omawiane tematy obejmują wojnę partyzancką, montaż min-pułapek, taktykę walki z jednostkami pancernymi lub powietrznymi, działania wojenne w miastach, bezpieczeństwo wywiadowcze, gromadzenie danych i taktyka broni chemicznej. Grupę powiązano z aktami terrorystycznymi na całym świecie od początku lat 90. lub oskarżono o udział w nich. Lista ataków na interesy USA przypisywanych Al-Kaidzie obejmuje zamachy bombowe na hotel w Aden w Jemenie w 1992 r.; zamach bombowy na World Trade Center w Nowym Jorku 6 lutego 1993 r.; ataki na siły zbrojne USA w Somalii w latach 1993 i 1994; 25 czerwca 1996 r. zamach bombowy ciężarówką na osiedle mieszkalne Khobar Towers w Dhahran w Arabii Saudyjskiej; niemal jednoczesne zamachy bombowe na ambasady USA w Nairobi w Kenii i Dar es Salaam w Tanzanii 7 sierpnia 1998 r.; samobójczy zamach bombowy na USS Cole w Jemenie 12 października 2000 r.; oraz 11 września 2001 r., porwania linii lotniczych i ataki na Pentagon i World Trade Center. Stany Zjednoczone nie są jednak jedynym celem tej grupy. Al-Kaida jest także powiązana z zamachem bombowym na synagogę El Ghriba w Tunezji w kwietniu 2002 r.; zamach bombowy na klub nocny na Bali w Indonezji w październiku 2002

r.; zamachy bombowe na synagogi i brytyjski bank w Stambule w Turcji w listopadzie 2003 r.; zamachy bombowe na pociągi w Madrycie w Hiszpanii z 11 marca 2004 r.; oraz zamachy bombowe w transporcie publicznym w Londynie z 7 lipca 2005 r. Al-Kaida jest najczęściej reprezentowana i rozumiana w odniesieniu do jej założyciela, Osamy bin Ladena (znanego również jako Abu Abdallah). Bin Laden urodził się 10 marca 1957 r. w Rijadzie w Arabii Saudyjskiej. Kiedy miał sześć miesięcy, jego ojciec, Muhammad bin Laden, jemeński imigrant, który założył Saudyjską Grupę Binladina, przeniósł się do Dżuddy, gdzie Osama dorastał. Inwazja Związku Radzieckiego na Afganistan w grudniu 1979 r. pobudziła świat muzułmański do obrony Afganistanu i zapewniła Zachodowi wojnę zastępczą, poprzez którą można walczyć ze Związkiem Radzieckim. Bin Laden, który studiował ekonomię na Uniwersytecie Króla Abdula Aziza w Dżuddzie, był jednym z wielu, którzy zostali pobudzeni do działania w obronie Afganistanu. Pierwszą podróż do sąsiedniego Pakistanu odbył w 1980 r., gdzie szukał sposobów wniesienia wkładu w dżihad. Bin Laden przekazał mudżahedinom kilka datków pieniężnych, ale szybko zaczął szukać innych sposobów. Bin Laden wraz z palestyńskim duchownym Abdullahem Azzamem założył Biuro Usług (Makhtab al-Khidimat, czyli MAK) w Pakistanie w 1984 r. Azzam, który wykładał na Uniwersytecie Króla Abdula Aziza, gdy bin Laden tam studiował, był niezbędny przy rekrutacji. Oprócz niesienia pomocy ofiarom wojny w Afganistanie MAK organizował i koordynował napływ ochotników, darowizn i broni napływających do Pakistanu i Afganistanu w celu wsparcia dżihadu. Azzam uważał, że młodzi arabscy mężczyźni przybywający do Pakistanu, aby wziąć udział w dżihadzie, powinni zostać rozproszeni wśród afgańskich funkcjonariuszy. Azzam uważał, że takie mieszanie Arabów wśród lokalnych sił przyniesie korzyści zarówno w Afganistanie, jak i za granicą. Bin Laden widział sytuację inaczej i starał się stworzyć własną, odrębną arabską siłę bojową. Wierzył, że taka siła byłaby lepszą jednostką bojową w porównaniu z lokalnymi siłami afgańskimi. Bin Laden zerwał z Azzamem i założył obozy szkoleniowe dla swoich sił arabskich w pobliżu Jaji we wschodnim Afganistanie. Z tej bazy, którą nazwali al-Masadah (Jaskinia Lwa), „arabscy Afgańczycy” bin Ladena walczyli z Sowietami w bitwie pod Jaji wiosną 1987 r. W tym czasie bin Laden zbliżył się do Egipskiego Islamskiego Dżihadu (EIJ) i jednego z jego najwybitniejszych członków, Aymana al Zawahiriego, który został zastępcą bin Ladena w Al-Kaida. Kiedy Sowietci ogłosili planowane wycofanie się w kwietniu 1988 r., bin Laden rozpoczął przygotowania do utrwalenia i rozszerzenia swoich sił. Zaczął od przeniesienia swojej jednostki w okolice Dżalalabadu w Afganistanie, który stał się znany jako Al-Kaida; bin Laden powiedział później, że nazwa pozostała w grupie przez przypadek. Po wycofaniu się Związku Radzieckiego w 1989 r. bin Laden wrócił do Arabii Saudyjskiej. Kiedy Saddam Husajn najechał Kuwejt 2 sierpnia 1990 r., bin Laden, który konsekwentnie wyrażał swoją pogardę dla „ateisty” Husajna i jego rządu partii Baas, zwrócił się do króla Arabii Saudyjskiej z planem wykorzystania swoich arabskich Afgańczyków do wyparcia sił Husajna z Kuwejtu. Rząd saudyjski starał się ograniczyć jego przemieszczanie się w królestwie. Bin Laden uzyskał na początku 1991 r. pozwolenie na podróż do Pakistanu pod pretekstem sprawdzenia pewnych interesów biznesowych i nigdy nie wrócił do Arabii Saudyjskiej. Na początku 1992 r. bin Laden i Al-Kaida przenieśli się do Sudanu, gdzie pozostali do 1996 r. Al-Kaida i Narodowy Front Islamski (NIF), partia rządząca w Sudanie, pozostawały w symbiozie. NIF zapewnił Al-Kaidzie bezpieczną przystań i swobodę przemieszczania się, podczas gdy bin Laden dokonał znacznych inwestycji w sudański przemysł i rolnictwo oraz podjął kilka projektów budowlanych na dużą skalę w celu rozwoju infrastruktury oraz potencjału produkcyjnego Sudanu w rolnictwie i przemyśle. Podczas pobytu w Sudanie bin Laden kierował swoimi siłami w działaniach przeciwko komunistycznemu rządowi Jemenu Południowego. Do Bośni wysłano także arabskich Afgańczyków, gdzie wywarli istotny wpływ na ten konflikt. Bin Laden wysłał siły Al-Kaidy do Somalii w odpowiedzi na gromadzenie się sił amerykańskich. W grudniu 1992 r. Prezydent George H. w. Bush wysłał 28 000 żołnierzy amerykańskich do Somalii z misją humanitarną mającą na celu wsparcie działań humanitarnych Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Bin Laden i Al-Kaida odrzuciły wszelkie roszczenia humanitarne i zinterpretowały obecność USA jako sposób wywarcia presji na reżimy islamskie oraz próbę stworzenia kolejnej bazy do atakowania narodów

muzułmańskich. Al-Kaida uznała Jemen za wielkie zwycięstwo. Po pierwsze, mimo że w zbombardowanych hotelach w Jemenie nie było personelu USA, przeniesienie wojsk amerykańskich z Jemenu wkrótce po zamachach bombowych w hotelach dało Al-Kaidzie sygnał, że udało jej się wypędzić Amerykanów z Jemenu. Bin Laden twierdził również, że przeważające pod względem militarnym siły amerykańskie zostały wypędzone z Somalii przez biednych, źle uzbrojonych ludzi, których jedyną siłą była wiara. W swojej fatwie z 1996 r. wypowiadającej wojnę Stanom Zjednoczonym bin Laden stwierdził, że najważniejszą lekcją, jaką można wyciągnąć z Somalii, jest to, że Stany Zjednoczone uciekną przy pierwszej oznace oporu. Rok 1994 był przełomowy dla bin Ladena. Przeżył dwie próby zamachu, a w kwietniu pozbawiono go obywatelstwa saudyjskiego w odpowiedzi na rosnące zagrożenie, jakie stanowił dla reżimu. Finałowy krok w jego radykalizacji nastąpił w sierpniu, kiedy rząd Arabii Saudyjskiej uwięził duchownych Salmana al Awdaha i Safara al Hawali, którzy należeli do pierwszych i najbardziej prominentnych duchownych rozpowszechniających kasety ze swoimi kazaniem przeciwko dalszej obecności USA na Półwyspie Arabskim i których uwięzienia, o czym bin Laden wspominał później w swojej fatwie z 1996 roku. Bin Laden i Al-Kaida opuścili Sudan w 1996 r. i wrócili do Afganistanu, na co złożyło się kilka czynników. Oprócz prób zamachu bin Laden stanął w obliczu międzynarodowej presji na NIF i jej faktycznego przywódcę, Hassana al-turabię. Stany Zjednoczone i Arabia Saudyjska starały się uciszyć bin Ladena i ograniczyć jego działalność, a al-Turabiemu coraz trudniej było manewrować i chronić bin Ladena. Kiedy Sudan zaczął naciskać na bin Ladena, wrócił on do Dżalalabadu. Tam bin Laden i Al-Kaida nawiązali symbiotyczne stosunki z talibami („studentami”), którzy byli w trakcie umacniania swojej kontroli nad większą częścią kraju. Zależność ta była podobna do tej z NIF w Sudanie; bin Laden i jego organizacja zyskali znaczną swobodę przemieszczania się i ochronę, podczas gdy jego dobroczyńcy skorzystali z inwestycji i rozwoju w rolnictwie, infrastrukturze i przemyśle. To właśnie w okresie pomiędzy powrotem bin Ladena do Afganistanu a wydaniem fatwy z 1998 r. celem ataków byli cywile. Zarówno fatwa z 1996 r., jak i wywiad bin Ladena z 1997 r. dla CNN mówiły o cywilach jako o szkodach ubocznych, a nie o legalnych celach samych w sobie. Do 1998 r. to się zmieniło i fatwa wydana 22 lutego 1998 r. wyraźnie stwierdzała, że Amerykanie i ich sojusznicy, zarówno cywile, jak i wojsko, są teraz celami Al-Kaidy wszędzie, gdzie tylko można ich znaleźć. W komunikatach Al-Kaidy wielokrotnie podkreśla się jej przekonanie, że zachodnie rządy uciskają muzułmanów i narody muzułmańskie oraz są zaangażowane w wojnę z islamem. Bin Laden opisuje obecność sił amerykańskich w „Krainie Dwóch Świętych Miejsc” (Arabia Saudyjska) jako największą zniewagę i zagrożenie, przed jakim stanął świat islamski od czasów Mahometa. Oprócz potępienia wsparcia USA dla Izraela, grupa potępia wsparcie USA dla tego, co uważa za „reżimów odstępczych”, zwłaszcza Egiptu i Arabii Saudyjskiej. Bin Laden wskazuje także sankcje nałożone na Irak po wojnie w Zatoce Perskiej jako jeden z powodów odrzucenia wszelkich argumentów dotyczących praw człowieka płynących z Zachodu. Koncepcja Al-Kaidy dotycząca ummy (wspólnoty wierzących; świata islamskiego) w opozycji do świata wywodzi się z nauk dwóch wybitnych uczonych islamskich. Ibn Taymiyyah (1263–1328) był XIV-wiecznym uczonym islamskim, który nauczał, że dżihad jest obowiązkiem każdego muzułmanina w przypadku ataku na islam, że Koran należy interpretować dosłownie i że wszyscy muzułmanie powinni czytać Koran i hadisy (wypowiedzi Proroka) dla siebie, a nie polegać na uczonym duchownym. Drugi wpływ na Al-Kaidę wywarł Sayyid Qutb (1906–1966), islamista powiązany z egipskim Bractwem Muzułmańskim. Opisując świat jako istniejący pomiędzy stanami wiary (islam) a niewiarą (jahiliyya), Qutb potępił cywilizację zachodnią i chrześcijańską. Nawołując do dżihadu przeciwko wszystkim wrogom islamu, Qutb wierzył, że nie ma złotego środka i że wszyscy muzułmanie muszą przystąpić do dżihadu, gdy islam jest zagrożony. Wpływy te są widoczne w działaniach i retoryce Al-Kaidy. Bin Laden wierzy, że skoro chrześcijanie, Żydzi i Hindusi posiadają broń nuklearną, to słuszne, aby muzułmanie również ją zdobyli. Bin Laden powtarza także Ibn Taymiyyah w swoich twierdzeniach, że rząd Arabii Saudyjskiej pomaga „krzyżowcom” w plądrowaniu bogactwa ummah, ogromnych rezerw ropy na Bliskim Wschodzie oraz poprzez działania

mające na celu utrzymanie cen ropy poniżej godziwej wartości rynkowej. Kadra przywódcza Al-Kaidy jest dobrze wykształcona. Bin Laden ma wykształcenie wyższe ekonomiczne, a w jego kręgu znajdują się lekarze; inżynierowie rolnicy, budowniczowie i elektrycy; i informatycy, ale nie religijni. Fatwa Rahmana powtarzała wezwanie do ataku na Stany Zjednoczone i ich sojuszników – cywilnych i wojskowych w dowolnym miejscu na świecie – i zawierała nawoływania do zatapiania statków, zestrzeliwania samolotów oraz palenia korporacji i przedsiębiorstw. W kolejnych latach miały miejsce dwa oddzielne ataki na amerykańskie okręty wojenne, przy czym atak USS Cole był następstwem nieudanego ataku na USS The Sullivans rok wcześniej. W dniu 11 września 2001 r. spisek zaplanowany przez Ramziego Binalshibha i Khalida Szejka Mohammeda, aresztowanych w Pakistanie odpowiednio w 2002 i 2003 r., przebiegał na wzór fatwy Rahmana.

Addams, Jane

(1860–1935) Amerykańska reformatorka społeczna i działaczka pokojowa Urodzona w zamożnej rodzinie w Illinois Jane Addams stworzyła nowe, ważne role dla kobiet w edukacji i pracy socjalnej. Jako założycielka Hull-House w Chicago pomogła zrewolucjonizować usługi społeczne dla biednych i imigrantów. Jej działalność na rzecz pokoju, gdy Stany Zjednoczone wkroczyły do I wojny światowej, zraziła niektórych Amerykanów, ale uczyniła ją pierwszą Amerykanką, która zdobyła Pokojową Nagrodę Nobla. Addams, chorowite dziecko, miała zaledwie dwa lata, gdy zmarła jej matka. Ojciec wspierał Jane w pragnieniu zdobycia wyższego wykształcenia. Stała się częścią pierwszego pokolenia kobiet w USA miało znaczący dostęp do szkół wyższych i była jedną z wielu dobrze wykształconych kobiet, które uczyniły swoją epokę określaną przez historyków mianem „postępowej”. Po wielkim sukcesie w seminarium w Rockford Addams zagubiła się w poszukiwaniu pożytecznego celu dla swojej edukacji. Nagła śmierć ojca w 1881 roku pogłębiła jej depresję. Rozważyła podjęcie studiów medycznych, ale porzuciła je po kilku tygodniach. Dwie podróże do Europy i pogłębienie przekonań religijnych pomogły Addams na drodze do osiągnięć i uznania. W 1887 roku odwiedziła angielską Toynbee Hall, gdzie reformatorzy starali się poprawić życie pracowników wyzyskiwanych przez rewolucję przemysłową. W domu grupa kobiet ze Smith College właśnie założyła stowarzyszenie College Settlement Association, aby pomóc milionom napływającym do amerykańskich fabryk i miast. W 1889 roku Addams i przyjaciółka ze studiów Ellen Starr otworzyli własny dom osadniczy w dawnej rezydencji przy 335 Halsted Street. Te protestanckie kobiety z małych miasteczek wkrótce zaczęły świadczyć usługi społeczne rodzinom składającym się głównie z Włoch, katolików i biednych. Początkowo kładąc nacisk na rozwój kultury – sztukę, muzykę i dobre maniery – Hull-House pod pragmatycznym nadzorem Addams ponownie skupił się na tak palących potrzebach sąsiedztwa, jak wywóz śmieci i place zabaw. Do 1900 roku spośród ponad 100 domów osadniczych w miastach USA najbardziej znany był Hull-House dzięki umiejętnościom Addams w zakresie pisania, wykładów, public relations i zbierania funduszy. Prawdopodobnie najbardziej znana Amerykanka. Została okrzyknięta matczyną świętą jeszcze przed 40. rokiem życia. W przeciwieństwie do większości białych postępowców Addams współpracowała z afroamerykańskimi reformatorami. Jej sława osiągnęła szczyt w 1910 roku, kiedy opublikowała swoją autobiografię „Twenty Years at Hull-House”. Wizyta w 1896 r. u rosyjskiego autora Lwa Tołstoja, teoretyka prostoty i niestawiania oporu, a następnie w 1898 r. wojna hiszpańsko-amerykańska, pomogły skierować uwagę Addams na problemy agresji i wojny. Pisząc obszernie na temat wojny, pokoju i pacyfistyki, stała się aktywna w wysiłkach antyimperializmu Stanów Zjednoczonych. Podczas gdy w Europie szalała wojna, Addams popłynęła do Holandii na konferencję pokojową kobiet w 1915 roku, na kilka tygodni przed zatopieniem Lusitanii przez niemieckie łodzie podwodne, a później spotkała się z obiema stronami tego zacieklego konfliktu. Kiedy Stany Zjednoczone przystąpiły do I wojny światowej w r. w 1917 roku Addams była przez niektórych oczerniana jako niepatriotyczna defetystka, a przez innych wyśmiewana jako naiwna kobieta niezdolna do zrozumienia konieczności prowadzenia wojny. Kiedy rewolucja rosyjska stworzyła reżim

komunistyczny, do wad wymienianych przez krytyków Addams dodano „czerwony” i „bolszewicki”. Addams spędziła większość lat dwudziestych poza Stanami Zjednoczonymi. Długi wysiłek jej przyjaciół w końcu się opłacił, gdy Addams podzielił się Pokojową Nagrodą Nobla w 1931 r. z rektorem Uniwersytetu Columbia. Jej życiowa twórczość, nadana nowemu znaczeniu przez Wielki Kryzys, Addams zmarła na raka zaledwie kilka dni po tym, jak jej pionierskie osiągnięcia zostały docenione przez wielbicieli, w tym Pierwszą Damę Eleanor Roosevelt.

Afrykanerzy, Republika Południowej Afryki

Pierwsza połowa XX wieku była okresem konsolidacji rządów zdominowanych przez białych w Republice Południowej Afryki. Jednak stulecie zaczęło się od konfliktu między kolonią brytyjską a republikami afrykańskimi, czyli burskimi. Afrykanerów, którzy twierdzili, że mają swój rodowód na podstawie oryginalnych holenderskich osadników z kolonii Przylądkowej rozwinęli coraz wyraźniejszą tożsamość narodową w konflikcie z narodami brytyjskimi i afrykańskimi Republiki Południowej Afryki. Pomimo zwycięstwa Wielkiej Brytanii w brutalnej wojnie południowoafrykańskiej, coraz bardziej segregacyjny i rasistowski system w zjednoczonym państwie południowoafrykańskim osiągnął swój szczyt wraz z narodzinami apartheidu w 1948 r. To, co Brytyjczycy nazwali drugą wojną anglo-burską, Afrykanerzy nazwali drugą wojną o wolność. Historycy nazwali ją wojną południowoafrykańską (1899–1902), aby odzwierciedlić, że wojna ta nie była jedynie wojną imperialną między Brytyjczykami a Burami, ale wojną domową, w którą zaangażowała się cała ludność Republiki Południowej Afryki. Brytyjczycy twierdzili, że wojna toczyła się o prawa cudzoziemców – Uitlandczyków – w republice burskiej zwanej Transwalem; Prezydent Republiki Burskiej Paul Kruger rozumiał, że w konflikcie chodziło o coś więcej – o brytyjskie pragnienie przejęcia kontroli nad Przylądkiem i bogactwami mineralnymi Transwalu. Po wczesnym sukcesie wysiłków wojennych Afryki, Brytyjczycy skorzystali z zasobów imperium, aby stawić czoła znaczącemu wyzwaniu dla ich imperialnej dominacji. Burowie, dowodzeni przez generałów, w tym Jana Christiaana Smutsa i Louisa Bothę, coraz częściej zwracali się ku taktyce partyzanckiej. Z kolei brytyjski dowódca Horatio, lord Kitchener, odpowiedział paleniem farm burskich i więzieniem cywili wroga, w tym Afrykanów, w obozach koncentracyjnych, gdzie tysiące zmarło z powodu chorób. Afrykanie na ogół nie brali udziału w wojnie, ale zapewniali wsparcie logistyczne i zaopatrzenie. W Wielkiej Brytanii narastał sprzeciw wobec wojny, zarówno ze względów finansowych, jak i humanitarnych. Ostatecznie ostatni punkt oporu poddał się w 1902 r. Traktat z Vereeniging potraktował Burów stosunkowo łagodnie, a nawet przyznał im autonomię polityczną i kulturalną. Widmo afrykańskiego buntu przeciwko narastającym represjom w państwie zdominowanym przez białych szybko zagoiło rany wojny południowoafrykańskiej. Komisja ds. Tubylców (1903–1905), powołana przez Wysokiego Komisarza Sir Alfreda Milnera, zaproponowała politykę segregacji terytorialnej między białymi i czarnymi, czyniąc z Afrykanów prawdziwe ofiary wojny. W 1910 roku brytyjski parlament utworzył samorządną Unię Republiki Południowej Afryki. Stała się narodem Wspólnoty Narodów na mocy Statutu Westminsterkiego w 1931 roku. Rząd Cape przyznał prawa wyborcze dorosłym czarnym, ale tylko biali mogli kandydować w wyborach do nowego parlamentu Unii. Afrykanerski nacjonalista Louis Botha, z mandatu Partii Republiki Południowej Afryki, został wybrany na pierwszego premiera Związku Południowej Afryki w maju 1910 roku. Czarnym odmówiono władzy politycznej i gospodarczej w oficjalnej strukturze państwa i społeczeństwa. Niektóre osoby z elity politycznej Afryki, jak J. B. M. Hertzog, pozostawały głęboko wrogo nastawione do Brytyjczyków. Podczas obu wojen światowych mieszkańcy Afryki Południowej służyli imperium na polach bitew w Europie, chociaż wojska afrykańskie zostały zdegradowane do ról niezwiązanych z walką. Sojusz wojskowy z Wielką Brytanią podczas obu wojen ożywił stare debaty na temat stosunków białej Republiki Południowej Afryki z jej „ojczyzną”. Afrykańscy nacjonaści zbuntowali się w 1914 r. po tym, jak Botha sprzymierzył Republikę Południowej Afryki z Wielką Brytanią, a nawet zgodził się na inwazję niemieckiej Afryki Południowo-Zachodniej (obecnie Namibia). Podczas II wojny światowej w

tej samej sprawie rozpadła się koalicja Jana Smutsa (poprzednika Bothy) i Hertzoga, zwana Partią Zjednoczoną. Grupy takie jak Bractwo Afrykańskie i Oczyszczona Partia Narodowa, partia polityczna, która rozwinęła się po sprzymierzeniu się Hertzoga ze Smutsem, zbudowały mitologię afrykańskiego nacjonalizmu skupioną na Wielkiej Wędrówce. Najbardziej radykalni afrykańscy nacjonaści posunęli się nawet do otwartego sympatyzowania z partią nazistowską podczas II wojny światowej. Początków apartheidu można doszukiwać się w rosnącej segregacji i dyskryminacji czarnych mieszkańców Republiki Południowej Afryki. Ustawa o ziemi tubylców (1913) i ustawa o powiernictwie tubylców i ziemi (1936) wyznaczyły niewielki procent całkowitego obszaru lądowego Republiki Południowej Afryki na (wydzielone) rezerwy czarnych. Ustawa o tubylcach (obszarach miejskich) z 1923 r. ograniczyła dostęp czarnych do białych obszarów miejskich. Chociaż czarni mieszkańcy Republiki Południowej Afryki byli niezbędni dla białych jako robotnicy, ich przeważająca liczba w stosunku do białej populacji była postrzegana jako zagrożenie dla zdominowanego przez białych państwa. W 1912 roku grupa Afrykanerów wykształconych na Zachodzie utworzyła Kongres Narodowy Rdzennych Afrykanów Południowoafrykańskich (później znany jako Afrykański Kongres Narodowy, ANC). Podczas gdy afrykańscy przywódcy, tacy jak Pixley Seme i John Dube, znakomicie złożyli petycje przeciwko kolorowym pasom społeczeństwa zdominowanego przez białych, ich prośby zostały generalnie zignorowane zarówno przez rządy Wielkiej Brytanii, jak i białych rządów Republiki Południowej Afryki. Niektórzy Afrykanie próbowali rzucić wyzwanie swojemu uciskowi społecznemu i gospodarczemu za pośrednictwem związków zawodowych, a nawet grup rewolucyjnych, takich jak Komunistyczna Partia Republiki Południowej Afryki. Okres po 1945 r. był świadkiem odrodzenia retoryki praw człowieka i samostanowienia wraz z narodzinami Organizacji Narodów Zjednoczonych (jak na ironię, Jan Smuts został zrekrutowany do pomocy w przygotowaniu preambuły Karty Narodów Zjednoczonych). W 1944 roku Nelson Mandela, Oliver Tambo i Walter Sisulu założyli Ligę Młodzieży przy Afrykańskim Kongresie Narodowym. Chociaż podzielali cel AKN, jakim jest demokratyczne, egalitarne rasowo społeczeństwo, opowiadali się za bardziej bojową taktyką. W kampanii 1948 Partia Narodowa, kierowana przez DF Malana, skupiała się na przesłaniu o czystości rasowej i dominacji białych. W szczególności ich program opierał się na systematycznym wykluczaniu i oddzielaniu Afrykanów. Dzięki zwycięstwu Partia Narodowa ustanowiła coś, co stało się zmorem społeczeństwa humanitarne na następne cztery dekady – apartheid.

Agata Khan

Aga Khan, tytuł nadawany imamowi społeczności Nizari Ismaili, został po raz pierwszy nadawany Aga Hasan Shah przez Fateha Alego, szacha perskiego, w 1818 roku. Izmailicka gałąź islamu jest drugą co do wielkości społecznością szyicką po Dwunastu. Zarówno izmailici, jak i dwunastkowie przyjmują tych samych początkowych imamów od potomków proroka Mahometa. Jednakże powstał spór w sprawie sukcesji szóstego imama, Jafara as-Sadiq. Chociaż izmailici zaakceptowali legitymację najstarszego syna Jafara Sadiq, Ismaela, jako kolejnego prawowitego imama, Dwunastu zaakceptowało jego młodszego syna, Musę al-Kazima. Pierwszy Aga Khan został mianowany gubernatorem prowincji Kirman. Pomagał także Brytyjczykom podczas pierwszej wojny angielsko-afgańskiej (1839–42) i podczas podboju Sind w Indiach (1842–43). Ali Shah, znany również jako Aga Khan II, zmarł w 1885 r. Po śmierci Agi Khana II jego syn, Sultan Muhammad (1877–1957), przyjął tytuł Aga Khan III. Odegrał aktywną rolę we wspieraniu kontynuacji brytyjskich rządów kolonialnych na subkontynencie indyjskim. Aga Khan III był także założycielem Ogólnoindyjskiej Ligi Muzułmańskiej, wiodącej partii politycznej, która później zażądała wycięcia z Indii odrębnej ojczyzny dla muzułmanów. Był także przewodniczącym Ligi Muzułmańskiej od 1909 do 1914. W latach przed uzyskaniem przez Indie niepodległości Aga Khan III odbył szereg prestiżowych wizyt zagranicznych, w tym konferencję cesarską w Londynie w latach 1930–31, konferencję rozbrojeniową w Genewie w 1932 r. oraz Ligę Narodów w 1932 r. i 1934–37. W 1937 roku został mianowany przewodniczącym Zgromadzenia Ogólnego Ligi Narodów za swoją

pionierską rolę przywódczą. W 1937 r. następcą Agi Chana III został jego wnuk, książę Karim, który przyjął tytuł Agi Chana IV. Był bardzo zaangażowany w promocję architektury islamskiej i ustanowił szereg nagród za doskonałość architektoniczną i artystyczne innowacje w architekturze. Aga Khan IV przekazał także bardzo hojnie datki na różne projekty rozwojowe w wielu krajach ze znaczną populacją izmailitów. Książę Sadruddin Aga Khan jest wnukiem Agi Khana IV. Posiada imponujący dorobek edukacyjny, który uzyskał w 1957 r. na Uniwersytecie Harvarda w Centrum Studiów Bliskowschodnich. Sadruddin Aga Khan usilnie pracował na rzecz ideałów i programów UNESCO, w szczególności na rzecz promocji miejsc dziedzictwa kulturowego na całym świecie, a także na rzecz Wysokiej Izby ONZ Komisja ds. Uchodźców. W 1965 roku został mianowany Wysokim Komisarzem ONZ ds. Uchodźców i piastował to prestiżowe stanowisko do 1977 roku. Jest założycielem Fundacji Bellerive, która jest międzynarodową grupą organizacyjną finansującą programy na rzecz środowiska alpejskiego. W 1978 roku książę został specjalnym doradcą i chargé de misją Sekretarza Generalnego ONZ w celu promowania sprawy powszechnych praw człowieka.

Aguinaldo y Famy, Emilio

(1869–1964) prezydent Filipin

Emilio Aguinaldo był rewolucyjnym przywódcą niepodległościowym, generałem, mężem stanu i według wielu Filipińczyków pierwszym prezydentem Filipin. Odegrał główną rolę w rewolucji filipińskiej przeciwko Hiszpanii oraz w wojnie filipińsko-amerykańskiej. Aguinaldo zyskał rozgłos na początku swojego życia. Urodził się w zamożnej rodzinie chińsko-metyskiej, która posiadała rozległe ziemie i zapewniała świadczenia niedostępne dla wielu Filipińczyków. Młody Aguinaldo w młodości przezwyciężył śmiertelną chorobę i przez krótki czas uczęszczał do Letran College w Manili, ale opuścił go, aby pomóc rodzinie w opiece nad rozległym majątkiem. W 1895 roku, mając zaledwie 17 lat, został wybrany na stanowisko kapitana miejskiego (kapitana miejskiego), czyli wójta miasta Cavite El Viejo. Mniej więcej w tym samym czasie Aguinaldo rozpoczął swoją rewolucyjną karierę i wstąpił do tajnego społeczeństwa rewolucyjnego Katipunan, skrót tagalski oznaczający „Najwyższe i najbardziej szanowane stowarzyszenie synów ludu”. Katipunan opowiadał się za całkowitą niezależnością od Hiszpanii, budząc tym samym podejrzenia i sprzeciw władz hiszpańskich. Nie mogąc już dłużej unikać uwagi rządzących Hiszpanów, Aguinaldo i jego towarzysze rewolucjoniści walczyli z nimi, przezwyciężyli wczesne niepowodzenia i odnieśli znaczące zwycięstwa, zwłaszcza w bitwie pod Binakayan 10 listopada 1896 r., kiedy pokonali regularne wojska hiszpańskie. Chociaż odniósł pierwsze sukcesy i zyskał przywództwo w swojej grupie rewolucyjnej, Aguinaldo został zmuszony przez ponowne naciski militarne ze strony Hiszpanów do podpisania paktu z Biacnabato i zaakceptowania wygnania do Hongkongu w zamian za ustępstwa finansowe i polityczne, reformy społeczne i obietnice autonomii rządu Filipin. W 1898 roku Aguinaldo wrócił na Filipiny z wygnania, aby kontynuować swoje rewolucyjne dzieło i wspierać wysiłki Stanów Zjednoczonych zmierzające do pokonania Hiszpanów podczas wojny hiszpańsko-amerykańskiej. Wierzył, że jego udział i zwycięstwo nad Hiszpanią zostanie nagrodzone ogłoszeniem niepodległości Filipin; Zamiast tego Aguinaldo stwierdził, że siły amerykańskie odmówiły jego wojsku okupacji Manili. Nie zgodził się na zastąpienie swoich żołnierzy siłami amerykańskimi i wycofał się do Malolos, gdzie on i jego zwolennicy ogłosili niepodległość 12 czerwca 1898 r. 23 stycznia 1899 r. Aguinaldo został zainaugurowany jako pierwszy prezydent Filipin, chociaż USA władze nie uznały jego rządu. Wojna filipińsko-amerykańska rozpoczęła się 4 lutego 1899 roku po tym, jak Filipińczyk przekroczył most San Juan i został zastrzelony przez amerykańskiego wartownika. Aguinaldo przewodził oporowi wobec amerykańskiej okupacji i odrzucił koncepcje stopniowej niepodległości opowiadane przez okupantów i prezydenta USA Williama McKinleya. Chociaż taktyka wojny partyzanckiej Aguinaldo stwarzała wiele trudności dla armii amerykańskiej, wdrożyła ona podejście „kija i marchewki”, które złagodziło powszechne poparcie dla powstańców.

Zdobycie Aguinaldo w Palanan w stanie Isabela 23 marca 1901 r. przy pomocy filipińskich tropicieli złamało bunt, który upadł w następnym roku. W zamian za życie Aguinaldo przyrzekł lojalność Stanom Zjednoczonym i tym samym uznał ich suwerenność nad Filipinami. Chociaż nie był już rewolucjonistą, Aguinaldo nadal opowiadał się za niepodległością i prawami weteranów, jednocześnie przez wiele lat pozostając na emeryturze. W 1935 r., kiedy powstała Wspólnota Filipin, ubiegał się o urząd prezydenta, ale przegrał z Manuelem L. Quezonem. Podczas II wojny światowej japońscy okupanci zmusili go do wspierania ich oraz wygłaszania antyamerykańskich przemówień i oświadczeń. Później został oczyszczony z zarzutów wobec Amerykanów odbił Filipiny i dowiedział się, że Japończycy grozili, że zabiją jego rodzinę, jeśli Aguinaldo się nie zastosuje. Po wojnie aktywnie propagował w swoim kraju sprawy nacjonalistyczne i demokratyczne. Zmarł 6 lutego 1964 w Quezon City.

Aleksandri, Arturo

(1868–1950) prezydent Chile

Arturo Fortunato Alessandri Palma był prezydentem Chile od 1920 do 1924, ponownie w 1925, a następnie od 1932 do 1938. W tym czasie zasłynął jako Lew z Tarapacá. Znany początkowo ze swojego zdecydowanego wspierania biednych w Chile, później został ostro skrytykowany przez wielu swoich byłych zwolenników, gdy stał się znacznie bardziej konserwatywny. Arturo Alessandri urodził się 20 grudnia 1868 roku w Linares, na południe od chilijskiej stolicy Santiago, jako syn Pedro Alessandriego i Susany Palmy. Rodzina jego ojca przybyła do Chile pierwotnie z Włoch. Kształcił się w Szkole Najświętszego Serca w Santiago, a następnie pracował w Bibliotece Narodowej Chile. Wykorzystał tam swoje stanowisko na studia prawnicze i w 1893 roku został przyjęty do palestry. Politycznie Alessandri był związany z Klubem Postępowym, czyniąc go liberałem, a później faktycznie wstąpił do Partii Liberalnej, zostając w 1890 r. sekretarzem jej komitetu wykonawczego. W 1897 r. został wybrany do Izby Deputowanych i sprawował tę funkcję przez sześć kadencji w Kongresie i przez dwie kadencje w Senacie po skutecznym starciu z prominentnym lokalnym politykiem o mandat Tarapacá. W tym czasie zbudował główną bazę polityczną, wspierając pracowników azotanów w północnym Chile. W 1908 r. został ministrem przemysłu i robót publicznych, w 1913 r. ministrem finansów, a w 1918 r. ministrem spraw wewnętrznych. W 1920 r. Alessandri został wybrany na prezydenta Chile, kończąc pravicową dominację w chilijskiej polityce, która rozpoczęła się w latach 30. XIX wieku. Alessandri stanął przed wieloma problemami na swoim stanowisku i aby zwiększyć dochody rządu, po raz pierwszy w historii Chile wprowadził podatek dochodowy. Chile wkraczało jednak w okres trudności gospodarczych, a nowy podatek wprowadzono tylko częściowo z powodu niedoborów w gospodarce. Wynikało to ze spadku cen azotanów, w wyniku którego chilijskie peso spadło z jednego za 27 centów (w USA) do jednego za 9 centów. Jego posunięcia reformatorskie poparły Sojusz Liberalny i Partia Demokratyczna, ale bezrobocie wzrosło, a pensje urzędników i wojska zalegały z płacami. Co więcej, próby Alessandriego wydawania większych środków na edukację publiczną, zdrowie i opiekę społeczną okazały się niepopularne w niektórych sektorach kraju. Podczas swojej kadencji prezydenckiej w latach 1920–1924 Alessandri musiał zmieniać rząd 16 razy, aż w końcu udało mu się zapewnić sobie większość w Kongresie. Jednak Kongres wystąpił przeciwko niemu, a wraz ze spadkiem wartości chilijskiego peso i brakiem możliwości opłacenia armii Alessandri zaproponował rezygnację. Junta wojskowa przeprowadziła zamach stanu 15 września 1924 r. Alessandri uciekł do ambasady USA, a następnie na wygnanie w Europie. Generał Luis Altamirano Talavera stał na czele junty wojskowej mającej rządzić krajem, ale gdy nie zrealizowała ona obiecane programy reform społecznych, młodszy oficerowie ją obalili, a za nową juntą stanął Carlos Ibáñez del Campo. Pozwolił Alessandriemu wrócić do Chile 20 marca 1925 r., po zapewnieniu byłemu prezydentowi zmiany konstytucji, która zapewni władzy wykonawczej większe uprawnienia. W 1925 roku, kiedy Alessandri wrócił z wygnania, powitał go 100-tysięczny tłum, a w zamieszaniu kilka osób zostało stratowanych na śmierć. Jednak 1 października 1925

roku Alessandri został ponownie zmuszony do rezygnacji, a jego następcą został Luis Barros Borgoño. W następnych wyborach prezydentem został Emiliano Figueroa Larraín, ale w maju 1927 r. podał się do dymisji, aby umożliwić Ibáñezowi del Campo powrót do władzy. Ibáñez pożyczył od Stanów Zjednoczonych 300 milionów dolarów i próbował ożywić gospodarkę. Początkowo to działało, ale Ibáñez został odsunięty od władzy, a prezydentem został Anarguía Política. Wybory odbyły się w 1932 roku, a Alessandri został ponownie wybrany na prezydenta. Nowa administracja Alessandriego była zupełnie inna niż ta z początku lat dwudziestych. Był surowym konstytucjonalistą, ale stał się też bardziej konserwatywny i zależny od poparcia prawicy. Jego konserwatywna ekonomicznie polityka doprowadziła do tego, że odmówił dawania pieniędzy biednym, zwłaszcza tym, którzy ucierpieli na skutek spadku cen azotanów i miedzi. W obliczu pogłębiającego się kryzysu w Chile Alessandri próbował zreorganizować przemysł azotanów, podwajając udział rządu w zyskach, podnosząc go do 25 procent. Promując projekty budowlane i inżynierskie, Alessandri nadal chciał ulepszyć ofertę edukacji. Jedynym sposobem na zdobycie dodatkowych pieniędzy było skorzystanie z pomocy ministra finansów Gustavo Rossa Santa Marii w celu zaostrożenia ściągłości podatków. Na początku 1937 r. ruch Nacista zaczął zyskiwać poparcie, a 5 września 1938 r. podjął próbę przeprowadzenia zamachu stanu, aby przywrócić do władzy Ibáñeza del Campo. Alessandri zraził już większość swoich byłych zwolenników, którzy następnie utworzyli Front Ludowy. Wykorzystał armię, aby aresztować Ibáñeza del Campo. Kadencja Alessandriego na stanowisku prezydenta dobiegła końca w 1938 r., a jego następcą został Pedro Aguirre Cerda. Alessandri udał się do Europy, popierając Juana Antonio Ríosa Moralesa w wyborach w 1942 roku, które wygrał. Wracając do Chile, w 1944 roku Alessandri został wybrany do Senatu, a w następnym roku został marszałkiem. W wyborach w 1946 r. poparł zwycięskiego kandydata Gabriela Gonzáleza Videlę. W tym czasie Alessandri ponownie stał się bardziej liberalny w swoich poglądach. Alessandri górował nad chilijską polityką, ale jego przemówienia były często szorstkie i prostackie. Kiedy odwiedził go amerykański dziennikarz i pisarz John Gunther, biuro Alessandriego zostało udekorowane fotografiami z autografami polityków z całego świata, w tym Hindenburga, Adolfa Hitlera i Edwarda, księcia Walii (późniejszego księcia Windsoru). Zmarł 24 sierpnia 1950 w Santiago. Jorge Alessandri Rodríguez, który był prezydentem Chile od 1958 do 1964, był starszym synem Arturo Alessandriego. Jego młodszy syn, Fernando Alessandri Rodríguez, również był aktywny politycznie

Algieria

Algieria pozostawała częścią Cesarstwa Francuskiego przez całą pierwszą połowę XX wieku, ale nacjonalistyczne ruchy na rzecz niepodległości stawały się coraz bardziej głośnie i zdeterminowane. Kilkaset tysięcy Algierczyków walczyło lub pracowało dla francuskiej armii podczas I wojny światowej. Po wojnie spodziewali się reform i zmian we francuskiej polityce asymilacji i faworyzowania kolonistów, ale koloniści zablokowali reformy rządu ogłoszone w 1919 r. Polityka rządu francuskiego począwszy od począwszy od XIX w., stopniowo zwiększała własność najlepszych gruntów dla kolonistów, co doprowadziło do zubożenia algierskich chłopów. Do roku 1950 większość Algierczyków posiadała małe działki o powierzchni mniejszej niż 10 akrów. Aby przetrwać, chłopcy zajmowali się dzierżawą ziemi lub pracownikami sezonowymi albo uciekali do miast, gdzie na ogół byli albo robotnikami dziennymi, albo bezrobotni. Rosnące dysproporcje gospodarcze i społeczne między kolonistami a większością muzułmańskiej populacji Algierii przyczyniły się do niepokojów społecznych i niezadowolenia nacjonalistów. Na początku lat dwudziestych algierscy robotnicy w Paryżu, pod przewodnictwem Messali al-Hajj, założyli Gwiazdę Afryki Północnej, akcja społeczna, ruch lewicowy, który zyskał znaczne poparcie społeczne. W latach międzywojennych wśród Algierczyków wyłoniły się dwa główne podejścia do stosunków z Francją. Pierwsza grupa chciała asymilacji i uczestnictwa jako pełnoprawni obywatele francuscy. Drugi opowiadał się za niepodległością Algierii jako odrębnego narodu. Ferhat Abbas, z zawodu farmaceuta, reprezentował pierwszy, gdy powiedział: „Gdybym odkrył naród

algierski, byłbym nacionalistą. . . Nie znalazłem. Hady Ben Ahmed Messali opowiadał się za drugim podejściem, twierdząc, że „islam jest naszą religią, Algieria naszym krajem, arabski naszym językiem”. Francuzi często więzili Messaliego za jego bezkompromisową postawę nacionalistyczną. Aby zminimalizować sprzeciw Algierii, Francuzi przyjęli taktykę „dziel i rządź”, faworyzując muzułmańską populację Berberów zamieszkującą górzysty region Kabyle i zachęcając ją jako odrębną jednostkę od muzułmańskiej populacji arabskiej. Próby te nie powiodły się, ponieważ Berberowie odegrali kluczową rolę w ruchu nacionalistycznym i szczególnie pociągało ich podejście Messali. Algierski Kongres Muzułmański sporządził w 1936 roku listę skarg, ale daleko mu było do opowiedzenia się za całkowitą niepodległością Algierii. Wielu przywódców muzułmańskich nadal miało nadzieję, że uda się opracować formę asymilacji, dzięki której muzułmanie mogliby stać się obywatelami francuskimi bez uchylania islamskiego prawa i tradycji. W odpowiedzi na ten problem propozycje Bluma-Violette z 1937 r. przewidywały stopniowe rozszerzanie prawa wyborczego, w wyniku czego około 20 000 Algierczyków stanie się obywatelami, a z czasem będzie ich więcej. Jednak koloniści stanowczo sprzeciwiali się wszelkim reformom, które zwiększały udział Algierii i zmniejszały ich własną siłę polityczną i gospodarczą. Słabość i niestabilność francuskich reżimów w Paryżu uniemożliwiła wdrożenie programów reform, które mogłyby złagodzić różnice. Kiedy francuski reżim Vichy doszedł do władzy podczas II wojny światowej, wprowadził nazistowską politykę rasistowską, która zagroziła zarówno muzułmańskim Algierczykom, jak i algierskim Żydom, którym przyznano obywatelstwo francuskie pod koniec XIX wieku. Dekrety te zostały zniesione, gdy w 1943 r. władzę objął wspierany przez aliantów francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Zachęcony wsparciem aliantów Abbas i jego zwolennicy wydali w 1943 r. Manifest Narodu Algierskiego. Manifest wyrażał szacunek dla kultury francuskiej, ale zauważał, że asymilacja się nie powiodła. i że potrzebne są reformy. Część Francuzów była skłonna rozważyć reformy, ale inni uważali, że manifest doprowadzi do niepodległości i kategorycznie go odrzucili. Następnie Abbas utworzył Przyjaciół Manifestu i Wolności i wezwał do utworzenia autonomicznej republiki w Algierii, doradzając jednocześnie cierpliwość. Jego ruch przyciągał głównie Algierczyków z miejskiej klasy średniej. Klasa robotnicza, znacznie liczniejsza, poparła wezwania Messaliego do całkowitej niepodległości. Przywódca Wolnych Francuzów, Charles de Gaulle, próbował załagodzić różnice, proponując, aby większa liczba Algierczyków mogła zostać obywatelami francuskimi bez rezygnacji z praw wynikających z Koranu, ale ten kompromis nie zadowolił wielu muzułmanów i wywołał wściekłość. W 1945 roku Francuzi umieścili Abbasa w areszcie domowym, a Messali został wygnany. Wiosną 1945 roku parady w Setif (na południowy zachód od Konstantyna) upamiętniające zakończenie II wojny światowej w Europie szybko przerodziły się w demonstracje nacionalistyczne. Przemoc rozprzestrzeniła się na miasta i inne obszary. W wyniku zamieszek i represji francuskich, które wkrótce nastąpiły, zginęło setki kolonistów i tysiące Algierczyków (liczby są bardzo zróżnicowane, od 1500 do 80 000). Statut Algierii z 1947 r., na mocy którego wstrzymano asymilację i uznano dwie odrębne wspólnoty, nikogo nie zadowolił. Zgodnie z nową ustawą francuski premier mianował generalnego gubernatora, któremu pomagała sześcioposobowa rada posiadająca prawo stosowania prawa francuskiego. Zgromadzenie Algierskie miało mieć dwie izby, jedną europejską i jedną dla „tubylców”. Europejczycy kontrolowali obie izby. Koloniści byli przeciwni nawet temu kompromisowi, a Messali odpowiedział, żądając całkowitej niezależności. W tym czasie większość Algierczyków doszła do wniosku, że Francuzi nigdy nie zapewnią pełnej równości i że jedynym rozwiązaniem jest niepodległość. Do roku 1950 wielu algierskich nacionalistów albo zostało aresztowanych przez Francuzów, przebywało na wygnaniu, albo uciekło w góry Kabylu. Konflikt pozostawał nierozwiązany aż do wybuchu wojny na pełną skalę w 1954 roku.

Ambedkar, Bhim Rao

(1891–1956) Indyjski prawnik i reformator

Doktor Bhim Rao Ambedkar był najważniejszym przywódcą uciskanej, nietykalnej mniejszości w historii Indii. Otrzymał honorowe imię Babasaheb. Walcząc o swój lud, rozgniewał Mohandasa K. Gandhiego, szanowanego przywódcę indyjskiego ruchu nacjonalistycznego, a także wielu hinduskich tradycjonalistów. Kiedy Indie uzyskały niepodległość, zasiadał w ich rządzie i opracował konstytucję. Pod koniec życia został buddystą i zachęcał innych niedotykalnych, aby robili to samo; stracił nadzieję na sprawiedliwość dla swojego ludu w hinduizmie. W hinduizmie większość ludzi należała do czterech hierarchicznych kast, ale znaczna mniejszość została wykluczona z systemu kastowego i uważana za osobę poniżej niego. Wykonywali prace, które inni Hindusi odrzucali jako rytualnie nieczyste, nie wolno im było modlić się w świątyniach ani czerpać wody ze wspólnych studni. Prawie wszyscy byli skrajnie biedni. W języku angielskim osoby te często nazywane są niedotykalnymi lub pariasami. Gandhi, pragnąc poprawić ich status, nazwał ich harijanami, czyli dziećmi Boga. Aby podkreślić swój nędzny stan, niedotykalni woleli nazywać się dalitami, co oznacza uciskanych. B. R. Ambedkar urodził się w nietykalnej rodzinie jako 14. dziecko. W chwili jego narodzin jego ojciec był żołnierzem. Nietykalni zostali podzieleni na liczne dziedziczne podgrupy, zwane jatis. Ambedkar należał do jati Mahar. Pomimo niedogodności związanych z biedą, obowiązkami rodzinnymi i statusem nietykalności, zdobył zaawansowane wykształcenie. W 1912 roku uzyskał tytuł licencjata. ukończył Elphinstone College na Uniwersytecie w Bombaju. Władca państwa księżęcego finansował wówczas swoją edukację w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W 1916 roku Uniwersytet Columbia przyznał mu stopień doktora. w ekonomii. Kontynuował naukę w London School of Economics. W 1921 roku przyznało mu drugi doktorat. Studiował prawo w Gray's Inn i w 1923 roku został powołany do palestry w Wielkiej Brytanii. Studiował także krótko na niemieckim uniwersytecie. W Indiach praktykował prawo, nauczał, redagował gazety i zajął się polityką. Chociaż został wybrany do legislatury Bombaju, jego prawdziwa kariera polityczna była taka, jak przywódca niegdyś pasywnej, nietykalnej społeczności. Pokojowe protesty Ambedkara zmobilizowały dziesiątki tysięcy dalitów na rzecz prawa do czerpania wody ze studni i zbiorników publicznych oraz do modlenia się w świątyniach. Chociaż Gandhi uważał się za przyjaciela niedotykalnych, z Ambedkarem nie dogadywał się. Pokłócili się podczas konferencji Okrągłego Stołu w sprawie przyszłości Indii, które odbyły się w Londynie. Kiedy Wielka Brytania zdecydowała się przyznać Indiom szeroką autonomię polityczną, jej rząd zmagał się z problemem różnorodności populacji Indii. W 1932 r. Wielka Brytania zaoferowała niedotykalnym oddzielne elektoraty, aby ta uciskana mniejszość kontrolowała wybór swoich przedstawicieli. Indyjski Kongres Narodowy zdecydowanie sprzeciwiał się jakimkolwiek odrębnym elektoratom. Gandhi rozpoczął post, aby wyrzucić presję na Ambedkara, aby odrzucił specjalne elektoraty dla swojego ludu. Niechętnie to zrobił. Indyjski Kongres Narodowy zaoferował Ambedkarowi ustępstwa w ramach tak zwanego Paktu Poona. Zwiększono liczbę mandatów zarezerwowanych dla kandydatów niedotykalnych, ale na kandydatów na te mandaty głosowałby cały elektorat, a nie tylko niedotykalni. W 1936 Ambedkar zorganizował Niezależną Partię Pracy. W przeciwieństwie do Gandhiego i Indyjskiego Kongresu Narodowego Ambedkar i jego partia wspierali rząd brytyjski w Indiach podczas II wojny światowej. W 1942 został członkiem rady wykonawczej namiestnika. W tym samym roku zorganizował nową partię polityczną, Federację Kast Zaplanowanych. Kiedy Indie uzyskały niepodległość, Ambedkar dołączył do nowego rządu zdominowanego przez Indyjski Kongres Narodowy. Od 1947 do 1951 był członkiem gabinetu. Co ważniejsze, był przewodniczącym komisji, która przygotowała projekt konstytucji narodowej i był jej głównym autorem. W ostatnich latach swojego życia Ambedkar zwrócił się ku buddyzmowi, religii o indyjskich korzeniach, która odrzucała hinduski system kastowy i koncepcję nietykalności. Formalnie przeszedł na buddyzm w październiku 1956 roku. Setki tysięcy niedotykalnych dołączyły do niego, opuszczając hinduizm na rzecz buddyzmu. Kilka tygodni po ceremonii nawrócenia Ambedkar zmarł.

Amin, Kasim

(1863–1908) egipski pisarz i reformator

Qasim Amin był znanym egipskim intelektualistą i orędownikiem reform końca XIX i początku XX wieku. Jego ojciec był tureckim urzędnikiem osmańskim i właścicielem ziemskim, żonatym z Egipcjanką. Amin kształcił się w Kairze oraz w Szkole Prawa i Administracji. Był zwolennikiem wcześniejszego reformatora Muhammada Abduha, który starał się rozwiązać konflikt praktyk i tradycji islamskich poprzez przyjęcie zachodniej myśli naukowej i rozwoju. Jako niezwykle szanowany prawnik, Amin został wysłany z rządową misją edukacyjną do Francji, gdzie w latach osiemdziesiątych XIX wieku spędził kilka lat. Amin napisał szereg prac o tematyce społecznej, a w *Les Egyptiens* skupił się na prawach narodowych Egipcjan. Najbardziej znany był ze swoich prac na temat statusu kobiet. Poruszył kwestie poligamii, prawa małżeńskiego, edukacji kobiet, odosobnienia i zasłaniania twarzy w książce *Wyzwolenie kobiet* opublikowanej w 1899 r. Amin argumentował, że szariat (prawo islamskie) ani islamskie zwyczaje nie nakazują izolowania kobiet w domu lub zasłanianie. Obydwa były powszechnie praktykowane wśród klas wyższych i średnich tamtej epoki. Biedne rodziny chłopskie nie mogły sobie pozwolić na luksus izolowania lub zakrywania kobiet, które zwykle pracowały na polach u boku mężczyzn. Amin podkreślił, że szariat zapewnia kobietom prawa i że za upadek społeczeństw islamskich odpowiedzialne są korupcja lub upadek moralności spowodowany przez siły zewnętrzne. Podkreślił znaczenie kobiet w budowaniu nowoczesnych narodów i w walce narodowej i opowiadał się za lepszą edukacją kobiet. Według Amina edukacja kobiet nie powinna ograniczać się do zagadnień związanych z prowadzeniem domu, ale powinna obejmować przedmioty, które umożliwią im uczestnictwo w życiu poza domem. Choć według współczesnych standardów opowiadanie się Amina za stopniowymi reformami nie było rewolucyjne, jego książka o statusie kobiet wywołała masową debatę publiczną na temat roli kobiet i islamu. Amin był ostro krytykowany przez konserwatywnych przywódców religijnych i pałac. Amin odrzucił swoich krytyków w drugiej, bardziej radykalnej – jak na tamte czasy – książce, *The New Woman*, z 1900 roku. W tej drugiej książce porzucił dyskusję na temat prawa i tradycji islamskiej, aby uzasadnić reformy, i zamiast tego zastosował myśl zachodnią, aby wzmocnić swoje argumenty. Amin stwierdził, że wraz z wprowadzeniem edukacji i reform kobiety ostatecznie będą miały prawie takie same prawa i status jak mężczyźni. W swoich wspomnieniach „*Kalimat*” Amin wspierał egipski ruch nacjonalistyczny, którego pełnoprawnymi uczestnikami byli zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Podkreślił także potrzebę wiedzy naukowej, aby narody mogły się rozwijać. Amin, wczesny egipski nacjonalista, przyjaźnił się z Sa'd Zaghluem i Ta'at Harbem, którzy obaj zostali przywódcami egipskiego ruchu nacjonalistycznego.

Antykomunistyczne kampanie okrążające w Chinach (1930–1934)

W 1923 r. Sun Yat-sen (zm. 1925), przywódca Kuomintangu (KMT), czyli Chińskiej Partii Nacjonalistycznej, wówczas pozbawionej władzy, zawarł porozumienie z Adolfem Joffe, przedstawicielem ZSRR w Chinach. Stało się podstawą porozumienia między KMT a rosyjskim rządem komunistycznym, na mocy którego Rosja wysłała doradców, aby pomogli Sunowi i KMT, oraz umożliwiła chińskim studentom wyjazd do Rosji na studia. Umożliwiło także członkom nowo utworzonej Komunistycznej Partii Chin (KPCh) przyłączenie się do KMT. To porozumienie zapoczątkowało coś, co stało się znane jako pierwszy zjednoczony front. W 1926 roku KMT rozpoczęło kampanię zwaną Ekspedycją Północną, dowodzoną przez porucznika Sun Czang Kaj-szeka, mającą na celu wyparcie watażków i zjednoczenie Chin. Jej spektakularny sukces doprowadził do walki o władzę pomiędzy wspieraną przez Sowietów KPCh a frakcją KMT anty-KPCh, na czele której stał Czang. Chiang wygrał rozgrywkę, wydalenie sowieckich doradców, czystkę w KPCh, a następnie pokonanie większości pozostałych watażków. W latach 1928–1937 KMT rządził z nowej stolicy Chin, Nanjing (Nanking), w ramach niestabilnej koalicji kierowanej przez Czanga. Pozostała część członków KPCh uciekła w góry w

provincji Jiangsu (Kiangsu), gdzie założyli Chińską Republikę Radziecką ze stolicą w Ruijin (Juichin). Nowy rząd Czanga był zbyt zajęty dysydenckimi przywódcami KMT, aby martwić się KPCh w latach 1928–1930, co umożliwiło KPCh ekspansję na części prowincji Hunan, Hubei (Hupei), Anhui (Anhui) i Fujian (Fukien) oraz zwiększenie jej armii liczącej 120 000 ludzi plus jednostki paramilitarne. W latach 1930–1934 rząd nacjonalistyczny przeprowadził pięć kampanii okrążenia i eksterminacji komunistów (pierwsza kampania od jesieni 1930 do kwietnia 1931; druga kampania od lutego do maja 1931; trzecia kampania od lipca do września 1931; czwarta kampania od stycznia do kwietnia 1933 r. i V Kampanii od października 1933 r do października 1934 r.). Pierwsze cztery kampanie zakończyły się niepowodzeniem, ponieważ dowodzili nimi generałowie o różnych zdolnościach i lojalności, ponieważ rząd musiał jednocześnie stawić czoła poważniejszym buntom generałów KMT-dysydentów, a także z powodu ataku Japonii na Mandżurię i Szanghaj (1931–32). Czang umocnił swoje przywództwo i ulepszył armię rządu centralnego przy pomocy niemieckich doradców wojskowych. Osobiście dowodził 700-tysięczną armią w Piątej Kampanii i przyjął nowe strategię, które były „w 70% polityczne, w 30% wojskowe”. Z militarne punktu widzenia kładł nacisk na dobre wyszkolenie i poprawę morale swoich oficerów i żołnierzy. W miarę posuwania się naprzód jego ludzie budowali forty i bunkry, które blokowały obszary rządzone przez komunistów. Polityczny aspekt jego strategii kładł nacisk na reformę gospodarczą, odbudowę obszarów wiejskich i organizację sąsiedztwa na rzecz bezpieczeństwa. Środki te wyeliminowały wiele nadużyć, które pozwoliły komunistom zdobyć lojalność ludności spornego regionu. Połączenie sukcesu militarne i blokady gospodarczej skutecznie zdusiło tereny kontrolowane przez komunistów, redukując je do sześciu hrabstw do września 1934 r. 2 października centralny chiński rząd sowiecki na czele z Mao Zedongiem (Mao Tse-tunga) i jego główną armią pod dowództwem Zhu De (Chu Teh) zdecydował się porzucić Ruijina. Przedarli się przez zachodni odcinek blokady, gdzie generał niechętny Czangowi nie ukończył budowy bunkrów. Tak rozpoczął się Długi Marsz.

Arabski nacjonalizm

Arabski nacjonalizm pojawił się w XIX wieku, gdy rządzące Imperium Osmańskie kontynuowało swój długi upadek. Arabowie, którzy stanowili największą pojedynczą grupę etniczną w imperium, byli szczególnie oporni wobec programu przyjętego przez rządzący Komitet Unii i Postępu, kładącego nacisk na turecką historię, język i pochodzenie etniczne po 1908 r. Arabowie byli szczególnie przeciwni nauczaniu języka tureckiego jako pierwszego języka w szkołach. Zarówno arabscy, jak i tureccy nacjonaści, tacy jak Młodzi Turcy, zmagali się z pytaniami, co zrobić z Imperium Osmańskim i czy lepsza byłaby separacja na wzór nacjonalistyczny, czy decentralizacja. Przed I wojną światową, kiedy wielu nadal miało nadzieję na zreformowanie Imperium Osmańskiego, a pewna liczba arabskich intelektualistów i aktywistów tworzyła kluby i publikowała eseje poruszające problemy imperium i oferujące możliwe rozwiązania jego problemów. W 1905 r. Negib Azoury (zm. 1916), syryjski chrześcijanin wykształcony we Francji, opublikował *Le Reveil de la Nation Arabe*. Azoury oddzielił religię od rządu i otwarcie zażądał niepodległości Arabów od Osmanów. Wyobraził sobie jeden naród arabski z pełną równością muzułmanów i chrześcijan; jednakże Azoury nie włączył Egiptu ani Afryki Północnej do przewidywanego państwa arabskiego. Amin al-Rihani i inni kładli nacisk na arabizm zamiast na chrześcijaństwo lub islam. Powstało także wiele małych klubów nacjonalistycznych i organizacji politycznych. Al-Qahtaniyya, utworzona w 1909 r., składała się z arabskich oficerów armii osmańskiej, którzy omawiali kwestie tożsamości etnicznej i narodowej. Wielu z tych samych oficerów dołączyło do Al-Ahd (Paktu), na którego czele stał egipski major Aziz Ali al-Misri. Misri był antyturecki i dążył do pełnej niepodległości Arabów. W 1911 r. Al-Fatat (Młódzież) liczyła kilkuset członków, chrześcijan i muzułmanów, którzy wzywali do decentralizacji imperium w ramach pewnego rodzaju podwójnej monarchii na wzór imperium austro-węgierskiego. Kongres arabski zebrał się w Paryżu w 1913 roku i zalecił decentralizację rządu osmańskiego i uznanie języka arabskiego za język urzędowy w

arabskich prowincjach. Wszystkie te grupy dążyły do stworzenia świeckiego, demokratycznego państwa. Kiedy Turcy dołączyli do państw centralnych podczas II wojny światowej i wypowiedzieli dżihad, czyli świętą wojnę, w walce z aliantami, większość arabskich muzułmanów odrzuciła to wezwanie, argumentując, że obie strony europejskiego konfliktu były w przeważającej mierze chrześcijańskie i że sprawiało to, że nie ma sensu walczyć na tle religijnym. Szerif Husajn z rodziny Haszymidzkiej wykorzystał wojnę jako okazję do zdobycia czegoś, co uważał za brytyjskie wsparcie dla niepodległego państwa arabskiego po wojnie w korespondencji szerifa Husajna – Mcmahona. Syn szerifa Husajna, Faysal, spotkał się z arabskimi nacjonalistami w Syrii, aby zapewnić ich wsparcie dla wysiłków ojca. Misri i inni arabscy nacjonaści wspierali Haszymitów i w Protokole z Damaszku z lipca 1915 r. zgodzili się na współpracę anglo-arabską w wojnie. W rezultacie Arabowie podnieśli sztandar buntu w czerwcu 1916 r. i przez cały czas wojny walczyli wraz z Brytyjczykami przeciwko Turkom i Niemcom. Misri i inny arabski oficer osmański pochodzenia irackiego, Jafar Pasza Al-Askari, byli jednymi z najwybitniejszych żołnierzy, którzy przyłączyli się do walki z Turkami. W 1916 roku osmańscy żołnierze tureccy dowodzeni przez Ahmeda Jemala Paszy publicznie powiesili kilku znanych arabskich nacjonalistów w centrum Bejrutu. Jednakże podczas wojny Brytyjczycy zawarli dwa inne sprzeczne porozumienia, Porozumienie Sykes-Picot i Deklarację Balfoura, dotyczące przyszłości świata arabskiego. Po wojnie Arabowie nie uzyskali niepodległości. Arabskie prowincje starego Imperium Osmańskiego, w tym dzisiejszy Irak, Syria, Liban, Jordania, Palestyna i Izrael – z których żadne nie istniało wówczas jako niezależne państwo – zostały podzielone między Brytyjczyków i Francuzów. Egipt, Sudan i Afryka Północna również pozostawały pod kontrolą francuską, brytyjską lub włoską. Kiedy Arabom nie udało się osiągnąć samostanowienia, jeden z arabskich nacjonalistów rzekomo zauważył: „Niepodległość nigdy nie jest dawana, zawsze jest odbierana”. Przedstawiciele Syrii zebrali się na Generalnym Kongresie Syryjskim w 1919 r., a wiosną 1920 r. ogłosili niepodległość Syrii rządzonej jako monarchia konstytucyjna pod rządami Emira Fajsala. Aby wyegzekwować swój mandat nad Libanem i Syrią, siły francuskie zaatakowały raczkującą armię syryjską, pokonując ją na przełęczy Maysalun, niedaleko Damaszku. Faysal został zmuszony do wygnania, ale później został królem Iraku danym przez Brytyjczyków. W latach międzywojennych arabskie partie nacjonalistyczne od Maroka po Irak przyjęły szeroką gamę taktyk, w tym bojkoty gospodarcze, strajki, demonstracje i negocjacje w walkach przeciwko kontroli imperialnej. Kiedy to wszystko zawiodło, niektórzy sięgnęli po bardziej brutalne metody, przyłączając się do zbrojnych grup paramilitarnych. Dochodziło także do okresowych i często spontanicznych buntów i powstań przeciwko europejskim okupantom od Egiptu, przez Irak, po Syrię. Bunt syryjski w 1925 r. był głównym oddolnym powstaniem przeciwko francuskiej okupacji. Bunt zakończył się niepowodzeniem, a Francuzi zachowali kontrolę nad mandatem syryjskim. Chociaż Brytyjczycy przyznali pozory niepodległości Irakowi, Transjordanii (później Jordanii) i Egiptowi, większość pozostałych terytoriów arabskich pozostawała pod bezpośrednią lub pośrednią kontrolą Zachodu aż do zakończenia II wojny światowej. Sati al Husri, Syryjczyk, był jednym z czołowych teoretyków panarabizmu. Husri, będący urzędnikiem osmańskim przed I wojną światową, wspierał szeryfa Husajna i jego syna Fajsala w arabskim buncie przeciwko Turkom osmańskim. W latach czterdziestych Husri był odpowiedzialny za iracki program edukacyjny, który kładł nacisk na historię i kulturę arabską. Husri, płodny pisarz, argumentował, że Arabowie stanowili jeden naród, obejmujący Egipcjan i Maghrobiów (Afrykanie Północni), a ich wspólna tożsamość opierała się na wspólnym języku i historii. Wśród jego książek znalazła się m.in. W obronie arabizmu. Husri i inni autorzy arabscy uznali znaczenie islamu dla chrześcijan, a także dla muzułmańskich Arabów w ich historii i kulturze, ale przewidzieli utworzenie jednego zjednoczonego świeckiego demokratycznego państwa arabskiego. Po drugiej wojnie światowej Husri został dyrektorem generalnym ds. kultury Ligi Państw Arabskich, gdzie nadal opowiadał się za panarabizmem. Za namową Brytyjczyków w 1944 r. w Aleksandrii w Kairze odbyła się pierwsza konferencja arabska; zaowocowało to utworzeniem Ligi Państw Arabskich, ratyfikowanej w 1945 roku. Siedziba Ligi znajdowała się w Kairze, a w organizacji często dominował

Egipt. Państwa członkowskie były zwykle reprezentowane na spotkaniach przez swoich ministrów spraw zagranicznych. Abd al-Rahman Azzam, Egipcjanin, który walczył w nacjonalistycznej wojnie libijskiej od 1911 do 1912 roku, został pierwszym sekretarzem generalnym ligi i pozostał na tym stanowisku do 1952 roku. Azzam był niestrudzonym mistrzem ligi i panarabizmu, który obejmowałby wszystko. Gdy w okresie powojennym państwa arabskie uzyskały niepodległość, wszystkie dołączyły do ligi. Liga wspierała sprawę palestyńską i w ramach walki z Izraelem po stratach arabskich w wojnie 1948 r. przeprowadziła arabski bojkot izraelskich towarów. Bojkot prowadzono z Damaszku, ale poszczególne rządy arabskie egzekwowały go w przypadkowy sposób; miało to minimalny wpływ. W 1950 roku członkowie ligi podpisali Traktat o wspólnej współpracy obronnej i gospodarczej jako wspólny wysiłek mający na celu ochronę członków przed Izraelem. Panarabizm osiągnął apogeum w epoce nasera w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, kiedy podejmowano liczne wysiłki na rzecz zjednoczenia odrębnych państw arabskich.

Atatürk , Mustafa Kemal

(1881–1938) turecki przywódca i reformator

Mustafa Kemal Atatürk był jednym z największych reformatorów XX wieku, a jego dziedzictwem jest dzisiejsza Turcja. Zbudował nowoczesne państwo na ruinach Imperium Osmańskiego poprzez masowe i postępowe reformy wewnętrzne. Uważany przez Turków za boskiego, uważany jest za wybawiciela kraju, który pod jego przewodnictwem oparł się okupacji i kolonizacji oraz przyjął demokrację i modernizację. Urodził się w 1881 roku w Salonikach (dzisiejsza Tesalonika, Grecja). Jego ojciec, Ali Reza, był niskim rangą pracownikiem rządu osmańskiego, który zmarł, gdy Mustafa był młody. Jego matka, Zubeyde, wychowywała go i jego siostrę Makbule. Zubeyde była kobietą religijną i miała nadzieję, że jej syn będzie uczęszczał do miejscowych szkół religijnych. Jednak z pomocą wuja zamiast tego uczęszczał do szkoły wojskowej. Szkoły wojskowe, odzwierciedlające system osmański, umożliwiały uczniom awans nie według statusu klasowego, ale według umiejętności. Mustafa wyróżniał się w nauce. Przyjął imię Kemal, co oznacza doskonałość. Ukończył studia w War College w Harbiye w Stambule w 1905 roku. W Stambule i innych miejscach na swoich stanowiskach Mustafa Kemal był głęboko zaniepokojony korupcją w osmańskiej biurokracji. Wstąpił do kilku undergroundowych organizacji mających kontakty z Turkami na wygnaniu w Genewie i Paryżu. Aby trzymać go z dala od Stambułu, jego przełożeni, podejrzliwi wobec Mustafy Kemala, wysłali go do odległych miejsc, takich jak Damaszek i Trypolis, udało mu się jednak pozostać aktywnym w tajnych stowarzyszeniach, chociaż wydarzenia na Bałkanach wypchnęły inne osobistości do czoła. Organizacje podziemne zjednoczyły się i utworzyły Komitet Unii i Postępu (CUP), a w 1908 r. rozpoczęły rewolucję Młodych Turków. Kolejni przywódcy tego ruchu, Enver Pasza, Talat Pasza i Cemal Pasza, rządili triumwiratem i również byli podejrzliwi wobec Mustafy Kemala i woleli trzymać go z daleka od siedziby rządu. Mustafa Kemal krytycznie odniósł się do braku ideologii i programu CUP. Jedynym celem CUP w rewolucji było przywrócenie konstytucji z 1876 r., która została zniesiona przez sułtana. Mustafa Kemal był także ostrożny wobec ekspansjonistycznej i pan-tureckiej ideologii porewolucyjnej CUP. Niemcy sprytnie wykorzystali sytuację i zawarli sojusz z CUP. Mustafa Kemal, choć nie zgadzał się z sojuszem, chętnie uczył się nowoczesnej technologii wojskowej od niemieckich oficerów wojskowych wysłanych w celu szkolenia armii osmańskich.

Klęska sojuszników pod Gallipoli

Imperium Osmańskie pod przewodnictwem CUP źle wypadło zarówno podczas wojen bałkańskich, jak i I wojny światowej. Jedynie większe zwycięstwo miało miejsce pod Gallipoli, gdzie Mustafa Kemal solidnie pokonał brytyjską inwazję. W 1915 roku brytyjska armia i marynarka wojenna dzielnie walczyły

o otwarciu Dardaneli zgodnie z planem opracowanym przez Winstona Churchilla. Zajęcie Stambułu przez aliantów było niezbędne w celu ponownego otwarcia Cieśniny Bosfor. Klęska aliantów pod Gallipoli pogorszyła tę sytuację i prawdopodobnie wydłużyła wojnę. Mustafa Kemal został ogłoszony wśród Turków bohaterem podczas wojny, która przyniosła Turkom kilka zwycięstw i wiele porażek. Po zakończeniu wojny pozostałe terytoria osmańskie zostały podzielone między mocarstwa alianckie. Francja otrzymała kontrolę nad południową Turcją (w pobliżu granicy z Syrią), Włochy region śródziemnomorski, a Grecja Trację i tureckie wybrzeże Morza Egejskiego. Stambuł miał być miastem kontrolowanym przez społeczność międzynarodową (głównie francuską i brytyjską). Kurdowie i Ormianie również otrzymali terytorium na mocy traktatu z Sèvres. Turcy mieliby jedynie małe, góryste terytorium w środkowej Turcji. Mustafa Kemal był oburzony, podobnie jak większość Turków. Ze wszystkich armii okupacyjnych uważał armię grecką za najniebezpieczniejsze zagrożenie. Grecki nacjonalizm osiągnął najwyższy poziom w historii i wielu chciało odzyskać całą starożytną Grecję (która rozciągała się aż do Azji Mniejszej). Strach ten potwierdziła grecka inwazja na Smyrnę (dzisiejszy Izmir) w 1919 r. W maju 1919 r. Mustafa Kemal potajemnie udał się do Samsun (na wybrzeżu Morza Czarnego) i udał się do Amasyi, gdzie wydał pierwszą proklamację ruchu oporu. Następnie utworzył Zgromadzenie Narodowe, gdzie został wybrany na przewodniczącego. Następnie zorganizował armię ruchu oporu, aby obalić obcą okupację i podbój. Pod jego przywództwem turecki ruch oporu z łatwością wyparł wojska brytyjskie, francuskie i włoskie, które były zmęczone walką i nie chciały kolejnej wojny. Prawdziwy konflikt miał miejsce z wojskami greckimi i zakończył się strasznymi okrucieństwami popełnionymi przez obie strony. We wrześniu 1922 roku armia turecka wypędziła armię grecką do morza w Izmirze, co po cichu obserwowała społeczność międzynarodowa. W 1923 r. podpisano traktat z Lozanny, który zastąpił traktat z Sèvres. Traktat ten wyznaczył granice współczesnej Turcji. 29 października 1923 roku proklamowano Republikę Turecką, której prezydentem został Mustafa Kemal, a premierem İsmet İnönü. Choć rząd wydawał się demokratyczny, Mustafa Kemal miał niemal absolutną władzę. Różnił się jednak od kilku ówczesnych wschodzących dyktatorów pod kilkoma względami. Nie miał żadnych planów ani ideologii związanych z ekspansjonizmem. Jego głównym celem była modernizacja i reforma wewnętrzna swojego kraju. Chciał uczynić Turcję samowystarczalną i niepodległą. Uważał, że jedynym sposobem na uratowanie kraju jest jego modernizacja, a w razie potrzeby także użycie siły. Przeniósł stolicę ze Stambułu do centralnie położonego miasta Ankara. Następnie zniósł sułtanat i kalifat, a jego walka z religią stała się jedną z jego najbardziej kwestionowanych reform. Wierzył, że rola islamu w rządzie uniemożliwi modernizację kraju. Nie był przeciwnikiem religii, lecz przeciwnikiem ingerencji religijnej w sprawy rządowe. Zamknął szkoły religijne i sądy oraz oddał religię pod kontrolę państwa. Chciał zmniejszyć podziały religijne i etniczne, do których zachęcano w systemie osmańskim. Chciał, aby naród turecki najpierw zidentyfikował się jako Turcy. Założył partie polityczne i zgromadzenie narodowe oparte na systemie parlamentarnym. Wdrożył także szwajcarski kodeks prawny, który zezwalał na wolność wyznania i rozwody cywilne oraz zakazywał poligamii. Atatürk zakazał fezu mężczyznom i welonu kobietom oraz zachęcał do ubioru w stylu zachodnim. Zastąpił kalendarz muzułmański kalendarzem europejskim i zmienił tydzień pracy na od poniedziałku do piątku, pozostawiając sobotę i niedzielę jako weekendy. Zatrudnił ekspertów lingwistów do przekształcenia alfabetu tureckiego z arabskiego na alfabet łaciński w oparciu o dźwięki fonetyczne i wprowadził system metryczny. Ponieważ do tego czasu nazwiska nie istniały, Mustafa Kemal nalegał, aby każda osoba i rodzina wybrała nazwisko. Wybrał Atatürk, co oznacza „ojciec Turków”. Jednak niektóre z jego najgłębszych reform dotyczyły kobiet. Atatürk argumentował, że żadne społeczeństwo nie może odnieść sukcesu, jeśli połowa populacji jest ukryta. Zachęcał kobiety do noszenia europejskich ubrań i opuszczania haremów. Turcja była jednym z pierwszych krajów, które w 1930 r. przyznały kobietom prawo do głosowania i sprawowania urzędu. Adoptował także kilka córek. Jedną z nich, Sabiha Gökçen, została pierwszą kobietą-pilotem bojowym w Turcji. Reformy te nie przyszły łatwo i w wielu przypadkach spotkały się z niewielkim poparciem.

Wiele grup religijnych i etnicznych, takich jak derwisze sufi i Kurdowie, zorganizowało bunty, które zostały bezlitośnie stłumione. Inne grupy mniejszościowe ucierpiały lub zostały wygnane w wyniku nowego rządu. Atatürk, alkoholik, zmarł na marskość wątroby w listopadzie 1938 r. Nie mając dzieci, nie pozostawił spadkobierców, a zamiast tego przekazał swojemu krajowi stworzoną przez siebie demokrację, która przetrwała go do dnia dzisiejszego. Chociaż Atatürk zakazał wielu podstawowych koncepcji demokracji, takich jak wolna prasa, związki zawodowe i wolność słowa, utorował drogę do przyszłego dodania i wdrożenia tych ideałów.

Aung San

(1915–1947) birmański nacjonalista i bojownik o wolność

Aung San urodził się 13 lutego 1915 roku w Natmawk w środkowej Birmie (Birma). Aung był przewodniczącym związku studenckiego na Uniwersytecie w Rangunie w 1938 r. Wstąpił do lewicowego Dobam Asiayon (Stowarzyszenia „My Birmańscy”) i był jego sekretarzem generalnym w latach 1938–1948. Aung był także członkiem-założycielem Bama-htwet- Yat Ghine (Blok Wolności). W czasie II wojny światowej był bardzo aktywny w ruchu oporu przeciwko Brytyjczykom. Udał się do Amoy w Chinach i spotkał się z Japończykami, aby poprosić o pomoc w utworzeniu armii do walki z Brytyjczykami. „Trzydziestu Towarzyszy”, którzy przeszli szkolenie wojskowe na wyspie Hainan w okupowanych przez Japonię Chinach, utworzyła jednostkę antybrytyjską. Aung została dowódcą Armii Niepodległości Birmy (BIA), która została utworzona 26 grudnia 1941 r. Jednym z towarzyszy był Ne Win, przyszły autorytarny władca Birmy (1962–1988). Armia stacjonowała w Bangkoku i wkroczyła do Birmy w styczniu 1942 roku wraz z najeżdżającą armią japońską. BIA, która utworzyła rząd tymczasowy, stała się niepopularna z powodu napływu przestępców do organizacji. Została zastąpiona przez Armię Obrony Birmy (BDA), której dowódcą został Aung. BDA, szkolona przez Japończyków, była armią konwencjonalną. Nazwę BDA zmieniono na Birma National Army (BNA). W rządzie sponsorowanym przez Japonię Aung była ministrem wojny. Aung rozczarował się Japończykami i omówił z innymi przywódcami ruchu oporu dalszy kierunek działania. Organizacja Antyfaszystowska powstała w kwietniu 1944 r. Później przemianowana na Antyfaszystowską Ludową Ligę Wolności (AFPFL) została utworzona z Aungiem na czele. W marcu 1945 roku otwarcie zwrócił się przeciwko Japończykom i zmienił swoją lojalność na Brytyjczyków, zmieniając nazwę tych sił na Patriotyczne Siły Birmańskie. Następnie Brytyjczycy utworzyli nowy rząd, a on został jego wiceprzewodniczącym w radzie wykonawczej, sprawując ważne teki w zakresie obronności i spraw zagranicznych. W styczniu 1947 udał się do Londynu i prowadził negocjacje z brytyjskim rządem laburzystów w sprawie przyznania Birmie niepodległości. Porozumienie Aung San – Attlee z 27 stycznia 1947 r. gwarantowało niepodległość w ciągu roku. Zostanie wybrane zgromadzenie konstytucyjne i do czasu zakończenia jego prac krajem będą rządzić przepisy ustawy o rządzie Indii z 1935 r. Rząd brytyjski będzie także sponsorował przyjęcie Birmy do Organizacji Narodów Zjednoczonych. 12 lutego Aung podpisał Porozumienie Panglong, które wspierało sprawę zjednoczonego kraju wraz z przywódcami innych birmańskich grup nacjonalistycznych. Pod jego przewodnictwem AFPFL odniosła miażdżące zwycięstwo w kwietniowych wyborach do Zgromadzenia Ustawodawczego, zdobywając 196 z ogólnej liczby 202 mandatów. Aung był zaniepokojony przyszłością swojego kraju i w czerwcu 1947 r. zwołał serię spotkań w Rangunie (obecnie przemianowanym na Rangun). W przemówieniu wygłoszonym 13 lipca nalegał, aby uczestnicy publicznego spotkania zachowali dyscyplinę. Sześć dni później został zamordowany wraz z sześciu innych radnych podczas posiedzenia Zgromadzenia Ustawodawczego. Polityczny rywal Aung San, były premier U Saw, został uznany za winnego zbrodni i stracony w 1948 r. 4 stycznia 1948 r. Birma uniezależniła się od rządów brytyjskich. Aung stał się męczennikiem i bohaterem narodowym i nadal inspirował swój lud swoim oddaniem i poświęceniem. Niektórzy krytykowali go za współpracę z Japończykami; inni twierdzą, że było to posunięcie taktyczne mające na

celu uzyskanie niepodległości dla jego kraju. W odpowiednim momencie zwrócił się przeciwko Japończykom. Jego żona została dyplomatą, a później pełniła funkcję ambasadora w Indiach

Australia i Nowa Zelandia

W latach osiemdziesiątych XIX wieku podejmowano wiele prób utworzenia „federacji”, dzięki której sześć brytyjskich kolonii Australii — Nowa Południowa Walia, Queensland, Australia Południowa, Tasmania, Wiktorja i Australia Zachodnia — mogłoby zjednoczyć się pod jednym rządem. W 1890 r. ostatecznie uzgodniono zwołanie konwencji w roku następnym i sporządzenie projektu konstytucji federalnej. Z powodu kryzysu lat 90. XIX wieku konstytucję sporządzono dopiero w 1898 r., a wszystkie stany osiągnęły porozumienie, a Australia Zachodnia przeprowadziła w 1900 r. referendum w sprawie wyrażenia zgody na przystąpienie do Wspólnoty Australijskiej. Nowa Zelandia zdecydowała się nie przyłączać do Australii. W rezultacie 14 lipca 1900 roku mianowano pierwszego generalnego gubernatora Australii, będącego przedstawicielem brytyjskiego władcy, a 1 stycznia 1901 roku w Centennial Park w Sydney w stanie New Jersey proklamowano Wspólnotę Australijską. Jednym z powodów, dla których federacja tak długo zwlekała z negocjacjami, była intensywna rywalizacja między państwami, które musiały zgodzić się na przekazanie uprawnień w zakresie obronności, stosunków zagranicznych i handlu zagranicznego, a także które musiały zgodzić się na zniesienie ceł i ograniczeń na sprzedaż towarów na terenie Wspólnoty. Nie było zgody co do tego, gdzie miałyby znajdować się nowa stolica i początkowo miało to być Melbourne. Pierwsze otwarcie parlamentu federalnego odbyło się tam 9 maja 1901 roku, a pierwszym premierem został Edmund Barton. Odpowiednio, część australijskich kontyngentów wysłanych do Chin w następstwie buntu bokserów wróciła do Sydney na kilka dni przed otwarciem pierwszego parlamentu. Aby wziąć udział w ceremonii, przewieziono ich pociągiem. W tym czasie we wspieranie Brytyjczyków w wojnie burskiej zaangażowani byli także żołnierze australijscy, a także Nowozelandczycy. Pierwsi żołnierze opuścili wyspę w ramach jednostek stanowych - po wysłaniu jednostek federacyjnej Wspólnoty Australijskiej. Po utworzeniu federacji było oczywiste, że Melbourne nie może pozostać stolicą Australii, dlatego w 1902 r. Komisja ds. badań obiektów stołecznych rozpoczęła inspekcję potencjalnych lokalizacji, które musiały znajdować się w promieniu 160 km od Sydney. Ostatecznie uzgodniono lokalizację i w 1913 roku Lady Denman, żona generalnego gubernatora, ogłosiła: „Nazywam stolicę Australii Canberra, z akcentem na Can” – Canberra to aborygeńska nazwa tego obszaru. Region wokół niego stał się wówczas Australijskim Terytorium Stołecznym (ACT), zaprojektowanym ze świadomą próbą uniknięcia błędów, które miały miejsce przy budowie Waszyngtonu. ACT był 100 razy większy od Dystryktu Kolumbii, a wszystkie grunty uznano go za dzierżawę, aby zapobiec przejęciu go przez spekulantów na rynku nieruchomości. Amerykański architekt Walter Burley Griffin sporządził plany miasta po zdobyciu pierwszego miejsca w ogólnostanowym konkursie na to stanowisko. Dopiero w 1927 r. utworzono tu tymczasowy gmach parlamentu. W tym samym okresie w Nowej Zelandii, która była również samorządnym „dominium”, Richard „King Dick” Seddon był premierem liberalnej administracji od 1893 do 1906. Jednym z głównych problemów, przed którymi stanął, była potrzeba zachęcania rozwój rolnictwa poprzez zakładanie większej liczby małych gospodarstw. Zarówno Nowa Zelandia, jak i Australia w tym okresie opierały się w dużym stopniu na gałęziach przemysłu: rolnictwie i górnictwie. Chociaż australijska gospodarka ulegała lekkiej dywersyfikacji, głównymi produktami Nowej Zelandii były owce/jagnięcina/baranina, wełna i masło, z których większość była eksportowana do Wielkiej Brytanii. Do 1913 roku Nowa Zelandia stała się największym eksporterem produktów mlecznych na świecie. Podczas gdy liberałowie byli u władzy w Nowej Zelandii, ruch związkowy rósł w siłę zarówno w Nowej Zelandii, jak i Australii. W 1889 r. w Queensland w północnej Australii utworzono stanowy rząd laburzystów, a w 1891 r. utworzono Australijską Partię Pracy. Siedem lat później, w 1898 r., Konfederacja Handlu i Pracy podjęła decyzję o utworzeniu Nowozelandzkiej Partii Pracy, choć dopiero w 1935 r. udało jej się sformować rząd. Z kolei w Australii od 1904 do 1907 roku Chris Watson utworzył

administrację mniejszościową i przewodniczył pierwszemu na świecie krajowemu rządowi Partii Pracy, a w 1910 roku Partia Pracy uzyskała absolutną większość w australijskim parlamencie. Na początku lat 1910-tych Australię i Nową Zelandię dotknął niewielki kryzys gospodarczy. Potem wybuchła I wojna światowa i oba kraje chciały wesprzeć Wielką Brytanię, „ojczyznę” wielu Australijczyków i Nowozelandczyków. Żołnierze Australii i Nowej Zelandii zostali natychmiast wysłani do Egiptu, gdzie jako Korpus Armii Australii i Nowej Zelandii stali się znani jako Anzac. W 1915 roku zostali wysłani do Gallipoli w ramach nieudanej próby zdobycia stolicy Turcji, Konstantynopola. W Australii i Nowej Zelandii stało się to ważnym symbolicznym wydarzeniem dla obu krajów, a wiele osób nadal co roku odwiedza Gallipoli 25 kwietnia. Po Gallipoli żołnierze australijscy i nowozelandzcy walczyli we Francji, a australijski generał Sir John Monash poprowadził swoich ludzi do zwycięstwa w listopadzie 1918 r. Podczas wojny dwie próby wprowadzenia poboru do wojska w Australii nie powiodły się; Nowa Zelandia utrzymywała pobór do wojska przez cały konflikt. Na Konferencji Pokojowej w Wersalu po zakończeniu wojny Australię i Nową Zelandię reprezentowali ich premierzy, William Morris „Billy” Hughes i William Ferguson Massey. Obydwu zależało na tym, aby wojna coś osiągnęła i Australia otrzymała władzę nad niemiecką Nową Gwineą (która została połączona z Papuą, tworząc Papuę i Nową Gwineę, później Papuę Nową Gwineę) oraz Wyspy Salomona, a Nowej Zelandii przydzielono Zachodnią Samoę. Powstanie Ligi Narodów po wojnie zostało odmiennie potraktowane przez Australię i Nową Zelandię. Ta pierwsza zdecydowała się odegrać bardziej aktywną rolę, ale w Nowej Zelandii Massey uważał, że organizacja jest bezużyteczna i że Nowa Zelandia powinna polegać nie na dyplomacji wielostronnej, ale na potęgze Królewskiej Marynarki Wojennej. W rezultacie w ciągu pierwszych 10 lat istnienia Ligi Narodów Nowa Zelandia wysłała jedynie trzy delegacje na doroczne konferencje Międzynarodowej Organizacji Pracy i nie ratyfikowała żadnej konwencji Ligi aż do 1938 r. Stało się tak pomimo wyboru w 1936 r. do Rady Ligi i stopniowe dążenie do wspierania bezpieczeństwa zbiorowego.

DEPRESJA

W latach trzydziestych XX wieku w Australii i Nowej Zelandii podczas ogólnoświatowego Wielkiego Kryzysu doszło do powszechnego bezrobocia, które bardzo mocno dotknęło wiele rodzin. Inni w obawie, że stracą pracę, przestali wydawania pieniędzy, co doprowadziło do dalszej deflacji gospodarki, a oba kraje miały trudności ze spłatą swoich długów wojennych. Wielu ciężko rannych to byli żołnierze, którzy walczyli podczas I wojny światowej, a teraz byli wściekli na rząd, który ich „zawiódł”. Pojawiły się jałdodajnie, na ulicach regularnie widywano żebraków, a dzieci przychodziły do szkoły niedożywione. Część ludzi zwróciła się ku skrajnym ruchom politycznym, a wraz ze wzrostem siły ruchu związkowego doszło do powstania w Australii organizacji pseudofaszystowskich – Nowej Gwardii – a w Nowej Zelandii – Legionu Nowozelandzkiego. W 1935 roku w Nowej Zelandii do władzy doszedł rząd laburzystów z Michaeliem Savage'em na stanowisku premiera. Kiedy zmarł w 1940 r., jego następcą został Peter Fraser, który pozostał na tym stanowisku do 1949 r. Z kolei w Australii przez większość kryzysu premierem był Joseph Lyons z Partii Zjednoczonej Australii, po pokonaniu Partii Pracy pod rządami Jamesa Scullina w 1932. Wykazując chęć obu krajów do połączenia się z szerszym światem, lotnicy z Australii i Nowej Zelandii rozpoczęli serię niezwykłych pionierskich lotów. W dniach 10–11 września 1928 r. australijski lotnik Charles Kingsford Smith odbył pierwszy lot Australia – Nowa Zelandia. Podczas tej podróży poznał nastoletniego Jeana Battena, który miał stać się nowozelandzką legendą latania. W następnym roku przeniósł się do Sydney, aby przygotować się do licencji pilota zawodowego. Kingsford Smith miał pobić liczne rekordy podczas przelotów przez Atlantyk, Pacyfik i Morze Tasmana, a także podczas samodzielnego lotu z Anglii do Australii w październiku 1933 r., a Jean Batten miała być pierwszą kobietą, która przeleciała samolotem samotnie z Anglii do Australii i z powrotem (1934–35), pierwsza kobieta, która samotnie przeleciała południowy Atlantyk, a w 1936 r. pierwsza osoba, która poleciała z Anglii do Nowej Zelandii. W sztuce australijscy malarze Hans Heysen, Arthur Streeton, William Dobell, a w latach czterdziestych XX wieku Sidney Nolan i Russell Drysdale

mieli zyskać międzynarodowe rozgłos, podobnie jak nowozelandzcy artyści Charles Goldie i Frances Hodgkins. W Australii rozkwitły wybitne rodziny artystyczne Lindsay i Boydowie. Pisarze tacy jak Frank Clune i Ion Idriess napisali wiele książek opisujących Australię i Australijczyków – być może najświetniejsza książka Idriessa dotyczyła kwintesencji australijskiego bohatera Harolda Lassetera i poszukiwań złota w środkowej Australii. Inni pisarze, tacy jak Miles Franklin, Ernestine Hill, Eleanor Dark i Henry Handel Richardson, zajmowali się Australią w fikcji. Poeci tacy jak Dame Mary Gilmore, Banjo Paterson i Judith Wright są przedstawicielami tego gatunku literatury australijskiej. Literatura nowozelandzka jest szeroko znana dzięki Katherine Mansfield i pisarce kryminałów Ngaio Marsh. Australijski aktor Oscar Asche i piosenkarka Nellie Melba zdobyli za granicą tyle samo sławy, co w Australii. Odpowiednio w dziedzinie medycyny i nauki australijski patolog Howard Florey i atomista Ernest Rutherford (z Nelson w Nowej Zelandii) mieli wnieść znaczący wkład dla świata. Nowozelandczyk Sir Arthur Porritt został chirurgiem króla Jerzego VI, a w dniu koronacji królowej Elżbiety II w 1953 roku otrzymał wiadomość o zdobyciu Mount Everestu przez innego Nowozelandczyka, Edmunda Hillary'ego, wcześniej tego samego dnia, pierwsze znane wejście na górę. W Australii i Nowej Zelandii rdzenna ludność, Aborygeni i Maorysi, pozostawała marginalizowana ekonomicznie i społecznie. Stopniowo Maorysi w Nowej Zelandii zaczęli, poprzez swoją liczebność i fakt, że wszyscy mówili wspólnym językiem, wywierać pewne wpływy polityczne. W niektórych szkołach zaczęto uczyć języka maoryskiego, a w XXI wieku był on powszechnie nauczany w całym kraju. Z kolei Aborygeni w Australii geograficznie znajdowali się na obrzeżach miast i miasteczek i byli dyskryminowani w pracy i mieszkalnictwie. Dzieci odbierano rodzicom, gdy były małe, i umieszczano je w rodzinach zastępczych lub domach dziecka, gdzie były wyobcowane z własnej kultury. Stali się znani jako „skradzione pokolenie”. Chociaż Maorysów zawsze uznawano za obywateli Nowej Zelandii, dopiero w 1967 roku Aborygeni Australijczycy uzyskali prawo do głosowania. W 1931 r. brytyjski parlament uchwalił Statut Westminsterki, na mocy którego Wielka Brytania zrzekła się władzy nad samorządowymi dominiami. Jednak w Australii przyjęto go dopiero w 1942 r., a ostatecznie przyjęto w Nowej Zelandii w 1947 r. W 1940 r. Australia utworzyła własne placówki dyplomatyczne za granicą: w Waszyngtonie; Tokio; i Ottawie. W następnym roku Nowa Zelandia miała ambasadora w Waszyngtonie. Reprezentację w krajach Wspólnoty Narodów nadal sprawował wysoki komisarz, a w innych krajach – ambasador. Wraz z wybuchem II wojny światowej w 1939 r. Australia i Nowa Zelandia natychmiast zadeklarowały wsparcie dla Wielkiej Brytanii, a żołnierze z obu krajów zostali wysłani na Morze Śródziemne, służąc w Afryce Północnej i Grecji. W grudniu 1941 roku, kiedy rozpoczęła się wojna na Pacyfiku, zarówno w Australii, jak i Nowej Zelandii panowała panika w związku z możliwą inwazją japońską. Australijskich żołnierzy natychmiast wezwano z Bliskiego Wschodu, a część wysłano do akcji na Malajach i Singapurze, które szybko wpadły w ręce Japończyków. 19 lutego 1942 roku Japończycy zbombardowali Darwin, powodując znaczne uszkodzenia fizyczne i pokazując podatność Australii na atak. Australijscy żołnierze powracający z Afryki Północnej zostali wzmocnieni dużą liczbą żołnierzy amerykańskich. Australijscy żołnierze zostali następnie wysłani do akcji przeciwko Japończykom na Nowej Gwinei, gdzie pod Kokodą udało im się zatrzymać natarcie Japończyków i stopniowo ich wyprzeć. Dla kontrastu, w Nowej Zelandii żołnierzy nie odwołano i nadal odgrywali ważną rolę w kampaniach na Pustyni Zachodniej i we Włoszech, ale minimalną rolę na Pacyfiku. Amerykańscy żołnierze przybyli także do Nowej Zelandii, która w tamtym momencie była w dużej mierze broniona przez weteranów I wojny światowej i nastolatków, których pośpiesznie uzbroił przestraszony rząd. Australia i Nowa Zelandia, widząc swoją wspólną bezbronność, zdecydowały się zawrzeć Pakt Canberra z 1944 roku, który miał ustalić, że po wojnie Australia i Nowa Zelandia zdominują Południowy Pacyfik, a Stany Zjednoczone zostaną wykluczone. W miarę jak podczas wojny na Pacyfiku Japończycy stopniowo się wycofywali, wezwano żołnierzy nowozelandzkich z Włoch. Niektórych wysłano na Pacyfik, ale wojna wkrótce potem się skończyła. Po wojnie Australia i Nowa Zelandia stały się

członkami-założycielami Organizacji Narodów Zjednoczonych, a na czele obu stały rządy popierające wielostronne podejście do problemów politycznych.

Arabia Saudyjska

Królestwo Arabii Saudyjskiej jest największym krajem arabskim na Półwyspie Arabskim. Granicząca z Jordanią, Irakiem, Bahrajnem, Kuwejtem, Katarą, Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, Omanem i Jemenem Arabia Saudyjska odegrała ważną strategiczną rolę na Bliskim Wschodzie. Dwa najświętsze miasta islamu, Mekka i Medyna, znajdują się w Arabii Saudyjskiej. Arabia Saudyjska jest podzielona na 13 prowincji i do lat 60. XX wieku większość ludności była nomadami. Większość Saudyjczyków to Arabowie, choć niektórzy mają mieszane pochodzenie etniczne. Wielu Arabów z sąsiednich krajów pracuje i mieszka w Arabii Saudyjskiej, ale nie są jej obywatelami. Z populacji liczącej około 26 milionów, 7 milionów to obcokrajowcy, głównie z Azji Południowej. W Arabii Saudyjskiej mieszka również znaczna liczba mieszkańców Zachodu. Wszyscy obywatele muszą być muzułmanami. Arabia Saudyjska jest monarchią rządzoną przez króla Abdullaha bin Abd al-Aziza al-Sauda, który objął tron po śmierci swojego przyrodniego brata Fahda bin Abd al-Aziza al-Sauda w 2005 r. Ustawa Zasadnicza z 1992 r. ustanowiła system rządów i prawa obywateli i podlega rządowi zgodnie z szariatem, który jest prawem islamskim. Koran stanowi konstytucję kraju i nie ma rozdziału kościoła od państwa. W 2005 r. w kraju odbyły się pierwsze wybory samorządowe. Król jest monarchą absolutnym, którego władzę ogranicza jedynie szariat i inne tradycje saudyjskie. Król konsultuje się z Madżlis al-Shura, czyli Radą Konsultacyjną; Radą Ministrów; ulemowie (przywódcy religijni); i inni starsi członkowie saudyjskiej rodziny królewskiej. Rada Ministrów zatwierdza ustawodawstwo, które musi być zgodne z szariatem. Chociaż Ustawa Zasadnicza przewiduje niezależność sądownictwa, król pełni funkcję sądu najwyższego. Saudyjski system sądowy nakłada amputacje rąk i nóg w przypadku poważnych rabunków, chłostę za mniejsze przestępstwa, takie jak dewiacja seksualna i pijaństwo, oraz ścięcie głowy w przypadku poważniejszych przestępstw. Policja religijna egzekwuje surowe zasady społeczne. Gospodarka Arabii Saudyjskiej opiera się na zasobach ropy naftowej i gazu, a większość dochodów kontroluje rząd. Około 40 procent gospodarki jest sprywatyzowane. Arabia Saudyjska posiada prawie 25 procent światowych zasobów ropy naftowej i jest największym eksporterem ropy naftowej na świecie. Arabia Saudyjska odegrała także kluczową rolę w Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową (OPEC). Produkcja ropy naftowej wzrosła za panowania króla Faisala ibn Abd al-Aziza; Faisal został królem po abdykacji swojego nieudolnego przyrodniego brata, króla Sauda ibn Abd al-Aziza. Wprowadził różne reformy i podjął próbę modernizacji królestwa. Przy wsparciu swojej żony, królowej Iffat, Faisal wprowadził edukację dla kobiet. Jako pobożny muzułmanin Faisal działał także na rzecz wzmocnienia islamskiej tożsamości politycznej w świecie arabskim. Po wojnie arabsko-izraelskiej w 1967 r. strategiczne znaczenie Arabii Saudyjskiej wzrosło, a Faisal zbudował potencjał militarny kraju. Podczas wojny arabsko-izraelskiej w 1973 r. Faisal zaczął mieszać ropę z polityką, wycofując saudyjską ropę z krajów, które wspierały Izrael. Opowiadał się także za powrotem Jerozolimy pod panowanie muzułmańskie. W 1975 r. Faisal został zamordowany przez siostrzeńca, a tron objął jego przyrodni brat, król Khaled ibn Abd al-Aziz, znany ze swojego proamerykańskiego stanowiska. Po jego śmierci w 1982 r. królem został Fahd ibn Abd al-Aziz. Rząd Arabii Saudyjskiej wspierał rozwój sektora prywatnego, aby zmniejszyć zależność gospodarczą od ropy naftowej i zwiększyć możliwości zatrudnienia. W latach 90. niedobory wody utrudniały wysiłki na rzecz samowystarczalności rolnictwa, a dochód na mieszkańca spadł z prawie 25 000 dolarów w latach 80. do około 8 000 dolarów w 2000 r. Aby zwiększyć zatrudnienie swoich obywateli, rząd podjął próbę saudyzowania gospodarki poprzez zastąpienie zagranicznych prac z pracownikami saudyjskimi. Wysiłki antyterrorystyczne zdominowały politykę Arabii Saudyjskiej na początku XXI wieku. Po tym, jak 15 saudyjskich porywaczy dokonało ataków terrorystycznych z 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych, rząd Arabii Saudyjskiej zintensyfikował swoją kampanię antyterrorystyczną. Jednak przyszłość monarchii autorytarnej

pozostawała niepewna, ponieważ rząd Arabii Saudyjskiej próbował połączyć szeroko zakrojone programy modernizacji z kontynuacją tradycyjnego i purytańskiego stylu życia.

Azja Centralna po 1991 r

Byłe republiki radzieckie Azji Środkowej obejmują dzisiejsze państwa Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Wszystkie pięć tzw. stanów uzyskało niepodległość podczas upadku Związku Radzieckiego w 1991 r. Często pięć byłych republik radzieckich rozpatrywanych jest łącznie, ponieważ łączy je wiele takich samych wyzwań i problemów. Wyzwaniem powszechnie stojącym przed państwami Azji Centralnej jest wzrost radykalnego islamu. Geograficznym centrum ruchu jest Dolina Fergańska. Dolina jest wspólna dla Tadżykistanu, Uzbekistanu i Kirgistanu i jest gospodarzem wielowiekowej tradycji niezależnego myślenia islamskiego. Namangan, kluczowe miasto w dolinie, jest także domem kluczowego członka-założyciela radykalnej grupy terrorystycznej Islamski Ruch Uzbekistanu (IMU): Jumy Namangani. Innym typowym problemem w regionie jest skuteczne zarządzanie. Najnowsze oceny Banku Światowego potwierdzają dylemat dotyczący zarządzania regionalnego. Ilościowe wyniki dla zmiennych, takich jak głos i odpowiedzialność, stabilność polityczna, skuteczność rządu, jakość regulacji, praworządność i kontrola korupcji, plasują się w pobliżu dolnej trzeciej części każdego stanu. Kolejnym istotnym problemem w Azji Środkowej jest środowisko. Miasta w regionie borykają się z niedoborami wody oraz problemem skażonej wody, zanieczyszczeń oraz odpadów radioaktywnych i toksycznych. Poziom radonu i uranu jest w regionie szczególnie wysoki. Wiele osób sugerowało, że chroniczne problemy środowiskowe zostały odziedziczone po reżimie sowieckim. W latach trzydziestych Józef Stalin próbował zwiększyć produkcję radzieckiej bawełny, budując nowe kanały w celu nawadniania ziem Azji Środkowej. Woda z rzeki Aral jest w dalszym ciągu kierowana do istniejących systemów nawadniających. W rezultacie współczesnym problemem ekologicznym jest ciągłe kurczenie się Morza Aralskiego. Ponadto tereny otaczające Morze Aralskie są narażone na pustynnienie, co zagraża domom i firmom położonym w pobliżu wody. Zanieczyszczenia powietrza powodują wysoki poziom gruźlicy, wirusowego zapalenia wątroby oraz chorób układu krążenia i wątroby. Chociaż każda z byłych republik radzieckich w Azji Środkowej stoi przed podobnymi wyzwaniami, każde państwo oferuje również inną narrację, a uogólnienia nie opowiadają całej historii. Rzeczywiście, każda z pięciu byłych republik radzieckich od czasu uzyskania niepodległości poszła inną drogą.

Kazachstan

Formalna nazwa Kazachstanu i następcy Kazachskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej to Republika Kazachstanu. Stolicą jest Astana. Kazachstan ma powierzchnię 1 049 155 mil kwadratowych (około dwukrotnie większą od Alaski). Dane z 2004 roku pokazują, że populacja wynosi 15 143 704 osób. Około 47 procent wszystkich Kazachów to muzułmanie. Dominującymi językami są kazak i rosyjski. Kazachstan sąsiaduje z Rosją od zachodu i północy, Chinami od wschodu oraz Kirgistanem, Uzbekistanem i Turkmenistanem od południa. Prezydent Nursułtan Nazarbajew pełnił funkcję głowy państwa jeszcze przed 16 grudnia 1991 r., dniem niepodległości. Poczucie tożsamości w Kazachstanie rozwinęło się w czasach sowieckich. Pochodzący z Kazachstanu Dinmukhamed Kunaev był pierwszym sekretarzem Komunistycznej Partii Kazachstanu od 1956 do grudnia 1986. Michaił Gorbaczow zastąpił Kunajewa Słowianinem Giennadijem Kolbinem. Przemoc i zamieszki, które nastąpiły, zmusiły Gorbaczowa do zwrócenia się do innego Kazacha, aby uspokoić opinię Kazacha. Podczas puczu przeciwko Gorbaczowowi w sierpniu 1991 r. Nazarbajew wspierał Gorbaczowa. Wkrótce Nazarbajew zakazał wszelkiej działalności politycznej w rządzie, sądach i policji. Po rozpadzie Związku Radzieckiego prezydent Kazachstanu był jednym z ostatnich, którzy opowiadali się za niepodległością od Związku Radzieckiego. Z ekonomicznego punktu widzenia Kazachstan cieszy się dobrze prosperującym agrobiznesem zbożowym na północy i hodowlą bydła na południu. Na północnym wschodzie można

znaleźć wiele minerałów wydobywczych: węgiel, rudę żelaza, ołów, cynk, miedź, chromit, nikiel, molibden i cynę. Ponadto zasoby naturalne Kazachstanu uczyniły Kazachstan atrakcyjnym miejscem dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych. W rzeczywistości od 1991 do 2002 roku bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Kazachstanie wyniosły ponad 13 miliardów dolarów. Kazachstan może poszczycić się 4 miliardami ton możliwych do udowodnienia i wydobycia zasobów ropy naftowej oraz 2 bilionami metrów sześciennych gazu ziemnego. Szacunki wskazują, że do roku 2015 Kazachstan może być w stanie wydobyć około 3 mln baryłek ropy dziennie. Konstytucja Kazachstanu pochodzi z 1993 r. System ma model prezydencko-parlamentarny podobny do tego w Rosji. Władza wykonawcza miała być wybierana w powszechnych wyborach. W marcu 1994 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że dotychczasowa metoda wyboru przedstawicieli do izby niższej parlamentu była nielegalna. Wprowadzono zmianę polegającą na tym, że izba niższa, Madżlis, zostanie wybrana, a izba wyższa, Senat, zostanie powołana. Prezydent kontrolował siedem nominacji do Senatu, a wybory pośrednie wspólnego posiedzenia wszystkich organów przedstawicielskich wszystkich jednostek samorządu terytorialnego obsadziły pozostałe 32. Do grudnia 1995 r. odbyły się nowe wybory parlamentarne. W 1999 r. Nazarabajew założył własną partię polityczną Otan. W tym samym roku do partii Otan dołączyło 44 z 67 członków niższej izby parlamentu. Po raz kolejny zmieniono sposób obsadzania mandatów w izbie niższej. Tym razem 10 z 67 możliwych mandatów zostało zarezerwowanych dla reprezentacji proporcjonalnej dla partii, które osiągnęły próg 7%. Pod naciskiem Nazarabajewa w październiku 1998 r. parlament przesunął wybory zaplanowane na grudzień 1999 r. na styczeń 2000 r. Ostatecznie Nazarabajew wygrał wybory i uzyskał ponad 79% głosów. Pojawiło się jednak wiele pytań dotyczących uczciwości wyborów w 1999 r. Były premier Akezhan Kazhegeldin, znaczący przeciwnik reżimu, nie został dopuszczony do kandydowania. W 2005 roku Nazarabajew został ponownie wybrany ponad 90% głosów. Osoby z zewnątrz ponownie skrytykowały wybory jako niesprawiedliwe. Ogólnie rzecz biorąc, Kazachstan funkcjonuje zgodnie z tradycją silnych rządów prezydenckich w regionie, przy dużej kontroli w rękach Nazarabajewa i jego rodziny.

Kirgistan

Formalna nazwa niezależnego następcy Kirgiskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej to Republika Kirgistanu. Stolicą jest Biszkek. Całkowita powierzchnia Kirgistanu wynosi 76 640 mil kwadratowych (nieco mniej niż Nebraska). Dane z 2004 roku wskazują na 5 081 429 mieszkańców. Około 75 procent ludności Kirgistanu to muzułmanie. Dominującymi językami są kirgiski i rosyjski. Kirgistan graniczy z Kazachstanem na północy, Uzbekistanem na zachodzie, Tadżykistanem na zachodzie i południowym zachodzie oraz Chinami na wschodzie. Aż do czasów sowieckich wielu mieszkańców Kirgistanu prowadziło głównie koczowniczy tryb życia. Życie w Związku Radzieckim doprowadziło do bardziej nowoczesnego życia i przemieszczania się do miast. Podobnie jak wiele republik byłego Związku Radzieckiego, przełom lat 80. i 90. XX w. przyniósł do Kirgistanu pytania dotyczące tożsamości. Program pierestrojki Gorbaczowa doprowadził do zamieszek na tle etnicznym w 1990 r. Na obszarze graniczącym z Uzbekistanem w zamieszkach zginęło około 200 cywilów. Lider Komunistycznej Partii Kirgistanu Absamat Masaliew wezwał Radę Najwyższą do wybrania go na prezydenta. W opozycji do Masaliewa powstał ruch nazwany Demokratycznym Kirgistanem, a na prezydenta wybrano Askara Akajewa. Na początku swojej historii Kirgistan był przez wielu postrzegany jako najbardziej postępowy ze wszystkich rządów Azji Środkowej. W rzeczywistości Stany Zjednoczone symbolicznie otworzyły swoją pierwszą ambasadę Azji Środkowej w Biszkeku 1 lutego 1992 r. Do 1993 r. Kirgistan otrzymywał od Stanów Zjednoczonych największą pomoc na mieszkańca spośród wszystkich państw Azji Środkowej. W 1988 r. Kirgistan był pierwszym z nowych państw Azji Środkowej, który został zaproszony do Światowej Organizacji Handlu. Biszkek ma dość ciepłe stosunki z Rosją, co obejmuje obecność wojsk rosyjskich w Kirgistanie. Państwo środkowoazjatyckie udostępniło także bazy siłom amerykańskim i zezwoliło na loty wojskowe na międzynarodowe lotnisko Manas w następstwie ataków

terrorystycznych z 11 września 2001 roku. Od czasu uzyskania niepodległości Kirgistan rozdał bezpłatną ziemię około 700 000 obywateli. Duża część przemysłu poświęcona jest przedsięwzięciom wydobywczym. Źródłem dochodów jest wydobywanie rud antymonu i rtęci, wydobywa się także ołów, cynk i węgiel. Jednak większość gospodarki nadal opiera się na rolnictwie. Akajew poprowadził Kirgistan na ścieżkę liberalizacji politycznej. Ostatecznie sprzeciw legislatury wobec reform rynkowych doprowadził do wezwania Akajewa do zorganizowania referendum w lutym 1994 r. W tym referendum 96 proc. respondentów opowiedziało się za Akajewem i jego programem gospodarczym. W odpowiedzi rozwiązał pozostałość po czasach sowieckich, 350-osobową Radę Najwyższą. Na jego miejsce Akajew utworzył dwuizbowy parlament zwany Zgromadzeniem Narodu Kirgistanu. Wybory wyznaczono na 5 lutego 1995 r. W tych wyborach o 105 mandatów w zgromadzeniu ubiegało się ponad 1000 kandydatów. Około 80 procent kandydatów startowało jako niezależni, co ostatecznie doprowadziło do powstania zgromadzenia bardzo otwartego na politykę Akajewa. Po wyborach w 1995 r. Akajew zaczął zwiększać swoją władzę poprzez szereg zmian w konstytucji. Polityka prywatyzacyjna spowodowała, że do maja 1997 r. sprywatyzowano około 61 proc. wszystkich przedsiębiorstw państwowych. Akajew nabrał wówczas przekonania, że majątek państwowy jest zbyt szybko wyprzedawany, czego skutkiem był roczny zakaz prywatyzacji. W kwietniu 1998 r. ustawodawca zatwierdził dalszą prywatyzację. Wielu przedstawicieli opozycji politycznej twierdzi jednak, że parlamentarzyści osobiście odnieśli korzyści z procesu prywatyzacji. W miarę zbliżania się wyborów parlamentarnych w lutym–marcu 2000 r. rząd Kirgistanu podjął wspólne wysiłki mające na celu zminimalizowanie frekwencji partii opozycyjnych. W rzeczywistości Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie skrytykowała wybory jako niesprawiedliwe. Zaplanowane na październik 2000 r. wybory prezydenckie stworzyły dla Akajewa kolejne wyzwanie. Za najważniejszą opozycję Akajewa powszechnie uważano byłego wiceprezydenta Feliksa Kulowa. Kulov został jednak aresztowany, uniewinniony i ponownie aresztowany na podstawie, zdaniem wielu, sfabrykowanych zarzutów, aż w końcu wycofał się z wyścigu. Akajew został wybrany ponownie, zdobywając 74,47% głosów. Po wyborach Feliks Kulov wezwał do współpracy z rządem Akajewa. Mimo to w 2001 roku Kulov został ponownie aresztowany. W listopadzie tego samego roku partie opozycyjne utworzyły „Kongres Ludowy” i – co było głównie symbolicznym posunięciem – wybrały Kulowa na przewodniczącego. Sprzeciw nadal narastał, gdy w styczniu 2002 roku aresztowano posła do parlamentu z południowego Kirgistanu Azimbeka Beknazarowa. W marcowych starciach między protestującymi a władzami rządowymi zginęło sześć osób. W kwietniu władze Kirgistanu wszczęły śledztwo w sprawie zgonów. W maju, wraz z publikacją raportu komisji, po całym Kirgistanie rozprzestrzeniły się protesty wzywające do ustąpienia Akajewa. Akajew nakazał uwolnienie Beknazarowa, a nawet zastąpił premiera. Udział przekroczył 86 proc. Z referendum wynika, że 75,5 proc. poparło pogląd, że Akajew będzie pełnił tę funkcję do końca swojej kadencji – w 2005 r. Jednak 12 partii opozycyjnych odmówiło udziału w referendum. Najbardziej znaczącą zmianą w konstytucji było przejście z parlamentu dwuizbowego do jednoizbowego, które miało wejść w życie z końcem kadencji. 24 marca 2005 r. Akajew ugiął się pod powszechnymi protestami i wolą narodu i złożył rezygnację. „Rewolucja tulipanowa” przez wielu była postrzegana jako wynik niezdolności Akajewa do uporania się z rosnącym poziomem przestępczości i korupcji oraz kwestiami dotyczącymi jego reelekcji. W wyniku przemian politycznych, które nastąpiły, Kurmanbek Bakijew został prezydentem, a Omurbek Tekebajew został przewodniczącym Jogorku Kenesh, parlamentu Kirgistanu. Bakijew i Tekebajew zaangażowali się w własną walkę o władzę.

Tadżykistan

Formalna nazwa Tadżykistanu to Republika Tadżykistanu, która jest niezależnym państwem-następcą byłej Tadżyckiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Według danych Tadżykistanu za rok 2004 liczba ludności wynosiła 7 011 556 osób. Dominującym językiem jest tadżycki. Tadżykistan sąsiaduje z Chinami od wschodu, Afganistanem od południa, Uzbekistanem od zachodu i północy oraz Kirgistanem

od północy. Około 85 procent Tadżyków to muzułmanie. Duża liczba muzułmanów w Tadżykistanie to sunnici ze szkoły Hanafi. Górscy Tadżykowie mogą pochwalić się wieloma społecznościami szyckimi. W okresie sowieckim pozwolono na budowę bardzo niewielu meczetów. Ponadto 80 procent populacji to Tadżykowie, a następną co do wielkości grupą są Uzbegy (około 15 procent). Stolicą Tadżykistanu jest Duszanbe. W okresie sowieckim Tadżykistanem rządili zazwyczaj przywódcy wysyłani przez Moskwę. Jeszcze w 1990 roku Tadżykowie stanowili mniejszość w Tadżyckiej Partii Komunistycznej. Wprowadzone przez Gorbaczowa programy pierestrojki i głośności zmieniły dynamikę polityki tadżyckiej. W sierpniu 1990 r. Tadżycka Rada Najwyższa ogłosiła suwerenność. Lider Tadżyckiej Partii Komunistycznej i przewodniczący Rady Najwyższej Kachhar Machkamov złożył rezygnację ze stanowiska w sierpniu 1991 r. z powodu swojego poparcia dla twardego zamachu stanu na Gorbaczowa. Machkamow zastąpił Kadriiddin Aślonow. Po nominacji Aślonow natychmiast złożył rezygnację z pracy w Biurze Politycznym Tadżyckiej Partii Komunistycznej i wykorzystał dekret zakazujący Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego wjazdu na terytorium Tadżykistanu. W odpowiedzi tadżycka Rada Najwyższa odsunęła Aślonowa ze stanowiska przewodniczącego i wybrała Rachmona Nabijewa. Nabijew złożył rezygnację z funkcji przewodniczącego Rady Najwyższej 6 października. W wyborach ustalonych przez Radę Najwyższą na 24 listopada początkowo wzięło udział 10 kandydatów, a ostatecznie o to stanowisko ubiegało się 7. Rachmon Nabijew wygrał wybory w listopadzie 1991 r., zdobywając 56,9% głosów. Wiosną 1992 r. sprzeciw wobec Nabijewa przybrał postać kierowanej przez islam organizacji Unii Sił Ludowych. Związek nalegał na wielopartyjne wybory, większą wolność wyznania i usunięcie Nabijewa. Tadżycki parlament udzielił Nabijewowi dekretu w celu wzmocnienia władzy wykonawczej. Protesty polityczne trwały nadal, a Nabijew zdecydował się na wprowadzenie stanu wyjątkowego. W maju siły opozycyjne zajęły stolicę i utworzyły radę rewolucyjną. Nabijew zniósł stan wyjątkowy i obiecał utworzenie rządu pojednania. Osiem mandatów w nowym rządzie zarezerwowano dla koalicji demokratów i umiarkowanych islamistów oraz Partii Odrodzenia Islamskiego. Rząd kompromisowy przyniósł jedynie krótki okres pokoju. Teraz Nabijew nie tylko spotkał się z krytyką ze strony przeciwników islamskich, ale także został zaatakowany przez byłych komunistów, którzy upierali się, że oddał zbyt wiele opozycji. Władze centralne szybko utraciły kontrolę nad wsią. Byli komuniści zaczęli przejmować samorządy lokalne na północy, a islamiści przejmowali samorządy lokalne na południu i wschodzie. Nabijew zwrócił się do Wspólnoty Niepodległych Państw o międzynarodowe siły pokojowe, podczas gdy siły opozycji ogłosiły otwarty bunt. Nabijew został schwytany podczas próby ucieczki z Duszanbe i zmuszony do rezygnacji. Kontrolę przejął nowy islamsko-demokratyczny rząd koalicyjny, na którego czele stoi Akbarsho Iskandarov. Końcowym rezultatem, przynajmniej na jakiś czas, było to, że najbardziej rozwinięte regiony Tadżykistanu – północ – znalazły się pod władzą ekskomunistów sprzymierzonych z Nabijewem. Siły lojalne wobec Nabijewa zajęły Duszanbe 10 grudnia i mianowały Emomali Rachmonowa na pełniącego obowiązki prezydenta. Siły islamskie uciekły do górskich regionów Tadżykistanu i obszarów za granicą w Afganistanie. Wojna domowa w Tadżykistanie trwała w najlepsze. W miarę trwania wojny rząd Tadżykistanu otrzymał od Rosji duże wsparcie finansowe i militarne. Jesienią 1993 r. w Tadżykistanie przebywało około 20 000 żołnierzy rosyjskich. Szacuje się, że 50 procent budżetu Tadżykistanu pokrywały także finanse rosyjskie. Znaczącego wsparcia udzielił także pobliski rząd Uzbekistanu. Latem 1994 r. rozmowy między rebeliantami a rządem Tadżykistanu, które odbyły się w Islamabadzie, doprowadziły do zaprzestania działań wojennych. W listopadzie 1994 r. odbyły się wybory prezydenckie pomiędzy Rachmonowem a byłym premierem Abdumalikiem Abdulajanowem. Nowa konstytucja została zatwierdzona, a Rachmonow uzyskał reelekcję 60% głosów. Na początku 1996 roku prezydent Rachmonow został oskarżony o korupcję. Rosja poinformowała Rachmonowa, że nie będzie ponownie interweniować w celu ratowania reżimu. Rachmonow rozpoczął negocjacje z rebeliantami i zwolnił kilku wysokich urzędników państwowych. Pod dużym naciskiem Rosjan Rachmonow udał się w grudniu 1996 r. do Moskwy, aby spotkać się z Islamską Partią Odrodzenia, największą partią Zjednoczonej

Opozycji Tadzycyckiej (UTO). Osiągnięto porozumienie pokojowe i utworzono Radę Pojednania. Po powrocie Rachmonowa do Duszanbe nie udało mu się jednak przekonać sojuszników politycznych do podpisania porozumienia. Ponownie, pod ogromnym naciskiem ze strony Rosji, wiosną 1997 roku Rachmonow wrócił do Moskwy, aby negocjować z UTO. Rachmonow zgodził się wpuścić oddziały opozycji do tadzyckich sił zbrojnych. Spotkania odbyły się w Teheranie w kwietniu 1997 r. i w Moskwie w czerwcu 1997 r. Dwie partie polityczne, które wspierały rząd – Partia Ludowa oraz Partia Odnowy Politycznej i Gospodarczej – połączyły się, tworząc Ruch Jedności Narodowej. Polityka tadzycka miała być rywalizacją dwóch różnych partii: jednej popierającej prezydenta Rachmonowa i drugiej opozycyjnej. Oczekiwano, że przejście do systemu dwupartyjnego spowoduje ograniczenie przemocy nieodłącznie związanej dotychczas z polityką Tadżykistanu. Koniec lat 90. charakteryzował się wieloma zabójstwami politycznymi. W 1998 r. zginął polityk opozycji Otachon Latifi, a na początku 1999 r. dawny prokurator generalny Tolib Bobojew. W porozumieniu z 1997 r. przewidywano wybory parlamentarne do 1998 r., ale zakaz działalności islamskich partii politycznych opóźnił szybkie pojednanie. Do 1999 r. naród tadzycki stanął przed trzema kluczowymi zmianami: utworzeniem islamskich partii politycznych, utworzeniem wyższej izby parlamentu i jedną siedmioletnią kadencją prezydenta. Wszystkie trzy poprawki zostały zatwierdzone 26 września. Wybory prezydenckie wyznaczono na 6 listopada 84 w Azji Środkowej po latach 1991–1999, a wybory do parlamentu izby niższej na 27 lutego 2000 r. Trzech potencjalnych kandydatów na prezydenta nie zostało dopuszczonych do głosowania ze względu na twierdzenie że nie zgromadzili wymaganej liczby podpisów. Islamska Partia Odrodzenia – kluczowy członek UTO – wzywała do bojkotu wyborów prezydenckich. W rezultacie Rachmonow napotkał jedynie nominalny opór i został wybrany ponownie, zdobywając 96% głosów. Wybory parlamentarne były równie skomplikowane. W rzeczywistości Sąd Najwyższy stosował różne machinacje prawne, aby stłumić opozycję. Jedynymi partiami, które przekroczyły 5-procentowy próg parlamentarny, były Partia Ludowo-Demokratyczna, Partia Komunistyczna i Islamska Partia Odrodzenia. Wybory do nowo utworzonej izby wyższej Majlisi Milli odbyły się 23 marca 2000 r. W tadzyckim systemie rządów Majlisi Milli teoretycznie pełni rolę czynnika stabilizującego politykę wewnętrzną. Podobnie jak w innych państwach regionu, jednym z głównych obaw rządu Tadżykistanu jest widmo radykalnego islamu. Islamski Ruch Uzbekistanu (IMU), którego siedziba znajdowała się w Afganistanie, przeprowadził najazdy do Kirgistanu przez Tadżykistan w latach 1999 i 2000. Później Hizb ut-Tahrir również stał się problemem. Hizb ut-Tahrir wezwał do utworzenia państwa islamskiego w Azji Środkowej. W 2002 r. prezydent Rachmonow nasilił ataki i inwigilację grup islamskich. Kolejnym istotnym współczesnym problemem Tadżykistanu jest tranzyt nielegalnych narkotyków i związane z nim problemy. W wyniku wojny domowej w Tadżykistanie w latach 1992–1997 stosunki Tadżykistanu z Rosją były bliskie. Nawet po zakończeniu wojny domowej wojska rosyjskie pozostały w celu ochrony granicy tadzyckiej z Afganistanem. Podczas panowania talibów w Afganistanie Tadżykistan zapewnił schronienie tadzyckiemu dowódcy i jego żołnierzom. Ostatecznie Tadżykistan obawiał się potencjalnego rozprzestrzeniania się radykalnego islamu z Afganistanu. Po atakach terrorystycznych z 11 września 2001 r. na Stany Zjednoczone Tadżykistan był jednym z pierwszych, którzy zaoferowali współpracę ze Stanami Zjednoczonymi – pomimo stosunkowo ciepłych stosunków między Tadżykistanem a Rosją. Tadżykistan zezwolił na korzystanie z lotniska w Duszanbe i zezwolił na stacjonowanie niewielkiego kontyngentu wojsk amerykańskich w swoich suwerennych granicach. Tadżykistan może poszczycić się rządem prezydencko-parlamentarnym. Prezydent jest powszechnie wybierany w systemie wielopartyjnym i pełni zarówno ceremonialną rolę głowy państwa, jak i rolę dyrektora generalnego w zakresie kształtowania polityki. Premier jest mianowany przez prezydenta i zatwierdzany przez izbę niższą parlamentu. Premier i gabinet kontrolują codzienne działania rządu. Prezydent Rachmonow i wielu jego sojuszników politycznych to byli członkowie Tadzycyckiej Partii Komunistycznej. Porozumienie o podziale władzy z 1997 r. gwarantowało partiom opozycji 30 procent stanowisk rządowych i lokalnych. Kluczem do tego układu jest fakt, że reprezentowane są wszystkie obszary geograficzne.

Porozumienie o podziale władzy odnowiono w 1999 r., a następnie ponownie, na czas nieokreślony, w 2002 r. Większość gospodarki Tadżykistanu ma charakter rolniczy, a dominującym produktem rolnym jest bawełna. Pod względem przemysłowym Tadżykistan zajmuje się głównie segmentami produkcji lekkiej, takimi jak przetwarzanie bawełny i jedwabiu. Ale Tadżykistan jest bogaty w metale nieżelazne. Najpopularniejszym przemysłem wydobywczym jest wydobycie węgla, żelaza, ołowiu, cynku, antymonu, rtęci, złota, cyny i wolframu. Odkryto także pewne złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. Ponad trzy czwarte Tadżyków żyje na granicy ubóstwa lub w jej pobliżu. Z politycznego punktu widzenia niepewny pokój, który trwał od zakończenia wojny domowej w Tadżykistanie, napawał optymizmem co do przyszłości tego państwa

Turkmenistan

Oficjalna nazwa Turkmenistanu to Republika Turkmenistanu, która jest następcą Turkmeńskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Dane z 2004 roku wskazywały, że Turkmenistan liczy 7 011 556 mieszkańców. Muzułmanie stanowią 85 procent populacji Turkmenistanu, którego powierzchnia wynosi 186 400 mil kwadratowych. Stolicą jest Aszchabad, a Turkmenistan graniczy z Kazachstanem na północy, Uzbekistanem na północy i wschodzie oraz Iranem i Afganistanem na południu. Morze Kaspijskie leży na zachodzie. Na lądzie turkmeńskim dominuje pustynia Kara Kum, zwana także pustynią Czarnego Piasku. Kanał Kara Kum to największy kanał irygacyjny i żeglugowy na świecie. Około trzy czwarte wszystkich obywateli Turkmenistanu to Turkmeni, przy czym kolejne co do wielkości grupy etniczne to Uzbegy (około 9 procent) i Rosjanie (6,7 procent). Od czasu uzyskania niepodległości istotnym problemem jest ucieczka Rosjan. Turkmeńska Rada Najwyższa, choć lojalna wobec Związku Radzieckiego, ogłosiła suwerenność w sierpniu 1990 r. Saparmurat Niyazov, pierwszy sekretarz Turkmenistańskiej Partii Komunistycznej, został wybrany na urząd prezydenta w październiku 1990 r. Po próbie zamachu stanu na Gorbaczowa w 1991 r. Niyazov ogłosił niepodległość Turkmenistanu i wyznaczyła referendum na 26 października. W referendum 94 proc. opowiedziało się za niepodległością. Następnego dnia Nijazov ogłosił niepodległość i przejął cały majątek Komunistycznej Partii Radzieckiej. Turkmeńska Partia Komunistyczna została przemianowana na Turkmeńską Partię Demokratyczną i wybrała Nijazowa na przewodniczącego. Niyazov sprawował funkcję prezydenta do końca grudnia 2006 roku. Polityka zagraniczna Turkmenistanu opiera się na szeregu umów dwustronnych i nie dopuszcza porozumień wielostronnych. Jeśli chodzi o politykę wewnętrzną, Niyazov zaangażował się w strategię wzmacniania kultury turkmeńskiej. Przyjął przydomek Wielkiego Turkmenbaszy i domagał się „monopolu na mądrość”. Próby izolacji Turkmenistanu obejmowały zakaz wystawiania opery, zamknięcie sal koncertowych i cyrku, zakończenie Akademii Nauk oraz ustanowienie praw językowych wyłącznie turkmeńskich. Ponadto w Turkmenistanie nie było uznanych partii opozycyjnych. W referendum przeprowadzonym w styczniu 1994 r. w sprawie przedłużenia kadencji Nijazowa do 2002 r. oddano 1 959 408 głosów za, 212 przeciw i 13 głosów nieważnych. Jednak w listopadzie 2002 roku Niyazov przeżył zamach. W 2003 roku Niyazov zbudował kolonie karne na pustyni Karakum, próbując, według Niyazova, uczynić społeczeństwo zdrowszym poprzez jego oczyszczenie. Niyazov zmarł pod koniec grudnia 2006 r., a jego następcą został wicepremier Gurbungali Berdymukhamedow. Pierwsze wybory odbyły się w grudniu 1994 r. Podczas wyborów legislacyjnych żadna partia opozycyjna nie była w stanie spełnić standardów wymaganych do rejestracji. Dlatego zdecydowana większość zwycięzców z 1994 r. była członkami Demokratycznej Partii Turkmenistanu i nie napotkała sprzeciwu. W grudniu 1999 r. odbyły się ponownie wybory parlamentarne. Tym razem o 50 mandatów rywalizowało 102 kandydatów. Ponownie – poza kilkoma rozproszonymi niezależnymi – kandydaci byli prawie wyłącznie członkami Demokratycznej Partii Turkmenistanu. W 2002 roku były prezes Turkmeńskiego Banku Centralnego Hudaiberdi Orazov przyłączył się do sił antynijazowskich. Orazov został zwolniony ze stanowiska wicepremiera w 2000 r. Charakteryzując się jako reformator, Orazov stracił część wiarygodności, gdy postawiono mu zarzut defraudacji pieniędzy rządu

turkmeńskiego. Orazow przyznał się później częściowo do zarzutów, a nawet zwrócił środki w wysokości 100 000 dolarów. Wszyscy trzej główni przeciwnicy polityczni zamieszkali w Moskwie. Następnie Nijazow przeprowadził czystkę w Komitecie Bezpieczeństwa Narodowego w marcu 2002 r. Zwolniono także ministra obrony Kurbandurdy Begendjewa, podobnie jak wielu innych wysokich rangą urzędników w Komitecie Bezpieczeństwa Narodowego. Miesiąc później, w maju 2002 r., byłemu szefowi Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego i 21 jego podwładnym zarzucono szereg przestępstw, m.in. morderstwo, zatrudnianie prostytutek, przyjmowanie łapówek i korupcję. O korupcję postawiono zarzut także byłemu ministrowi obrony Begendjewowi. Procesy toczyły się bardzo szybko i zakończyły się długimi wyrokami więzienia. Czystki doprowadziły także do dymisji prezesa Narodowego Banku, szefa głównej stacji telewizyjnej w kraju, przewodniczącego Rady ds. Telewizji i Radiofonii oraz rektora Instytutu Kultury. Być może jednym z najbardziej tajemniczych wydarzeń w polityce Turkmenistanu była próba zabójstwa Niyazowa w dniu 25 listopada 2002 r. Pojawiło się wiele sprzecznych relacji, ale wszystkie łączyły to, że doszło do zbrojnego zamachu na Niyazowa i że jego samochód uciekł nietknięty. Niektórzy przeciwnicy polityczni oskarżyli Niyazowa o samodzielne planowanie ataku w celu wzmocnienia swojej pozycji politycznej zarówno w kraju, jak i za granicą. Niyazow wykorzystał atak jako pretekst do ponownego rozprawienia się z opozycją. Po próbie zamachu aresztowano setki osób, w tym wielu obcokrajowców. Niyazow napadł na ambasadę Uzbekistanu i oskarżył ją o ukrywanie spiskowców zajmujących się zamachem, a następnie wydalil ambasadora Uzbekistanu. Jak na ironię, przeciwnik reżimu i były minister spraw zagranicznych Borys Szichmuradow został aresztowany na kilka dni przed zamachem podczas próby tajnego przedostania się do Turkmenistanu z Uzbekistanu. Szichmuradow został skazany na dożywocie. Na początku 2003 r. Nijazow ścigał funkcjonariuszy organów ścigania i bezpieczeństwa w związku z próbą zamachu. Turkmenistan korzystał z systemu rządów z czasów sowieckich do grudnia 1994 r. W tym momencie Turkmenistan stworzył nowy system, w którym prezydent jest głową państwa i szefem rządu. Organem ustawodawczym Turkmenistanu jest Madżlis, składający się z 50 członków wybieranych na pięcioletnią kadencję. Niyazow zdominował władzę ustawodawczą. System turkmeński obejmuje także sądy konstytucyjne i najwyższe. Konstytucja Turkmenistanu przewiduje także powołanie organu zwanego Khalk Maslakhaty (Najwyższa Rada Ludowa). Najwyższa Rada Ludowa jest najwyższym organem konsultacyjnym w kraju. Teoretycznie Najwyższa Rada Ludowa ma zbierać się co roku, jednak po raz pierwszy od trzech lat zebrała się w sierpniu 2002 roku. W skład Rady wchodzi członkowie gabinetu, samorządowe organy wykonawcze, sędziowie oraz członkowie niektórych organizacji pozarządowych. Na dorocznym spotkaniu w 2003 r. Khalk Maslakhaty przejął wiele wcześniejszych funkcji powierzone Majlisowi. Z ekonomicznego punktu widzenia Niyazow opowiadał się za własnością prywatną. W grudniu 1996 r. Niyazow rozpoczął program dzierżawy, który umożliwiał rolnikom otrzymywanie gruntów od kołchozów bez dzierżawy na okres 15 lat. Wiodącym produktem rolnym jest bawełna, ale produkuje się również zboża. Przemysł w Turkmenistanie ogranicza się głównie do przedsięwzięć wydobywczych, a konkretnie ropy i gazu. Turkmenistan posiada trzecie co do wielkości zasoby gazu ziemnego na świecie, a jego złoża ropy naftowej na Morzu Kaspijskim przewyższają jedynie złoża w Kazachstanie. Inwestycje zagraniczne, w dużej mierze ze względu na charakter reżimu Niyazowa, przebiegają bardzo powoli. Główne rynki turkmeńskiego gazu obejmują obecnie Europę Zachodnią, Rosję, Ukrainę i Iran. Rozwój Turkmenistanu jest powolny i bolesny. Sprzedaż energii zapewniła potrzebne fundusze, ale Niyazow prawie w całości wydał je na wysiłki mające na celu wzmocnienie własnego kultu jednostki. Ostatecznie przyszłość Turkmenistanu została zaciemniona przez możliwość niestabilności politycznej, która stała się jeszcze bardziej przekonująca po śmierci Niyazowa 21 grudnia 2006 r. W lutym 2007 Gurbungali Berdymukhamedov został wybrany na prezydenta.

Uzbekistan

Oficjalnie Republika Uzbekistanu, Uzbekistan jest byłą Uzbecką Socjalistyczną Republiką Radziecką i jest najbardziej zaludnionym ze wszystkich państw Azji Środkowej. Uzbekistan świętował niepodległość 1 września 1991 roku. Taszkient jest stolicą Uzbekistanu. Dane z 2004 roku wykazały, że populacja Uzbekistanu liczyła 26 410 416 osób. Około 88 procent wszystkich Uzbeków to muzułmanie. Pod względem powierzchni Uzbekistan ma powierzchnię 186 400 mil kwadratowych, co równa się wielkości Kalifornii. Uzbekistan graniczy z Kazachstanem na zachodzie i południu, Kirgistanem i Tadżykistanem na wschodzie, Afganistanem na południu i Turkmenistanem na południu i zachodzie. Głównymi językami są uzbecki i rosyjski. Uzbekcy stanowią około 80 procent ogółu ludności, a za nimi plasują się Rosjanie (5,5 procent) i Tadżykowie (5 procent). Geograficznie Uzbekistan obejmuje część doliny rzeki Amu Daria i pustynię Kysyl-Kum. We wschodnim Uzbekistanie krajobraz obejmuje pasmo górskie Tien Shan i ważną politycznie Dolinę Fergańską. Uzbekistan graniczy także z problemem ekologicznym Morza Aralskiego. Od 1936 roku Uzbekistan obejmuje także Autonomiczną Republikę Kara-Kalpakia. Region Karakalpakia zamieszkuje około 1,2 miliona ludzi. Epoka sowiecka Uzbekistanu była najbardziej znana ze względu na jej wpływ na regionalne rolnictwo. W latach pięćdziesiątych Sowieci ukończyli duże projekty irygacyjne, które przekształciły dzisiejszy Uzbekistan w dużego producenta bawełny. W czasach sowieckich Partia Komunistyczna kontrolowała politykę Uzbekistanu. Jednak wraz z pierestrojką Gorbaczowa narodził się ruch nacjonalistyczny. W czerwcu 1990 r. Uzbecka Rada Najwyższa przyjęła uchwałę o suwerenności. Po nieudanym zamachu stanu na Gorbaczowa w 1991 r. przywódca Uzbeckiej Partii Komunistycznej Islam Karimow milczał do czasu, aż stało się jasne, że pucz zostanie pokonany. Następnie Karimow potępił zamach stanu i szybko podjął działania mające na celu zakazanie Partii Komunistycznej w policji i siłach zbrojnych. W sierpniu tego samego roku Uzbekistan ogłosił niepodległość. We wrześniu Karimow zmienił Uzbecką Partię Komunistyczną w Partię Ludowo-Demokratyczną. Po uzyskaniu niepodległości Karimow zaczął stosować strategię nacjonalizmu. Pod przewodnictwem Karimowa Uzbecka Rada Najwyższa wezwała do przeprowadzenia wyborów na 29 grudnia 1991 r. Chociaż opozycyjne partie polityczne były dozwolone, nie pozwolono im na swobodne działanie. W rzeczywistości Birlik, popularna partia opozycyjna, nie miał pozwolenia aby wystawić kandydata w grudniowych wyborach. Władze uzbeckie zdelegalizowały Islamski Ruch Odrodzenia, który nawoływał do utworzenia państwa islamskiego. Jedynie Partia Demokratyczna Erk wystawiła Karimowowi kandydata opozycji. W grudniowych wyborach Karimow zdobył 86 proc. głosów, a kandydat Erk 12,4 proc. Wkrótce po wyborach Partia Demokratyczna Erk została zdelegalizowana, a przywódcy partii uciekli do Turcji. W grudniu 1994 r. w Uzbekistanie odbyły się wybory parlamentarne. Zmieniona konstytucja przewidywała 250 posłów w miejsce 500 poprzednio zasiadających. Niedopuszczalna była opozycja polityczna. Dwie główne partie polityczne to rządząca Partia Ludowo-Demokratyczna, która zdobyła 205 mandatów, oraz utworzona przez rząd Partia Postępu Narodowego, która zdobyła 6 mandatów. Wybory prezydenckie zaplanowane na 1996 r. zostały przełożone na 2000 r. w drodze referendum w 1995 r. W styczniu 2000 roku Karimow wygrał kolejną pięcioletnią kadencję, zdobywając 91,9% głosów powszechnych. Jediną inną opcją dla wyborców była wyselekcjonowana przez Karimowa opozycja Abdulhafiz Dżałałow. Dżałałow stanął na czele Partii Ludowo-Demokratycznej – partii, którą Karimow kierował do 1996 r. Kolejne referendum odbyło się w styczniu 2002 r. i przełożyło zaplanowane na 2005 r. wybory na rok 2007. Krytycznym problemem stojącym przed Uzbekistanem jest wojujący islam. Przez pierwsze kilka lat urzędowania Karimow zachęcał do islamu. Jednakże atak w 1997 r. na czterech policjantów w mieście Namangan uświadomił reżimowi Karimowa, że potencjalnym problemem może być radykalny islam. Zagrożenie islamskie stało się jeszcze bardziej wyraźne po zamachu na Karimowa w lutym 1999 r. W drodze na posiedzenie rządu zaatakowano kawalkadę Karimowa. Chociaż prezydent nie odniósł obrażeń, 16 zginęło, a 80 zostało rannych. Rząd natychmiast zrzucił winę na islamski ekstremizm. Obserwatorzy rządu uzbeckiego twierdzili, że zagrożenie islamskie zostało wyolbrzymione przez Karimowa w celu racjonalizacji dalszych prześladowań islamu. Po atakach terrorystycznych na Stany Zjednoczone z 11

września 2001 r. Islam Karimow jako jeden z pierwszych zaoferował swojemu krajowi wsparcie. Ostatecznie Uzbekistan zaoferował wykorzystanie swojej przestrzeni powietrznej i nowoczesnych baz lotniczych oraz przyznał Stanom Zjednoczonym ograniczone przywileje w zakresie baz. Ze swojej strony Stany Zjednoczone służyły interesom Uzbekistanu, atakując talibów w Afganistanie. Od 28 marca 2004 r. do 1 kwietnia 2004 r. islamscy bojownicy przeprowadzili w Taszkencie szereg samobójczych zamachów bombowych. Służby bezpieczeństwa twierdzą, że napastnicy zostali przeszkoleni w Pakistanie i mieli powiązania z Al-Kaidą. Ponadto z pewnością zaplanowano szersze ataki, ponieważ organy ścigania przejęły 50 pasów samobójczych jednej z Uzbekistanek. Według danych rządowych w atakach zginęło 47 osób, w tym 10 policjantów i 33 bojowników. Początkowo rząd obwinił Hizb ut-Tahrir. Wkrótce potem pojawiła się teoria, że ataki były wynikiem odradzającego się IMU. Funkcjonariusze organów ścigania ostatecznie zdecydowali się na aresztowanie członków Jamoat, co oznacza „społeczność”. Uważa się, że Jamoat to pozostałości kadr IMU. W lipcu 2004 r. rozpoczęły się kolejne ataki na ambasady Izraela i USA oraz Uzbecki Prokuraturę Generalną. Stosunki między Uzbekistanem a Stanami Zjednoczonymi z pewnością były napięte w maju 2005 roku. W tym czasie mówi się, że Uzbekistan dokonał masakry demonstrantów w mieście Andijhan w Ferganie. Karimow twierdził, że powstanie było wynikiem prób powtórzenia przez Stany Zjednoczone i organizacje pozarządowe udanych rewolucji w Gruzji, Ukrainie i Kirgistanie. W lipcu 2005 r. Karimow powiadomił, że Stany Zjednoczone powinny w ciągu 180 dni zaprzestać działań w uzbeckiej bazie lotniczej w Karshi-Chanabad. Rząd Uzbekistanu jest systemem prezydencko-parlamentarnym, ale od czasu uzyskania niepodległości prezydent dominuje. Karimow rządził początkowo poprzez Uzbecką Partię Komunistyczną, a następnie zmienił jej nazwę na Partię Ludowo-Demokratyczną. Karimow zrezygnował z kierownictwa partii w 1996 r., aby pokazać pozory pluralizmu. Jednak wszystkie pięć partii politycznych reprezentowanych w Oliju Majlisie – parlamencie – wywodzi się z partii stworzonych przez Karimowa. Ponadto spośród 250 mandatów w Oliju Majlisie największy blok zarezerwowany jest dla przedstawicieli władz lokalnych. Uzbekistan jest w dużym stopniu zależny od rolnictwa, a zwłaszcza od uprawy bawełny. Większość bawełny trafia na eksport. Bawełna uzbecka stanowi również dwie trzecie całej bawełny w Azji Środkowej, a Uzbekistan jest drugim co do wielkości eksporterem bawełny na świecie. Większość żywności spożywanej przez Uzbeków produkowana jest w wielu małych gospodarstwach na terenie całego kraju. Całe rolnictwo uzbeckie jest w dużym stopniu zależne od systemu irygacyjnego, będącego pozostałością po czasach sowieckich. Uzbekistan może poszczycić się także dużymi zasobami węgla, gazu ziemnego i ropy naftowej. Rosja jest dużym konsumentem uzbeckiego gazu. Wydobycie złota jest także źródłem dochodu Uzbekistanu. W 2001 roku eksport złota stanowił 9,6 procent uzbeckiego PKB. W Uzbekistanie wydobywa się rudy miedzi, cynku i ołowiu, a także uran. Partnerstwo Uzbekistanu i Stanów Zjednoczonych w wojnie z terroryzmem przyniosło Uzbekistanowi ulgę gospodarczą. W listopadzie 2001 roku Stany Zjednoczone zaoferowały Karimowowi dotację w wysokości 100 milionów dolarów, aby waluta uzbecka była w pełni wymierna. James Wolfensohn z Banku Światowego odwiedził Taszkent w kwietniu 2002 roku i zaoferował 350 milionów dolarów na finansowanie projektów infrastrukturalnych w ciągu dwóch lat oraz 40 milionów dolarów na pomoc w poprawie zaopatrzenia w wodę. Jednak gospodarka Uzbekistanu, podobnie jak innych krajów Azji Środkowej, boryka się z problemami i funkcjonuje na znacznie niższym poziomie niż w czasach sowieckich.

Afganistan

Afganistan to kraj śródlądowy, w większości muzułmański, graniczący z Iranem, Pakistanem i byłymi republikami radzieckimi: Turkmenistanem, Uzbekistanem i Tadżykistanem. Nie jest państwem narodowym na wzór europejskim – nie ma wspólnego języka ani dziedzictwa etnicznego. Zamiast tego składa się z wielu różnych grup, w tym Pasztunów, Hazarów, Tadżyków i Uzbeków. Zajmuje również nierówny, podzielony teren. Ta różnorodność przełożyła się na słabe państwo centralne, podatne na

interwencje z zewnątrz. Od XIX do początków XX wieku Afganistan znajdował się pomiędzy imperiami rosyjskim i brytyjskim, w miarę jak każde z nich rozszerzało się na Azję Środkową. W drugiej połowie XX wieku Afganistan ponownie stał się buforem między dużymi imperiami, w tym przypadku między Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi. W 1933 roku król Afganistanu Mohammed Zahir Shah rozpoczął 40-letnie panowanie, podczas którego sprawował bezpośrednie rządy jedynie przez ostatnią dekadę. Tuż przed końcem II wojny światowej, w której Afganistan był neutralny, kontrolę nad krajem przejął jeden z wujków Zahira Shaha, Shah Mahmud. W pierwszych latach powojennych Shah Mahmud był świadkiem zerwania stosunków z Pakistanem i późniejszego ruchu Afganistanu w stronę Związku Radzieckiego. Napięcia z Pakistanem, zwłaszcza w kwestii granicy, będą charakteryzować powojenną historię Afganistanu. Granica z Pakistanem o długości 2300 mil, tak zwana Linia Duranda, została ustanowiona przez Brytyjczyków kilkadziesiąt lat wcześniej, aby podzielić skłócone plemię Pasztunów. Pasztunowie znaleźli się po obu stronach granicy. Wyjazd Brytyjczyków w 1947 r. dał Shahowi Mahmudowi i innym Pasztunom w Afganistanie nadzieję na zjednoczenie Pasztunów. Mahmud i inni wzywali do niepodległego „Pasztunistanu” i zachęcali do buntu po pakistańskiej stronie granicy. W 1950 r. w odwecie Pakistan wstrzymał dostawy ropy naftowej do Afganistanu. Okaleczony bez ropy Afganistan zwrócił się do Sowieców i podpisał ważną umowę handlową. Tymczasem Pakistan stał się ważną częścią amerykańskiego sojuszu wojskowego. W 1953 r. do władzy doszedł Mohammed Daoud, kuzyn i szwagier króla oraz młody, wykształcony na Zachodzie modernizator. Jego energiczna pogoń za zjednoczeniem Pasztunów spowodowało więcej napięć z Pakistanem i popchnęło Afganistan jeszcze bardziej w stronę Sowieców. Zainteresowany rozprzestrzenianiem i konsolidacją władzy wzdłuż swoich regionów przygranicznych, Związek Radziecki był chętny do pomocy. Jednak w tym samym czasie Stany Zjednoczone również próbowały zdobyć wpływy w Afganistanie. W ramach strategii zimnej wojny Stany Zjednoczone chciały stworzyć sojusz narodów wzdłuż granicy Związku Radzieckiego – Afganistanu, Iranu, Iraku, Pakistanu i Turcji. Daoud odmówił przyłączenia się do powstałego paktu bagdadzkiego, ale przyjął pomoc USA. W ciągu 10 lat sprawowania władzy Daoud realizował program ostrożnych reform, w którym rozwój gospodarczy stał się głównym celem państwa. Aby pomóc w projektach modernizacyjnych, Daoud umiejętnie pokonał Sowieców i Stany Zjednoczone. Afganistan otrzymał pomoc w wysokości 500 milionów dolarów od Stanów Zjednoczonych i 2,5 miliarda dolarów od ZSRR. Daoud użył tej pomocy, aby umocnić swoją władzę. Na początku lat sześćdziesiątych Daoud, mający obsesję na punkcie zjednoczenia Pasztunów, dokonywał płatności na rzecz współplemieńców po obu stronach granicy i szerzył propagandę. W 1960 wysłał wojska przez granicę. W rezultacie oba kraje zerwały stosunki we wrześniu 1961 roku, a granica została zamknięta nawet dla koczowniczych pasterzy owiec. W 1963 r., gdy stało się jasne, że przedłużająca się rozgrywka z Pakistanem zaszkodzi jedynie Afganistanowi, król Zahir Szah odprawił Daouda i przejął bezpośrednią kontrolę nad krajem. Król rządził od 1963 do 1973. W ciągu dwóch miesięcy od objęcia władzy osiągnął porozumienie przywracające stosunki dyplomatyczne i handlowe z Pakistanem. Rozpoczął także eksperyment liberalizacyjny zwany „nową demokracją”. Jej centralnym elementem była nowa konstytucja ogłoszona w 1964 r. Zabraniała rodzinie królewskiej – z wyjątkiem króla – udziału w polityce, stworzyła bezpartyjny system wyborów, rozszerzyła pełne obywatelstwo na wszystkich mieszkańców kraju, w tym nie-Pasztunów, oraz stworzył świecki parlament i niezawisłe sądownictwo. Chociaż Afgańczycy głosowali w wyborach w 1965 i 1969 r., większość władzy sprawował król. Po dekadzie stagnacji gospodarczej i niestabilności politycznej król został obalony podczas pobytu w Europie w 1973 roku przez Mohammeda Daouda. Gospodarka nadal znajdowała się w stagnacji, a Daoud mógł utrzymać stabilność jedynie poprzez represje. W kwietniu 1978 r. komunistyczny zamach stanu odsunął Daouda od władzy. W grudniu 1979 r., chcąc wesprzeć prosowiecki reżim komunistyczny i wprowadzić do władzy sowieckich faworytów, od 75 000 do 80 000 żołnierzy radzieckich najechało Afganistan. W wyniku wojny trwającej dekadę zginęło około 1 milion Afgańczyków, a kolejnych 5–6 milionów zmusiło do wygnania do Iranu i Pakistanu. Stany Zjednoczone pod przywództwem Jimmy'ego Cartera

zareagowały zdecydowanie. Wycofała się z rozpatrywania w Senacie USA radziecko-amerykańskiego traktatu o ograniczeniu broni strategicznych (SALT II), zbojkotowała Igrzyska Olimpijskie w Moskwie w 1980 r., wniosła sankcje gospodarcze na Związek Radziecki i zwiększyła pomoc USA dla Pakistanu. Stany Zjednoczone zobowiązały się do ochrony większego regionu Zatoki Perskiej od interwencji z zewnątrz. Stany Zjednoczone zaczęły także przekazywać za pośrednictwem CIA wielomilionową pomoc grupom rebeliantów w Afganistanie. Sowieci wycofali się z Afganistanu w 1988 i 1989 r. W tym czasie radziecki prezydent Michaił Gorbaczow, który doszedł do władzy w 1985 r., zdecydował, że koszty wojny w Afganistanie, zarówno pod względem żołnierzy, jak i finansów, przewyższają korzyści. Sowieci stanęli w obliczu zacieklego powstania w Afganistanie i rosnącego ruchu antywojennego w kraju, a także ciągłych nacisków międzynarodowych. Ostatnie wojska radzieckie opuściły kraj w lutym 1989 r. Reżim komunistyczny w Afganistanie upadł w kwietniu 1992 r. Na początku lat 90. XX w. toczyła się walka o kontrolę pomiędzy różnymi siłami w Afganistanie. W 1996 r. władzę przejęli talibowie – ekstremistyczny reżim islamski wspierany przez Pakistan. Talibowie składali się ze studentów religii i etnicznych Pasztunów, a także z około 80 000 do 100 000 Pakistańczyków. Opowiadali się za antymodernistycznym planem stworzenia „czystego” społeczeństwa islamskiego w Afganistanie, który obejmowałby represyjne traktowanie kobiet. Talibowie zezwolili Al-Kaidzie, antyamerykańskiej islamskiej fundamentalistycznej organizacji terrorystycznej kierowanej przez saudyjskiego Osamę bin Ladena, na założenie baz w Afganistanie w zamian za wsparcie moralne i finansowe. W listopadzie 2001 r., po tym jak Talibowie odrzucili międzynarodowe naciski dotyczące wydania przywódców Al-Kaidy, Stany Zjednoczone zaatakowały Al-Kaidę i Talibów. Łącząc siły z Sojuszem Północnym – mniejszością Tadżyków i Uzbeków z północnej części kraju – Stany Zjednoczone pokonały talibów i zniszczyły bazy Al-Kaidy, choć nie udało im się schwytać Osamy bin Ladena ani zniszczyć Al-Kaidy lub całkowicie Talibów. Na mocy porozumień bońskich z grudnia 2001 r. tymczasową władzę przejął Hamid Karzai, umiarkowany Pasztun z wpływowej i tradycjonalistycznej rodziny. Nowa konstytucja, napisana przez Loya Jirga (zgromadzenie narodowe), została ratyfikowana na początku 2004 r. W październiku 2004 r. przeważającą większością głosów wybrano Karzaję na prezydenta Islamskiej Republiki Afganistanu. Po 2001 roku w kraju nastąpiły dramatyczne zmiany. Setki tysięcy uchodźców powróciło, zwiększając populację Kabulu z 1 miliona do 3 milionów. W 2005 r. do szkół uczęszczało 5 milionów dziewcząt; cztery lata wcześniej mniej niż 1 milion uczęszczało do szkół. Gospodarka była jednak nadal słaba i zależna od pomocy międzynarodowej. Rzeczywiście, pomimo tej pomocy w 2005 roku, Afganistan zmierzał w stronę państwa narkotykowego. W tym roku około 2,3 miliona Afgańczyków (z 29 milionów mieszkańców) zajmowało się produkcją maku na opium i heroinę. Zyski z maku stanowiły 60 procent legalnej gospodarki. Działania wojenne trwały także w odizolowanych częściach kraju, gdy żołnierze amerykańscy próbowali pozbyć się niedobitków talibów i sił Al-Kaidy.

Afrykański Kongres Narodowy (ANC)

Po dekadzie politycznego aktywizmu na rzecz praw Czarnych, w Republice Południowej Afryki, 8 stycznia 1912 roku w Bloemfontein utworzono Południowoafrykański Kongres Narodowy Rdzennych mieszkańców Afryki, później przemianowany na Afrykański Kongres Narodowy (ANC). To ujednoczyło fragmentaryczne wysiłki różnych organizacji w walce z dyskryminacją rasową, pozbawieniem praw wyborczych politycznych i wyzyskiem ekonomicznym większość i Czarnych w Republice Południowej Afryki. W ciągu prawie 80 lat AKN stosował różne środki od pisania listów do króla brytyjskiego, negocjacji, strajków i bojkotów po walki zbrojne i pokojowe akcje masowe mające na celu walkę z systemem apartheidu. Zmiana nastąpiła dopiero po tym, jak prezydent Republiki Południowej Afryki F. W. de Klerk zdelegalizował dyskryminujące przepisy dotyczące apartheidu w 1990 r. Po zniesieniu zakazu nałożonego na AKN, w 1994 r. organizacja ta stała się pierwszą partią rządzącą w wolnej i demokratycznej Republice Południowej Afryki, a jej pierwszym czarnoskórym został Nelson Mandela. prezydent. AKN rozpoczął długą walkę z pozbawieniem praw wyborczych politycznych i marginalizacją

społeczno-ekonomiczną Czarnych w sądach Republiki Południowej Afryki. Gdy na początku lat dwudziestych XX wieku ożywienie gospodarcze dotknęło Afrykę Południową i zintensyfikowało zapotrzebowanie na czarną siłę roboczą, AKN próbował uwzględnić w swoim programie malejące prawa pracowników. Jednak kryzys gospodarczy i nowe ustawodawstwo zapobiegły temu. Nowe prawa wydane przez rząd systematycznie powstrzymywały rozwój gospodarczy małej czarnej burżuazji. Ustawą o ziemi rząd odmówił czarnym Afrykanom prawa do posiadania ziemi i zepchnął ich na stanowiska zależne ekonomicznie. Rząd zainicjował utworzenie Rady Przedstawicieli Tubylców, która miała reprezentować Afrykanów, ale była skutecznie kontrolowana przez biały rząd. W rzeczywistości zdecentralizowało i osłabiło ruch do tego stopnia, że na początku lat trzydziestych niektórzy uznali AKN za dosłownie martwy. Represyjne ustawodawstwo wprowadzone przez rząd premiera Hertzoga w 1935 r. doprowadziło do wznowienia aktywności politycznej na rzecz AKN. Wraz z 39 innymi organizacjami, w tym organizacjami kolorowymi, komunistycznymi i trockistami, AKN aktywnie uczestniczyła w Konwencji Ogólnoafrykańskiej (AAC), która zwalczała rasizm i dyskryminację i wyzysk gospodarczy. Konserwatywne podejście AKN trwało do końca lat czterdziestych XX wieku. Wraz z kandydaturą Jana Smutsa w wyborach prezydenckich w 1948 r. pojawiła się nadzieja, że dyskryminacja ustanie i nastąpi realna zmiana. Nadzieja ta rozwiła się, gdy Smuts został pokonany i wprowadzono jeszcze bardziej dyskryminujące ustawodawstwo. Dzięki temu nowemu ustawodawstwu oficjalnie zalegalizowano dyskryminację rasową i narodził się system apartheidu. Zakazano małżeństw między białymi a osobami kolorowymi (1949), a ustawa o niemoralności (1950) zabraniała międzyrasowych stosunków seksualnych. Nowe ustawodawstwo wymagało spisu krajowego zgodnie z klasyfikacją rasową w ustawie o rejestracji ludności (1950), a ustawa o obszarach grupowych (1950) wprowadziła rozgraniczenie użytkowania gruntów według rasy, co zapewniło najbardziej żyzną, zasobną i piękną ziemię dla ludności. białych i przydzielał marginalizowane obszary ziemi czarnym jako ojczyzny. Kiedy w 1948 r. wprowadzono prawa dotyczące apartheidu, pogłębił się konflikt między starszym i młodszym pokoleniem w AKN. Podczas gdy stara gwardia chciała kontynuować walkę tymi samymi metodami, a jedynie poszerzyć swoją bazę, Liga Młodzieżowa ANC przewidywała znacznie bardziej radykalną zmianę. W 1952 roku stara gwardia AKN przyjęła podejście młodzieży i przyłączył się do innych organizacji w Kampanii Niepokorności Narodowej. W tych kampaniach działacze AKN celowo łamali niesprawiedliwe prawa apartheidu, aby zwrócić na siebie uwagę i doprowadzić do przesłuchania ich na sali sądowej. 26 czerwca 1955 roku Kongres Ludowy, w skład którego wchodziła AKN oraz inne organizacje zajmujące się prawami obywatelskimi i przeciwdziałaniem apartheidowi, sformułował w Kliptown tzw. Kartę Wolności. Domagała się równych praw dla ludzi wszystkich kolorów skóry i braku dyskryminacji ze względu na rasę. W 1956 r. rząd aresztował 156 przywódców AKN i jej sojuszników i oskarżył ich o zdradę stanu, opierając się na Kartce Wolności. Ostatecznie wszyscy oskarżeni zostali uniewinnieni. Wiosną 1960 roku ANC rozpoczęła kampanię przeciwko przepisom dotyczącym przepustek, które wymagały, aby wszyscy czarni zawsze nosili przy sobie dowód osobisty, aby usprawiedliwić swoją obecność na „białych obszarach”. 21 marca około 300 demonstrantów maszerowało pokojowo wbrew prawu. Policja najpierw wystrzeliła gaz łzawiący, a następnie wycelowała bezpośrednio w demonstrantów; Zginęło 69 osób, a 180 zostało rannych. Incydent ten stał się znany jako masakra w Sharpeville. Na arenie międzynarodowej reżim apartheidu w Republice Południowej Afryki w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku stawał czoła rosnącemu sprzeciwowi. Nowo niepodległe państwa w Afryce, zorganizowane od 1963 r. w Organizacji Jedności Afrykańskiej (OJA), wykorzystywały presję dyplomatyczną i polityczną, aby pomóc położyć kres apartheidowi. W Stanach Zjednoczonych ruch na rzecz praw obywatelskich zwrócił uwagę na globalne problemy segregacji i dyskryminacji. Przywódca ANC, Albert Lutuli, przewodził milionom aktywistów w kampaniach pokojowych i wierzył w zgodność kultury afrykańskiej i europejskiej. Jednakże niektórzy członkowie AKN doszli do wniosku, że akty pokojowe nie są odpowiednie dla Republiki Południowej Afryki i że należy zastosować bardziej agresywne działania. W 1961 roku zakaz

działania AKN zmusił ruch do zejścia do podziemia. Skrzydło wojskowe Umkonto de Sizwe („Włócznia Narodu”) zostało utworzone w celu dokonywania aktów sabotażu. Mandela i dziewięciu innych przywódców AKN zostali aresztowani w 1962 r. i oskarżeni w tak zwanym procesie Rivonia o 221 aktów sabotażu zainicjowanych w celu zorganizowania rewolucji. Wyrok Mandeli brzmiał: dożywocie plus pięć lat więzienia, począwszy od 1964 r. Pozostali przywódcy AKN zostali zmuszeni do emigracji. AKN miał poparcie mas i był w stanie organizować akcje masowego oporu przeciwko apartheidowi pod koniec lat 70. i 80. XX wieku. Szkolił swoje siły partyzanckie w sąsiednich krajach. W 1973 r. strajki pracowników, które rozpoczęły się w Durbanie, rozprzestrzeniły się na inne części kraju. Na segregacyjnych uniwersytetach pojawił się nowy ruch, podobny do ruchu świadomości Czarnych w Stanach Zjednoczonych. Wybuchły strajki i bojkoty klasowe na Uniwersytecie Western Cape, w Turfloop koło Pietersburga i na Uniwersytecie w Zululand. Opór wobec tak zwanej edukacji bantu, która nakazywała uczyć Afrykanów w języku afrikaans, języku białych ciemężycieli, eksplodował w czerwcu 1976 roku podczas powstania w Soweto. Podczas powstania w Soweto tysiące czarnych studentów maszerowało, aby zaprotestować przeciwko dekretowi rządowemu. Policja zastrzeliła co najmniej 152 demonstrantów. Do końca 1977 r. w podobnych incydentach rząd zabił ponad 700 młodych studentów. W tym samym roku rząd wycofał się i zdecydował, że szkoły afrykańskie nie muszą już uczyć swoich uczniów w języku afrikaans. W latach 80. walka z apartheidem objęła wszystkie dziedziny życia. Zbrojne skrzydło AKN otrzymywało coraz większe wsparcie dla walki partyzanckiej w Republice Południowej Afryki, a organizacja wykorzystywała propagandę, aby stworzyć nastrój oporu. Organizacje oddolne pojawiły się w całej Afryce Południowej i stworzyły masową organizację zwaną Zjednoczonym Frontem Demokratycznym (UDF) w 1983 r. Ostatecznie 2 lutego 1990 r. nowy prezydent F. W. de Klerk wprowadził zmiany w systemie. Przed objęciem prezydentury odbył tajne rozmowy z uwięzionym Mandelą. Po objęciu urzędu zniósł zakaz nałożony na ANC i ogłosił rychłe uwolnienie Nelsona Mandeli po 27,5 roku więzienia. De Klerk nie tylko położył kres cenzurze prasy, ale także zaprosił byłych bojowników o wyzwolenie, aby dołączyli do rządu przy stole negocjacyjnym i pomogli w przygotowaniu nowej wielorasowej konstytucji. Zarówno Mandela, jak i de Klerk zostali uhonorowani Pokojową Nagrodą Nobla w Oslo w 1993 roku. Jednak na początku lat 90., nawet po zakończeniu apartheidu, walka zbrojna w Republice Południowej Afryki nie zakończyła się. Czarna organizacja Inkatha, na której czele stoi Gatsha Buthelezi, rzuciła wyzwanie AKN. W 1994 r. ANC została zarejestrowaną partią polityczną i wygrała pierwsze wybory, w których mogli brać udział obywatele wszystkich ras, zdobywając ponad 60 procent głosów. Nelson Mandela został pierwszym prezydentem postapartheidu w Republice Południowej Afryki, a Thabo Mbeki podążył za nim w 1999 r.

Akihito

(1933–) cesarz Japonii

Akihito został 125 panującym cesarzem Japonii w 1989 r. po śmierci swojego ojca, Hirohito. Według mitologii japońskiej od 660 roku p.n.e. krajem rządzą cesarze, poczynając od legendarnego Jimmu, potomka bogini słońca Amaterasu. Chociaż cesarze mieli władzę de iure, to szoguni rządzili przez większość historii Japonii. Wraz z restauracją Meiji w 1868 r. cesarz Meiji został głową państwa i sprawował suwerenną władzę. Powojenna konstytucja z 1947 r. ponownie ograniczyła rolę cesarza do symbolicznej. Akihito urodził się 23 grudnia 1933 roku jako pierwsze męskie dziecko cesarza Hirohito i cesarzowej Nagako. Zgodnie z tradycją królewską, Akihito w wieku trzech lat został oddzielony od rodziców i wychowywany przez dworskich dworzan, wychowawców, szambelanów, i pielęgniarki. Jednak w odstępianiu od zwyczaju, w wieku sześciu lat Akihito został wysłany do szkoły wraz z zwykłymi ludźmi. Podczas II wojny światowej, kiedy kraje alianckie pod wodzą Stanów Zjednoczonych zaatakowały Japonię, Akihito ze względów bezpieczeństwa został przeniesiony do innych prowincjonalnych miast daleko od Tokio. Pod koniec wojny w 1945 roku, kiedy armia amerykańska

okupowała Japonię, Akihito uczęszczał do szkoły średniej i college'u z synami elitarnej klasy. Osobistą nauczycielką Akihito została kwakierka z Filadelfii, Elizabeth Gray Vining, która nauczyła go zachodnich zwyczajów i wartości. Przez krótki czas studiował także politykę i społeczeństwo obywatelskie na Uniwersytecie Gakushuin w Tokio. Akihito został księciem koronnym w 1952 roku, mając 18 lat. W 1959 poślubił Shodę Michiko; była pierwszą osobą z plebenu, która poślubiła rodzinę cesarską. Kiedy 7 stycznia 1989 roku w wieku 87 lat zmarł jego ojciec, Akihito został cesarzem i przyjął wyznaczoną mu rolę symbolicznej głowy państwa.

Allende, Salvador

(1908–1973) chilijski polityk

Salvador Allende, długoletni polityk, lekarz, samowolny marksista i przewodniczący chilijskiego rządu Jedności Ludowej (Unidad Popular) w latach 1970–1973, zajmuje wysoce kontrowersyjne miejsce w historii Chile. Allende, jedyny demokratycznie wybrany marksistowski prezydent kraju, wprowadził szereg reform, które zaostryły polaryzację chilijskiego społeczeństwa i doprowadziły do serii kryzysów gospodarczych i politycznych. Został obalony i zmarł na stanowisku 11 września 1973 r. przez koalicję oficerów wojskowych wspieranych przez wiodące interesy gospodarcze kraju i w zмовie z Centralną Agencją Wywiadowczą Stanów Zjednoczonych (CIA). Jego obalenie i śmierć zapoczątkowały okres dyktatury wojskowej, na której czele stał generał armii Augusto Pinochet (1973–89). Urodzony 26 lipca 1908 r. w Valparaíso w Chile w wybitnej lewicowej rodzinie politycznej, Allende rozpoczął naukę w szkole medycznej i stał się aktywny w ruchu przeciwstawiającym się dyktaturze generała Carlosa Ibáñeza (1927–1931). Współzałożyciel Chilijskiej Partii Socjalistycznej w 1933 r., w 1937 r. zdobył mandat w krajowej legislaturze kraju, a w 1939 r. został ministrem zdrowia. Składając pierwszą kandydaturę na prezydenta w 1952 r., w której zatriumfował były dyktator Ibáñez, zakończył odległy czwarty. Ponownie kandydował na prezydenta w 1958 i 1964 r. jako przywódca sojuszu komunistyczno-socjalistycznego (Frente de Acción Popular), założonego w 1957 r., przegrywając wybory, ale zyskując lojalnych zwolenników, którzy w 1964 r. stanowili 39% elektoratu. Wzywając do socjalizmu w Chile, sympatyzując z komunistycznym reżimem Fidela Castro na Kubie, w kontekście zimnej wojny, Allende zaczął być postrzegany z głęboką podejrzliwością zarówno przez chilijskich właścicieli ziemskich i miedzianą oligarchię, jak i rząd USA. W gorących wyborach w 1970 r. Allende i jego koalicja Jedność Ludowa zwyciężyli, uzyskując niewielką liczbę głosów wynoszącą 36,5%, pokonując konserwatystę Jorge Alessandriego (34,9%) i chadekę Radomiro Tomica (27,8%). Obejmując urząd, Allende wprowadził populistyczną strategię polegającą na zamrożeniu cen i podwyższeniu płac, co zwiększyło wydatki konsumpcyjne i doprowadziło do redystrybucji dochodów w sposób faworyzujący biedotę z miast i wsi. Dotrzymał także obietnicy swojej kampanii, by podążać „pokojową drogą do socjalizmu”, nacjonalizując około 200 największych firm w kraju, w tym wiele amerykańskich, w tym banki i firmy ubezpieczeniowe, przedsiębiorstwa użyteczności publicznej oraz przemysł miedziany, węglowy i stalowy. Do 1971 r. narastał sprzeciw wobec reform, zwłaszcza wśród wojska, dużych właścicieli ziemskich i czołowych przemysłowców. Do 1972 r. galopująca inflacja spotęgowała ostry sprzeciw polityczny, będący skutkiem wyższych płac, rozdętej biurokracji rządowej i rozwoju szarej strefy w odpowiedzi na kontrolę cen. W miarę jak narastało niezadowolenie społeczne, a koalicja Jedności Ludowej rozpadła się na grupy podzielone w zależności od tempa zmian, grupy partyzanckie popierające Allende rozpoczęły zbrojną kampanię przeciwko elementom konserwatywnym. Od wiosny 1973 roku fala strajków górników miedzi, kierowców ciężarówek, właścicieli sklepów i innych osób pogłębiła narastające problemy reżimu. W międzyczasie amerykańska administracja Richarda Nixona i CIA pracowały nad osłabieniem reżimu, finansując grupy opozycyjne i spiskując z prawnikami w celu obalenia Allende. 11 września 1973 r. wojsko zaatakowało pałac prezydencki w Santiago. Pod koniec dnia Allende już nie żył – czy to z własnej ręki, czy z rąk wojska, pozostaje kwestią sporną. W zamachu

stanu i jego następstwach zginęło ponad 5000 osób, co czyni go najkrwawszą zmianą reżimu w Ameryce Południowej XX wieku. Przez niektórych szanowany, przez innych potępiany Allende i jego krótkotrwały socjalistyczny eksperyment oraz rola Stanów Zjednoczonych we wsparciu obalenia demokratycznie wybranego prezydenta pozostawiły trwały ślad we współczesnej historii Chile i Ameryki Łacińskiej.

Amerykańska Federacja Pracy i Kongres Organizacji Przemysłowych (AFL-CIO)

W 1955 roku Amerykańska Federacja Pracy (AFL) i Kongres Organizacji Przemysłowych (CIO) połączyły się, tworząc Amerykańską Federację Pracy i Kongres Organizacji Przemysłowych (AFL-CIO). 54 krajowe i międzynarodowe federacyjne związki zawodowe w ramach AFLCIO znajdują się w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Meksyku, Panamie i terytoriach zależnych USA. Liczba członków w Stanach Zjednoczonych w 2005 roku wynosiła ponad 9 milionów. Do głównych funkcji AFL-CIO należy lobbowanie na rzecz interesów zorganizowanej siły roboczej i mediacja w sporach pomiędzy związkami członkowskimi. Długotrwała kampania federacji sprzeciwia się przepisom dotyczącym prawa do pracy, które zabraniają prowadzenia zamkniętych lub związkowych sklepów. Powiązaną kwestią jest uchylene ustawy Taft-Hartley Labour Act, która pół wieku temu gwarantowała prawo do pracy. AFL-CIO działa również przeciwko innym ustawodawstwom antypracowniczym i kandydatom. Pierwszym przywódcą AFL był Samuel Gompers, który wzorował AFL na Brytyjskim Kongresie Związków Zawodowych. Był konserwatywny politycznie i uważał, że związki zawodowe powinny działać w ramach obecnego systemu gospodarczego, a nie próbować go zmieniać. Za Gompersiem podążyli William Green i George Meany. Pod ich przewodnictwem AFL liczyła ponad 10 milionów członków do czasu fuzji z Kongresem Organizacji Przemysłowych w 1955 roku. Początkowe osiągnięcia związku były znaczące. Związkowcy uzyskali wyższe płace, krótszy tydzień pracy i krótszy dzień pracy, odszkodowania pracownicze, przepisy regulujące pracę dzieci oraz zwolnienie z przepisów antymonopolowych. CIO datuje się dopiero na lata 30. XX wieku. Green zastąpił Gompersa na stanowisku przywódcy AFL w 1924 r., ale utrzymał związkowość biznesową Gompersa opartą na rzemiośle. Do tego czasu stare podejście do rzemiosła wydawało się niektórym członkom AFL przestarzałe. Stany Zjednoczone uległy uprzemysłowieniu, a masowa produkcja zastąpiła rzemiosło. Pracownicy produkcyjni w głównych gałęziach przemysłu, takich jak stal, guma i samochody, nie byli objęci ochroną związkową. Zdecydowana mniejszość AFL chciała, aby federacja zaczęła organizować się na skalę przemysłową. W AFL był przywódca związkowy z doświadczeniem w organizowaniu przemysłu, John L. Lewis z United Mine Workers (UMW) w Ameryce. W 1935 roku Lewis przewodził dysydemtom w tworzeniu Komitetu Organizacji Przemysłowej. Mając w Białym Domu życzliwych Demokratów Nowego Ładu, związki zawodowe miały rzadką okazję do zorganizowania amerykańskich robotników z rządem po swojej stronie. Komitet zorganizował się, odnosząc znaczące zwycięstwa w samochodach i stali. CIO zakwestionował władzę AFL, a AFL unieważniła statuty 10 związków zawodowych CIO. W 1938 r. CIO przekształciło się w Kongres Organizacji Przemysłowych. Niezależny CIO, pod przewodnictwem Lewisa do 1940 r., a następnie Philipa Murraya do 1952 r., był bardziej bojowy niż AFL. Miał Komitet Akcji Politycznej, na którego czele stał Sidney Hillman z Połączonego Związku Pracowników Odzieżowych, który zachęcał do politycznego aktywizmu członkowskiego. CIO podjął próbę zorganizowania dużej kampanii organizacyjnej na południu, która w latach czterdziestych XX wieku okazała się bezowocna, a wewnętrzne niezgody doprowadziły do utraty Międzynarodowego Związku Pracowników Odzieży Damskiej w 1938 r. i pracowników kopalni w 1942 r. Mimo to w 1955 r. CIO miał 32 stowarzyszone związki zawodowe, w których pracowało około 5 milionów członków. Obydwa związki borykały się w latach czterdziestych z trudnościami wewnętrznymi. AFL miała związki członkowskie zdominowane przez przestępczość zorganizowaną. Radykalizm CIO sprowadził do jej związków członkowskich wielu komunistów. W latach 1949–50 CIO wydalil 11 rzekomo zdominowanych przez komunistów związków zawodowych. Koniec II wojny światowej był końcem

bliskich stosunków z rządem federalnym, które umożliwiły rozwój AFL w latach trzydziestych XX wieku. Republikanie w Kongresie odwrócili tę relację, obejmując związki zawodowe i pracodawców przepisami dotyczącymi nieuczciwych praktyk w pracy i zakazując zamykania zakładów, organizowania organów nadzoru i datków na kampanie ze strony związków zawodowych. Przywódcy związkowi musieli przysięgać, że nie są komunistami. Pominięte weto Trumana Taft-Hartley był poważnym ciosem dla unionizmu. Jest oczywiste, że przywódcy związkowi mieli powody do obaw o nową administrację republikańską, a uchylene Taft-Hartleya było ciągłym pragnieniem AFL-CIO. Przez cały okres separacji przynajmniej niektórzy w obu związkach byli zainteresowani ponownym zjednoczeniem. Po wyborze Eisenhowera obaj przywódcy zgodzili się, że pierwsza od 20 lat administracja republikańska będzie prawdopodobnie nieprzychylna robotnikom. Pożądana była jedność. George Meany jako szef AFL i Walter P. Reuther jako szef CIO pracowali nad fuzją, która miała miejsce w 1955 roku. Pierwsza konwencja AFL-CIO wybrała Meany'ego na prezydenta. W 1957 r. uchwaliła kodeksy przeciwdziałające rakietom i wydalila Związek Kierowców za nieprzestrzeganie standardów etycznych. W 1961 roku AFL-CIO wdrożyło obowiązkowy arbitraż sporów wewnętrznych. Nie zapobiegło to konfliktom między Meany i Reutherem, który uważał Meany'ego za dyktatora i chciał, aby AFL-CIO zaangażowała się w kwestie praw obywatelskich i opieki społecznej. Reuther chciał zostać prezesem AFL-CIO i czuł, że Meany przeżył swoją przydatność. Zjednoczeni Robotnicy Samochodowi (UAW) Reuthera opuścili AFL-CIO w 1968 r. W 1969 r. UAW i Kierowcy utworzyli Sojusz na rzecz Akcji Pracy (ALA), którego celem było organizowanie niezorganizowanych, studentów i intelektualistów. Reuther zginął w katastrofie lotniczej w 1970 r. Bez jego silnego przywództwa ALA rozwiązała się w grudniu 1971 r., po tym jak okazała się nieskuteczna jako alternatywa dla AFL-CIO. Meany przeszedł na emeryturę w 1979 r., a jego następcą został Lane Kirkland, sekretarz-skarbnik. Kirkland odziedziczył związek podupadający w obliczu odwrócenia się gospodarki od zorganizowanej siły roboczej. To przywróciło UAW w 1981 r., Teamsters w 1988 r. i UMW w 1989 r. Losy się jednak nie odwróciły i Kirkland pod presją przeszedł na emeryturę w 1995 r. Thomas R. Donahue, sekretarz-skarbnik, został tymczasowym prezydentem, został zakwestionowany przez Johna J. Sweeny'ego z Międzynarodowego Związku Pracowników Usług (SEIU), który wygrał pierwsze kwestionowane wybory w historii AFL-CIO. Prezydent Sweeny i United Mine Workers Richard Trumka reprezentował nowe pokolenie aktywistycznych przywódców związkowych, potencjalnie mogących zmienić upadek zorganizowanej siły roboczej. Pod rządami Sweeny'ego AFL-CIO wspierała kandydatów Demokratów, w tym Billa Clintona, i zyskała życzliwe ucho w Białym Domu. Sweeny okazał się niezdolny do odwrócenia upadku uzwiązkowienia z powodu deindustrializacji i utraty dobrze płatnych lub wykwalifikowanych miejsc pracy w tradycyjnych gałęziach przemysłu związkowego. Krytycy zarzucali Sweeny'emu, że wyczerpuje fundusze związku, nie mając na to żadnych znaczących dowodów. W 2005 roku Andrew Stern z SEIU podjął próbę wymuszenia przejścia Sweeny'ego na emeryturę. Stern zaproponował połączenie związków członkowskich AFL-CIO w 20 superzwiązków zorganizowanych według sektorów gospodarki. Chciał także ponownego położenia nacisku na organizację niereprezentowanych pracowników. Ponieważ nie udało się zreformować AFL-CIO ani zmusić Sweeny'ego do odejścia, SEIU opuściło federację i utworzyło Federację Change to Win.

Angola, Republika

Republika Angoli położona jest w południowo-środkowej Afryce. Kraj graniczy z Demokratyczną Republiką Konga na północnym wschodzie, Zambią na wschodzie, Namibią na południu i Oceanem Atlantyckim na zachodzie. Ma powierzchnię 1 246 700 kilometrów kwadratowych, a jego stolicą jest Luanda. Podzielone jest na 18 prowincji, ale jedna z nich, Kabinda, jest enklawą oddzieloną od reszty kraju przez Demokratyczną Republikę Konga. Topografia jest zróżnicowana, od suchych obszarów przybrzeżnych i suchych sawann w południowej części kraju po lasy deszczowe na północy i wilgotne wyżyny w głębi kraju. Na płaskowyżu intensywne opady deszczu powodują okresowe powodzie.

Nadmierne wykorzystanie i degradacja zasobów wodnych doprowadziły do niedostatecznych dostaw wody pitnej. Inne aktualne problemy środowiskowe to wylesianie tropikalnych lasów deszczowych, nadmierne użytkowanie pastwisk, erozja gleby i pustynnienie, które powoduje utratę różnorodności biologicznej. W 2006 r. Angola liczyła około 12 127 071 mieszkańców. W kraju było około 90 grup etnicznych i chociaż językiem urzędowym był portugalski, bantu i inne języki afrykańskie były używane przez duży odsetek populacji. Chociaż katolicyzm pozostał religią dominującą, istniały religie ewangelistyczne i tubylcze, które były bardzo silne. Warunki społeczno-gospodarcze Angoli plasują się w pierwszej dziesiątce na świecie. Ze względu na lata powstania warunki zdrowotne są niewystarczające. Występuje duża częstość występowania wirusa HIV, chorób przenoszonych przez wektory, takich jak malaria, i innych chorób przenoszonych przez wodę. Chociaż sektor rolniczy był dawniej podstawą gospodarki, jego wkład w PKB stanowił jedynie niewielki procent ze względu na zakłócenia spowodowane wojną domową. Produkty pochodzące z tego sektora to banany, trzcina cukrowa, kawa, sizal, kukurydza, bawełna, maniok (tapioka), tytoń, warzywa i banany. Posiada również produkty leśne i ryby. Żywność należy importować w dużych ilościach. Angola jest jednym z głównych producentów ropy w Afryce. Przemysł naftowy jest najważniejszym sektorem gospodarki i stanowi większość eksportu kraju. Angola ma minerały: diamenty, żelazo, uran, fosforany, skaleń, boksyt i złoto. Jednak Angola jest klasyfikowana jako jeden z najbiedniejszych krajów świata pomimo obfitych zasobów naturalnych. Przyczyny leżą w historii tego kraju, który cierpiał przez 27 lat wojny domowej, której przyczyną były nie tylko czynniki etniczne, ale także spory o zasoby naturalne. Angola była kolonią portugalską. W latach 60. XX wieku ruchy wyzwolenicze, takie jak Ruch Ludowy na rzecz Wyzwolenia Angoli (MPLA) i Front Wyzwolenia Narodowego Angoli (FNLA) zaczęły wzywać do niepodległości. W 1961 r. rdzenni Angolczycy wzniesili bunt, który został stłumiony. W 1964 roku grupa wewnątrz FNLA oddzieliła się i utworzyła Narodowy Związek na rzecz Całkowitej Niepodległości Angoli (UNITA). W połowie lat 60. i 70. doszło do szeregu działań partyzanckich, które zakończyły się negocjacjami o niepodległość w 1975 r. Okres po uzyskaniu niepodległości charakteryzował się jednak niestabilnością. MPLA ogłosiła się rządem kraju tak szybko po uzyskaniu niepodległości, że między MPLA, UNITA i FNLA wybuchła wojna domowa, zaostrzona przez zagraniczną interwencję podczas zimnej wojny. Angola, podobnie jak wiele krajów afrykańskich, zaangażowała się w walkę mocarstw, a wielu afrykańskich przywódców politycznych zwróciło się po pomoc amerykańską lub sowiecką. Rząd MPLA otrzymał duże kwoty pomocy od Kuby i Związku Radzieckiego, podczas gdy Stany Zjednoczone wspierały najpierw FNLA, a następnie UNITA. W 1976 roku FNLA została pokonana przez wojska kubańskie, pozostawiając konkurencję o kontrolę rządu i dostęp do zasobów naturalnych MPLA i UNITA. Pod koniec ery zimnej wojny, w 1991 r., podpisano zawieszenie broni między rządem a UNITA, obaj zgodzili się na uczynienie Angoli państwem wielopartyjnym i wezwali do wyborów. W 1992 roku MPLA została wybrana na przywódcę narodu, ale UNITA nie zgodziła się z tym i oskarżyła MPLA o oszustwo. Sytuacja ta wywołała napięcia i wojna trwała do 1994 r., kiedy to rozpoczęły się negocjacje, przy wsparciu Republiki Południowej Afryki i Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ). Wojna zakończyła się w 2002 roku, kiedy w bitwie zginął Jonas Savimbi, prezydent UNITA. W wyniku wojny domowej zginęło aż 1,5 mln osób, a 4 mln zostało wysiedlonych. Od czasu wojny Angola powoli się odbudowuje, zwiększając wymianę walut i wdrażając reformy zalecane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy.

Arafat, Jaser (Jaser Arafat)

(1929–2004) przywódca palestyński

Yasir Arafat (pełne imię i nazwisko, Muhammad Abdul Rauf Arafat al-Qudwa) urodził się w 1929 r. w Kairze w rodzinie palestyńskiej, chociaż za miejsce urodzenia podał Jerozolimę. Kształcił się w Egipcie Arafat uzyskał stopień inżyniera w 1956 r. Podczas studiów poznał innych Palestyńczyków, zwłaszcza

Salaha Khalafa (1932–91) i Khalila al-Wazira (1935–88), którzy zostali przywódcami ruchu nacjonalistycznego. Choć nie jest pewne, czy Arafat kiedykolwiek został pełnoprawnym członkiem, utrzymywał kontakty z Bractwem Muzułmańskim, a część jego współpracowników rzeczywiście do niego przystąpiła. Arafat był prezesem Związku Studentów Palestyńskich, a później większego Ogólnego Związku Studentów Palestyńskich (GUPS) od 1952 do 1956. Po ukończeniu studiów Arafat wraz z kilkoma innymi kluczowymi sojusznikami przeniósł się do Kuwejtu, gdzie w 1957 był współzałożycielem: z Khalafem i al-Wazirem, Fatahem (Harakat Tahrir Filastin, czyli Ruchem Wyzwolenia Narodowego Palestyny). W języku arabskim akronim oznaczał zwycięstwo. Al-Asifah był jego wojskowym ramieniem. Żona Wazira, Intissar, również odegrała aktywną rolę w grupie. Pierwszą operacją Fatahu przeciwko Izraelowi był atak na stację pomp wody w 1965 r. Podobnie jak wielu innych przywódców nacjonalistycznych w połowie XX wieku, Arafat i członkowie Fatahu byli pod wpływem wojny algierskiej. Na podstawie tej walki doszli do wniosku, że niepodległe państwo palestyńskie można ustanowić jedynie w drodze walki zbrojnej z Izraelem. Deklarowanym celem Arafata było ustanowienie niezależnego państwa palestyńskiego w całej historycznej Palestynie. Jako pseudonim wojenny przyjął imię Abu Ammar; al-Wazir stał się Abu Dżihadem; a Khalaf stał się Abu Iyadem. Trzej przywódcy byli znani wśród Arabów jako abus, czyli ojcowie. Bitwa pod Karameh w 1968 r. była głównym punktem zwrotnym dla Arafata i Fatahu. Próbując zmiażdżyć Fatah, siły izraelskie wkroczyły do Jordanii i zaatakowały bazę Fatahu w Karameh. Zaskoczeni, gdy bojownicy Fatahu stawiali opór, Izraelczycy wycofali się nieco pośpiesznie. Młodzi Palestyńczycy i inni, którzy byli przygnębieni poważnymi porażkami w wojnie arabsko-izraelskiej w 1967 r., następnie tłumnie przyłączyli się do Fatahu w walce przeciwko Izraelowi. W rezultacie Fatah stał się największą i najpotężniejszą frakcją palestyńską, a w 1969 roku Arafat został przewodniczącym Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP), organizacji zrzeszającej wiele różnorodnych grup palestyńskich. Pełnił tę funkcję do 2004 roku. Pod przywództwem Arafata OWP skupiała frakcje polityczne na lewicy i prawicy i odmawiała łączenia się z jakimkolwiek rządem arabskim. Rosnąca siła OWP stanowiła otwartą kwestię i wyzwanie dla monarchii jordańskiej. W konsekwencji we wrześniu 1970 roku siły króla Husajna zaatakowały siły OWP i obozy uchodźców palestyńskich, wypędzając OWP i Arafata z Jordanii. Czarny Wrzesień, grupa, która następnie zaatakowała i zamordowała jordańskich urzędników i Izraelczyków, wzięła swoją nazwę od wojny w Jordanii. Chociaż Izrael i inne strony twierdziły, że Czarny Wrzesień i inne organizacje zaangażowane w ataki terrorystyczne były kontrolowane przez Arafata, zaprzeczył tym zarzutom. Do 1974 roku Arafat nakazał, aby ataki OWP koncentrowały się wyłącznie w Izraelu i na terytoriach okupowanych w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu. W 1974 roku Arafat zyskał międzynarodowe uznanie i przemawiał przed Zgromadzeniem Ogólnym Organizacji Narodów Zjednoczonych. W kolejnych latach państwa arabskie i większość innych krajów, z godnymi uwagi wyjątkami Izraela i Stanów Zjednoczonych, uznały OWP za „jedynego prawowitego przedstawiciela Palestyńczyków”. Po wygnaniu z Jordanii Arafat i OWP przenieśli do Libanu kwaterę główną swojej działalności wojskowej, politycznej i społecznej. Kiedy w połowie lat siedemdziesiątych w trakcie wojny domowej upadł centralny rząd libański, OWP stała się państwem w państwie. Rozrastała się infrastruktura, składająca się ze szkół, szpitali, przedsiębiorstw i instytucji kulturalnych. Obawiając się poważnych izraelskich ataków na Liban, Arafat próbował złagodzić inwazje OWP na Izrael wzdłuż południowych granic Libanu, ale w miarę jak wysiłki polityczne i dyplomatyczne OWP stały się bardziej skuteczne, Izrael był zdeterminowany, aby wyeliminować niebezpieczeństwa, jakie stwarzała OWP. W czerwcu 1982 Izrael rozpoczął inwazję na Liban na pełną skalę, której celem było zniszczenie OWP. Arafat i OWP zostały szybko obłożone w Bejrucie, gdzie odparty masowe izraelskie bombardowania z morza, lądu i powietrza. Negocjacje prowadzone przez społeczność międzynarodową doprowadziły do wycofania Arafata i kierownictwa OWP z Libanu i przeniesienia ich do Tunisu. Izrael zaatakował kwaterę główną OWP w Tunisie w 1985 r., ale Arafat uciekł; prawie zginął w katastrofie lotniczej w 1992 r. Siedziba jego i OWP znajdowała się w Tunezji do 1993 r. Pod koniec życia Arafat poślubił Suhę Tawil, pochodzącą ze

znanej palestyńskiej rodziny chrześcijańskiej, z którą miał jedną córkę. Jego brat Fatih Arafat, lekarz, przez wiele lat stał na czele Palestyńskiego Czerwonego Półksiężycza. Arafat był mistrzem w manewrowaniu wśród przywódców arabskich, z którymi często miał trudne stosunki, a także wśród skonfliktowanych frakcji palestyńskich, często grając jedna przeciwko drugiej. W 1988 roku Rada Narodowa Palestyny (odpowiednik parlamentu palestyńskiego) ogłosiła państwo palestyńskie z Arafatem na stanowisku prezydenta. W tym czasie Arafat popierał tak zwane rozwiązanie minipaństwowe, zgodnie z którym państwo palestyńskie obejmowałoby Zachodni Brzeg, Strefę Gazy i wschodnią Jerozolimę, czyli całe terytorium zajęte przez Izrael podczas wojny w 1967 r. i od tego czasu okupowane przez jego siły zbrojne. Po tajnych rozmowach między przedstawicielami Izraela i OWP w Norwegii Arafat zgodził się na Porozumienia z Oslo z 1993 r., które przewidywały stopniowe wycofywanie sił izraelskich z części terytoriów okupowanych i uznanie Izraela przez OWP. Porozumienia zostały podpisane przez Arafata i izraelskich przywódców Icchaka Rabina i Szimona Peresa podczas szeroko nagłośnionej ceremonii w Waszyngtonie. Arafat podzielił się z Rabinem i Peresem Pokojową Nagrodą Nobla w 1994 roku. Izrael wycofał się z części Strefy Gazy i Jerycha, a Arafat powrócił do tego, co według Palestyńczyków oznaczało stopniowe tworzenie w pełni niezależnego państwa. Arafat został wybrany na prezydenta nowej Autonomii Palestyńskiej (PNA) w 1993 roku i piastował to stanowisko aż do śmierci. Chociaż osobiście wiodł proste życie, Arafat został oskarżony o dopuszczanie do korupcji wśród urzędników palestyńskich wysokiego szczebla w ZNP i Fatahu. Zachował patriarchalną władzę. W miarę niepowodzenia negocjacji Arafat stawał się coraz bardziej izolowany. Podczas negocjacji w Camp David w 2000 r. Izraelski premier Ehud Barak zaproponował zwrot dużej części terytoriów okupowanych w zamian za zakończenie konfliktu, bez warunków przesiedlenia uchodźców. Arafat odrzucił tę ofertę, ale nie przedstawił kontroferty. Negocjacje zostały całkowicie zerwane i wielu młodych Palestyńczyków zwróciło się do islamskiej organizacji nacjonalistycznej Hamas, która przeprowadziła ataki – w tym misje samobójcze – w Izraelu i na terytoriach okupowanych. W latach 2000 i 2001 wybuchła nowa intifada (intifada al-Aksa), czyli powstanie palestyńskie. Izrael w odwecie ponownie zajął opuszczone wcześniej terytorium. Siły izraelskie otoczyły Arafata w jego posiadłości w Ramallah i przez ostatnie dwa lata jego życia przebywał w areszcie domowym. Po pewnym czasie pogarszającego się stanu zdrowia został przeniesiony do szpitala w Paryżu, gdzie zmarł z niewiadomych przyczyn w 2004 r. Po tym, jak Izrael odrzucił wolę Arafata, aby pochowano go w Jerozolimie, jego ciało przewieziono z powrotem do Ramallah w celu pochówku wśród masowych scen żałoby wśród Palestyńczyków. Chociaż Arafatowi nie udało się stworzyć niepodległego państwa palestyńskiego, pozostał przywódcą, który sprawił, że istnienie narodu palestyńskiego i jego dążenie do samostanowienia stało się przedmiotem zainteresowania międzynarodowego.

Arévalo, Juan José

(1904–1990) Prezydent i reformator Gwatemali

W latach 1944–1954 w Gwatemali doszło do bezprecedensowego otwarcia demokratycznego, które rozpoczęło się obaleniem 13-letniej dyktatury Jorge Ubico (1931–1944), a zakończyło zamachem stanu przeciwko prezydentowi Jacobo Arbenzowi (1951–54), zorganizowanym przez Centralną Agencję Wywiadowczą USA (CIA). Prezydentem przez pierwsze sześć lat demokratycznego otwarcia (od 15 marca 1945 r. do 15 marca 1951 r.) i wprowadzającym daleko idące reformy konstytucyjne, społeczne i pracownicze był były profesor uniwersytecki i „duchowy socjalista” Juan José Arévalo. Na początku lat czterdziestych w Gwatemali wybuchł ruch protestacyjny przeciwko Ubico, przez studentów, specjalistów i niezadowolonych oficerów wojskowych. Ubico podał się do dymisji 1 lipca 1944 r. Trzyosobowa junta wojskowa, która przejęła władzę, nadzorowała wybory krajowe, powszechnie uważane za najuczciwsze w dotychczasowej historii Gwatemali. Arévalo zdobył około 85 procent

głosów. Arévalo urodził się 10 września 1904 roku w Taxisco w Gwatemali. W wieku 30 lat udał się do Argentyny, gdzie uzyskał doktorat z filozofii i nauczania na Uniwersytecie w Tucumán. Po obaleniu Ubico Arévalo wrócił do Gwatemali i stał się ulubieńcem ruchów protestacyjnych, które wyparły Ubico. W swoim przemówieniu inauguracyjnym nakreślił swoją wizję „duchowego socjalizmu”, która miała kierować jego administracją. Złożony i nie do końca spójny filozofia polityczna, duchowy socjalizm Arévalo kładł nacisk na interesy ludzi pracy, sprawiedliwość społeczną, prawa indywidualne i zbiorowe oraz poszanowanie godności zwykłych ludzi, w tym dużej rdzennej ludności Gwatemali. Jednym z pierwszych kroków jego administracji było ogłoszenie konstytucji z 1945 r., która rozszerzyła prawo wyborcze na wszystkich niepiśmiennych mężczyzn i piśmienne kobiety w wieku 18 lat i starszych; zakazał reelekcji na prezydenta; i zagwarantował autonomię Uniwersytetowi San Carlos w Gwatemali, z finansowaniem na poziomie 2 procent budżetu krajowego. Nastąpiła seria szeroko zakrojonych reform w zakresie zdrowia publicznego, zabezpieczenia społecznego, edukacji i stosunków pracy, na wzór Nowego Ładu w Stanach Zjednoczonych. Wydatki rządowe na zdrowie publiczne, w tym na przychodnie wiejskie i projekty związane z wodą pitną, dramatycznie wzrosły. Ustawa o zabezpieczeniu społecznym z 1946 r. utworzyła Gwatemalski Instytut Zabezpieczenia Społecznego. Wydatki na edukację, programy alfabetyzacji i budowę szkół wzrosły o 155 procent od 1946 do 1950. Kodeks pracy z 1947 r. gwarantował pracownikom prawo do tworzenia związków zawodowych, strajku i rokowań zbiorowych; obowiązkowe płace minimalne; oraz ograniczona praca zarobkowa dzieci i kobiet. Szczególnie delikatną kwestią, którą Arévalo potraktował lekko, była reforma rolna. Większość gruntów ornych w kraju należało do małej elity właścicieli ziemskich, a na wybrzeżu Karaibów do United Fruit Company z jej ogromnymi plantacjami bananów. Utworzenie Komisji Studiów Agrarnych w 1947 r. i zapewnienie robotnikom wiejskim pewnych praw w zakresie wynagrodzeń, czynszów i mieszkań, w większości pozostawiło kwestię własności ziemi w spokoju. Jego następcą, Jacobo Arbenz, wprowadził poważne reformy rolne, wywołując sprzeciw potężnych elementów konserwatywnych w Gwatemali, United Fruit Company i administracji Eisenhowera. Arbenz został obalony w wyniku zamachu stanu w czerwcu 1954 r., co zapoczątkowało długotrwały okres dyktatury wojskowej. Arévalo zmarł w Gwatemali w dniu 6 października 1990 r.

Argentyna, Madres de Plaza de Mayo

Asociación Madres de Plaza de Mayo (Stowarzyszenie Matek na Plaza de Mayo), jedna z najbardziej znanych organizacji praw człowieka, która powstała w odpowiedzi na brudne wojny w Ameryce Łacińskiej w latach 70. i 80., rozpoczęło swoje ciche czuwanie 30 kwietnia, 1977, protestując i żądając odpowiedzialności za zaginięcia swoich dzieci podczas argentyńskiej dyktatury wojskowej (1976–1983; szacuje się, że w tym okresie wojsko zginęło od 15 000 do 30 000 osób). W każdy czwartek po południu, od 15:30 do 16:00, Matki gromadziły się pod Piramidą Majów (Pirámide de Mayo) na Plaza de Mayo przed pałacem prezydenckim, nosząc białe chusty na głowach, często niosąc ze sobą zdjęcia swoich zaginionych dzieci i powoli chodząc w kółko, żądając od rządu odpowiedzialności za ich zaginionych synów i córki. Do założycieli organizacji należeli: Azucena Villaflor Devinenti (jej pierwszy prezes); Berta Braverman; Haydée García Buelas; cztery siostry María Adela Gard de Antokoletz, Julia Gard, María Mercedes Gard, Cándida Gard; Delicia González; Pepa Noia; Mirta Baravalle; Kęty Neuhaus; Raquel Arcushin; i Señora De Caimi. Stowarzyszenie Matek powoli się rozrastało, pomimo zatrzymań i zniknięć części jego założycielek, w tym pierwszej prezes, Azuceny Devinenti. Na początku lat 80. Madres rozrosła się do kilku tysięcy członków i zyskała poparcie kluczowych międzynarodowych grup praw człowieka, w tym Amnesty International i Komisji Praw Człowieka ONZ. Wielu uważa, że Madres odegrały ważną rolę w delegitymizacji dyktatury wojskowej i pomogły w zapoczątkowaniu okresu rządów demokratycznych od 1983 r. Madres kontynuują cotygodniowe czuwania od 1977 r. do chwili obecnej, żądając od rządu wyjaśnienia ich zaginionych dzieci oraz aby odpowiedzialne strony zostały pociągnięte do odpowiedzialności karnej, a także odmawiania rządowym propozycji

rekompensaty pieniężnej (reparación económica), jeżeli nie towarzyszy im potwierdzenie odpowiedzialności. W 1986 roku grupa podzieliła się na dwie główne frakcje: Matki Linii Założycielskiej (Linea Fundadora), na czele której stoi Hebe de Bonafini, oraz Madres; każdy z nich utrzymuje obecnie swoją witrynę internetową. Grupa otrzymała międzynarodowe wyróżnienia za wspieranie sprawy praw człowieka, w tym Nagrodę im. Sacharowa za wolność myśli (1992), Nagrodę Narodów Zjednoczonych za edukację pokojową (1999) i Nagrodę Narodów Zjednoczonych w dziedzinie praw człowieka (2003).). Matka Linii Założycielskiej była przez niektórych krytykowana za brak wewnętrznej demokracji, kult jednostki i inne czynniki. Madres zapoczątkowały także powstawanie pokrewnych grup, w tym Stowarzyszenia Babć Plaza de Mayo (Asociación Abuelas de Plaza de Mayo). Obie frakcje Madres w dalszym ciągu domagają się odpowiedzialności rządu za zbrodnie popełnione podczas brudnej wojny i pozostają aktywne na polu praw człowieka.

Arystide, Jean-Bertrand

(1953–) Haitiński ksiądz, polityk i prezydent

Jean-Bertrand Aristide, główna i wysoce kontrowersyjna postać we współczesnej historii Haiti, urodził się 15 lipca 1953 r. w Douyon na południu Haiti. Jako niemowlę został osierocony i wychowywany przez Towarzystwo św. Salezjana) – zakon rzymskokatolicki. Kształcił się w szkołach salezjańskich, w tym w Collège Notre-Dame, które ukończył z wyróżnieniem w 1974 r., następnie kontynuował naukę w wielu szkołach religijnych w Europie, Ameryce Północnej, na Bliskim Wschodzie i gdzie indziej, a także na Uniwersytecie Haiti, przed święceniemi kapłańskimi rzymskokatolickiego w 1982 r. Utalentowany mówca i organizator, pozostawał pod szczególnym wpływem teologii wyzwolenia, nurtu rzymskokatolickiego, który stał się widoczny od lat 60. XX wieku i kładł nacisk na kwestie sprawiedliwości społecznej i aktywizmu politycznego w łagodzeniu ubóstwa oraz ucisk biednych i marginalizowanych. W 1983 roku został powołany do parafii w slumsach Port-au-Prince, gdzie pracował w przychodni lekarskiej i domu opieki dla dzieci ulicy. Jego aktywizm i charyzma przyciągnęły wielu zwolenników i pomogły mu zbudować bazę społeczną dla jego późniejszej kariery politycznej. W 1986 roku powstania ludowe doprowadziły do upadku dyktatury Duvaliera, tworząc polityczne otwarcie, które Aristide wkrótce wykorzystał. Jego ogniste oratorium i radykalizm społeczny zraziły hierarchię kościelną, co doprowadziło do jego wydalenia z zakonu salezjańskiego w 1988 r. W 1990 r., w pierwszych prawdziwie demokratycznych wyborach w historii Haiti, Aristide objął urząd prezydenta, zdobywając dwie trzecie głosów powszechnych. Swoich zwolenników nazywał „Lavalas”, co z haitańskiego kreolskiego oznacza „oczyszczającą powódź” lub „lawinę”. Jego pierwsza kadencja prezydenta trwała niecałe osiem miesięcy – od inauguracji 7 lutego 1991 r. do wojskowego zamachu stanu, który obalił go 30 września. Po wygnaniu do Wenezueli i Stanów Zjednoczonych powrócił do władzy po interwencji wojskowej USA w 1994. W tym samym roku zrzekł się kapłaństwa, a dwa lata później poślubił obywatelkę USA Mildred Trouillot. Konstytucyjnie wykluczony z kandydowania w wyborach z grudnia 1995 r., które wygrał Raoul Cédras, w 2000 r. zdobył drugą kadencję. Nastąpił impas polityczny i po długim okresie niepokoju politycznych w lutym 2004 r. został obalony w wyniku wojskowego zamachu stanu i zmuszony do opuszczenia kraju. Z wygnania w Republice Południowej Afryki ogłosił się prawowitym prezydentem Haiti. Potępiony przez swoich przeciwników jako egoistyczny agitator opowiadający się za przemocą w dążeniu do władzy politycznej i szanowany przez wielu swoich zwolenników jako ucieleśnienie aspiracji biednych i uciskanych Haiti, pozostaje postacią polaryzującą i kontrowersyjną we współczesnej historii Haiti. najbiedniejszy kraj półkuli zachodniej.

Armenia i Azerbejdżan

Ormiańska Socjalistyczna Republika Radziecka i Azerbejdżańska Socjalistyczna Republika Radziecka były członkami Związku Radzieckiego aż do jego upadku w 1991 r., kiedy pierwsza stała się Republiką

Armenii, a druga Republiką Azerbejdżańską. Armenia, jako część Związku Radzieckiego, przeżyła znaczny okres pokoju. Jednak inteligencja tego obszaru bardzo ucierpiała za rządów Józefa Stalina, kiedy dziesiątki tysięcy Ormian zostało straconych lub deportowanych. Napięcia opadły wraz ze śmiercią Stalina i pojawieniem się Nikity Chruszczowa. W ciągu następnych 25 lat podniósł się poziom życia wraz z poprawą edukacji i opieki zdrowotnej. Wielu z wygnańców także mogło wrócić. Od lat 70. XX wieku turyści z Zachodu zaczęli odwiedzać Erywań i niektóre inne części Armenii. Wraz z głośnością w latach 80. sytuacja znacznie się poprawiła. Podobnie w Azerbejdżanie panowało cierpienie przez Stalin, a niektórzy Azerowie wspierali Niemców podczas II wojny światowej. Doprowadziło to również do masowych egzekucji i deportacji. W latach pięćdziesiątych Azerbejdżan uległ przemianom wraz z rozwojem przemysłu naftowego. Trwało to przez całe lata sześćdziesiąte i pomogło zapewnić pieniądze na rozwój projektów i infrastruktury w zakresie inżynierii lądowej i wodnej. W 1988 r. rada zarządzająca Karabachem, oficjalnie Górskiego Karabachu, enklawy w Azerbejdżanie liczącej 180 000 mieszkańców, głosowała za zjednoczeniem z Armenią. Następnie Azerowie, w większości szyicy muzułmanie, zaatakowali przeważnie chrześcijan Ormianie w azerbejdżańskim mieście Sumgait. W obu republikach nastąpił gwałtowny wzrost nastrojów nacjonalistycznych, gdzie na początku sporu w Armenii mieszkało 250 000 Azerów, a 500 000 Ormian w Azerbejdżanie. Wielu z nich uciekło, a co pogorszyło sytuację, w grudniu 1988 r. północną Armenię nawiedziło trzęsienie ziemi, niszcząc większość miasta Spitak, a także Leninakan i Kirovakan, zabijając 25 000 osób i pozostawiając 500 000 bez dachu nad głową. Wraz ze wzrostem nacjonalizmu w 1989 r. władze lokalne rozpoczęły blokadę Górskiego Karabachu i Armenii. W styczniu 1990 r. zburzono granicę między Nachiczewanem a irańskim Azerbejdżanem, a Ormianie w Baku, stolicy Azerbejdżanu, zostali zmasakrowani. Dzięki broni skradzionej z baz i składów wojskowych milicja ormiańska i azerbejdżańska wkrótce zaczęły ze sobą walczyć. Wysłano armię radziecką, która przedarła się do Baku, zabijając setki osób. Komuniści wygrali wybory do Rady Najwyższej (parlamentu) Azerbejdżanu w 1990 r., a 30 sierpnia 1991 r. Azerbejdżan ogłosił niepodległość. Armenia poszła w jego ślady 23 września. Pełna niepodległość została uzyskana 25 grudnia wraz z formalnym rozwiązaniem Związku Radzieckiego. W Azerbejdżanie prezydentem został Ayaz Mutalibov, przywódca komunistów, i pozostał na tym stanowisku do 18 maja 1992 r., kiedy funkcję pełniącego obowiązki prezydenta objął Isa Gambarow. 16 czerwca 1992 r. prezydentem został Abulfaz Elchibey, a 24 czerwca 1993 r. zastąpił go Hejdar Alijew, który pełnił obowiązki prezydenta do 1 września, kiedy to został samodzielnym prezydentem. Były radziecki polityk Alijew zaczął eksploatować zasoby ropy naftowej w kraju. Udało mu się zmniejszyć bezrobocie i zacieśnić stosunki z Turcją. 15 października 2003 r. jego syn Ilham Alijew wygrał wybory prezydenckie, w których był jedynym kandydatem, a 16 dni później złożył zaprzysiężenie na prezydenta. W 1994 roku Azerbejdżan został członkiem NATO Partnerstwa dla Pokoju, ściśle sprzymierzając się z Zachodem, a od 2001 roku jest członkiem Rady Europy. W 2004 roku Azerbejdżan dołączył do Indywidualnego Planu Działań Partnerstwa NATO. Prawie 99 procent z 94 procent, które głosowało w referendum w 1991 roku, poparło niepodległość Armenii. Stała się niepodległym krajem jeszcze w tym samym roku, ale bardzo ucierpiała z powodu blokady ze strony Azerbejdżanu. Sytuacja pogorszyła się, gdy Turcja również zablokowała kraj w kwietniu 1993 r., po tym jak siły ormiańskie rozpoczęły ofensywę wojskową przeciwko Azerbejdżanowi. W miarę jak Azerbejdżan zabiegał o bliższe więzi z Zachodem, Armenia dążyła do większego zaangażowania z Federacją Rosyjską. Dzięki pośrednikom Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) zakończono walki w Górskim Karabachu, chociaż doszło do silnego fermentu politycznego w związku ze wzrostem bezrobocia i około 600 000 osób opuszczających kraj w latach 1992–1998. Robert Koczarjan został pełniącym obowiązki prezydenta po ustąpieniu Lewona Ter-Petrosjana i sprawuje tę funkcję od 9 kwietnia 1998 r. W czasie jego urzędowania narastało niezadowolenie z autorytarnego sposobu rządzenia krajem, więzienie dysydentów i opozycji imprezy zakazane. W ostatnich latach, w obliczu problemów gospodarczych nękających kraj, powstał Związek Sił Prawicowych, który powstał w Erewaniu 29 maja 2000 r. 21 marca

2002 r. na posiedzeniu Stałej Rady OBWE, Armenia po raz kolejny powtórzyła swoje roszczenia wobec Górskiego Karabachu, przy czym oba rządy są obecnie zdecydowane na pokojowe rozwiązanie.

Azjatycki Bank Rozwoju

Azjatycki Bank Rozwoju (ADB), organizacja pozarządowa z siedzibą w Manili na Filipinach, została założona w celu zapewnienia pomocy, finansowania oraz różnych form wsparcia finansowego i technicznego krajom Azji i Pacyfiku. ADB rozpoczęło działalność w 1966 roku i początkowo reprezentowało grupę 31 krajów. Od 2006 roku liczba członków wzrosła do 66. Obejmowało to 47 krajów ze strefy i 19 krajów poza nią. Deklarowanym celem banku jest poprawa życia mieszkańców regionu poprzez pomoc w rozwoju gospodarczym i społecznym. Jest to ważne zadanie, biorąc pod uwagę głębokość ubóstwa w niektórych regionach. Wiele mieszkańców tego obszaru żyje za mniej niż 2,00 dolara dziennie. Bank w szczególny sposób angażuje się w pomoc słabiej rozwiniętym i biedniejszym krajom azjatyckim w rozwoju gospodarczym. Pomoc ta może przybierać różne formy i dotyczyć projektów i programów regionalnych, subregionalnych i lokalnych. Cele ADB są zróżnicowane i obejmują działania mające na celu wspieranie wzrostu gospodarczego oraz projekty mające na celu zmniejszenie ubóstwa. Organizacja stara się także pomagać w poprawie warunków życia kobiet i dzieci, wdrażać strategie zachęcające do rozwoju zasobów ludzkich i promować przyjazne dla środowiska strategie wzrostu. Całkowity wolumen udzielonych pożyczek na początku XXI wieku wynosił około 6 miliardów dolarów, a programy pomocy technicznej opiewały na łączną kwotę 180 milionów dolarów rocznie. Te programy finansowe mogą obejmować zarówno inwestycje publiczne, jak i prywatne. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego bank ocenia prośby o pomoc, a następnie określa, gdzie jego pomoc jest najwłaściwsza. Opowiada się za propozycjami oferującymi połączenie rozwoju społecznego i gospodarczego. Ma nadzieję, że co najmniej 50 procent projektów przyniesie korzyści społeczne lub środowiskowe. Pozostałe jej priorytety są nastawione na wzrost i rozwój gospodarczy. Bank stara się także dopasować swoją akcję kredytową do wkładów rządowych. Praca ADB obejmuje wiele różnych działań i obejmuje wiele różnorodnych obszarów. Na przykład wysiłki banku dotyczą rolnictwa i zasobów, finansów, transportu i komunikacji, infrastruktury gospodarczej i społecznej, inwestycji przemysłowych oraz projektów wydobywania minerałów. ADB otrzymuje od swoich członków liczne propozycje dotyczące poszczególnych projektów, które ocenia w celu ustalenia ich względnej wartości merytorycznej. Analizuje rentowność, stosunek jakości do ceny, wpływ gospodarczy i społeczny, realia techniczne, przepisy dotyczące nadzoru księgowego oraz realizację umów i przetargów, a także otwartość i ogólne priorytety rozwoju. Po dokładnym przeglądzie i analizie – która może obejmować weryfikację przez zewnętrzne agencje i konsultantów – wartościowe projekty otrzymują akceptację banku i ustalany jest harmonogram realizacji, który zawiera również szczegółowe wytyczne i oczekiwania dotyczące wyników. ADB jest kierowana przez Radę Gubernatorów składającą się z jednego przedstawiciela z każdego kraju członkowskiego. Rada ta wybiera następnie 12-osobową radę dyrektorów, z których ośmiu pochodzi z krajów Azji i Pacyfiku. Prezesi wybierają także prezesa banku, który pełni funkcję przewodniczącego rady dyrektorów i którego kadencja trwa pięć lat z możliwością reelekcji. Tradycyjnie prezydentem był Japończyk. Wybór ten odzwierciedla duże inwestycje Japonii w bank, wynoszące około 13 procent jego akcji, co dorównuje jedynie inwestycjom amerykańskim. Kraje, które wycofują się z organizacji, otrzymują zwrot inwestycji. W 2006 r. przeprowadzono projekty i studia wykonalności w takich obszarach jak rozwój dróg w Afganistanie, strategię dotyczącą infrastruktury i transportu dla Indii, inwestycje telekomunikacyjne w Kambodży, ulepszenia dróg na Wyspach Salomona, programy gospodarki wodnej w Chinach oraz wysiłki regionalne w obszarach związanych z energią. W ostatnich latach bank rozwijał inicjatywy antykorupcyjne. Podobnie jak w powiązanych instytucjach, takich jak Bank Światowy, korupcja może działać przeciwko interesom rozwojowym biednych krajów. Teoretycznie wszystkie projekty muszą być poddawane regularnym i intensywnym audytom ADB, jednak nadal pozostają kwestie związane z niewłaściwym wykorzystaniem

lub sprzeniewierzeniem funduszy oraz marnotrawstwem pieniędzy z projektów. Istnieją również obawy, że zatwierdzono projekty, które nie pomagają biednym tak, jak powinni.

Assad, Hafez al-

(1930–2000) przywódca syryjski

Hafez al-Assad urodził się w Qardaha w północnej Syrii w rodzinie chłopskiej. Rodzina Assadów wywodziła się z alawickiej mniejszości muzułmańskiej (odłam sekty od szyzmu Dwunastu), tradycyjnie najbiedniejszej i najmniej wpływowej grupy w Syrii. Assad został członkiem socjalistycznej partii Baas jako nastolatek w 1946 r. Podobnie jak wielu młodych alawitów, Assad otrzymał bezpłatną edukację w syryjskiej akademii wojskowej. Podczas studiów w akademii Hafez al-Assad zaprzyjaźnił się na całe życie z Mustafą Tlassem, który został ministrem obrony Syrii w reżimie Assada. Assad kształcił się w Związku Radzieckim i choć wspierał panarabizm, sprzeciwiał się unii z Egiptem w 1958 r. mającej na celu utworzenie Zjednoczonej Republiki Arabskiej (UAR) ze względu na dominację w niej Gamala Abdela Nassera. Syria wypadła ze ZRA w 1961 r. przy wsparciu Partii Baas. Wraz ze wzrostem losów Partii Baas w 1964 r. Assad został mianowany szefem syryjskich sił powietrznych. Partia Baas doszła do władzy w wyniku bezkrwawego zamachu stanu w 1966 r. W serii skomplikowanych rywalizacji międzypartyjnych Assad wspierał skrzydło wojskowe przeciwko Salahowi Jadidowi, który opowiadał się za bardziej radykalnym programem socjalistycznym. W tak zwanej rewolucji naprawczej w 1970 r. Assad pokonał Dżadida i przejął władzę. W referendum w 1971 r. Assad został większością głosów wybrany na prezydenta i piastował to stanowisko aż do śmierci. Assad umocnił władzę, mianując bliskich przyjaciół i innych alawitów, którzy następnie bezpośrednio mu zawdzięczali awans na kluczowe stanowiska w wojsku, służbach wywiadowczych i urzędach rządowych. Reżim Assada, państwo jednopartyjne, w którym wokół Assada panuje kult jednostki, okazał się niezwykle stabilny. Ulepszono infrastrukturę, w tym systemy transportu i komunikacji, a rząd poczynił znaczne inwestycje w edukację, opiekę zdrowotną i ogromną tamę na Eufracie wspartą jeziozem Assad, aby zwiększyć produktywność rolnictwa i zapewnić krajowi energię elektryczną. Reżim wydawał także znaczne środki na wojsko, które stanowi podstawę jego wsparcia. Poprawił się także status kobiet. W latach 70. Syria doświadczyła wzrostu gospodarczego, ale w latach 80. nastąpiła stagnacja. Assad był blisko sprzymierzony ze Związkiem Radzieckim, a po upadku bloku sowieckiego poniósł straty w zaopatrzeniu wojskowym i wsparciu międzynarodowym. Chociaż Assad w dalszym ciągu publicznie opowiadał się za panarabizmem, w polityce regionalnej coraz częściej przyjmował stanowisko syryjskiego nacjonalisty. Podczas libańskiej wojny domowej różne frakcje libańskie i narody arabskie poprosiły Syrię o interwencję militarną w 1976 r. Jednak po zakończeniu wojny domowej wojska syryjskie pozostały w Libanie, a Damaszek nadal wywierał znaczny wpływ na libańską politykę. W obliczu rosnącej presji międzynarodowej wojska syryjskie ostatecznie wycofały się z Libanu w 2005 roku. Reżim Assada był świecki i głosił, że Syria jest „demokratycznym, ludowym państwem socjalistycznym”. Bractwo Muzułmańskie, zdominowane przez muzułmanów sunnickich, sprzeciwiało się świeckiemu państwu Assada i na początku lat 80. XX w. zorganizowało kampanię bombardowań dworców autobusowych, obiektów wojskowych i innych celów, których celem było obalenie reżimu. Po masowym powstaniu w Hamie, twierdzy bractwa na północ od Damaszku, Assad nakazał wojskom syryjskim zbombardować miasto i stłumić bunt w 1982 roku. Bractwo zostało pokonane, ale tysiące zginęło, a duża część starego miasta została zniszczona. Assad zdecydowanie wspierał palestyńską sprawę samostanowienia, chociaż często ścierał się z Organizacją Wyzwolenia Palestyny pod przywództwem Jasira Arafata, której Assad nie lubił. W negocjacjach ze Stanami Zjednoczonymi i Izraelem Assad wykazał się niezwykłą konsekwencją. Zażądał pełnego zwrotu Wzgórz Golan, terytorium syryjskiego utraconego na rzecz Izrael w wojnie arabsko-izraelskiej w 1967 r. i nie w pełni odzyskanego podczas wojny w 1973 r., w zamian za porozumienie pokojowe. Częściowo ze względu na swoją długą rywalizację z Saddamem

Husajnem w Iraku i wsparcie dla rewolucyjnego reżimu w Iranie, Assad wspierał inwazję koalicji na Irak podczas pierwszej wojny w Zatoce Perskiej w 1991 r., ale sprzeciwiał się inwazji Stanów Zjednoczonych w 2003 r. Assad doznał niemal śmiertelnego ataku serca w 1983 r., a gdy był jeszcze chory, jego brat Rifaat podjął próbę zamachu stanu. Gdy Assad zebrał lojalne wojska, zamach stanu nie powiódł się, a Rifaat został zesłany na wygnanie, a do 1988 r. usunięty ze wszystkich oficjalnych stanowisk. Syn Assada, Basil, był początkowo przygotowywany do objęcia tronu, ale po jego śmierci w wypadku samochodowym w 1994 r. na stanowisko prezydenta w ślad za ojcem wybrany został inny syn, Bashar, z wykształcenia okulista. Hafez al-Assad był pragmatycznym, autorytarnym i konsekwentnym przywódcą politycznym. Po śmierci Hafeza al-Assada w 2000 r. na prezydenta wybrano Bashara. Postępował zgodnie z ogólną polityką ojca, ale rozluźnił kontrolę polityczną i podjął próbę liberalizacji systemu. Zachęcał do rozwoju technologicznego, zwłaszcza Internetu i technologii komputerowej. Bashar musiał jednak zrównoważyć pragnienia starych twardegłowych zwolenników Baas, którzy nie chcieli rezygnować z przywilejów i władzy, którymi cieszył się jego ojciec, z liberalizacją polityczną. Częściowo dzięki zwiększonym dochodom z ropy naftowej w latach 90. syryjska gospodarka rozwijała się. Podobnie jak jego ojciec Bashar zażądał zwrotu Wzgórz Golan, a negocjacje syryjskie nie rozwiązały impasu. Do 2006 roku Bashar stanął w obliczu rosnącego sprzeciwu Izraela i Stanów Zjednoczonych w związku z jego poparciem dla Hezbollahu, islamistycznego ruchu libańskiego, który w dalszym ciągu stawiał czoła Izraelowi wzdłuż jego północnej granicy. Reżim Assada wydawał się zagrożony możliwym atakiem militarnym ze strony obu Izraela i Stanów Zjednoczonych. We wrześniu 2007 r. Izraelczycy przeprowadzili nalot na możliwy syryjski skład nuklearny.

Aung San Suu Kyi

(1945–) Laureatka Nagrody Nobla i działacz prodemokratyczny

Aung San Suu Kyi urodziła się 19 czerwca 1945 r. jako córka Daw Khin Kyi i birmańskiego bohatera narodowego Bogyoke Aung Sana. Kształciła się w Rangunie, New Delhi, Oksfordzie i Londynie. W 1969 pracowała w Sekretariacie Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, a następnie w Bhutanie. W 1972 roku wyszła za mąż za brytyjskiego naukowca Michaela Arisa i para miała dwóch synów. W marcu 1988 roku Suu Kyi wróciła do Birmy, aby zaopiekować się chorą matką, i została aktywistką polityczną na rzecz demokracji. Suu Kyi miała przejąć przywództwo w kraju znajdującym się pod dominacją wojskową od 1962 r. generała Ne Win, który był także przywódcą Birmańskiej Partii Programu Socjalistycznego (BSPP). Jej status córki Aung San i solidna wiedza na temat kultury jej kraju przyczyniły się do jej ogromnej popularności. Ne Win podał się do dymisji 23 lipca 1988 r., ale wojsko zachowało władzę i brutalnie stłumiło powstanie ludowe. Następnie junta wojskowa utworzyła Państwową Radę Przywrócenia Prawa i Porządku (SLORC), a w 1997 r. zmieniła jej nazwę na Państwową Radę Pokoju i Rozwoju (SPDC). Suu Kyi i jej współpracownicy utworzyli Narodową Ligę na rzecz Demokracji (NLD), która wzywała do pokojowych protestów i zaapelowała do Organizacji Narodów Zjednoczonych o interwencję w ich imieniu. Jej status przywódcy narodowego uczynił jej pozycję potężną. Trzymała się swoich ideałów pokojowych pomimo brutalności, zastraszania i oszczerstw kierowanych pod jej adresem przez SLORC. Suu Kyi skrytykowała łamanie praw człowieka przez juntę wojskową, wzywając do wolnych i uczciwych wyborów. Jej spotkania w całym kraju przyciągały wielu ludzi, co spowodowało, że junta umieściła ją w areszcie domowym i odrzuciła jej kandydaturę w nadchodzących wyborach. Mimo to jej partia wygrała wybory w maju 1990 roku, zdobywając 82% mandatów. Naciski międzynarodowe zmusiły juntę do uwolnienia Suu Kyi w lipcu 1995 r., jednak zakazano jej opuszczania Rangunu. W tym samym roku jej delegaci NLD zostali wydaleny ze zjazdu krajowego, który przygotowywał projekt konstytucji. Sama konwencja została zawieszona w marcu 1996 r. We wrześniu 2000 r. Suu Kyi i 92 członków NLD ponownie umieszczono w areszcie domowym. W 2002 r. odbyło się kolejne tajne spotkanie Suu Kyi z juntą, które doprowadziło do uwolnienia więźniów NLD w związku z

rosnącą krytyką reżimu z wielu krajów na całym świecie. Została zwolniona z aresztu domowego 6 maja 2002 roku i pozwolono jej na to aby podróżować po Birmie. Jednak w 2003 r. ponownie trafiła do więzienia i do 2008 r. pozostała w więzieniu. Jej pozycja międzynarodowa pozostała wysoka. W lipcu 1990 r. Parlament Europejski przyznał jej Nagrodę Sacharowa za wolność myśli. W październiku 1991 r. Komitet Noblowski przyznał jej Pokojową Nagrodę Nobla, nazywając ją „wybitnym przykładem siły bezsilnych”. Przekazała nagrodę pieniężną w wysokości 1,3 miliona dolarów na utworzenie funduszu na rzecz zdrowia i edukacji dla swoich ludzi. Otrzymała także Pokojową Nagrodę Nehru w 1995 roku od rządu Indii. Suu Kyi pozostała niekwestionowanym przywódcą Birmy dzięki nieustannym wysiłkom na rzecz przywrócenia demokracji i przeciwdziałaniu łamaniu praw człowieka

Ayub Khan, Mahomet

(1907–1974) przywódca pakistański

Muhammad Ayub Khan, dowódca wojskowy i drugi prezydent Pakistanu, urodził się 14 maja 1907 roku we wsi Rehana. Jego ojciec, Mir Dad Khan, służył w armii brytyjsko-indyjskiej. Po ukończeniu szkolenia wojskowego w Królewskiej Akademii Wojskowej w Sandhurst w Anglii Ayub wstąpił do armii jako oficer. Walczył z Japończykami w Birmie podczas II wojny światowej. Po podziale Indii w 1947 roku został generalnym dowódcą Pakistanu Wschodniego. Był zdolnym administratorem i niekontrowersyjnym politykiem, a te cechy odegrały kluczową rolę w uczynieniu go pierwszym naczelnym dowódcą Pakistanu 17 stycznia 1951 r. W okresie zimnej wojny Ayub wspierał przyłączanie się Pakistanu do sponsorowanych przez USA sojuszy wojskowych, a Pakistan otrzymał masową armię oraz pomoc gospodarczą ze Stanów Zjednoczonych. Kiedy 7 października 1958 r. prezydent Iskander Mirza (1899–1969) wprowadził stan wojenny, głównym administratorem stanu wojennego został Ayub. Jedenaście dni później obalił Iskandera i ogłosił się prezydentem. Prezydentura Ayuba była pełna wydarzeń w historii Pakistanu. Przeprowadzono reformy w sektorach rolnictwa i przemysłu, obejmujące reformę gruntów i tworzenie miejsc pracy. Budowano nowe tamy i elektrownie. Traktat wodny Indusu z Indiami z 1960 r. rozstrzygnął spory dotyczące wód sześciu rzek Pendżabu. Rozporządzenie o prawie rodzinnym z 1961 r. miało na celu wzmocnienie pozycji kobiet w sprawach związanych z poligamią, małżeństwem i rozwodem. Islamabad został nową stolicą w 1962 roku; W tym samym roku Ayub zniósł stan wojenny. Ayub ogłosił nową konstytucję w 1962 roku, wprowadzającą demokrację w drodze wyborów pośrednich. Jednak jego polityka zraziła Bengalczyków ze wschodniego Pakistanu, którzy czuli się marginalizowani i których przywódca, szejk Mujibur Rahman, został uwięziony i ścigany. Stolica Ayub doznała poważnego wstrząsu w wyniku wojny indo-pakistańskiej w 1965 r. W marcu w regionie Rann of Kutch rozpoczęły się potyczki graniczne, ale nie nasiliły się one dzięki mediacji brytyjskiej. W sierpniu Ayub rozpoczął operację Gibraltar, wysyłając infiltratorów do Kaszmiru, kości niezgody między Pakistanem a Indiami w pierwotnym konflikcie. Indie odzyskały terytorium okupowane przez Pakistan na północy i ruszyły w kierunku Lahore. W obawie przed pogłębiającym się konfliktem Rada Bezpieczeństwa ONZ zaaranżowała 22 września zawieszenie broni, a premier ZSRR Aleksiej Kosygin zaprosił Ayuba i premiera Indii Lala Bahadura Shastriego do Taszentu w celu negocjacji. Podpisanie Porozumienia Taszkenckiego 10 stycznia 1965 r. oznaczało powrót obu armii na pozycje zajmowane przed konfliktem. Linia zawieszenia broni (CFL) stała się de facto granicą. Indie i Pakistan zgodziły się rozwiązywać swoje spory środkami pokojowymi i nie wtrącać się w swoje wewnętrzne sprawy. W Pakistanie doszło do niekorzystnej reakcji na Porozumienie Taszkieńskie. Partie opozycyjne oskarżyły go o poświęcenie interesów Pakistanu, w związku z czym minister spraw zagranicznych Zulfikar Ali Bhutto (1928–79) podał się do dymisji, tworząc w 1967 r. opozycyjną Pakistańską Partię Ludową. W całym Pakistanie miały miejsce strajki i demonstracje. W wielu miastach wezwano wojsko. Pod koniec 1968 r. Ayub stracił poparcie większości społeczeństwa, a w styczniu 1979 r. utworzono Komitet Akcji Demokratycznej, którego zadaniem było przywrócenie demokracji w

Pakistanie. Jedynym kursem, jaki pozostał Ayubowi, była rezygnacja. Stan wojenny ogłoszono ponownie 25 marca 1969 r., a głównym administratorem stanu wojennego został generał Agha Mohammad Yahya Khan (1917–80). Sześć dni później został prezydentem. Ayub zmarł 19 kwietnia 1974 r.